

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ІМ. І.І. МЕЧНИКОВА

УКРАЇНСЬКО-РУСЬКА БІБЛІОТЕКА

ТОМ ШЕСТИЙ.

УКРАЇНСЬКО-РУСЬКА БІБЛІОТЕКА
ВИДАЄ ФІЛЬОЛЬОГІЧНА СЕКЦІЯ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА
ТОМ VI.

ТВОРИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА.

УКРАЇНСЬКО-РУСЬКА БІБЛІОТЕКА
К О Б З А Р Ь.

АНТОЛОГІЧНИЙ ТОМ

ТОМ I.

(1838—1847)

ТВОРИ
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА.

К О Б З А Р Ь.

ТОМ I.

(1838—1847)

ВИДАНИЙ ПІД РЕДАКЦІЄЮ

ІВАНА ФРАНКА.

ЛЬВІВ, 1908.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

30-a

3118

~~31~~
~~232~~

ПЕРЕДМОВА.

Перше повне, хронологічно упорядковане і критичним апаратом, зводом варіантів та їх використанням для редакції тексту наділене видане, з помічю всіх доси опублікованих видань, автографів самого автора і копій із затрачених автографів виходить рівночасно в Петербурзі під редакцією д. Василя Доманицького і у Львові під моєю. Потреба такого видання відчувала ся давно, особливо в Галичині, де після проби з виданем 1867 р. не було повного Шевченка, де двотомове видане Огоновського з р. 1892—3 давно розійшло ся, а остатнє, популярне видане Романчука з р. 1902 також розпродане. Зрештою оба ті видання порядкують Шевченкові твори нерационально, оба не дають повного навіть як на той час зводу варіантів і оба вставляють у свій текст із доступних їм варіантів звичайно найменше відповідні.

Тільки в р. 1906 випустило петербурське товариство імени Шевченка нове видане Кобзаря, прийнявши в його основу текст Романчука, але

збогативши його новими творами віднайденими в архіві петербурського Департаменту поліції і запровадивши хронологічний порядок творів. Отсе видане послужило основою наших критичних видань.

Головною підмогою для тих видань була опублікована в Київській Старині кн. вересень до грудня 1906 р. студія В. Доманицького пз. Критичний дослід над текстом „Кобзаря“ Шевченка. Се простора (365 стор. в окремій відбитці) і дуже детальна праця, подіктована великим піетізмом для пам'яті нашого безсмертного Кобзаря, праця, що дійсно дала нам стільки нового, інтересного матеріалу й уваг, що ми нарешті побачили Шевченкові твори в їх правдивім блиску, вникнули в роботу великого артиста і зрозуміли ту велику працю, яку він провадив майже рівночасно зі своєю поетичною діяльністю над шліфуванням, вигладжуванням та доповнюванням своїх творів. Доманицький використав усі автографи Шевченкові та копії з них, які знайшлися в чернігівському музеї Тарновського, київському „Музеї Древоростів и Искусствъ“, Румянцевському музеї в Москві, а також у приватних посідачів, головню у проф. Науменка. В Петербурзі йому надто удалося знайти рукописний збірник Шевченкових творів писаний рукою Лазаревського та з власноручними поправками Шевченка. Автографи і рукописні копії допомогли д. Доманицькому також усталити раз на завжди хронологію Шевченкових творів майже для кожного окремого віршика.

Моя праця над виданням Шевченка, яку вложила на мене ухвала філологічної секції з д. 21

грудня 1905, затверджена ухвалою Виділу Наук. Товариства ім. Шевченка з 26 червня 1907, розпочала ся від того, що я провів перший том видання Ом. Огоновського з перводруками, і вже тут переконався, який занедбаний текст дають наші галицькі видання та як багато праці потрібно для її успішного довершення. Та тут почала ся діяльність д. Доманицького, що доконала поважну частку праці, яка повинна була бути виконана швидко по смерті Шевченка і для якої кілька поколінь української інтелігенції не зробило майже нічого.

З припливом матеріалів д. В. Доманицького моя праця значно влекпилася і мала метою як найповніше використати новий матеріал зібраний ним. Протягом редакторської праці ми часто обмінювалися листами, обговорюючи деталі тексту і ріжних видань. Літом сего року він прислав мені екземпляр петербурського „Кобзаря“ з виписками варіантів із висше згаданої копії, що знайшла ся між паперами пок. Мордовця; на жаль, перші аркуші того „Кобзаря“ дійшли до мене троха пізно, коли перших 10 аркушів могого видання вже було друкковано і я не міг покористуватися ним при редагуванні свого тексту. Оттим то як матеріал для нового, повнішого видання я її подаю тут у нотці зазначені там варіанти.¹⁾

¹⁾ Варіанти до:

Причинноі

Рядок:	3	зам. гне високі має бути: нагіна
„	4	перероблено: Рве синю хвилю білобоку.
„	5	„ А ясний місяць із за.
„	6	поправлено: На землю де-де хмари.

Від усіх дотеперішніх видань моє відрізняється ся нумерованем рядків, управи́льненем інтер-

- Рядок 12 зам. раз-у-раз попр. по лісу.
 „ 23—24 перероблено: Сама собі. й сама не зна,
 „ 26—27 „ Що таке робить.
 „ 29 „ Щоб то не журилось
 „ 30 „ Молодеє, хорошеє,
 „ 31 „ А щоб так ходило,
 „ 35 „ А ходячи о півночі
 „ 41 „ Свого любого до дому.
 „ 30 зам. горік попр. вторік
 „ 31 „ Обіщав ся попр. Обіщав ся.
 „ 35 поправлено: Не умили лице біле.
 „ 41 зам. що ніч попр. його.
 „ 42 „ Його „ Плаче.
 „ 43 „ Тай „ І.
 „ 44 „ довгу „ чорну.
 „ 47—48 перечеркнено.
 „ 51 зам. вона м. б. широ
 „ 70 „ знайшла м. б. найшла.
 „ 82 „ біля м. б. коло.
 „ 89—90 викинено скоби а зам. З осоки покл. Зелени.
 „ 92 зам. вечерять пост. вечеряти.
 „ 94 „ Та пісеньку м. б. Веселюї.
 „ 133 „ дуба попр. верби
 „ 161 „ із попр. з-за.
 „ 15 „ Як попр. Мов.
 „ 185—186 зам. розлучили мене із попр. тебе вбили, Бо-
 „ же мій, з.
 „ 196 зам. та дівчина попр. з дівчиною.
 „ 198 перероблено: Підкралась вишком, щоб злякати.
 „ 203 зам. Зібрали ся товариші попр. Зобрали ся ко-
 „ заченки.
 „ 204 „ ями попр. яму.
 „ 206 „ дзвони попр. в дзвони.
 Вітре буйний
 „ 9 зам. Коли м. б. Може.

пункції та акцентованем більше-складових слів. Особливо ся остатня новість на мою думку важна, принаймні в Галичині, де доси навіть у шкільних виданнях Шевченка акцентують хибно. Звичай акцентованя прийнятий був ще в 50-их роках П. Кулішем у його друкарні, і добрий звичай ніколи не вадить відновити.

Детальніша передмова враз з покажчиком буде дава при другім томі. В отсе виданє ввійшли також дві поеми написані Шевченком російською мовою, мішаною густо українськими. Сї поеми

По рядку 13, де в нашому вид. ряд точок, доповнено про-
 галину:

Русалкою стану,
 Попускаю в чорних [філях?],
 На дно моря кану.

Рядок 4 зам. А в вечері попр. У вечері.

На вічну пам'ять Котляревському

- Рядок 22 зам. Мусить уставати попр. Встає працювати
 „ 33 „ подивить ся попр. надивитись
 „ 52—53 „ луна попр. руна
 „ 57 „ Вигляне сонце попр. І сонце гляне.
 „ 59 „ дарма що попр. лютий.
 „ 102 „ Може моя доля на попр. Злая доля може но.
 „ 103 „ Бо сироту всюди попр. Сироту увсюди
 „ 106 „ І попр. Та.

Тече вода в синє море

- „ 8 зам. думка м. б. дума
 „ 22 „ До дому м. б. На той бік.

Катерина

- „ 364 зам. У яру гребля м. б. В яру гребелька

Тополя

- „ 67 зам. Воно чуло м. б. чуло серце.

в Росії не користувалися популярністю, та й сам Шевченко ставив їх не високо. „Коли засвербить рука, — писав він у одному листі про свою „Тризну,“ — то чом і не писати таку річ, але друкувати її — ніколи.“ А йому довелося власне надрукувати свою „Тризну,“ присвячену „сестрі“ князній Варварі Репніній. Повне і критичне видання Шевченкової поетичної творчості не могло знехтувати цих творів тим більше, що вони, як і все написане ним, мають не малу автобіографічну вартість, а в зв'язку його творчості від них іде багато питок і до Відьми і до Сови і до Марини, так само, як ідеї та погляди на життя, виложені в „Тризні“ не раз дуже влучними і плястичними віршами, характеризують добре майбутнього автора „Кавказа,“ „Посланія,“ „Сну“ та інших подібних поем.

Натомість я виключив із Шевченкового „Кобзаря“ його українську драму „Назар Стодоля,“ який місце обік уривка „Никита Гайдай“ знайдеться в одному із дальших томів повного випання.

Сердечною подякою всім тим, що допомогли мені випустити в світ отсе видання, а особливо Впов. д. Василю Доманицькому, без якого помочи я не був би міг доконати успішно того, що докнано в отьому виданню, кінчу свою передмову.

Львів дня 26 падолиста 1907 р.

Іван Франко.

І. ПРИЧИННА

Реве та стогне Дніпр широкій,
Сердитий вітер завива,
До добу верби гне високі,
Горами хвилю підійма.
5 І блідий місяць на ту пору
Із хмари де-де виглядав.
Неначе човен в синім морю¹⁾
То виринав, то потопав.
Ще треті півні не співали,
10 Ніхто нігдє не гомонів,
Сичі в гаю перекликались,
Та ясєн раз-у-раз скрипів.

В таку добу під горбю,
Біля того гаю,
15 Що чорніє над водою,
Щось біле блукає.
Можє вийшла Русалонька
Матері шукати,
А може жде козаченька,
20 Щоб залоскотати.
Не Русалонька блукає,
То дівчина ходить,
Й сама не зна (бо причинна),
Що такеє робить.
25 Так ворожка поробила,
Щоб менше скучала.
Щоб, бач, ходя о-півночі,
Спала й виглядала

¹⁾ Вид. 1860: морі.

Козаченька молодого,
30 Що торік покинув;
Обіщав ся вернути ся,
Та мабуть і згинув!
Не китаїкою покрились
Козацькі очі,

35 Не вимили біле личко
Слізоньки дівочі:
Орел вийняв карі очі
На чужому полі,
Біле тіло вовки з'їли, —
40 Така його доля!

Дарма, що ніч дівчинонька
Його виглядає...

Не вернеть ся чорнобривий
Та й не привітає,
45 Не розплетє довгу косу,
Хустку не зав'яже;
Не на ліжко, — в домовину
Сиротою ляже!

Така її доля... О Боже мій милий!
50 За що-ж ти караєш її молоду?
За те, що так щиро вона полюбила
Козацькі очі? ... Прости сироту!
Кого-ж їй любити? ні батька, ні неньки:
Одна, як та пташка в далекім краю.
55 Пошли-ж ти їй долю, — вона молоденька,
Бо люди чужії її засміють.
Чи вийна-ж голубка, що голуба любить?
Чи вінен той голуб, що сокил убив?
Сумує, воркує, білим світом нудить,
60 Літає, шукає, дума: заслудив.
Щаслива голубка, високо літає,
Полине до Бога милото питать.
Кого-ж сиротина, кого запитає?
І хто їй розкаже, і хто тів зна,¹⁾

¹⁾ Вид. 1860: Знає.

65 Де милий почує, чи в темному гаю,
Чи в бістрім Дунаю коня напува?
Чи може з другою, другу кохає,
Її чорнобриву уже забува?
Як-би то дали ся орлині крила,
70 За синім би морем милого знайшла;
Живого-б побила, другу-б задушила,
А до неживого у яму-б лягла!
Не так серце любить, щоб з ким поділити ся,
Не так вонб хоче, як Бог нам дає:
75 Вонб жити не хоче, не хоче журити ся.
„Журись!“ каже думка, жалю задає.
О, Боже мій милий! така Твоя воля,
Такі її щастє, така її доля!

Вона все ходить, з уст її пари, —
80 Широкий Дніпр не гомонить;
Розбивши вітер чорні хмари,
Ліг біля моря одпочить,
А з неба місяць так і сяє;
І над водою, і над гаєм,
85 Кругом, як в усі все мовчить...
Аж гульк — з Дніпра повиринали
Малі діти сміючись.
„Ходімо гріть ся!“ закричали.
„Зійшло вже сонце!“ (Голі скрізь,
90 З осокі коси, бо дівчата.)
„Чи всі ви тут?“ кличе мати. —
„Ходім шукати вечерять!
Пограємось, погуляймо,
Та пісеньку заспіваймо!“

95 „Ух! ух!
Солбмяний дух, дух!
Мене мати породила,
Нехрещену положила.
Місяченьку!
100 Наш голубоньку,
Ході до нас вечеряти!
У нас козак в очереті,

В очереті, в осоці,
Срібний перстень на руці;
105 Молоденький, чорнобрівий,
Знайшли вчора у діброві.
Світі довше в чистім полі,
Щоб нагулялись доволі!
Поки відьми ще літають,
110 Поки півні не співають,
Посвіті нам!... Он щось ходить!
Он під дубом щось там робить!
Ух! ух!
Солом'яний дух, дух!
115 Мені мати породила,
Нехрещену положила.“

Зареготались нехрещені...
Гай обізв'яв ся; галас, зик,
Орда мов ріже. Мов скажені
120 Летять до дуба... ні-чичірк!...
Схаменулись нехрещені,
Дивлять ся, — мелькає,
Щось лізе вв'єрх по стовбуру
До самого краю.
125 Отó-ж тая дівчинонька,
Що сонна блудила:
Отакó-то їй причину
Ворóжка зробила!
На самий верх на гілячці
130 Стала... в серце коле!
Подивилась на всі боки,
Та й лізе до-дóлу.
Кругом дуба Русалоньки
Мовчки дожидали.
135 Взяли її, сердешну,
Та й залоскотали.
Довго-довго лизувались
На її урóду...
Треті півні кукуріку! —
140 Шелеснули в воду.

Защебетав жайворонок
У-гóру летючи;
Закувала зазуленька¹⁾
На дубу сидючи;
145 Защебетав соловейко,
Пішла луна гаєм;
Червоніє за горою, —
Плугатир співає.
Чорніє гай над водою,
150 Де Ляхи ходили;
Засиніли по-над Дніпро́м
Високі могили;
Піпів шелест по діброві;
Шепчуть густі ліси,
155 А дівчина спить під дубом
При битій дорóзі.
Знать добре спить, що не чув,
Як кóє зазуля,²⁾
Що не лічить, чи довго жить...
160 Знать добре засну́ла.

А тим часом із діброви⁴⁾
Козак виїзжає;
Під ним коник вороненький
На-силу ступає.
165 „Ізнеміг ся, товаришу!
Сегодні спочинем:
Близько хата, де дівчина
Ворóта одчинить.
А може вже одчинила
170 Не мені, другóму...
Швидче, коню, швидче, коню,
Поспішай до до́му!“

Утомів ся вороненький,
Іде, спотикнеть ся. —

¹⁾ В вид 1860: зозуленька. ²⁾ В перводр. сидючи ³⁾ В пер-
водр. зузуля. ⁴⁾ В перводр. диврави.

- 175 Кóло сёрця козацького
Як гадина вьёт ся.
„Ось і дуб той кучерявий...
Вона! Бóже мiлий!
Бач, засну́ла виглядавши,
180 Моя сизокри́ла!“
Кiну́в ко́ня та до не́ї:
„Бóже ти мiй, Бóже!“
Клiче її та цілує...
Нi, вже не помо́же!
185 „За що-ж вони́ розлучи́ли
Мене́ із то́бою?“
Заре́готавсь, розiгна́в ся, —
Та в дуб голо́вою!

- Иду́ть дiвча́та в по́ле жа́ти
190 Та зна́й спи́вають iду́чи,
Як провожа́ла си́на ма́ти,
Як бивсь Та́тарин у-но́чi.
Иду́ть, — під дубом зеле́ньким
Кiнь замордо́ваний стоiть,
195 А бі́ля його́ молодё́нький
Коза́к та дiвчи́на ле́жить.
Ці́каві (ни́где пра́вди ді́ти)
Підкра́ли ся, щоб iзля́кати;
Коли́ подiвля́ть ся, що вбíтий,
200 З пере́полоху ну вті́кати!

- Зiбра́ли ся подру́женки,
Слiзонькі́ втира́ють;
Зiбра́ли ся то́вариші,
Та я́ми копа́ють;
205 При́йшли́ попí з ворогва́ми,
Задзвони́ли¹⁾ дзвони:
Похова́ли грома́дою
Як слíд, по зако́ну.

¹⁾ В вид. 1860 задзвенили.

- Насíпали край до́роги
210 Двi моги́ли в жи́тi;
Нема́ кому́ за́пiтати,
За що́ їх уби́ло?
Посади́ли над коза́ком
Яви́р та я́лину,
215 А в голо́вах у дiвчи́ни
Черво́ну ка́лину.

- Прилі́тає зазу́ленька¹⁾
Над ни́ми кувати́;
220 Прилі́тає соловéйко
Що-ни́ч щебетати́:
Виспи́ває та щебе́че,
По́ки ми́сяць зíйде,
По́ки ти́ Руса́лоньки
225 З Днiпра́ грiтись ви́йдуть.

Друк. уперве: Ластівка Гребенки 1841, ст. 230—242.

¹⁾ В перводр. зозуленька; в вид. 1860: зозуленька.

II. КАТЕРИНА.

(Василію Андрієвичу Жуковському на пам'ять 22-го Квітня 1838 р.)

I.

- Кохайте ся, чорнобріві,
Та не з Москалями,
Бо Москалі — чужі люди,
Роблять лихо з вами.
5 Москаль любить жартуючи,
Жартуючи кине;
Піде в свою Московщину,
А дівчина гине...
Як-би сама, ще-б нічого, —
10 А то й стара мати,
Що родила на світ божий,
Мусить погібати.
Серце вьане співаючи,
Коли знає, за-що;
15 Люди серця не питають,
А скажуть: „Ледящо!“
Кохайте ся-ж, чорнобріві,
Та не з Москалями,
Бо Москалі — чужі люди,
20 Сміють ся над вами.

- Не слухала Катерина
Ні батька, ні пеньки,
Полюбила Москалика,
Як знало серденько.
25 Полюбила молодого,

- В садочок ходила,
Поки себе, свою долю
Так занастіла.
Кличе мати вечеряти,
30 А донька не чує:
Де жартує з Москаликом,
Там і заночує.
Не дві ночі карі очі
Любо підувала,
35 Поки слава на все село
Недобрая стала.
Нехай собі злії люди
Що хотять говорять:
Вона любить, то й не чує,¹⁾
40 Що вкравло ся горе.

- Прийшли вісти недобрії —
В похід затрубили;
Пішов Москаль в Туреччину,
Катрусю накрили.
45 Не чула ся, та й байдуже,
Що коса покрита:
За милого, як співають,²⁾
Любо й) потужити.
Обіцав ся чорнобривий,
50 Коли не загине,
Обіцав ся вернути ся.
Тоді Катерина
Буде собі Московкою,
Забудеть ся горе;
55 А поки-що, нехай люди
Що хотять говорять —
Не журить ся Катерина!
Слізонькі втирає,
Що дівчата на улиці
60 Без неї співають, —
Не журить ся Катерина!

¹⁾ В вид. 1860: і не чує. ²⁾ У всіх виданнях хибно: як сп-
вати. ³⁾ Вид. 1860 час.

Вмієть ся слюзою,
Візьме відра о-півночі,
Піде за водою,
65 Щоб ворогів не бачили;
Прийде до криниці,
Стане собі під калину,
Заспівав „Гриця“,
Виспівує, вимовляє,
70 Аж калина плаче.
Вернула ся — і раденька,
Що ніхто не бачив.

Не журить ся Катеріна,
І гадки не має,
75 У новенькій хустиночці¹⁾
В вікно²⁾ виглядав.
Виглядав Катеріна...
Минуло пів року;
Занудило коло серця,
80 Заколало в біку.
Нездужав Катеріна,
Ледве-ледве дише...
Вичуняла, та в запічку
Дитину колише.
85 А жіночкі лихо дзвонять,
Матері глузують,
Що Москалі вертають ся
Та в неї ночують.
„В тебе дочка чорнобрива,
90 Та ще й не єдина,
А муштрує у запічку³⁾
Москóвського сина.
Чорнобривого придбала...
Мабуть сама вийшла...“
95 Бодай же вас, цокотухи,
Та злидні побийи,

¹⁾ В перводр. хустинотці. ²⁾ В перводр. окно. ³⁾ В вид.
1860: у запічку.

Як ту матір, що вам на сміх
Сіна породила.¹⁾

Катеріно, серце моє,
100 Ліпшенько з тобою!
Де ти в світі подінеш ся
З малім сиротою?
Хто считає, привітає
Без мілого в світі?
105 Батько-мати — чужі люди,
Тяжко з ними жити!

Вичуняла Катеріна,
Одсуне кватірку,
Поглядав на улицю,
110 Колише дитинку;
Поглядав, — нема, нема...
Чи то-ж і не буде?
Пішла-б в садок поплакати,
Так дівлять ся люди.
115 Зайде сонце, — Катеріна
По садочку ходить,
На рученьках носить сина,
Очиці поводить:
„Отут“ з муштри виглядала,
120 Отут розмовляла,
А там... а там... сину, сину!⁴⁾
Та й не доказала.

Зеленіють по садочку
Черешні та вишні;
125 Як і перше виходила,
Катеріна вийшла,
Вийшла, та вже не співає,
Як перше співала,
Як Москаля молодого

¹⁾ Отсі два рядки в перводр. заступлені двома рядками точок.
²⁾ В вид. 1860: Оттут.

- 130 В вишнік дожидала.
Не співає чорнобріва,
Кляне свою долю;
А тим часом вороженьки
Чинять свою волю, —
135 Кують річі¹⁾ недобрі.
Що має робити?
Як-би милий чорнобривий,
Умів би спинити...
Так далеко чорнобривий,
140 Не чую, не бачить,
Як ворогі сміють ся їй,
Як Катруся плаче.
Можє вбитий чорнобривий
За тихим Дунаєм;
145 А може вже в Москівщині
Другую кохав?
Ні, чорнявий не убитий,
Він живий, здоровий...
А де-ж найде такі очі,
150 Такі чорні брови?
На край світа, в Москівщині,
По тім боці моря
Нема нігде Катеріни, —
Та здалась на горі!...
155 Вміла мати брови дати,
Карі оченята,
Та не вміла на сім світі
Щастя-долі дати.
А без долі біле личко,
160 Як квітка на полі:
Печє сонце, гойда вітер,
Рве всякий по волі.
Умивай же біле личко
Дрібними слюзами!
165 Бо вернулись Москаліки
Іншими пляхами.

¹⁾ В вид. 1860: речі.

II.

- Сидить батько в кінці¹⁾ стола,
На руки схилив ся,
170 Не дивить ся на світ божий,
Тяжко зажурих ся.
Коло його стара мати
Сидить на ослоні,
За слюзами ледве-ледве
175 Вимовляє доні:
Що, весільля, доню моя!
А де-ж твої пара?
Де світилки з друженьками,
Старости, боїре?
180 В Москівщині, доню моя!
Іді-ж їх шукати!
Та не кажи добрим людям,
Що є в тебе мати.
Проклятий час-годинонька,
185 Що ти народилась!
Як-би знала, до схід сонця
Була-б утопила...
Здалась тоді-б ти гадині,
Тепер — Москалєві...
190 Доню моя, доню моя,
Цвіте мій рожевий!
Як ягідку,²⁾ як пташечку
Кохала, ростила
На лишенько... Доню моя!
195 Що ти наробила?..
Оддячила!... Іді-ж, шукай
У Москві свєкрухи!
Не слухала річей моїх,³⁾
То її послухай!
200 Іді, доню, найді її,

¹⁾ Вид. 1860: кінець. ²⁾ Вид. 1860: ягідку. ³⁾ Вид. 1860: моїх речей.

Найди, привітайся!
Будь щаслива в чужих людях,
До нас не вертайся!
Не вертайся, дитя моє,
205 З далёкого краю!...
А хто-ж мою голівоньку
Без тебе сховає?
Хто заплаче надо мною,
Як рідна дитина?
210 Хто посадить на могилі
Червону калину?
Хто без тебе грішну душу
Поминати буде?
Доню мою, доню мою,
215 Дитя моє любе!
Гди од нас! "...
Ледве-ледве
Поблагословила.
„Бог з тобою!“ — та як мертва
220 На діл повалилась...

Обізвав ся старій батько:
„Чого ждеш, небого?“
Зариділа Катеріна,
Та бух йому в ноги:
225 „Прости мині, мій батечку,
Що я наробила!
Прости мині, мій голубе,
Мій соколе милий!“
„Нехай тебе Бог прощає
230 Та добрії люди!
Молись Богу та йди собі,
Мині легше буде.“

Ледве встала, поклонилась,
Вийшла мовчки з хати;
235 Остали ся сиротами
Старій батько й мати.
Пішла в садок у вишневий,

Богу помолілась,
Взяла землі під вишнею,
240 На хрест почепила;
Промовила: „Не верну ся!
В далёкому краю
В чужу землю чужі люди
Мене заховать;
245 А собі ся крихотка
Надо мною ляже,
Та про долю, моє горе
Чужим людям скаже...
Не розкажуй, голубонько,
250 Де-б ні заховали,
Щоб грішної на сім світі
Люди не займали!
Ти не скажеш... ось хто скаже,
Що я його мати!
255 Боже ти мій!... лихо моє!
Де мині сховатись?
Заховуюсь, дитя моє,
Самá під водою,
А ти гріх мій спокутуєш
260 В людях сиротою,
Безбатьченком!...)“

Пішла селом,
Плаче Катеріна;
На голові хустиночка,
На руках дитина.
265 Вийшла з села — серце нів²⁾;
Назад подивилась,
Покивала головою
Та й заголосила.
Як тополя стала в полі
270 При бітій дорозі;
Як роса та до схід сонця,
Покапали слёзи.

¹⁾ У перводр. безбачченкомъ. ²⁾ Праще вид. мліє.

За сльозами за гіркими
І світа не бачить,
275 Тільки сина пригортає,
Цілує та плаче.
А воно як ангелятко,
Нічого не знає,
Маленькими ручицями
280 Пазухи шукає.

Сіло сонце, з-за діброви
Небо червоніє;
Утёрла ся, повернулась,
Пішла... тільки мріє.

285 В селі довго говорили
Декого багато,
Да не чули вже тих річей¹⁾
Ні батько, ні мати...

290 Оттакé-то на сiм світі
Рóблять лю́дям лю́ди!
Того вьяжуть, того ріжуть,
Той сам себе губить...
А за-віщо? Святіи́й знає!
Світ, бач ся, ширóкий,
295 Та нема́ де прихилитись
В світі одинóким.
Тóму²⁾ до́ля запродала
Од краю до краю,
А другóму оставила
300 Те, де заховáють.
Де-ж ті люди, де-ж ті добрі,
Що серце збирáлось
З ними жити, їх любити?
Пронáли, пропáли!

¹⁾ В вид. 1860: річей. ²⁾ Вид. 1860: Тому.

Єсть на світі до́ля,
А хто її знає?
320 Єсть на світі во́ля,
А хто її має?
Єсть люди́ на світі, —
Сріблом-злóтом сяють,
Здаєть ся, панують,
325 А до́лі не знають, —
Ні до́лі, ні во́лі!
З нудьго́ю та з го́рем
Жу́пан наді́вають,
А пла́кати — sóром.
330 Возьміть срі́бло-злóто
Та бóдьте богáті,
А я возьму́ сльóзи —
Лі́хо вили́вати;
Зато́плю педóлю
335 Дрі́бніми сльoзaми,
Зато́пчу невóлю
Бі́лими¹⁾ но́гами!
Тоді́ я весéлий,
Тоді́ я богáтий,
340 Як бóде серде́нько
По во́лі гуля́ти!

III.

Крича́ть со́ви, спить дібро́ва,
345 Зіро́нькі ся́ють,
По-над шля́хом, щирі́цею,
Ховря́шкі²⁾ гуля́ють.
Спочива́ють до́брі лю́ди,
Що ко́го вто́мило:
350 Когó — щáсте, ко́го — сльóзи,
Все ні́чка покρί́ла.
Всі́х покρί́ла темні́сінька,
Як ді́точóк ма́ти;

¹⁾ Вид 1860: Бісими ²⁾ Вид. 1860: ховранні.

Де-ж Катрусю пригорну́ла?
 355 Чи в лісі, чи в хаті?
 Чи на полі́ під копо́ю
 Сі́на забавля́є,
 Чи в дібро́ві з-під коло́ди
 360 Бо́вка ви́гляда́є?
 Бода́й же вас, чо́рні брови,
 Ні́кому не ма́ти,
 Ко́ли за вас та́ке ли́хо
 Тре́ба одбува́ти!
 А що да́льше спі́тка́єть ся?
 365 Б́уде ли́хо, б́уде!
 Зо́стріну́ть ся жо́вті пі́скі
 І чу́жії лю́ди;
 Зо́стріне́ть ся зи́ма лю́та...
 А то́й — чи зо́стрі́не,
 370 Шо́ пі́зна́є Катери́ну,
 Приві́тає си́на?
 З ним забу́ла-б чо́рнобри́ва
 Шля́хи, пі́скі, го́ре:
 Ві́н як ма́ти приві́тає,
 375 Як бра́т заговори́ть...
 Побачи́мо, почу́ємо...
 А по́ки — спочи́ну,
 Та тим ча́сом розпита́ю
 380 Шля́х на Моско́вщину.
 Далі́кий шля́х, панибра́ти!
 Зна́ю його́, зна́ю!
 Аж на се́рці похоло́не,
 Як його́ згада́ю.
 385 Попомі́ряв і я ко́лісь —
 Шо́б його́ не мі́рять!...
 Розказа́в би про́ те ли́хо,
 Та чи то-ж пові́рять!
 „Бре́ше,“ скажу́ть, „сяки́й-таки́й!“
 390 (Звичайно́, не в о́чі),
 А так тілько́ псу́є мо́ву
 Та лю́дей морочи́ть.“

Пра́вда ва́ша, пра́вда, лю́ди!
 Та й на-що те зна́ти,
 395 Шо́ сльоза́ми пе́ред ва́ми
 Б́уду ви́лива́ти?
 На-що воно́? У вся́кого
 І сво́го чима́ло...
 Цур же йому́!... А тим ча́сом
 400 Ке́те ли́ц креса́ло
 Та тютю́н, шо́б, зна́єте,
 До́ма не жу́рили́сь:
 А то́ ли́хо розка́зува́ть,
 Шо́б бри́дке присни́лось!
 405 Неха́й його́ ли́хий ві́зьме!
 Лучче́ж помі́ркю́,
 Де-то мо́я Катери́на
 З Іва́сем мандру́є.
 За Ки́йвом, та за Дні́пром,
 410 По-під те́мним га́єм
 Іду́ть шля́хом чума́ченьки,
 „Пуга́ча“ співа́ють.
 Іде́ шля́хом моло́диця, —
 Му́сить бу́ти з про́ці.
 415 Чого́-ж сму́тна, невесе́ла,
 Запла́кані о́чі?
 У ла́таній свити́ночці,¹⁾
 На плеча́х то́рбі́на,
 В ру́ці ці́пок, а на дру́гій
 420 Засну́ла дити́на.
 Зо́стрі́ла ся з чума́ками,
 Закри́ла дити́ну,
 Пита́єть ся: „Лю́ди до́брі!
 Де шля́х в Моско́вщину?“
 425 „В Моско́вщину? от-це́й са́мий.
 Далі́ко, небо́го?“
 „В са́му Моску́. Хри́ста ра́ди
 Да́йте на доро́гу!“

¹⁾ В перводі. через помилку: свитотни.

Берé шагá, аж трýсить ся:
 430 Тяжко йогó брати!...
 Та й на віщо?... А дитина?
 Вона-ж йогó мати!
 Заплакала, пішла шляхом,
 В Броварях спочила,
 435 Та синові за гіркóго
 Медяник купила.
 Дóвго-дóвго сердéшня
 Все йшла та питáла;
 Було й такé, що під тінном
 440 З сином ночувáла...

Бач, нá-що здалі ся карі очиня́та!¹)
 Щоб під чужім тінном слъ́ози вилива́ть!
 Ото-ж-то дивіть ся та кáйтесь, дівча́та,
 Щоб не довелó ся Москаля́ шукáть!
 445 Щоб не довелó ся, як Кáтря шука́є...
 Тоді не пита́йте, за-що лю́ди ла́ють?
 За-що не пуска́ють в хáту ночувáть?
 Не пита́йте, чернобрíві,
 Бо лю́ди не зна́ють;
 450 Когó Бог кара́ на світі,
 То й вони́ кара́ють...
 Лю́ди гну́ть ся, як ті лóзи,
 Куді́ вітер віе.
 Сиротині́ сонце світить
 455 (Світить та не гріе) —
 Лю́ди-б сонце заступіли,
 Як-би мали́ сі́лу,
 Щоб сироті́ не світи́ло,
 Слъ́ози не су́ши́ло.
 460 А за-віщо, Бо́же милый!
 За-що світом нудіть?
 Що зробила́ вона́ лю́дям,
 Чогó хотя́ть лю́ди?
 Щоб пла́кала!... Сёрце моє,

¹) Вид. 1860: оченята.

465 Не пла́ч, Катери́но!
 Не показуй́ лю́дям слъ́ози,
 Терпи́ до загину́!
 А щоб личко́ не марні́ло
 З чóрними бровами,
 470 До схід со́нця в те́мнім лісі
 Уми́й ся слъ́озами!
 Уми́єш ся — не побáчуть,¹)
 То й не засмію́ть ся;
 А серде́нько одпочі́не,
 475 По́ки слъ́ози́ ллю́ть ся.
 ... .. ²)
 Отакé то лі́хо, ба́чите, дівча́та!
 Жарту́ючи кинув Катру́сю свою...³)
 Недо́ля не ба́чить, з ким їй жартува́ти,
 480 А лю́ди хоч ба́чять, та лю́дям не жаль.
 „Неха́й“, ка́жуть, „гі́не леда́ча дитина́,
 Коли́ не зумі́ла себе́ шанува́ть!“
 Шану́йте ся ж, лю́бі, в недо́бру годі́ну
 Щоб не довелó ся Москаля́ шукáть!⁴)

485 Деж Катру́ся блу́дить?
 По-під тинню́ ночувáла,
 Ране́нько встава́ла,
 Поспі́шала в Моско́вщину, —
 Аж гу́льк — зіма́ впáла.
 490 Сві́ще по́лем завірю́ха,
 Іде́ Катери́на
 У лича́ках — лі́хо тяжке! —
 І в одній́ свитині́.
 Іде́ Кáтря, шкандиба́с;
 495 Ді́вить ся — щось мрі́є...
 Ли́бонь іду́ть Моска́лики...

¹) В вид. 1860: побачить. ²) В первод. тут три, в вид. 1860 вісім рядків точок. ³) Оцеї два рядки надруковані лише в вид. 1844 р. ⁴) Осеих 8 рядків з обома попередніми із друкованої самим Шевченком 1860 р. карточки для наклеєння на покаліченого цензурою „Кобзаря“ опублікував уперве д. Хв. Камінський (Кіевская Старина 1885, март, стор. 520).

- Ліхо!... серце мліє...
Полетіла, зостріла ся,
Пита: „Чи немає
500 Мого Івана чорнявого?“
А ті: „Ми не знаєм.“
І, звичайно, як Москалі
Сміють ся, жартують:
„Ай да баба! ай да наші!
505 Каво не надують!“
Подивилась Катеріна:
„І ви, бачу, люди!
Не плач, сину, моє ліхо!
Що буде, то й буде!
510 Піду дальше, — більш ходила...
А може й зостріну;
Оддам тебе, мій голубе,
А сама — загину!“
- Реве, стогне хуртовина,
515 Котить, верне полем;
Стоїть Катря серед поля,
Дала слезам волю.
Утомилась завірюха,
Де-де позіхає;
520 Ще-б плакала Катеріна,
Та сліз більш не має.
Подивилась на дитину:
Уміте слезою
Червоніє, як квіточка
525 В-ранці під росю.
Усміхнулась Катеріна,
Тяжко усміхнулась,
Коло серця як гадина
Чорна повернулась.
530 Кругом мовчки подивилась;
Бачить — ліс чорніє,
А під лісом, край дороги,
Либонь курінь мріє.
„Ходім, сину! смеркаєть ся;

- 535 Коли пустять в хату;
А не пустять, то й на дворі
Будем ночувати.
Під хатою заночуєм,
Сину мій Іване!
540 Де-ж ти будеш ночувати,
Як мене не стане?
З собаками, мій синочку,
Кохай ся на дворі!
Собаки злі, покусують,
545 Та не заговорять,
Не розкажуть сміючі ся...
З псами їсти й пити...
Бідна моя голівонько,
Що мені робити?“
- 550 Сироті собака маєть свою долю,¹⁾
Має добре слово в світі сироті;
Мого бють і лають, закують в неволю,
Та ніхто про матір на сміх не спиті.
А Івася спитують, зарання спитують,
555 Не дадуть до мови дитині дожити.
На когось собаки на улиці лають?
Хто голій, голодний під тином сидить?
Хто лобуря водить? Чорняві байстрята.
Одна його доля — чорні бровенята,
560 Та й тих люди заздрі не дають носити.

IV.

Попід горою яром-долом
Мов ті діди високочолі,
Дуби з гетьманщини стоять;

¹⁾ Огеї рядок маєть ся лише в вид. 1844; в вид. 1840 зазначено один рядок, а в вид. 1860 шість рядків точками. Отсі рядки з друкованого Шевченком у 1860 р. листка для наклеєня в „Кобзарі“ опублікував д. Хв. Камінський в „Кіевской Старині“ 1885, марг. стор. 520—521. Хоча вони тоді були передруковані в львівській „Зорі“, то Ом. Огоновський не взяв їх до свого видання. У вид. Ром. вони є.

У яру грéбля, вéрби в ряд.
565 Ставо́к під кри́гою в нево́лі.
І ополóнка — во́ду бра́ть.
Мов покоті́ло черво́нє
Кри́зь хма́ру со́нцє, заня́лось,
Наду́в ся віте́р, — як повіє,
570 Нема́ нічо́го, скрі́зь бі́ліє,
Та тілько́ лісо́м загу́ло.

Ревé, сві́ще заві́ро́ха,
По́ лісу́ заві́ло;
Як те мо́ре, бі́ле по́ле
575 Сні́гом покоті́лось.
Війшо́в з ха́ти карбівні́чий,
Щоб ліс огля́дити,
Та де то́бі! таке́ лі́хо,
Що не ві́дно й сві́та.
580 „Еге́, ба́чу, яка́ фу́га!
Цур же́ йому́ з лісо́м!
Пі́ти в ха́ту... Що́ там таке́?
Ох їх до-сто-бі́са!
Недо́бра їх розно́сила,
585 Мов спра́вді за дї́лом.
Ничи́поре! диві́сь лишéнь,
Які́ побі́ліли!“¹⁾

„Що́? Моска́лі?... Де Моска́лі?“
„Що́ ти? схамені́ ся!“
590 „Де Моска́лі, лебе́дики?“
„Та он, подиви́ ся!“
Полеті́ла Катери́на
І не одя́гла́ ся.
„Мабу́ть до́бре Моско́вщина
595 В та́мку йі́ дала́ ся!
Бо у-но́чі тілько́ йі́ зна́є,
Що Моска́лі́ кли́че.“
Че́рез пеня́ки, заме́тами
Леті́ть, ле́две ди́ше.

600 Бо́са ста́ла се́ред шля́ху,

¹⁾ Так у вид. 1844; в вид. 1860: побілілі.

Вте́рлась рука́вами,
А Моска́лі́ йі́ на-зу́стріч,
Як оди́н, верха́ми.
„Ли́хо моє́! доле́ моя́!“
605 До їх... ко́ли́ гля́не, —
Попере́ду ста́рший і́де.
„Лю́бий мій Іва́не!
Се́рце моє́ коха́не!
Де́ ти так ба́рив ся?“
610 Та до́ його́... за стре́мена...
А він подиві́в ся,
Та шпо́рами ко́ня в бо́ки.
„Чо́го-ж уті́каєш?
Хиба́ забу́в Катери́ну,
Хиба́ не пізна́єш?
615 Подиви́ ся, мій го́лубе,
Подиви́сь на ме́не:
Я Катру́ся тво́я лю́ба!
На-що́ рвеш стре́мена?“
А він ко́ня поганя́є,
620 Ні́би-то й не ба́чить.
„Пострі́вай же, мій го́лубе,
Диві́сь! я не пла́чу,
Ти не пізна́в мене́, Іва́но?
Се́рце, подиви́ ся!
625 Є́й же Бо́гу, я Катру́ся!“
„Ду́ра, атвяжі́ ся!
Вазьмі́те прочь́ безу́мную!“
„Бо́же мій! Іва́сю!“
І ти мене́ покида́єш!
630 А ти-ж присяга́в ся!“
„Вазьмі́те прочь́! Чо́-ж ви ста́лі?“
„Ко́го? мене́ взя́ти?
За-що́-ж? скажи́, мій го́лубе!
Ко́му́ хоч одда́ти
635 Сво́ю Катрю́, що́ до те́бе
В садо́чок ході́ла,
Сво́ю Катрю́, що́ для те́бе

¹⁾ В вид. 1860: Іва́не.

- Сіна породила?
Мій батечку, мій братіку,
640 Хоч ти не цурайся!
Наймичкою тобі стану...
З другою кохайся,
З цілим світом!... Я забуду,
Що колись кохалася,
645 Що од тебе сіна мала,
Покриткою¹⁾ стала...
Покриткою... який сором!
І за-що я гину?
Покінь мене, забудь мене,
650 Та не кидай сіна!
Не покинеш?... Серце моє!
Не втікай од мене!...
Я вінесу тобі сіна.“
Кинула стреміна
655 Та в хатину.

- Вертається,
Несе йому сіна;
Несповита, заплакана
Сердешна дитина.
„Ось-де вонό, подивіся!
660 Де-ж ти? заховався?
Утік!... нема!... Сіна, сіна
Батько одцурався!
Боже ти мій!... Дитя моє!
Де дінусь з тобою?
665 Москаліки! голубчики!
Возьміть за собою;
Не цурайтесь, лебедики!
Вонό сиротина:
Возьміть його та оддайте
670 Старшому за сіна!
Возьміть його!... бо покину,
Як батько покинув, —

¹⁾ В вид. 1860: Покрїткою.

- Бодай його не кидала
Лихая година!
675 Гріхом тебе на світ божий
Мати породила, —
Виростаї же на сміх людям!“ —
На шлях положила:
„Оставайся шукать батька,
680 А я вже шукала.“
Та в ліс з шляху, як нависла...
А дитя осталоє.
Плаче бідне... А Москалям
Байдуже, — минули.
685 Вонό й добре; та на ліхо
Ліснічі почули.
Біга Катря боса лісом,
Біга та голосить;
То проклинає свого Івана,
690 То плаче, то просить.
Вибігає на возлісся;
Кругом подивилася,
Та в яр... біжить, — серед става
Мовчки опинилася.
695 „Прийми, Боже, мою душу!
А ти — моє тіло!“
Шубовствє в воду!... По-під льбодом
Геть загукотіло.
Чорнобрїва Катерїна
700 Найшла, що шукала.
Дунув вітер по-над ставом,
І слїдї не стало.
То не вітер, то не буйний,
Що дуба ламає:
705 То не ліхо, то не тяжке,
Що мати вмірає;
Не сироти малі діти,
Що неньку сховали:

- Їм зосталась добра слава,
710 Могіла зосталась.
Засміють ся злії люди
Малій сиротині, —
Вилле слёзи на могілу,
Сердёнко спочине.
715 А тому, тому на світі,
Що йому зосталось,
Кого батько і не бачив,
Мати одцуралась?
Що зосталось байстрюкові?)
720 Хто з ним заговорить?
Ні родіни, ні хатини, —
Шляхі, піски, горе...
Панське лічко, чорні брови —
На-що? Щоб пізнали!
725 Змалювала, не сховала...
Бодай полиняли!

V.

- Ішов кобзарь до Києва
Та сів спочивати;
Торбинками²⁾ обвішаний
730 Його повожатий.
Малé дитя коло його
На сонці куняє,
А тим часом старій кобзарь
„Ісуса“ співає.
735 Хто йде, йде — не минає;
Хто — бублик, хто — гроші,
Хто старому, а дівчата
Шажок міхоніти,
Задівлять ся чорнобріві:³⁾
740 „І ббсе, і роле!“

¹⁾ В перводр. і в вид. 1844 се слово виточуване. ²⁾ В вид. 1860: Торбинками. ³⁾ Вид. 1860: чорнобріві.

Далá,“ кажуть, „бровинита,
Та не далá долі!“

- Йде шляхом до Києва
Берлін шестернёю,
745 А в берліні господнія
З паном і сімєю.¹⁾
Опинів ся проти старців, —
Курява лягає.
Побіг Івась, бо з віконця
750 Рукю махає.
Дає гроші Івасеві,
Живуєть ся пані,
А пан глянув... одвернув ся...
Пізнав преподаній,
755 Пізнав ті карі очі,
Чорні бровенята...
Пізнав батько свого сина,
Та не хоче взяти.
Пита пані, як зоветь ся?
760 „Івась.“ — „Какій милый!“
Берлін рупив, а Івася
Курява покрила...
Полічили, що достали,
Встали сіромахи,
765 Помолілись на схід сонця,
Пішли по-над шляхом.

Друк. уперве: Кобзарь 1840, стор. 21—67.

¹⁾ Вид. 1860: семъєю. ²⁾ Вид. 1860: милый.

III. ПЕРЕБЕНДЯ.

(Е. П. Гребінці.)

Перебендя старій, сліпій, —
Хто його не знає?
Він усюди вештаєть ся
Та на кобзі грає.
5 А хто грає, того знають
І дякують люди:
Він їм тугу розганяє,
Хоть сам світом нудить.
По під тиньню сїромаха
10 І днів єй ночує, —
Нема йому в світї хати;
Недболя жартує
Над старю головою,
А йому байдуже!
15 Сяде собі, заспівав:
„Ой не шуми, дуже!“
Заспівав, та й згадає,
Що він сиротина,
Пожурить ся, посумує
20 Сидячі під тїном.

От-такій-то Перебендя
Старій та химерний!
Заспівав про „Чалого“
На „Горлицю“ зверне,
25 З дівчатами на вигоні
„Гриця“ та „Веснянку“,
А у шинку з парубками
„Сербина“, „Шинкарку“;

¹⁾ Вид. Кожаня Сидя.

З жонатими на бенкеті
30 (Де свекруха злая)
Про тополю, лиху долю,
А потім „У гаю“
На базарі про „Лазаря“,
Або, щоб те знали,
35 Тяжко-важко заспівав,
Як Січ руйнували
От-такій-то Перебендя
Старій та химерний!
Заспівав, засмієть ся,
40 А на сльози зверне.

Вітер віє-повівав,
На полі гуляє,
На могилі кобзарь сидить
Та на кобзі грає.
45 Кругом його степ, як море
Широкє синє;
За могилою могила,
А там — тільки мріє.
Сівий ус, стару чуприну
50 Вітер розвивав;
Та приляже, та послуха,
Як кобзарь співав,

Як серце смієть ся, сліпі очі плачуть...
Послуха, повіє...

Старій заховавсь
55 В степу на могилі, щоб ніхто не бачив,
Щоб вітер по полі слова розмахав,
Щоб люди не чули: бо то бже слово,
То серце по волі з Богом розмовля,
60 То серце щебече Господню славу,
А думка край світа на хмарі гуля.
Орлом сизокрилим літає, ширяє,
Аж небо блакитне широкими бє!
Спочине на сонці, його запитав:
65 Де воно ночує? як воно встає?

- Послу́хає мо́ря, що воно́ гово́рить?
Спита́ чо́рну го́ру: Чого́ ти німа́?
І зно́ву на не́бо, бо на землі́ го́ре,
Бо на їй, ши́рокій, кутóчка нема
70 То́му, хто все зна́є, то́му, хто все чу́є:
Що мо́ре гово́рить, де со́нце почу́є,
Його́ на сім сві́ті ніхто́ не прийма́.
О́дин він між ні́ми, як со́нце висо́ке,
Його́ зна́ють лю́ди, бо но́сить землі́.
75 А як-би почу́ли, що він о́динокій
Співа́ на моги́лі, з мо́рем розмовля́, —
На бо́жеє сло́во вони́-б насмі́ялись,
Дурни́м би назва́ли, од се́бе-б прогна́ли:
„Неха́й по-над мо́рем“, сказа́ли-б, „гуля́!“

- 80 До́бре е́сі, мій кобза́рю,
До́бре, ба́тьку, роби́ш,
Що співа́ти-розмовля́ти
На моги́лу ходи́ш!
Ходи́ собі, мій го́лубе,
85 По́ки не засну́ло
Тво́є се́рце та виспіву́й,
Щоб лю́ди не чу́ли!
А щоб те́бе не цура́лись,
Потура́й їм, бра́те!
90 Скачи́, вра́же, як пан ка́же,
На те він бога́тий.

- От-такий-то Перебе́ндя
Ста́рий та хи́мєрний!
Заспівáє весі́льної,
95 А на журбу́ зве́рне.

Друк у-перве: Кобзарь 1810, ст. 13—20.

IV. ІВАН ПІДКОВА

(В. І. Штернбергу.)

I.

- Було́ коли́сь в Укraiні́
Реві́ли гарма́ти;
Було́ коли́сь Запо́ро́жці
Вмі́ли панува́ти!
5 Панува́ли, добува́ли
І сла́ву і во́лю, —
Мину́ло ся, оста́ли ся
Моги́ли по по́лю!¹)
Висо́кії ті моги́ли,
10 Де лягло́ спочи́ти
Коза́цьке біле ті́ло
В кита́йку пові́те.
Висо́кії ті моги́ли
15 Чорні́ють, як го́ри,
Та про во́лю ни́шком в полі́
З вітра́ми гово́рять.
Свідо́к сла́ви, ді́дівщини
З ві́тром розмовля́є,
20 А вну́к ко́су несе́ в ро́су,
За ними́ співа́є.

Було́ коли́сь, в Укraiні́
Лі́хо танцюва́ло,
Журба́ в ши́нку мед-го́рілку

¹) В вид. 1860: на полі.

- 25 Поставцём кружала.
 Було колись добре жити¹⁾
 На тій Україні...
 А згадаймо! може серце
 Хоч трішки²⁾ спочіне.

II.

- 30 Чорна хмара з-за Лиману
 Небо, сонце криє;
 Синє море звірюкою
 То стогне, то віє,
 Дніпра гірло затопило.
 35 „А нуте, хлопцята,
 На байдаки! Море грає,
 Ходім погуляти!“
 Вісипали Запоріжці,
 Лиман човни³⁾ вкрили.
 „Грай же, море!“ заспівали,
 40 Запінились хвилі.
 Кругом хвилі, як ті гори:
 Нї землі, нї неба.
 Серце мліє, а козакам
 Того тільки й треба.
 45 Пливуть собі та співають;
 Рибалка літає,
 А попереду отаман
 Ведє, куди знає.
 Похожає вздовж байдака.
 50 Гасне люлька в роті;
 Поглядає сюди-туди,
 Де-то будь робіт?
 Закрутивши чорні ўси,
 За ўхо чуприну,
 55 Підняв шапку, — човни стали.
 „Нехай ворог гине!
 Не в Синопу, отамани,

¹⁾ Чиг. Коб. Добре колись було. ²⁾ В вид. 1860: трохи.
³⁾ В вид. 1860: човни.

Панове-молодці,
 А у Царьград, до султана
 60 Поїдемо в гості!“
 „Добре, батьку отамане!“
 Кругом заревіло.
 „Спасибі вам!“
 Надів шапку.

Знову закипіло
 65 Синє море вздовж байдака,
 Знову похожає
 Пап-отаман та на хвілю
 Мовчки поглядає.

Друк. уперве: Кобзарь 1840, стор. 97—103.

V. НА НЕЗАБУДЬ В. І. ШТЕРНБЕРГУ.¹⁾

Поїдеш далєко,
 Побачиш багато;
 Задивиш ся, зажуриш ся —
 Згадай мене, брате!“

Весною 1840 р.

¹⁾ Отсей віршик був написаний Шевченком на екземплярі
 »Кобзаря« з 1840 р., подарованим ним його другови, маляреви
 Штернбергові, який умер 1845 р. Опублікований »з паперів Лев-
 ченка« в »Кіевской Старині« 1902 р. книжка за лютий, відділ
 Документів, ст. 73.

VI.¹⁾

- Вітре буйний, вітре буйний,
Ти з морем говориш:
Збудь його, заграй ти з ним,
Спитай сіне море.
5 Вонó знає, де мій милий,
Бо його носило;
Вонó скаже, сіне море,
Де його поділо.
Коли милого втопило,
10 Розбий сіне море!
Підуть шугать миленького,
Втоплю своє горе,
Втоплю свою недобленьку...
15 Найдуть його, пригорну́ ся,
На серці зомлю.
Тоді, хви́ле, неси́ з мимим
Куди вітер віє!
20 Коли-ж милий на тім боці,
Буйнесенький знаєш,
Де він ходить? що він робить?
Ти з ним розмовляєш.
Коли плаче, то й я плачу;
25 Коли ні, співаю;
Коли-ж згинув чорнобривий,
То й я погибаю.

¹⁾ В вид. 1860 дод. титулом Думка (ст. 26). ²⁾ Так у вид. 1840, 1844, 1860.

- Тоді неси́ моє ду́шу
Туди, де мій милий
30 Червоною калиною
Поста́в на могилі!
Буде легше в чужім полі
Сироті лежати,
Буде над ним його́ мила
35 Квіткою стояти.
І квіткою й калиною
Цвісти над ним буду,
Щоб не пекло́ чуже́ сонце,
Не топтали люди.
40 А в ве́чері посумую,
А в ра́нці поплачу;
Зійде сонце — утрю́ слёзи,
Ніхто́ й не побачить.
Вітре буйний, вітре буйний,
45 Ти з морем говориш:
Збудь його, заграй ти з ним,
Спитай сіне море!

Друк. уперве: Ластівка Е. Гребенки С. Пб. 1841, ст. 23—25.

VII. НА ВІЧНУ ПАМ'ЯТЬ КОТЛЯРЕВСЬКОМУ.¹⁾

Сонце гріє, вітер віє
 З поля на долину;
 Над водою гне з вербою
 Червону калину.
 5 На калині одиноке
 Гніздечко гойдає.
 А де-ж дів ся соловейко?
 Не питаї, не знає!
 Згадаї ліхо, то й байдуже:
 10 Минулось, пропало;
 Згадаї добре, серце вьяне,
 Чому не осталося?
 Отó-ж гляну та й згадаю:
 Було, як смеркає,
 15 Защебече на калині,
 Ніхто не минає.
 Чи багатий, когó доля
 Як мати дитину
 Убирає, доглядає,
 20 Не мине калину;
 Чи сирота, що до-світа
 Мусить уставати.
 Опинить ся, послухає, —
 Мов батько та мати
 25 Розпитують, розмовляють!
 Серце б'ється ся любо,
 І світ божий як великдень,
 А люди як люди!²⁾

Чи дівчина, що милого
 30 Що-день виглядає,
 Вьяне, сохне сиротою,
 Де дітись не знає, —
 Підє на шлях подивить ся,
 Поплакати в лози;
 35 Защебече соловейко,
 Сохнуть дрібні сльози;
 Послухає, усміхнеть ся,
 Підє темним гаєм...
 Ніби з милим розмовляла...
 40 А він знай співає,
 Та дрібно, та рівно, як Бóга благає,
 Поки вийде злódий на шлях погулять
 З ножем у халяві, — підє луна гаєм,
 45 Запеклюю дýшу злódя не спинить,
 Тільки стратить гóлос, добру не навчить...
 Нехаї він лютє, поки сам загине,
 Поки безголовья вóрон прокричить.

Засне доли́на, на калині
 50 І соловейко задріма.
 Повіє вітер по долині,
 Пішла діворою луна;
 Луна гуляє — бóжа мова...
 Встануть сердеги працювать,
 55 Підуть корóви на діврови,
 Вийдуть дівчата воду брать,
 Вігляне сонце. Рай тай гóді!
 Верба смієть ся, — свято скрізь!
 Злódий заплаче, дарма, що злódий.
 60 Так бу́ло перш, тепér дивісь:
 Сонце гріє, вітер віє
 З поля на долину;
 Над водою гне з вербою
 Червону калину;
 65 На калині одиноке
 Гніздечко гойдає.

¹⁾ В вид. 1860 пропущено. ²⁾ В перводр. оба рази: люди.

А де дів ся содовейко?
Не питаї, не знає!

Недавно, недавно у нас в Україні .
70 Старій Котлярівський от-так щебетав;
Замовк неборака, сиротами кинув
І гори і море, де перше витав,
Де ватагу пройди́світа
Водів за собою.
75 Все остало́сь, все суму́є,
Як руїни Трої;
Все суму́є, тільки сла́ва
Сонцем засія́ла;
Не вмере коба́зь, бо на віки
80 його́ привіта́ла.
Будеш, ба́тьку, панува́ти,
Поки живу́ть лю́ди,
Поки со́нце з не́ба сяє,
Тебе́ не забу́дуть!

85 Пра́ведная ду́ше! приймі́ж мою́ мо́ву,
Нему́дру та щі́ру, приймі́, привіта́й!
Не кинь сирото́ю, як кинув дібро́ви.
Прили́ни до мене́ хоч на одне́ сло́во,
Та про Украї́ну ми́ні заспіва́й!
90 Неха́й усмі́хне́ть ся ду́ша на чужи́ні,
Хоч раз усмі́хне́ть ся дивлю́чись, як ти
Всю сла́ву козацьку за сло́вом єди́ним
Пере́ніс в убо́гу ха́ту сироти́.
Прили́нь, сі́зний орле́! бо я оди́нокий,
95 Сирота́ на сві́ті в чужо́му краю́;
Дивлю́ ся на мо́ре широ́ке, глибо́ке,
Попли́в би на той бі́к, — човна́ не даю́ть!
Згада́ю Ене́я, згада́ю роди́ну,
Згада́ю — заплачу́, як та́я дити́на;
100 А хви́лі на той бі́к іду́ть та реву́ть.
А мо́же я й те́мний, нічо́го не ба́чу,
Мо́же моя́ до́ля на тім бо́ці пла́че,
Бо сироту́ всюди́ лю́ди осмію́ть?

Неха́й би сме́ялись, та там мо́ре грає,
105 Там міся́ць, там со́нце ясні́ше сія́,
І з ві́тром моги́ла в сте́пу розмовля́є,
Там не оди́нокий з не́ю був би я.
Пра́ведная ду́ше, приймі́ мою́ мо́ву,
Нему́дру та щі́ру, приймі́, привіта́й!
110 Не кинь сирото́ю, як кинув дібро́ви,
Прили́ни до мене́ хоч на одне́ сло́во,
Та про Украї́ну мені́ заспіва́й!

Друк. у перше: Ластівка Гребенки 1841, ст. 306—312.

VIII. Т О П О Л Я.

(П. С. Петровський.)

- По діброві вітер віє,
Гуляє по полію,
Край дорogi гне тополю
До самого долу.
5 Стан високій, лист широкій —
На-що¹⁾ зеленіє?
Кругом поле як те море
Широке синіє.
Чума́к іде, подивить ся,²⁾
10 Та й голову схилить;
Чабан в-ранці з сопліжко
Сяде на могилі,
Подивить ся, серце ніє:
Кругом ні билини!
15 Одна-одна, як сирота
На чужині гине!

- Хто-ж віховав тонку, гнучку
В степу погибати?
Постривайте, все розкажу, —
20 Слухайте-ж, дівчата!

Полубіла чорнобрива³⁾
Козака дівчина,
Полубіла — не спиніла:
Пішов, та й загинув.

- 25 Як-би знала, що покине,
Булó-б¹⁾ не любила;
Як-би знала, що загине,
Булó-б не пустила;
Як-би знала, не ходила-б
30 Пізно за водою,
Не стояла-б до півночі
З мільм під вербою...
Як-би знала!...

- І то ліхо
Попереду знати,
35 Що нам в світі зостріньєтє ся...
Не знайте, дівчата!
Не питайте свою долю!...
Самó серце знає,
Когó любит. Нехай вьанє,
40 Поки закопають!
Бо не довго, чорнобриві
Карі оченята,
Біле личко червоніє,
Не довго, дівчата!
45 До полудня, та й завьанє,
Брови полиняють...
Кохайте ся-ж, любіте ся,
Як серденько знає.

- Защєбече соловейко
50 В лузі на калині,
Заспівав козаченько
Ходя по долині.
Виспівує, поки вийде
Чорнобрива з хати,
55 А він її запитав:
„Чи не біла мати?“
Стануть собі, обіймуть ся,
Співа соловейко;

¹⁾ Попр. Шевч. Марне. ²⁾ В вид. Семиренко: подивити-
³⁾ В перводр. чорнобрива, в вид. Сем. чорнобрива

¹⁾ Тут і ряд. 27 у перводр. булóб, у вид. Сем. булаб.

Послухають, розійдуться, —
 60 Оббе раденькі.
 Ніхто того не побачить,
 Ніхто не спитає:
 „Де ти була? що робила?“
 Самá собі знає...
 65 Люби́ла ся, коха́ла ся,
 А серде́нько мліло:
 Вонó чу́ло¹⁾ недóленьку,
 А сказа́ть²⁾ не вміло.
 Не сказа́ло, — оста́ла ся,
 70 Де́нь і ніч ворку́є,
 Як голубка без голуба,
 А ніхто³⁾ не чу́є.

Не щибече соловейко
 В лузі над водою,
 75 Не співає чорнобрива
 Стоя під вербою.
 Не співає, як сирота⁴⁾
 Білим світом нудить.
 Без милого батько, мати,
 80 Як чужії люди;
 Без милого сонце світить,
 Як вірог смієть ся,
 Без милого скрізь могила,
 А серденько б'єть ся!

85 Минув і рік, минув другий,
 Козака немає;
 Сіхне вона, як квіточка,
 Ніхто не питає.
 „Чого вьянеш, моя доню?“
 90 Ма́ти⁵⁾ не спитала,
 За старо́го,⁶⁾ багатого
 Ніщечком⁷⁾ една́ла.

¹⁾ Попр. Шевченка: Чуло серце. ²⁾ Попр. Шевч. Сказати.
³⁾ В перводі, ніхто. ⁴⁾ Попр. Шевч. Сиротою. ⁵⁾ Попр. Шевч.
 „Стара. ⁶⁾ Попр. Шевч. За сивого. ⁷⁾ Попр. Шевч. Тихенько

„Іди, доню!“ каже мати,
 „Не вік дівувати.
 95 Він багатий, одинокій,
 Будеш панувати!“
 „Не хочú¹⁾ я панувати,
 Не піду я, мамо!
 Рушниками, що придбала,
 100 Спусти мене в яму!
 Нехай поїм заспівають,
 А дружини поплачуть!²⁾
 Легше мині³⁾ в труні лежать,
 Як⁴⁾ його побачить.“
 105 Не слухала стара́ мати,
 Робила, що знала;
 Все бачила⁵⁾ чорнобрива,
 Сіхла і мовчала.
 Пішла вночі до ворожки,
 110 Щоб поворожити,
 Чи довго їй на сім світі⁶⁾
 Без милого⁷⁾ жити?
 „Бабусенько, голубонько,
 Серце моє, ненько!
 115 Скажи́ ми́ні щіру правду,
 Де мій-серде́нько?
 Чи жив? здоро́в? чи він лóбить?
 Чи забу́в-поки́нув?
 Скажи́-ж ми́ні, де мій мійний?
 120 Край світа поліну!
 Бабусенько, голубонько!
 Скажи́, коли⁸⁾ знаєш
 Бо видає⁹⁾ мене́ мати
 За старо́го замі́ж.

¹⁾ В вид. Сем. не хочу. ²⁾ Попр. Шевч. Заплачуть. ³⁾ Попр.
 Шевч. Легше, мамо. ⁴⁾ Вид. Сем. Ніяк, Козачий. Аніж його бачить.
⁵⁾ Попр. Шевч. Дивила ся. ⁶⁾ Попр. Шевч. Сиротою. ⁷⁾ Попр.
 Шевч. На сім світі. ⁸⁾ Попр. Шевч. бо ти. ⁹⁾ Попр. Шевч.
 Хочє дати.

- 125 Любіть його, моя сіза,
Серце не навчити!
Пішла-б же я утопилась,
Жаль душу згубити!
Коли не жив чорнобривий,
130 Зроби, моя пташко,
Щоб до-дому не вернулась...
Тяжко мині, тяжко!
Там старий жде з старостами...
Скажи-ж мою долю!
135 „Добре, доню! Спочинь трішки!...
Скажy твою долю...¹⁾
Сама колись дівувала,
Тее лихо знаю;
Минуло ся, навчила ся,
140 Людям помагаю.
Твою долю, моя доню,
Позаторік знала,
Позаторік і зільячка
Для того придбала.“
145 Пішла старя, мов каламарь
Достала з полиці.
„Ось на тобі сього діва!
Піди до криниці,
Піки півні не співали,
150 Умий ся водою!
Випий трішки сього зілья, —
Все лихо загойть.
Випеш, біжи яко мога,
Що-б там ні кричало,
155 Не оглянь ся, поки станеш
Аж там, де прощалась.
Одпочинеш, а як стане
Місяць серед неба,
Вийти ще раз! Не приїде, —
160 В-третє¹⁾ випить треба!

¹⁾ В вид. Сем. Чині ж мою волю. ²⁾ В перводр. Въ третє.

- За перший раз, як за той рік
Будеш ти такою;
А за другий серед степу
Тупне кінь ногою.
165 Коли живий козаченько,
То зараз прибуде,
А за третій, моя доню,
Не питай, що буде!
Та ще, чувш, не хресті ся,
170 Бо все піде в воду.
Тепер же йди, придиві ся
На торішню вроду!“
Взяла зілья, поклонилась:
„Спасібі, бабусю!“
175 Вийшла з хати: „Чи йти, чи ні?
Ні, вже не верну ся!“
Пішла,²⁾ вмилась, напилась,
Мов не своя³⁾ стала;
В-друге, в-третє, та мов сонна
180 В степу заспівала:⁴⁾
„Плавай, плавай, лебедонько,
По синьому морю!
Рости, рости, тополенько,
Все в-гору та в-гору!
185 Рости тонка та висока
До самої хмари,

¹⁾ В вид. Сем. христі ся. ²⁾ Попр. Шевч. Прийшла. ³⁾ Чиг. Коб. Побігла тай. ⁴⁾ Замість рядків 177—180 рукоп. поправка Шевченкова:

Прийшла, вмилась, напилась,
Тихо усміхнулась;
В друге, в третє напилась,
І не зоглянулась.
Подігла мов на крилах,
Серед степу пала. —
Пала, стала, заплакала
І... і заспівала:

- Спита́й Бо́га, чи діжду́ ся,¹⁾
 Чи не діжду́ па́ри?
 Рості́, рості́, подиві́ ся
 190 За си́нєє мо́ре:
 По тім бо́ці мо́я до́ля,
 По сім бо́ці го́ре!
 Там десь ми́лий чо́рнобри́вий
 По по́лю гуля́є,
 195 А́ я пла́чу, лі́та тра́чу,
 Йо́го ви́глядаю.
 Скажі́ йому́, моє́ се́рце,
 Що́ смію́ть ся лю́ди;
 Скажі́ йому́, що́ загі́ну,
 200 Ко́лі не прибу́де!
 Мене́ ма́ти са́ма хо́че²⁾
 В зе́млю захова́ти...
 А хто-ж її́ голо́воньку
 Бу́де догляда́ти?
 205 Хто догля́не, розпита́є,
 На ста́рість помо́же?
 Ма́мо мо́я! до́ле мо́я!...
 Бо́же ми́лий, Бо́же!
 Подиві́ ся, топо́ленько!
 210 Як нема́, — запла́чеш
 До схід со́нця ра́нісінько,
 Щоб ніхто́ не ба́чив.
 Рості́-ж, се́рце топо́ленько,
 Все в-го́ру та в-го́ру!
 215 Пла́вай, пла́вай, лебедо́нько,
 По си́ньому мо́рю!

Таку́ пісню³⁾ чо́рнобри́ва
 В степу́ заспівала;⁴⁾
 Зі́лля ди́ва наро́било,⁵⁾
 220 Топо́лею ста́ла.

¹⁾ Попр. Шевч. діжду я. ²⁾ В вид. Сем. Сама хоче мене
 ма́ти. ³⁾ Попр. Шевч. Оттак тая. ⁴⁾ Попр. Шевч. Плакала, співала.
⁵⁾ Попр. Шевч. І на диво серед поля.

Не верну́ла ся до до́му,
 Не діждала па́ри;
 Тонка́-тонка́¹⁾ та висо́ка
 До са́мої хма́ри.

- 225 По дібро́ві ві́тер ві́є,
 Гуля́є по по́лю,
 Край доро́ги гне топо́лю
 До са́мого до́лу.

Друк. у перше Кобзарь 1840, ст. 69—82.

¹⁾ Попр. Шевч. гнучка.

IX. ТАРАСОВА НІЧ.

(П. І. Мартоу.)

- На розп'утті кобзарь сидить
Та на кобзі грає,
Кругом хлопці та дівчата
Як мак розцвітає.¹⁾
- 5 Грає кобзарь, виспівує,
Вимовля словами,
Як Москалі, Орда, Ляхи
Бились з козаками,
Як збрала ся громада²⁾
- 10 В неділеньку в-ранці;
Як ховали козаченька³⁾
З зеленим байраці.
Грає кобзарь, приспівує,
Аж лихо смієть ся:⁴⁾
- 15 „Була колись Гетьманщина,
Та вже не вернеть ся;
Було колись панувати,
Та більше не будем..
Тії слави козацької
- 20 По-вік не забудем!
Україно, Україно!
Серце моє, пенько!

¹⁾ В вид. 1860: процвітає. ²⁾ В вид. 1860: збрала ся громадонька; Жен. збирались козаченьки. ³⁾ Жен. товариша. ⁴⁾ Дальших 26 рядків у вид. 1840, 1844 і 1860 викропковано. ⁵⁾ Праське і Жен. вид. Пенько моя

- Як згадаю тебе, краю
Заплаче серденько!¹⁾
- 25 Де поділось козачество,
Чорвоні жупани?
Де поділась доля-воля,
Бунчуки, гетьмани?
Де поділось? Ягоріло?
- 30 А чи затопило
Сине море твої гори,
Високі могили?
Мовчать гори, грає море,
Могили сумують,
- 35 А над дітьми козацькими
Поганці панують!
Грай же море! мовчить гори!
Гуляй, буйний, полем!
Плачте, діти козацькіі,
- 40 Така ваша доля!
- „Встає²⁾ хмара з-за Лиману,
А друга з поля;
Зажурилась Україна, —
Така її доля!
- 45 Зажурилась, заплакала,
Як малі дитина.
Ніхто її не рятів...³⁾
Козачество гине,
Гине слава, батьківщина,
- 50 Немає де дітись...⁴⁾
Виростають нехрещені
Козацькі діти,
Кохають ся невінчані,
Без попі ховають,
- 55 Запродана Жидам⁵⁾ віра,
В церкву не пускають!

¹⁾ В праськім вид. чомусь: Як згадаю твою долю, Заявляє серденько — хоч в нотці подано поправки вставлені нами в текст, яко власноручний рукопис Шевченка. ²⁾ Жен. Встала. ³⁾ В первод. ратує, потім скрізь рятую. ⁴⁾ Жен. Що будеш робити? Так і в Огоні. ⁵⁾ Жен і Огоні свята.

- Як та галич поле криє,
Ляхи, уніяти¹⁾
Налітають, — нема кому
60 Порадоньки дати!
Обізвав ся Наливайко, —
Не стало кравчини!²⁾
Обізвавсь козак Павлюга,³⁾
За нею полінув!
65 Обізвавсь Тарас Трясіло⁴⁾
Гіркими сльозами:
„Бідна моя Україно,
Стоптана Ляхами!“⁵⁾
Обізвавсь Тарас Трясіло
Віру рятувати,
70 Обізвав ся орел сизий
Та й дав Ляхам знати!
Обізвав ся пан Трясіло:
„А годі журить ся!
А ходім⁶⁾ лиц, пані-брати,
75 З Поляками бить ся!“⁷⁾
Вже не три дні, не три ночі,
Бьеть ся пан Трясіло;
Од Лимана до Трубєжу⁸⁾
Трупом поле крилось.
80 Ізнеміг ся козаченько,⁹⁾
Тяжко зажурів ся,
А поганий Конецьпольський
Дуже звеселів ся,
Зібрав шліхту всю до купи
85 Та й ну частувати!
Зібрав Тарас козаченьків¹⁰⁾
Поради прохати:

¹⁾ В перводр. налітають, у вид. 1860 і пізн. уніяти. ²⁾ Біля сього слова в перводр. покладено відсилач ¹⁾, але нотки нема. В вид. 1860: Кравчини. ³⁾ Жен. і Огон. Обізвав ся Остриянина. ⁴⁾ Жен. і Огон. пан Трясіло. ⁵⁾ За сим рядком у вид. 1840, 1844 і 1860 чотири рядки точок. ⁶⁾ В перводр. ходимъ. ⁷⁾ Жен. і Огон. з Ляшєвками. ⁸⁾ Вид. 1860 і пізніший Трубайла. ⁹⁾ Жен. і Огон. пан Трясіло. ¹⁰⁾ Жен. і Огон. громадоньку.

- „Отамани, товариші,
Браті мої, діти!
90 Дайте мені порадоцьку,
Що будем робити?
Бенкетують вражі Ляхи,
Наше безголовья...
Нехай собі бенкетують,
95 Нехай на здоровья!
Нехай кляті бенкетують,
Поки сонце заїде,
А ніч-мати дасть пораду,
Козак Ляха знайде.
100 А поки що, одпочиньмо!“
Чи багато наших?“
„Троби, пане-отамане,
Та й ті щось ледачі!“
„Зледащіли? Побачимо!
105 Нема чогó ждати!
Бенкетуйте-ж вражі Ляхи,
Прійду помагати.
Прійду, Ляхи, почастью
Не медом-ситю,
110 Ні, прокляті католики,
Крówью червою
Почастью за Павлову
Праведную дұшу, —
А коли ні, Бóже мїлий,
115 Сам випити мұшу!
Бóже! нехай пропадє
Голова Тараса,
Дай то тільки, щоб та шліхта
Крówью упила ся!
120 Тоді й мою голєвоньку
Нехай вóрон будить,
Не прокинусь! Товариші!
Що буде, то й буде,

¹⁾ Починаючи з сього рядка аж до слів »Лягло сонце за горою« в перводруці і в дальших виданнях включно до праського нема нічого і не зазначено пропуску.

Сю ніч Ляхів-католиків
125 Ходім частувати!...
Чи так, брати-отамани? "
„Що маєм казати?
Роби, пане-отамане,
Як сам добре знаєш,
130 А ми будем помагати,
Поки силу маєм.“
„Добре, хлопці!“ Пішов нішком,
Людечку смакує,
Дума думку, поглядає...
135 Діля-ж бенкетує.¹⁾

„Лягло сонце за горою,
Зіркі засіяли,
А козакі, як та хмара,
140 Ляхів обступали.
Як став місяць серед неба,
Ревнула гармата;
Прокинулись Ляшки-панки —
Нікуди втікати!
145 Прокинулись Ляшки-панки²⁾
Та й не повставали:
Зійшло сонце, — Ляшки-панки³⁾
Покотом лежали.

Червоною гадюкою
150 Несе Альта вісти,
Щоб летіли кріюки⁴⁾ з поля
Ляшків-панків істи.⁵⁾
Налетіли чорні⁶⁾ кріюки
Ляшенків⁷⁾ будити;

¹⁾ Рядки 101—135 надруковані уперше в женеvськiм вид. стор. 7—8 і відси перейшли до Огон. та Ром. Звітка В. Дом. про надруковане їх у „Вечерниях“ 1862 р. хибна. ²⁾ Жен. і Огон. препогані ³⁾ Жен. до одного ⁴⁾ В вид. 1860: кріюки. ⁵⁾ Жен. отсі два рядки читаємо ось як: „Через стени, щоб летіли Кріюки Ляхів істи. ⁶⁾ Жен. і Огон. кріюки з поля. ⁷⁾ Вид. 1860: Вельможних; Жен. Поганців

155 Зібало ся козацество
Богу помолитись.
Закрякали¹⁾ чорні кріюки²⁾,
Виймаючи очи,
160 Заспівали казаченьки
Пісню тії ночі,
Тії ночі кровавої,
Що славою³⁾ стала
Тарасові, козацеству,
165 Ляхів що приспала.

„Над річкою в чистім полі
Могила чорніє;
Де кров лилась козацькая,
Трава зеленіє.
170 Сидить крячок⁴⁾ на могилі
Та з голоду кряче...
Згада козак Гетьманщину,⁵⁾
Згада, та й заплаче.

„Була колись козацькая
175 І слава і воля, —
Слава сьє, а воленьку
Співкала неділя.
Було колись панували,
Та більше не будем,
180 Тії-ж слави козацької
По вік не забудем!“⁶⁾

Умовк⁷⁾ кобзарь, зажури́в ся,
Щось руки не грають!
Кругом хлопці та дівчата
185 Слізеньки втирають.

¹⁾ Жен. Закричали кріюки чорні. ²⁾ В вид. 1860: кривавої. ³⁾ Так у перводр. і Жен.; у інших вид. від 1860 р. славою. ⁴⁾ В вид. 1860 і пізн. крім Жен. ворон. ⁵⁾ Від цього рядка в вид. 1840, 1844, 1860 і Льв. аж до слів „Умовк кобзарь“ люка зазначена двома рядками точок. У праській виданню люки не зазначено, але тих рядків нема. ⁶⁾ Рядки 174—181 уперше надруковані Жен. ст. 9—10, відси у Огон і Ром. ⁷⁾ Жен. Сидить.

Пішов кобзарь по улиці,
З журби як заграє!
Кругом хлопці навприсядки,
А він вимовляє:¹⁾

- 190 „Нехай буде от-такички!²⁾
Сидить діти у запічку,
А я з журби та до шинку,
А там найдуть³⁾ свою жінку,
Найдуть жінку, почастую,
195 З вороженьків⁴⁾ покешкую.“

Друк. у перше: Кобзарь 1840, стор. 105—114, в повнім
тексті Женева 1891, ст. 4—10.

- Думи мої, думи мої,
Ліхо мені з вами!
На-що стали на папері
Сумними рядами?
Чом вас вітер не розвіяв,
В степу, як пилину?
Чом вас ліхо не приспало,
Як свою дитину?
Бо вас ліхо на світ на сміх породило,
10 Поливали слюзи — чом не затопили?
Не вінесли в море, не розмили в полі?
Не питали-б люди, що в мене болить?
Не питали-б, за-що проклинаю долю,
Чого нуду світом?... „Нічого робить!“ —
15 Не сказали-б на сміх...

- Квіти мої, діти!
На-що-ж вас кохав я, на-що доглядав?
Чи заплаче серце одно на всім світі,
Як я з вами плакав? Може і вгадав...
Можє найдеть ся дівоче
20 Серце, карі очі,
Що заплачуть на сї думи,
Я більше не хочу...
Одну слюзу з очей карих,
І... пан над панами!
25 Думи мої, думи мої,
Ліхо мені з вами!...

¹⁾ Жен. і Огон. їм співає ²⁾ В вид. 1860: оттакечки. ³⁾ Жен. і Огон. Найдуть в шинку. ⁴⁾ В вид. 1860: вороженьків, Жен. Та з ворогів.

¹⁾ В галицькій рукописній копії Кобзаря з р. 1866 (вид. Ко-
жанчикова) ся думка має титул: Марку Вовчкови на память 24-го
стичня 1859 р. (Рукоп. бібл. Н. Т. ім. Шевченка ч. 650, стор. 96).

За карії оченята,
За чорнії брови
Серце рвало ся, сміялось,
Виливало мову.
30 Виливало, як уміло
За темнії ночі,
За вишнєвий сад зелений,
За ласки дівочі,
За степи та за могили,
35 Що на Україні...
Серце мліло, не хотіло
Співать на чужині.
Не хотілось в снігу, в лісі
Козацьку громаду
40 З булавами, з бунчуками
Збірять на пораду...
Нехай духи козацькі
В Україні вітають!
Там широкі, там весело
45 Од краю до краю,
Як та воля, що минулась,
Дніпр широкий, море...
Степ і степ, ревуть пороги,
І могили — гори!
45 Там родилась, гарцювала
Козацькая воля,
Там шляхтою, Татарами
Засівала поле.
Засівала труном поле.
50 Поки не остіло...
Лягла спочить, а тим часом
Віросла могила.
А над нею Орел чорний
Сторожем літає,
55 І про неї добрим людям
Кобзарі співвають.
Все співвають, як діялось,
Сліпці небораки,
Бо потепні... А я... а я...
60 Тільки вмію плакати,

Тільки слёзи за Україну,
А слова немає...
А за лихо... та цур йому!
Хто його не знає...
65 А надто той, що дивить ся
На людей душою —
Пекло йому на сім світі,
А на тім...

Журбою
Не наклічу собі долі,
70 Коли так не маю...
Нехай злидні живуть три дні.
Я їх заховав,
Заховав змию люту
Коло свого серця,
75 Щоб ворогі не бачили,
Як лихо смієть ся...
Нехай думка, як той ворон,
Літає та криче,
А серденько соловейком
80 Щебече та плаче —
Нийшком, люди не побачуть,
То й не засміють ся...
Не втирайте-ж мої слёзи,
Нехай собі ллють ся,
85 Чужі поле поливають
Що-дня і що-ночі,
Поки попі не засиплють
Чужим піском очі...
От-такé-то... а що робить!
90 Журба не поможє.
Хто-ж сироті завидує,
Карай того Бóже!')

Думи мої, думи мої,
Квіти мої діти!

1) (ей уступ від слів «За карії оченята» аж до «Карай того-
Боже» пропущений у вид. Семиренка 1860 р. ст. 2.

- 95 Вироста́в вас, догляда́в вас,¹ —
Де-ж ми́ні вас діти?
В Україну їдіть, діти,
В нашу Україну
По-під тинню сиротами,
100 А я тут загину.
Там на́йдете щі́ре се́рце
І сло́во ласка́ве,
Там на́йдете щі́ру пра́вду,
А ще мо́же й сла́ву...
- 105 Привіта́й же, мо́я не́нько,
Мо́я Украї́но,
Мої́х діто́к нерозу́мних,
Як сво́ю дити́ну!

Друк. у-перве Кобзарь Т. Шевченка С. Пб 1840, ст. 5—11.

ХІ. Д У М К А.

- На-що ми́ні чо́рні брóви?
На-що ка́рі о́чі?
На-що лі́та молоді́,
Веселі, дівóчі?
5 Лі́та мої́ молоді́
Ма́рно пропада́ють,
О́чі пла́чуть, чо́рні брóви
Од ві́тру линя́ють.
Се́рце вья́не, нудить сві́том,
10 Як пта́шка без во́лі.
На-що-ж ми́ні красá мо́я,
Колі́ нема́ до́лі?
Тя́жко ми́ні сиротóю
На сї́м сві́ті жити:
15 Свої́ люди́ як чу́жї,
Ні́ з ким говори́ти.
Нема́ ко́му розпита́ти,
Чо́го пла́чуть о́чі?
Нема́ ко́му розказа́ти,
20 Чо́го се́рце хо́че,
Чо́го се́рце як голу́бка
Де́нь і ні́ч ворку́є?
Ніхто́¹⁾ його́ не пита́є,
Не зна́є, не чу́є.
25 Чу́жї люди́ не спита́ють —
Та́й на́ що пита́ти?

¹⁾ В перводр. Никто.

- Нехай плаче сиротина,
Нехай літа тратить!
Плач же, серце, плачте очі,
30 Пóки не засну́ли,
Голосніше, жалібніше,
Щоб вітри почу́ли,
Щоб понесли́ буйнесенькі
За синєє мо́ре
35 Чорня́вому, зрадливому
На лóтеє го́ре.

Друк. у-перве: Кобзарь 1840, ст. 83—87.

XII. ДО ОСНОВЬЯНЕНКА.¹⁾

- Бьють пороги, місяць сходить,
Як і перше сходив...
Нема́ Січі, пропав і той,
Хто всім верховодив!
5 „Нема́ Січі? — очерети
У Дні́прá питають:
„Де-то на́ші діти ділись?
„Де вони гуляють?“
Чайка скиглить літаючи,
10 Мов за дітьми плаче;
Сонце гріє, вітер віє
На степи коза́чий.²⁾
На тій степи³⁾ скрізь моги́ли
Стоять та сумують;
15 Питають ся у буйного:
„Де на́ші панують?
„Де панують, бенкетують?
„Де ви забари́лись?
Верні́те ся! Диві́те ся:
20 Житá похили́лись,
Де пасли ся ва́нні ко́нї,
Де тирса шумі́ла,
Де кров Ляха́, Тата́рина
Мо́рем черво́ніла...
Верні́те ся!“
25 „Не верну́ть ся!“ —
Загра́ло⁴⁾, сказа́ло
Синє мо́ре. „Не верну́ть ся

¹⁾ В вид. Чигиринській Кобзарь и Гайдамаки, С. Петербург 1844, ст. 28, титул: До украинского пысакы. ²⁾ В вид. Семир. На степу коза́чим. ³⁾ В вид. Сем. На тім степу. ⁴⁾ Жен. Загуло.

На віки пропали!"
Правда море, правда, сіне,
30 Така́я їх доля!
Не вернуть ся сподівані,
Не вернеть ся воля,
Не вернеть ся козачина,¹⁾
Не встануть гетьмани,
35 Не покриють Україну
Червоні жупани.
Обідрана, спротою
По-над Дніпром плаче,
Тяжко-важко сиротині,
40 А ніхто не бачить,
Тільки ворог, що смієть ся!
Смій ся, лютий враже!
Та не дуже, бісів сину!²⁾
Слава не поляже,³⁾
Не поляже, а розкаже,
Що діялось в світі,
45 Чи́я правда, чи́я кривда,
І чи́м ми діти!
Наша дума, наша пісня⁴⁾
Не вмере, не загине...

От-де, люди, наша слава,
50 Слава України!
Без золота, без каменю,
Без хитрої мови,
А голосна та правдива,
Як Господа слово.
55 Чи так, батьку отамане?
Чи правду співаю?
Ех, як-би то... Та що й казати!
Кебети не маю.

¹⁾ Жен. Козачина. ²⁾ Жен. бо все гине. ³⁾ Рядки від «не вернеть ся» до «Слава не поляже» у перводруку, в вид. 1844 і 1860 заступлені ронками. ⁴⁾ У вид. 1840 і 1844 зам. цього рядка стоїть: Наш завзятій Головатий; ці слова усунув сам Шевченко в вид. 1860.

А до того в Московщині,
60 Кругом чужі люди.¹⁾
„Не потурай!“ може скажеш, —
Та що з того буде?
Насміють ся на песатом той,
Що вільню слізовами,
65 Насміють ся!.. Тяжко, батьку,
Жити з ворогами!²⁾
Поборів ся-б з Москалями,³⁾
Як-би майлось сили;
Заспівав би, — був голосок,
70 Та позички з'їли.
Оттакé-то ліхо тяжке,
Батьку ти мій, друже!
Блузю в снігах та сам собі:
„Ой не шумі, друже!“
75 Не втну більше. А ти, батьку,
Як сам здоров знаєш,
Тебе люди поважають,
Добрый гóлос маєш.
Співай же їм, мій голубе,
80 Про Січ, про могили,
Колі яку насіпали,
Когó положили, —
Про старину, про те діво,
Що було, минуло...
85 Утні, батьку, щоб нехотя
На весь світ почули:
Що діялось в Україні,
За-що погібалала,
За-що слава козацькая
90 На всім світі стала!⁴⁾
Утні, батьку, орле сізний,
Нехай я заплачу,
Нехай свою Україну
Я ще раз побачу!

¹⁾ Отсі два рядки в перводр. викропувані. ²⁾ Отсей рядок в перводр. викропуваний. ³⁾ Слова «з Москалями» у перводр. викропувані; в вид. лів. і праськ. з кацапами. ⁴⁾ По сьому віршу в перводр. два ряди точок.

- 95 Нехай ще раз послухаю,
Як те море грає,
Як дівчина під вербою
„Гриця“ заспіває.
100 Нехай ще раз усміхнеться
Серце на чужині,
Поки ляже в чужу землю
В чужій домовині.

Друк у перше: Кобзарь 1840, ст. 89—96.

XIII.

- Тече вода в сіне море,
Та не витікає;
Шукá козák свою долю,
А долі немає.
5 Пішов козák світ за очі, —
Грає сіне море,
Грає серце козакське,
А думка говорить:
„Куді ти йдеш не спитавшись?
10 На ко́го покинув
Батька, неньку стареньку,
Молодú дівчину?
На чужині не ті люди,
Тяжко з ними жити!
15 Ні з ким буде поплакати
Ні поговорити.“

- Сидить козák на тім боці, —
Грає сіне море...
Думав: доля зострінеться,
20 Спиткалося горе.
А журавлі летять собі
До дому ключами...
Плаче козák — шляхи біті
Зарослі тернами.

Друк. у перше: Ластівка Гребенки 1841, ст. 312—313.

XIV. ГАЙДАМАКИ.

(Василію Івановичу Григоровичу на пам'ять 22-го Квітня 1838 р.)

Все йде, все минає і краю немає...
Куді-ж воно ділось? відкіля взялось?
І дурень і мудрий нічого не знає.
Живе — умірає... Одно зацвіло,
5 А друге зав'яло, на-віки зав'яло,
І листя пожовкле вітри рознеслі.
А сонечко встане, як перше вставало,
І зорі червоні, як перше пліли,
Попливуть і потім; і ти, білолиций,
10 По сіньому небу вийдеш погулять,
Вийдеш подивить ся в жолобок, криницю
І в море безкрає, і будеш сіять,
Як над Вавилоном, над його садами,
І над тим, що буде з нашими синами.
15 Ти вічний, без краю!... Люблю розмовлять,
Як з братом, з сестрою, розмовлять з тобою;
Співать тобі думу, що ти-ж напептав.
Пораї мині ще раз, де дітись з журбою?
Я не одинікий, я не сирота:
20 Єсть у мене діти, та де їх подіти?
Заховать з собою? Гріх, душа жива;
А може їй легше буде на тім світі,
Як хто прочитає ті слізки-слова,
Що так вона широкі колісь виливала,
25 Що так вона нишком над ними ридала.
Нї, не заховай, бо душа жива!
Як небо блакитне — нема йому краю,
Так душі почину і краю немає.

30 А де вона буде? — химерні слова!
Згадай же хто-небудь її на сім світі!
Безславному тяжко сей світ покидать.
Згадайте, дівчата, вам треба згадать!
Вона вас любила, рожевії квіти,
35 І про вашу долю любила співать.

Піки сонце встане, спочивайте, діти,
А я поміркую, ватажка де взять.

Сині мої, гайдамаки,
Світ ширікий, воля!
40 Діть, сині, погуляйте,
Пошукайте долі!
Сині мої невеликі,
Нерозумні діти,
Хто вас щиро без матері
45 Привітає в світі?
Сині мої, орлі мої,
Летіть в Україну, —
Хоч і лихо зостринеть ся,
Так не на чужині.
50 Там найдець ся душа щира,
Не дасть погібати;
А тут... а тут... тяжко, діти!
Колі пустять в хату,
То зострівши насміють ся,
55 Такі, бачте, люди:
Все письменні, дрюковані,
Сонце навіть гудять.
Не відтіля, каже, сходить,
Та не так і світить;
60 От-так, каже, було-б треба...
Що маєш робити?
Треба слухать, може й справді
Не так сонце сходить,
Як письменні начитали...
65 Розумні та й годі!

*) В перводі. зостриньця.

- А що-ж на вас вони скажуть?
Знаю вашу славу!
Поглузують, покепкують,
Та й кинуть під лаву.
- 70 „Нехай, скажуть, спочивають,
Поки батько встане,
Та розкаже по-нашому
Про свої гетьмани.
А то дурень розкаже
- 75 Мертвими словами,
Та якогось-то Ярему
Ведє перед нами
У постолѧх. Дурень! дурень!
Били, а не вчили!
- 80 Од козацтва, од гетьманства
Високі могили,
Більш нічого не осталося,
Та й ті розривають;
А він хоче, щоб слухали,
- 85 Як старці співають!
Дарма праця, пане-брате!
Коли хочеш гробний,
Та ще й слави, того дива,
Співай про „Матрьошу“.
- 90 Про „Парашу-радість нашу“:
Султан, паркет, шпори,
От-де слава! А то співа:
„Грає синє море!“
А сам плаче; за тобою
- 95 І твоя громада
У сїряках!...“ — Правда, мудрі!
Спасибі за раду!
Теплий кожух, тільки шкода,
Не на мене шитий,
- 100 А розумне ваше слово
Брехнею підбите.
Вибачайте, кричіть собі,
Я слухать не буду,
Та й до себе не покличу, —
- 110 Ви розумні люди,

- А я дурень; один собі
У моїй хатині
Заспіваю, заридію,
Як малá дитина.
- 115 Заспіваю: море грає,
Вітер повиває,
Степ чорніє, і могила
З вітром розмовляє.
Заспіваю: розвернулася
- 120 Висока могила,
Аж до моря Запоріжжя
Степ широкій крили;
Отамани на вороних
Перед бунчуками
- 125 Вигравають, а пороги
Між очеретами
Ревуть, стогнуть, розсєрдились,
Щось страшнє співають!
Послухаю, пожурю ся,
- 130 У старіх спитаю:
„Чого, батькі, сумуєте?“
„Не весело, сину!
Дніпро на нас розсєрдив ся,
Плаче Україна...“
- 135 І я плачу, а тим часом
Пийшними рядами
Виступають отамани,
Сотники з панами,
І гетьмани — всі в золоті...
- 140 У мою хатину
Прийшли, сїли коло мене,
І про Україну
Розмовляють, розказують:
Як Січ будували,
- 145 Як козаки на байдаках
Пороги минали,
Як гуляли по синьому,
Гріли ся в Скutarі,
Та як люльки закуривши
- 150 В Польщі на пожарах,

В Україну вертали ся,
Як бенкетували...
„Грай, кобзарю! лий, шинкарю!“
Козакі гукали.

155 Шинкарь знає, наливав
І не схаменеть ся;
Кобзарь вшкварив, а козакі —
Аж Хортиця гнеть ся,
Метелиці та гопака

160 Гуртом оддирають;
Кухоль ходить, переходить,
Так і висихав.

„Гуляй, пане, без жупана!

Гуляй, вітре, полем!

165 Грай кобзарю! лий шинкарю!

Поки встане доля.“

Взявшись в бокі, на-в-присідки

Парубкі з дідами:

„От-так, діти, добре, діти,

170 Будете панамі!“

Отамани на бенкеті,

Неначе на раді

Похожають, розмовляють...

Вельможна громада

175 Не втерпіла, ударила

Старими ногами...

І я дивлюсь, поглядаю,

Смію ся слюзами.

Дивлю ся, смію ся, дрібні утираю:

180 Я не одинікий, є з ким в світі жити!

У моїй хатині, як в степу безкраїм,

Козацтво гуляє, байрак гомонить;

У моїй хатині синє море грає,

Могіла сумує, тополя шумить,

185 Тихесенько „Гриця“ дівчина співає, —

Я не одинікий, є з ким вік дожить!

От-де моє добро, гроші,

От-де моя слава!

А за раду... спасібі вам

190 За раду лукаву!

Буде з мене, поки живу,

І мертвого слова

Щоб виливась журу-сльози.

Бувайте здорові!

195 Піду синів випровожать

В далекі дороги,

Нехай ідуть, може найдуть

Козака старого,

Що привіта моїх дітей

200 Старими слюзами.

Буде з мене! Скажу ще раз:

Пан я над панамі!

От-так сидя кінці-стола¹⁾

Міркую-гадаю:

205 Кого просить? хто поведе?

На дворі світає,

Погас місяць, горить сонце.

Гайдамаки встали,

Помолілись, одягли ся,

210 Кругом мене стали.

Сумно-сумно, як сіроти,

Мовчки похилились.

„Благослові, кажуть, батьку,

Поки маєм силу!

215 Благослові шукать долю

На широкім світі!“

„Пострівайте! світ не хата,

А ви малі діти,

Нерозумні. Хто ватажком

220 Підє перед вами?

Хто поведе? Ліхо, діти,

Ліхо мені з вами!

Вікохав вас, вигодував,

Віросли чи-малі,

¹⁾ Так у перводр., Шевч попр. в кінці; вид. Кожанч. кінець.

- 225 Йдетé в лю́ди, а там тепéр
Все письме́нне ста́ло.
Вибача́йте, що не вівчив,
Бо й мене́, хоч би́ли,
Добре́ би́ли, а бага́то
230 Де́-чому навчи́ли!
Тма, мна зна́ю, а оксію
Не втну́ такі й до́сі.
Що́-ж вам ска́жуть? Ходи́м, сині́,
Ходи́мо, попра́сим...
235 Ёсть у мене́ щі́рий ба́тько
(Рідного́ нема́є),
Дасть він ми́ні ра́ду з ва́ми,
Бо сам здо́ров зна́є,
Як то́ тяжко́ блука́ть в сві́ті
240 Сироті́ без ро́ду.
А до то́го ду́ша щі́ра,
Коза́цького ро́ду, —
Не одцу́равсь то́го сло́ва,
Що ма́ти співа́ла,
245 Як ма́лого повива́ла,
З мали́м розмовля́ла...
Не одцу́равсь то́го сло́ва,
Що про́ Укра́їну
Слі́пий ста́рець суму́ючи
250 Співа́є під ти́ном.
Люби́ть її,¹⁾ ду́му пра́вди,
Коза́цьку сла́ву, —
Люби́ть її! Ходи́м, сині́,
На ра́ду ласка́ву!
255 Як-би́ не він спіткав мене́
При ли́хій годи́ні,
Давно́-б до́сі заховали́
В сні́гу на чу́жині;
Заховали́-б та й сказа́ли:
260 „Так я́кесь леда́що!“

¹⁾ Так попра́вляю супро́ти всіх дотепе́рішніх вида́нь, де сто́їть: Люби́ть її. Се́ж до́кінчене ха́рактеристики „ба́тька“, а не жа́ден воклик.

- Тя́жко-ва́жко ну́дять сві́том,
Не зна́ючи за́-що.
Мину́ло ся, щоб не сні́лось!...
Ходи́мо, хло́пцята!
265 Коли́ ми́ні на чу́жині
Не дав поги́бати,
То й вас при́йме, при́зита́є,
Як сво́ю дити́ну.
270 А од то́го, помолі́вшись,
Гайда́ в Укра́їну!“
Добри́-день же́, та́ту, в ха́ту!
На тво́їм поро́гу
Благосло́ві мої́х ді́ток
275 В дале́ку доро́гу!)

Інтро́дукція.

- Була́ коли́сь шляхетчи́на,
Вельмо́жная па́ні,
Міря́ла ся з Моска́лями,
З Ордо́ю, з султа́ном,
280 З Ні́мотою... Було́ коли́сь...
Та що́ не ми́нає?
Було́ шля́хта зна́й чвані́ть ся,
День і ні́ч гуля́є,
Та коро́лем коверзу́є...
285 Не ка́жэ Степа́ном,
Або́ Яном Собі́єским, —
Ті два́ незвичайні́,
А іншими́. Небора́ки
Мовчки́ панува́ли.
290 Се́йми, се́ймики реві́ли,
Сусі́ди мовча́ли,
Диві́ли ся, як коро́лі
Із По́льщі вті́кають,

¹⁾ Посвя́та і отсей про́лог у вид. 1860 пропу́щені.

Та слухали, як шляхецтво зТ
 295 Навісне гуків: „Niepozwałam! Niepozwałam!
 Шляхта репетує,
 А магіати палять хати,
 Шабельки гартують...
 300 Довго таке творило ся,¹⁾
 Поки не в Варшаві
 Запанував над Ляхами
 Понятівський жвавий.
 Запанував, та й думав шляхту
 305 Приборкати трощки... не зумів!
 Хотів добра, як дітям мати,
 А може й ще чогось хотів.
 Їдіне слово „niepozwałam“
 Хотів у шляхти одібрать,
 310 А потім... Польща запалала,
 Шляхта сказала ся,²⁾ кричать:
 „Слово гонору, дарма прання!
 Поганець, наймит Москаля!“
 На гвалт Пулавського і Паца
 315 Встає шляхецькая земля,
 І — разом сто конфедерацій.
 Розбрелись конфедерати
 По Польщі, Волині,
 По Литві, по Молдавіах
 320 І по Україні;
 Розбрели ся, та й забули
 Болю рятувати,
 Полигали ся з жидами,
 Та й ну руйнувати!
 325 Руйнували, мордували,
 Церквами топчили...
 А тим часом гайдамаки
 Ножі обвятили.

¹⁾ Так у перводр., у вид. 1860, і лів. робило ся. ²⁾ Вид. 1860: Панки сказали ся!

Галайда.

„Яремо! герш-ту, хамів сину?!”
 325 Піди кобилу приведи!
 Подай патінки господині
 Та принеси мні води!
 Вімети хату, внеси¹⁾ дрёма!
 Посип индиком, гусям дай!
 330 Піди до льоху, до корови,
 Та швидче, хаме!... Пострівай!
 Упоравиись підеш в Вільшану:²⁾
 Імось треба. Не барись!“
 Пішов Ярема, похиливсь,
 335 От-так у-ранці жид поганий
 Над козаком коверзував.
 Ярема гнув ся, бо не знав,
 Не знав сіромаха, що віросли крила,
 Що неба достане, коли полетить;
 340 Не знав, нагинав ся...

О Боже мій милий!
 Тяжко жить на світі, а хочеть ся жить,
 Хочеть ся дивитись, як сонечко сяє,
 Хочеть ся послухать, як море заграє,
 Як пташка щебече, байрак гомонить,
 445 Або чорнобрива в гаю заспівав...
 О Боже мій милий, як весело жить!

Сирота Ярема, сирота убогий,
 Ні сестри, ні брата, нікого нема!
 Попихач жидівський, віріс у порогу,
 350 А не кленє долю, людей не займа.
 Та й за-що їх лають? хибі вони знають,
 Кого треба гладить, кого катувать?
 Нехай бенкетують!... У їх доля дбає,

¹⁾ В перводр. винос. ²⁾ Попр. Шевч зр. 1868: Упоравиись у Млів підеш.

А сироті треба самому придбать.
 Трапляєть ся, часом тихенько заплаче,
 355 Та й то не од того, що серце болить:
 Що-небудь згадає, або що побачить...
 Та й знову до праці. От-так треба жити!
 На-що батько-мати, високі палати,
 Коли нема серця з серцем розмовлять?
 360 Сироті Ярёма — сироті багатий,
 Бо є з ким заплакати, є з ким заспівать:
 Єсть карії очі — як зіроньки сяють,
 Білі рученята — мліють-обнімають,
 Єсть серце єдине, серденько дівоче,
 365 Що плаче, смієть ся, як він того хоче,
 Що плаче, смієть ся і мре й оживає,
 Святим духом серед ночі
 По над ним вітає.¹⁾

От-такий то мій Ярёма,
 370 Сироті багатий!
 Таким і я колись-то був —
 Минуло, дівчата!...
 Минуло ся, розійшло ся,
 І сліду не стало;
 375 Серце мліє, як згадаю:
 Чому не осталося?
 Чому не осталося? чому не вітало?
 Легше було-б сльози, журбу виливати.
 Люди одібрали, бо їм було мало.
 „На-що йому доля? треба закопати,
 380 Він і так багатий...!“
 Багатий на лати
 Та на дрібні сльози! бодай не втирать!
 Доле моя, доле! де тебе шукать?
 Верни ся до мене, до моєї хати,
 Або хоч присни ся!... Не хочеть ся спати!

¹⁾ Останні три рядки додав Шевченко на своїм примірнику видання 1860 р., подано їх у перше в нотці праського видання I, 67: „ані Огон. ані Ром. не взяли їх до тексту.“

385 Вибачайте, люди добрі.
 Може не до ладу! —
 Та прокляте ліхо-зміллі
 Кому не завадить?
 Може ще раз зострінемось¹⁾,
 390 Поки шкандибав
 За Ярёмом по світу.
 А може... й не знаю.
 Ліхо, люди, всюди ліхо,
 Нігде пригорнуть ся;
 395 Куді, каже, хилить доля,
 Туди й треба гнуть ся,
 Гнуть ся мовчки, усміхать ся,
 Щоб люди не знали,
 Що на серці заховано,
 400 Щоб не привітали.
 Бо їх ласка — нехай сніть ся
 Тому, в кого доля,
 А сироті щоб не снілась,
 Не снілась ніколи!
 405 Тяжко, нудно розказувать,
 А мовчать не вмію.
 Виливай ся-ж, слово-сльози!
 Сонечко не гріє,
 Не вісушить. Поділю ся
 410 Моїми сльозами,
 Та не з братом, не з сестрою,
 З німими стінами
 На чужині... А поки-що
 До корчми верну ся,
 415 Що там робить ся?

Жидюга
 Дріжкить ізігнувшись
 Над каганцем, лічить гроші
 Коло ліжка, клятий.
 А на ліжку... ох, аж душно!...

¹⁾ В перводі зострінемось.

- 420 Білі рученята
Розкидала, розкрила ся,
Як квіточка в гаю
Червоніє, а пазуха...
Пазухи немає,
425 Розірвана... Мабуть душно
На перині спати,
Одинокій, молоденькій
Нї з ким розмовляти,
Одна шепче. Несказано
430 Гарна нехрещена!
Отó дочка, а то батько —
Чортова кишчення!
Старá Хайка лежить долі
В перинах поганих;
435 Де-ж Ярема? Взявши торбу
Потяг у Вільшану.)

Конфедерати.

- „Одчиняй, проклятий жиде,
Бо будеш битий... Одчиняй!
Ламайте двері, поки вийде!“
440 Вікна посипались.²⁾
„Стривай!“
Стривайте! Зараз!
„Нагаями!
Свиняче ўхо! Жартувать,
Чи щó ти хочеш?“
„Я? з панáми?
Крий Боже! Зараз, дайте встать,
450 Ясновельможні! (нишком — свині!)“
„Пане!) полкóвнику, ламай!“

- Упали двері... а нагай
Малює вздовж жидівську спину.
„Здоров свинє! здоров жиде!
455 Здоров, чортів сину!“
Та нагаєм, та нагаєм...
А жид зогнув спину:
„Не жартуйте, мості-пане!
Добрй-вечір в хату!“
460 „Ще раз шельму! ще раз!... годї!
Вибачай, проклятий!
Добрй-вечір! А де дочка?“
„Умерла, панове!“
„Лжеш, Іудо! Нагаями!“
465 Посипались знову...
„Ой паночки-голубчики,
Йй-Богу, немає!“
„Брешеш, шельмо!“
„Колі брешу,
Нехай Бог карає!“
470 „Не Бог, а ми. Признавай ся!“
„На-щó-б мав ховати,
Як-би жива? Нехай, Боже,
Щоб я був проклятий!...“
„Ха, ха, ха, ха!... Чорт, панове,
475 Літáню¹⁾ співає.
Перехрестись!“
„Як же вонó?
Далебі не знаю.“
„От-так, дивись!“
Лях хрестить ся,
А за ним Іуда.
480 „Браво! браво! охристїли.
Ну, за такé чўдо
Могорїчу, мості-пане!
Чўєш, охрищений?
Могорїчу!“
„Зараз, зараз!“
485 Ревуть, мов скажені,

¹⁾ Попр. Шевч. потяг безталанний аж у Млїв. ²⁾ В вид. 1860: Старий пашкуда. ³⁾ В вид. 1860: Постривай. ⁴⁾ В перводр. Пави.

¹⁾ В перводр. і в вид. 1860 се слово виточкувано.

Ревуть Ляхи, а поставець
По столу гуляє.
„Еще Польща не згінела!“
Хто-куди гукав.
490 „Давай жиде!“

Охрещений
Із льоху та в хату
Знай шмигляє, наливав;
А конфедерати
Знай гукують: „Жиде! меду!“
495 Жид не схаменеть ся.
„Де цимбали? грай, псевіро!“
Аж корчма трясеть ся.
Краков'яка оддирають,
Вальса та мазура.

500 І жид глянє та нищечком:
„Шляхєтська натур!“
„Добре, гіді! тепер співай!“
„Не вмію, їй-Богу!“
„Не божись, собака шкуро!“
505 „Яку-ж вам? „Небогу?“

„Була собі¹⁾ Гандзя,
„Каліка небога,
Божила ся, молила ся,
Що боліли ноги;
510 На панцину не ходіла,
А за парубками
Тихесенько, гарнесенько
По-між бур'янами.“

„Гіді! гіді! се погана,
515 Схизмати співають.“
„Якої-ж вам! хіба оцю?
Стривайте! згадаю...

„Перед паном Хведором
Ходить жид ходором,

¹⁾ В вид. 1860: колісь.

520 „І задком
„І передком
„Перед паном Хведіркком.“
„Добре, гіді! тепер платі!“
„Жартуйте пане!
525 За-що платити?“ „Що слухали.
Не кривись, поганій!
Не жартуєм. Давай грощі!“
„Де мені їх взяти?
Ні шеляга; я панською²⁾
530 Ласкою багатий.“
„Чеш, собако! признавай ся!
А нуте, панове,
Батогамі!“

Засвистіли,
Христять Лейбу знову.
535 Періцили-періцили,
Аж пір'я²⁾ летіло...
„Їй же Богу, ні шеляга!
Іжте моє тіло!
Ні шеляга! гвалт! рятуйте!“
540 „Ось ми порятуєм!“
„Постривайте! я щось скажу.“
„Почуєм, почуєм,
Та не бреші! бо, хоч здохни,
Брехня не поможє.“
545 „Ні, в Вілшаній...“ „Твої грощі?“
„Мої?... ховай Божє!
Ні, я кажу, що в Вілшаній
Вілшанські схизмати
По три сім'ї, по чотіри
550 Живуть в одній хаті.“
„Ми се знаєм, бо ми самі
Їх так очухрали.“
„Та ні, не те... вибачайте!...
Щоб ліха не знали,

¹⁾ В перводр. панською. ²⁾ В перводр. перья.

- 555 Щоб вам грóші присніли ся!...
 Бачте, у Вільшаній
 У костьолі... у титаря...
 А дочка Оксана!
 Ховай Бóже, як панночка!
 560 Щó-то за хорóше!
 А червінців! хоч не йогó,
 Так щó? абí грóші!“
 „Абí грóші, однаково!
 Правду Лейба ка́же,
 565 А щоб певна бу́ла правда,
 Неха́й шлях пока́же!
 Одяга́й ся!“

Поїхали

- Ля́хи у Вільша́ну.
 Оди́н тільки під ла́вою
 570 Конфедера́т п'яний
 Нездужа встать, а курни́ка,
 П'яний і весели́й:
 „Му жы́ему, му жы́ему!
 Polska nie zginęła!“¹⁾

Титарь.

- 575 У гаю, гаю
 Вітру нема́є;
 Місяць висо́ко,
 Зірoньки ся́ють.
 Вийди, се́рденько,
 580 Я ви́глядаю.
 Хоч на го́дину,
 Моя́ рибчи́но,

¹⁾ У первод. і виданю 1860 р. два рядки точок, у праськім вид. точки пропущено; в вид. Семир. дописано, хоч не Шевченковою рукою, польські рядки взяті нами в текст.

- Ві́глянь, голу́бо!
 Та поворо́куєм,
 585 Та посуму́єм,
 Бо я дале́ко
 Сю́ ніч ма́ндрюю.
 Ві́глянь же, пта́шко,
 Моє се́рденько,
 590 По́ки бли́зенько!
 Та поворо́куєм...
 Ох, тя́жко-ва́жко!“
 От-та́к хóдя по-під га́єм
 Яре́ма співа́є,
 595 Ви́глядає, а Окса́ни
 Нема́є, нема́є...
 Зо́рі ся́ють, се́редь не́ба
 Сві́тить білолі́ций;
 Ве́рба слуха́ соловей́ка,
 600 Диві́ть ся в крини́цю;
 На ка́ліні, над водо́ю
 Так і вилива́є,
 Нена́че зна, що дівчи́ну
 Коза́к ви́глядає.
 605 А Яре́ма по доли́ні
 Ле́две-ле́две хóдить,
 Не диві́ть ся, не слуха́є...
 „На-щó мені́ в́рoда,
 Коли́ нема́ до́лі, нема́ тала́ну?¹⁾
 610 Лі́та молоді́і ма́рно пропада́ють.
 Оди́н я на сві́ті, без ро́ду і до́лі —
 Стеб́ліна-би́ліна на чу́жому по́лі;
 Стеб́ліну-би́ліну ві́три рознесу́ть,²⁾
 Так і мене́ люди³⁾ не зна́ють де ді́ти.

¹⁾ Чигир. Кобз. Коли нема щастя, коли нема долі. ²⁾ В первод. і у Ром. замість отсих трьох рядків стоять два:

Один я на світі — стебло серед поля,
 Його буйні вітри полем рознесуть.

³⁾ В первод. люди.

615 За-що-ж одцурались? що я сироті!
Одно було серце, одно на всім світі,
Одна душа щира, та бачу, що й та,
Що й та одцуралась!

І хлинули сльози.
Поплакав сердега, утер рукавом.
620 „Оставайсь здорова! В далекій дорозі
Найду або долю, або за Дніпром
Ляжу головою... А ти не заплачеш,
А ти не побачиш, як ворон клює
Ті карії¹⁾ очі, ті очі козачі,
625 Що ти цілувала, серденько моє!
Забудь мої сльози, забудь сиротину!
Забудь, що кляла ся, другого шукай!
Я тобі не пара, я в сірій свитині,
А ти титарівна! Кращого вітай!
630 Вітай, кого знаєш! Така моя доля!
Забудь мене, пташко! забудь, не журись!
А коли почуєш, що на чужім полі
Сховали Ярему — нішком помолись,
Одна, серце, на всім світі
635 Хоч ти помолі ся!“

Та й заплакав сіромаха,
На кий похилив ся.
Плаче собі тихесенько...
Шелест! коли гляне.
640 По-під гаєм, мов ласочка,
Крадеться ся²⁾ Оксана,
Забув... побіг... обняли ся...
„Серце!“ та й зоміли.
Довго-довго тільки „серце!“
645 Та й знову німіли.
„Годі, пташко!“

„Ще трішечки,
Ще... ще... сизокрилий!
Вийми душу!... ще раз... ще раз...“

¹⁾ В перводр. каріє. ²⁾ В перводр. краляція.

Ох, як я втомилась!
650 „Одпочинь, моя ти зоре!
Ти з неба злетіла!“
Послав світку, як ясочка
Усміхнулась, сіла.
„Сідай же й ти коло мене!“
655 Сів, та й обняли ся.
„Серце моє, зоре¹⁾ моя!“
Знову поили ся.²⁾
„Ти сьогодні забарилась?“
„Батько занедужав,
660 Коло його все поралась...“
„А мене байдуже?“
„Який бо ти, йй-же Богу!“
Слізеньки³⁾ блиснули.
„Не плач, серце, я жартую.“
665 „Жарту!“

Усміхнулась,
Прихилилась головою,
Та й ніби заснула.
„Бач, Оксано, я жартую,
А ти й справді плачеш!
670 Ну, не плач же! глянь на мене, —
Завтра не побачиш.
Завтра буду я далеко,
Далеко, Оксано!...
Завтра в-ночі у Чигрині
675 Свячений дістану.
Дасть він мині срібло-злото,
Дасть він мині славу.
Одягну тебе, обую,
Посажу, мов) паву,
680 На дзиглику, як гетьманшу,
Та й дивить ся буду,
Піки не вмиру, дивитимусь.“
„А може й забудеш?“

¹⁾ В перводр. крихто. ²⁾ В вид. 1860: Де це ти зоріла?
³⁾ В вид. 18 0: з сльози. ⁴⁾ В вид. 1860: як.

- Розбагатієш, у Київ
 685 Поїдеш з панамі,
 Найдеш собі шляхтяночку,
 Забудеш Оксану!¹
 „Хіба краща є за тебе?“
 „Можє й є, не знаю.“
 690 „Гнівись Бога, моє серце,
 Кращої немає!
 Ні на небі, ні за небом,
 Ні за синім морем
 Нема кращої за тебе!“
 695 „Що се ти говориш?
 Схамені ся!“ „Правду, рибко!“
 Та й знову, та й знову...
 Довго вони, як бачите,
 Вели такую мову.¹)
 700 Цілувались, обнімались
 З усієї сили;
 То плакали, то божились,
 То ще раз божились.
 Йі Ярема розказував,
 705 Як жить вони будуть,
 Як окує всю в золото,
 Як долю добуде,
 Як виріжуть гайдамаки
 Ляхів в Україні,
 710 Як він буде панувати,
 Коли не загине.
 Аж обридло слухаючи,
 Далебі, дівчата!
 „Отό який! мов і справді
 715 Обридло!“ А мати,
 Або батько як побачять,
 Що ви, мої любі,
 Такє діво читаете. —
 Гріх а на всю губу!...

¹) В прасьнім вид. зазначено як поправку Шевченка: Мєж мови-розмови.

- 720 Тойдї, тойдї¹) — та цур йому!
 А дуже цікаве!
 А надто вам розказать би,
 Як козак чорнявий
 Під вербю над водою
 725 Обнявшись сумує,
 А Оксана як голубка
 Воркує, цілує,
 То заплаче, то зомліє,
 Головою схиляє:
 730 „Серце моє, доле моя!
 Собоє мій милий!
 Мій!...“ Аж верби нагинались
 На такую мову.²)
 Отто мова! Не розкажү,
 735 Мої чорноброві³),
 Не розкажү протів ночі,
 А то ще присніть ся.
 Нехай собі розйдуть ся
 Так, як і зійшли ся,
 740 Тихесенько, гарнесенько,
 Щоб ніхто не бачив
 Ні дівочі дрібні сльози,
 Ні ширі козачі.
 Нехай собі!... може ще раз
 745 Вони на сїм світі
 Зострінуть ся... побачимо...
 А тим часом світить
 З усіх вікон у тітаря.
 Що-то там творить ся?
 750 Треба глянуть, та розказать...
 Бодай не дивить ся!
 Бодай не дивить ся,⁴) бодай не казати!
 Бо за людєй сором, бо серце болить.
 Гляньте, подивить ся; то конфедерати,
 755 Люди, що зібрались волю боронить!

¹) Так у перводр., в пізнійших вид. тоді. ²) Попр. Шевч. в виданнях: Слухати тую. ³) В перводр. чорноброві. ⁴) В вид. 1860: дивитись.

Боронять, прокляті!... Будь проклята мати,
І день і година, коли понесла,
Коли породила, на світ привела!
Дивись ся, що роблять у титаря в хаті
760 Пекелні діти!

У печі пала
Огонь і світить на всю хату;
В кутку собакою дріжить!)
Проклятий жид; конфедерати
Кричать до титаря: „Хоч жить,
765 Скажи, де гроші?“

Той мовчить.
Налигачем скрутили руки,
Об землю вдарили, — нема,
Нема ні слова.
„Мало муки!
Давайте приску! де смола?
770 Кропі його! от-так! холоде?
Мерцій же приском посипай!
Що, скажеш, шельмо?“... І не стогне!
„Завзята бестія! Стрівай!“
Насипали в халяви жару...
775 „У тім пцвяшок закатай!“
Не витерпів святої кари,
Упав сердега. Пропадай
Душа без сповіді святої!
„Оксано, дочко!“ та й умер...
780 Ляхи задумали ся стоа,
Хоч і запеклі.

„Що тепер,
Панове ради, поміркуєм?
Тепер з ним?) нічого робить.
Запалим церкву!“
„Гвалт! рятуйте!
785 Хто в Бога вірує!“ кричить
На дворі голюс, що є сили.
Ляхи зомліли. „Хто такий?“

Оксана в двері:!) „Вбіли! вбіли!“
Та й пада в хаті,?) а старшин
800 Махнув рукою на громаду;
Понюра шляхта мов хорги
За двері вийшла. Сам по-заду
Бере зомлілую...

Де ж ти,
Яремо! де ти? подивись ся!
805 А він мандруючи співа,
Як Наливайко з Ляхом бів ся.

Ляхи пропали; нежива
Пропала з ними і Оксана.
Собаки де-де по Вілпанії
810 Загавкають, та й замовчать.
Біле місяць; люди сплять,
І титар спить... Не рано встане!
На віки праведний заснув.
Горіло світло, погасало, —
815 Погасло... Мертвий мов здригнув,
І темно, сумно?) в хаті стало.

Свято в Чигирині.

Гетьмани, гетьмани, як-би то ви встали,
Встали, подивились на той Чигирин,
Що ви будували, де ви панували, —
820 Заплакали-б тяжко, бо ви-б не пізнали
Козацької слави убогих руїн!
Базари, де військо як море червоне
Перед бунчуками, бувало, горить,

1) В перводр. 1860: в хаті 2) В вид. 1860: Тай пада крижем
Огон. Ром. Мліє та й пада 3) Цопр. Шевч., в усіх виданнях: сумно-
сумно.

А ясновельможний на воронім коні
825 Блисне булавою — море закипить, —

Закипить, і розлило ся

Степами, ярами;

Ліхо мліє перед ними...

А за козаками...

830 Та що й казать?... Минуло ся!

А те, що минуло,

Не згадуйте, пані-брати,

Бо щоб не почули.¹⁾

Та й що з того, що згадаєш?

835 Згадаєш, — заплачеш.

Ну, хоч глянem на Чигирин

Колись-то козачий!

Із-за лісу, з-за туману)

Місяць випливає,

840 Червоніє круглолиций,

Горить, а не сяє.

Неначе зна, що не треба

Людям його світу,

Що пожари Україну

845 Нагріють, освітять.

І смеркло ся, а в Чигирині,

Як у домовині,

Сумно-сумно. (Оттак було

По всій Україні

850 Протів ночі Маковія,

Як ножі святіли).

Людeй не чутъ; через базар

Кажан костокрилий

Перелетить: на вигоні

855 Сові завиває.

А де-ж люди?... Над Тясмином,

У темному гаю

Зібрані ся: старий, малий,

Убогий, багатий

¹⁾ У всіх виданнях сей рядок вигочкуваний; дописано рукою Шевч. ²⁾ В перводр: зь туману.

860 Поєднались, дожидають

Великого свята.

У темному гаю, в зеленій діброві

На припоні коні отаву скубуть,

Осідлані коні, вороні, готові.

865 Куді-то пойдуть? кого повезуть?

Он кого, дивить ся! Лягли по долині,

Неначе побиті, ні слова не чутъ.

Отто гайдамаки! На гвалт України

Орлі налетіли, вони рознесуть

870 Ляхам, жидам кару,

За кров і пожари

Ісклом гайдамаки Ляхам оддадуть.

По-під дібровою стоять

Вози залізної тарані:

875 То щедрої гостинець пані:

Уміла що кому давать, —

Нівроку їй, нехай царствує!

Нехай не вадить, як не чутъ!...

По-між возами нігде статъ:

880 Неначе в ірії налетіло¹⁾

З Смілянщини, з Чигирині,

Просте козацтво, старшина...

Козацьке панство походяє —

На певне діло налетіли.

885 В киреях чорних, як одін,

Тихенько²⁾ ходя розмовляє

І поглядає на Чигирин.

Старшина перзгий.

Старий Головатий щось дуже коверзує.

Старшина другий.

Мудра голова! сидить собі в хуторі, ніби не

890 знає нічого, а дивиш ся — скрізь Головатий.

„Коли сам,“ каже, „не поверну, то синові передам.“

¹⁾ В перводр. нальити. ²⁾ Так у вид. 1860, в перводр. ныщечком.

Старшина третій.

Та й син же штіка! Я вчора зострів ся з
Лізняком; такé розказує про його, що цур йому
„Кошовий“, каже, „буде, та й годі; а може
835 і гетьманом, коли тее...“

Старшина другий.

А Гонта на-що? а Лізняк? До Гонти сама
сама писала: „Коли, каже...“

Старшина первий.

Цитьте лишень, здасть ся, дзвонять.

Старшина другий.

Та ні, то люди гомонять.

Старшина первий.

900 Гомонять, поки Ляхи почують. Ох, старі
лови та розумні; химерять-химерять, та й зроблять
з лемеша швайку. Де можна лантух, там торби
треба. Купили хрину, треба з'їсти: плачте, очі,
повилазьте; бачили, що купували; гробам
905 пропадять! А то думають-думають, ні в-голос,
мовчки, а Ляхи догадують ся, — от тобі й шина!
Що там за рада? чом вони не дзвонять? Чи
спиниш народ, щоб не гомонів? Не песьить дур
а слава Богу вся Смілянщина, коли не вся Укра
910 іна... Он, чуєте? співають.

Старшина третій.

Справді співа щось; піді спину.

Старшина первий.

Не спиняй, нехай собі співає, абі не голосно

Старшина другий.

Отто мабуть Волех! Не втерпів такі старі
дурень; треба, та й годі!

Старшина третій.

915 А мудро співає! коли не послухаєш, у
іншу. Підкрадьмось, братці, та послухаєм; а ти
часом задзвонять.

¹⁾ В перводр. ні в слух.

Старшина первий і другий.

А що-ж? то й ходімо!

Старшина третій.

Добре, ходімо!

(Старшини нішком стали за дубом, а під дубом сидить сліпий
кобзарь: кругом його Запорожці і гайдамаки. Кобзарь співа¹⁾
неголосно.)

Кобзарь.

920 „Ой Волехи, Волехи,
Вас остало ся трохи;
І ви, Молдаване,
Тепер ви не пани:
Ваші господарі —
925 Наймити Татарам,
Турецьким султанам,
В кайданах, в кайданах!
Годі-ж, не журить ся,
Гарно помолить ся,
930 Братайте ся з нами,
З нами козаками!
Згадайте Богдана,
Старого гетьмана, —
Будете панами.
935 Та як ми з ножами,
З ножами святими
Та з батьком Максимом
Сю ніч погуляєм,
Ляхів погондаєм,
940 Та так погуляєм,
Що аж пекло засмієть ся,
Небо запалає —
Добре погуляєм!“

Запорожець

Добре погуляєм! правду старий співа, як не
945 бреше. А що-б то з його за кобзарь був, як би
не Волех!

¹⁾ В вид. 1860: співає з повагом.

Кобзарь.

Та я й не Волох; так тільки, був колись
у Волощині, а люди й зовуть Волохом, сам не
знаю за-що.

Запорожець.

950 Ну, та дарма; утні ще яку-небудь! А ну
лишень про батька Максим а ушкварь!¹⁾

Гайдамак.

Та не гóлосно, щоб не почула старшина.

Запорожець.

А що нам ва́ша старшина? Почу́в, так по-
слуха, коли ма́в чим слухати, та й го́ді! У нас
955 оди́н старши́й — ба́тько Макси́м; а ви́н як почу́в,
то ще карбо́ванця дасть. Спи́вай, ста́рче бо́жий,
не слухай його́!

Гайдамак.

Та воно́ так, чоло́віче! я се й сам зна́ю, та
ось що: не так пані́, як підпанки! або — по́ки
960 со́нце зйде, то ро́са о́чі ви́йсть.

Запорожець.

Брехня́! спи́вай, ста́рче бо́жий, яку́ зна́єш!
А то й дзвона́ не ди́ждемо, по́снемо́.

Гурто́м.

Спра́вді по́снемо́; спи́вай яку́-небудь!

Кобзарь (співає):

Лі́та о́рел, лі́та сі́зий
965 По-під небеса́ми;
Гуля́ Макси́м, гуля́ ба́тько
Степа́ми-ліса́ми.
Ой лі́тає о́рел сі́зий,
А за ним о́рля́та;
970 Гуля́ Макси́м, гуля́ ба́тько,
А за ним хло́пця́та.
Запоро́жці²⁾ ті хло́пця́та,

¹⁾ В перводр. додано: яку небу́дь, в пі́знійших вид. ²⁾ В перводр. Запоро́жцы.

Сині́ його́, діти.
Помі́ркує, загада́в,
975 Чи би́ти, чи пи́ти?
Чи танцюва́ть — то й ушкваря́ть,
Аж землі́ трясе́ть ся;
Заспи́ває, — заспи́вають,
Аж лі́хо сме́єть ся.

980 Го́рілку-ме́д не ча́ркою,
Поста́внем че́ркає,
А во́рога заплі́ощивши́сь
Ка́та, не ми́нає.
От-та́кий-то на́ш ота́ман,

985 О́рел сизо́кри́лий!

Во́ює, і гарцо́в
З усі́єї си́ли.

Нема́ в його́ ні о́селі́,
Ні са́ду, ні ста́ву;
990 Сте́п і мо́ре — скрі́зь би́тий шля́х,
Скрі́зь зо́лото, сла́ва.
Ша́нуйте ся-ж, вра́жі Ля́хи,
Скаже́ні соба́ки!
Йде За́лізня́к Чо́рним шля́хом,
995 За ним гайда́маки.

Запорожець.

Отсе́ то так! вчи́стив, нічо́го сказа́ти; і до
ла́ду і пра́вда. До́бре, да́лебі до́бре! Що хо́че, то
так і втне. Спа́сибі, спа́сибі!

Гайдамак.³⁾

Я щось не второ́пав, що ви́н спи́вав про гай-
1000 дама́ків?

Запорожець.

Який бо́ ти бевзь і спра́вді! Ба́чиш ось що
ви́н спи́вав: щоб Ля́хи пога́ні, скаже́ні соба́ки,
ка́ялись, бо йде, ба́чиш, За́лізня́к Чо́рним шля́хом
з гайда́мака́ми, щоб Ля́хів, ба́чиш, ри́зати...

¹⁾ В перводр. ушкварить, у Сем. і пізн. ушкварять. ²⁾ В вид. 1860 тут і далі: Гайдамака.

Гайдамак.

1005 І вішать, і мордувать! Добре, їй-Богу, добре!
Ну, се так! Далебі, дав би карбобанця, як-би був
не пропів учора! Шкода! Ну, нехай стара вяз-
не, більше м'яса буде! Поборгуй, будь ласкав,
завтра оддам. Утні ще що-небудь про гайда-
1010 маків!

Кобзарь.

До грóшей я не дýже ласий. Абї була ласка
слухать, — поки не охрип, співатиму; а охрипну
— чарочку, другу тїї ледащїці-живиці,¹⁾ як то
кажуть, та й знову. Слухайте-ж, панове громадо!

1115 „Ночували гайдамаки
В зеленій діброві,
На припонї пасли конї,
Сїдлані, готові.
Ночували Ляшків-панків
1020 В будінках з жидами,
Напили ся, простягли ся,
Та й...“

Громада.

Цить лишень! здається, дзвонять. Чувш?...
ще раз... о!

Кобзарь.

1025 „Задзвонили, задзвонили,
Пішла луна гаєм!
Ідїть же ви та молїтесь,
А я доспівую“.

Повалили гайдамаки,
1030 Аж стогне діброва:
Не повезли, а на плечах
Чумацькі воліві
Несуть вози. А за ними
Сліпий Волóх знову:
1040 „Ночували гайдамаки
В зеленій діброві.“

¹⁾ В перводр. ледащїї, далі дописка Шевч.

Шкандибав, курникав,
І гич не до речі.
„Ну лиш іншу, старче божий!“
1040 З возами на плечах
Кричать йому гайдамаки.
„Добре, хлопці, на-те!
От-так! от-так! добре хлопці!
А нуте, хлопята,
1045 Ушкваримо!“

Земля гнеть ся,
А вони з возами
Так і ріжуть. Кобзарь грає,
Додає словам:

1050 „Ой гоп такі так!
Кличе Гандзю козак:
„Ходї, Гандзю, пожартуй,
Ходї, Гандзю, поцілуй;
Ходїм, Гандзю, до попа
1055 Богу помолїть ся;
Нема жїта нї снопа,
Варї варениці!“
Оженїв ся, зажу́рив ся, —
Нїчого немає;
1060 У рядниї ростуть діти,
А козак співає:
„І по хатї ти-ни-ні,
„І по сїнях ти-ни-ні,
„Варї, жінко, линї!
1065 „Ти-ни-ні, ти-ни-ні!“

„Добре! добре! ще раз! ще раз!“
Кричать гайдамаки.

„Ой гоп того дїва!
Наварїли Ляхї пїва,
1070 А ми будем шинкувать,
Ляшків-панків частувать.
Ляшків-панків почастуєм,
З панянками пожартуєм.

„Ой гоп такі так!
Кліче Ляшко козак:“)
1075 Ляшко, пташко моя!
Ляшко, доле моя!
Не сором ся, дай рученьку,
Ходім погуляймо;
Нехай людям ліхо сніть ся,
1080 А ми заспіваймо!
А ми заспіваймо,
А ми посідаймо,
Ляшко, пташко моя,
Ляшко, доле моя!“

1085 „Ще раз, ще раз!“

„Як-би такі або так, або сая,
Як-би такі запороський²⁾ козак,
Як-би такі молодій, молодій,
1090 Хоч по хаті-б поводів, поводів!
Страх мені не хочеть ся
З старім дідом морочить ся!
Як-би такі...“

„Цу-цү, скажені, схаменіть ся!
1095 Бач, розходили ся! А ти,
Старя собако, де-б молить ся,
Верзеш тут погань! От чорти!“
Кричить отаман. Опинілись,
Бачать, що церков.³⁾ Дят співа,
1100 Попі з каділами, з кропілом...
Громада ніби нежива,
Ані телень... По-між возами
Попі з кропілами пішли,
За ними корогви несли,
1105 Як на великдень над пасками.

„Молітьсь, братія, молітьсь!“
Так благочинний начина:

¹⁾ У всіх вид. тут і далі панну, панно; попр. Шевч. ²⁾ В перводр. запорожській. ³⁾ В вид. 1860: Аж церков бачить.

Кругом святого Чигрина
1110 Сторожа стане з того світу,
Не дасть святого розпинать.
А ви Україну ховайте,
Не дайте матері, не дайте
В руках у кота пропадать!
1115 Од Конашевича і досі
Пожар не гасне, люди мруть,
Канаять¹⁾ в тюрмах, голі, босі,
Діти нехрищені ростуть,
Козацькі діти; а дівчата,
1120 Краю козацького²⁾ краса,
У Ляха вьяне, як перш мати,
І непокрита коса
Стидом січеть ся, карі очі
В неволі гаснуть, розковать
1125 Козак сестру свою не хоче,
Сам не соромить ся канать
В ярмі у Ляха... Горе, горе!
Молітьсь, діти! страшний суд
Ляхи в Україну несуть, —
1130 І зарідають чорні³⁾ гори.
Згадайте праведних гетьманів!
Де їх могили? Де лежить
Останок славного Богдана?
Де Остряніцина стоить
1135 Хоч-би убогая могила?
Де Наливайкова? Нема!
Живого й мертвого спалили.
Де той Богун, де та зіма?
Ігул що-зіму замерзав,
1140 Богун не встане загатить
Шляхецьким труном. Лях гуляв!
Нема Богдана, червонить
І Жовті Води й Рось зелену.
Сумує Корсунь староденний:
1145 Нема журбу з ким поділить!

¹⁾ У вид. 1860 конаять. ²⁾ Кожан. і лав. Землі козацько
³⁾ В перводр. чорни.

І Альта плаче: „Тяжко жити!
 „Я сохну, сохну... де Тарас?
 Нема́, не чуть... не в батька діти!“
 Не плачте, братія! За нас
 1150 І душі праведних і сила
 Архистратига Михаїла!
 Не за горами ка́ри час! —
 Молітесь, братія!“

Молілись,
 Молілись щиро козаки,
 1155 Як діти щиро,¹⁾ не журились,
 Думали тее...) а зробилось —
 Над козаками хусточки!
 Одно добро, одна слава —
 Біліє хустина,
 1160 Та й ту знімуть...

А діякон:
 „Нехай ворог гине!
 Беріть ножі, освятили!“
 Ударили в дзвони,
 Реве гаєм: „Освятили!“
 1165 Аж серце холоне.
 Освятили, освятили!
 Гине шляхта, гине!
 Розібрали, забули
 По всій Україні.

Треті півні.

1170 Ще день Україну катували
 Ляхи скажені, ще один,
 Один останній сумували
 І Україна і Чигрин.

¹⁾ У всіх вид. „Щиро як діти; попр. Шевч. ²⁾ У Сем. і пізн. вид. гадали.

І той минув — день Маковія,
 1175 Велике свято в Україні,
 Минув, і Лях і жидовин
 Горілки, криви хпивались,
 Клялі схизмата, розпинали,
 Клялі, що нічого вже взяли;
 1180 А гайдамаки мовчки ждали,
 Поки поганці ляжуть спати.
 Лягли і в голови не клали,
 Що вже їм завтра не вставать.
 Ляхи заснули, а їди
 1185 Ще лічать гроші у-ночі,
 Без світла лічать бариші,¹⁾
 Щоб не побачили злі) люди.
 І ті на золоту лягли,
 І сном нечистим задрімали.
 1190 Дрімать... на віки бодай задрімали!
 А тим часом місяць пливє оглядять
 І небо, і зорі, і землю, і море,
 Та глянуть на люди, що вони моторять,
 Щоб Богові в-ранці про те²⁾ розказать.
 1195 Світить білолиций на всю Україну,
 Світить, — а чи бачить мою сиротину,
 Оксану з Вілшани, мою сироту?
 Де її мордують? де вона воркує?
 Чи знає Ярєма? чи знає, чи чуже?
 1200 Побачимо потім, а тепер не ту —
 Не ту заспіваю, іншої заграю;
 Ліхо не дівчата буде танцювать!
 Недолю співаю козацького краю!
 Слухайте-ж, щоб дітям потім розказать,
 1205 Щоб і діти знали, вчукам розказали,
 Як козаки шляхту тяжко покарали
 За те, що не вміла в добрі нанувать.⁴⁾

¹⁾ Так в перводі, в пізніших вид.

Ще лічать гроші у-ночі,
 Без світла лічать бариші.

²⁾ В перводі. бач. попр. Шевч. ³⁾ Попр. Шевч. тее ⁴⁾ В перводі. Щоб не забували Ляха проклинать.

- Гомоніла Україна,
Довго гомоніла,
1210 Довго-довго кров степами
Текла-червоніла.
Текла, текла, та й висухла.
Степи зеленіють;
Діди лежать, а над ними
1215 Могили синіють.
Та що з того, що високі?
Ніхто їх не знає,
Ніхто щиро не заплаче,
Ніхто не згадає.
1220 Тільки вітер тихесенько
Повіє над ними,
Тільки роси ранесенько
Сльозами дрібними
Їх уміють. Зійде сонце,
1225 Осушить, пригріє, —
А онуки? їм байдуже,
Панам жито сіють!¹⁾
Багато їх, а хто скаже,
Де Гонти могила,
1230 Мученика праведного
Де похоронили?
Де Залізняк, душа щіра,
Де одпочивав?
Тяжко! важко! Кат панує.
1235 А їх не згадають.²⁾
- Гомоніла Україна,
Довго гомоніла,
Довго-довго кров степами
Текла-червоніла.
1240 І день і ніч гвалт, гармати,
Земля стогне, гнеться,
Сумно-страшно, а згадаєш, —
Серце усміхнеться.

¹⁾ У всіх вид. жито собі; попр. Шевч. ²⁾ Слова: „Кат панує, а їх не згадають“ у вид. 1860 і пізніших аж до Ром. пропущені.

- Місяцю мій ясний з високорого неба
1245 Сховайся за гору, бо світу не треба;
Страшно тобі буде, хоч ти й бачив Рось,
І Альту і Сєну, і там розшилось
Не знать за-що крові широкее море, —
А тепер що буде? Сховайся-ж за гору;
1250 Сховайся, мій друже, щоб не довелося
На старість заплакати...
Сумно-сумно середь неба
Сяє блищущий;
По-над Дніпром козак іде —
1255 Може з вечорниці?
Іде-смутий-невеселий,
Ледве несуть ноги, —
Може дівчина не любить
За те, що убогий?
1260 І дівчина його любить,
Хоч лапа на лапі, —
Чорнобривий, а не згіне,
То буде й багатий.
Чого-ж смутний чорнобривий
1265 Іде, чуть не плаче?
Якусь тяжку недоленьку
Випує козаче;
Чує серце, та не скаже,
Яке лихо буде.
1270 Миніє лихо... Кругом його
Мов вимерли¹⁾ люди.
Ані півня, ні собак,
Тільки із-за гаю
Десь даліко сіроманці²⁾
1275 Вовки завивають.
Байдужі! Іде Ярєма,
Та не до Оксани,
Не в Вілшану на досвітки, —
До Ляхів поганих

¹⁾ В перводр. вимерали. ²⁾ В вид. 1860: сіроманці.

- 1280 У Черкаси. А там третій
Півень заспіває...
А там... а там... Йде Ярёма,
На Дніпр поглядає.
Ой Дніпре мій, Дніпре широкій та дужий!
1285 Багато ти, батьку, у море носів
Козацької крові! Ще понесеш, друже!
Червонів ти сіне, та не напоїв;
А сю ніч уп'єть ся!¹⁾ Пекельне свято
По всій Україні сю ніч зареве;
1290 Потече багато-багато-багато
Шляхецької крові! Козак оживе!
Оживуть гетьмани в золотім жупані,
Прокинуть ся доля, козак заспіває:
„Ні жίδα, ні Ляха!“ а в степах України —
Дай-то Бóже милий — блисне булава!“
1295 Так думав, ідучи в латаній свитині,
Сердєга Ярёма з свяченим в руках.
А Дніпр мов підслухав: широкій та синій
Підняв гóри-хвiлi, а в очеретах
Реве, стóгне, завиває,
1300 Лóзи нагинає;
Грім гогоче, а блискавка
Хмáру роздирає.
Іде собі наш Ярёма,
Нічого не бачить;
1305 Одна думка усміхнеть ся,
А друга заплаче.
„Там Оксáна, там вéсело
І в сiрiй свитині;
А тут... а тут... що ще буде?
1310 Мóже ще загину!“
А тим часом із байраку
Півень „кукуріку!“
„А! Черкаси!... Бóже милий!
Не вкороті віку!“

¹⁾ Так в перводр., у всіх пізніших вид. хибно: уп'єш ся, хоча се слово належить до «море», а не до «Дніпро».

Червоний¹⁾ бенкет.

- 1315 Задзвонили в усі дзвони
По всій Україні
Закричали гайдамаки:
„Гине шляхта, гине!
Гине шляхта! погуляєм
1320 Та хмáру нагрієм!“
Заїняла ся Сміляницина,
Хмáра червоніє;
А найперша Медведівка
Хмáри нагриває.
1325 Горить Сміла, Сміляницина
Кров'ю підпливає;
Горить Кóрсунь, горить Канів,
Чигирин, Черкаси;
Чóрним шляхом запалало
1330 І кров полила ся
Аж у Умань. По Подолі)
Гонта бенкетує,
А Залізняк в Сміляниці
Дамаску гартує,²⁾
1335 У Черкасах, де й Ярёма
Прóбує свячений.
„Оттак, оттак! добре, діти!
Мордуйте скажених!
Добре, хлопці!“ — на базарі
1340 Залізняк гукáє.
Кругом пекло, гайдамаки
По пеклу гуляють.
1345 А Ярёма — страшно глянуть:
По три, по чотири
Так і кладє! „Добре, сину!“
Мáтері їх хiря!
Мордуй, мордуй! в раю будеш,

¹⁾ В перводр. Червопний. ²⁾ Попр. Шевч., у всіх вид.: Аж у Волинь. По Поліссі ³⁾ В прасянім вид. занотовано поправку ніби Шевч. До маху. ⁴⁾ Тут і ряд 1350 у перводр. хлопче.

- Або есаулом!
 1350 Гуляй, сину! ну́те, діти!“
 Ї діти майну́ли
 По горішцах, по комо́рах,
 По льо́хах, усю́ди;
 Всі́х укла́ли, все забра́ли.
 1355 „Тепе́р, хло́пці, бу́де!
 Утоми́лись, одпочи́ньте!“
- Улиці́, базари́
 Кри́лись тру́пом, пли́ли кро́в'ю.
 „Ма́ло кля́тим ка́ри!
 1360 Ще́ раз тре́ба пере́мучи́ть,
 Щоб не повстава́ли
 Нехре́щені, кля́ті ду́ші!“
 На база́р збіра́лись
 Гайдама́ки. И́де Яре́ма,
 1365 За́лізняк гука́є;
 „Чу́єш, хло́пче? ходи́ сюди́!
 Не бо́йсь, не зляка́ю.“
 „Не бо́ю ся!“ Зня́вши ша́пку
 Став, мов пе́ред па́ном.
 1370 „Ві́дкіля́ ти? хто́ ти та́кий?“
 „Я, па́не, з Ві́лшани́.“¹⁾
 „З Ві́лшано́ї, де́ тита́ря
 Пси́ замордува́ли?“
 „Де? я́кого?“
 „У Ві́лшани́;
 1375 І ка́жуть, що́ вкра́ли
 Дочку́ його́, коли́ зна́вш.“²⁾
 „Дочку́! у Ві́лшани́?“
 „У тита́ря, коли́ знава́в!“
 „Окса́но, Окса́но!“
 1380 Ле́две ви́мовив Яре́ма,³⁾

¹⁾ Так у перводр. ²⁾ Рукую Шевч. тут дописано:

Дочку його, чи не знавав?

Отамане, пане.

Пуси мене!⁴⁾ Тай заплакав.

³⁾ Перводр. Де ти, серце моє, де ти?

- Та й па́да¹⁾ до-до́лу.
 „Еге! ось що... Шко́да хло́пця.
 Прові́три Мико́ло!“
 Прові́трив ся. „Ба́тьку! бра́те!
 1385 Чом я не сто́ру́кий?
 Да́йте ножа́, да́йте си́лу!
 Му́ки Ляха́м, му́ки!
 Му́ки стра́шно́ї, щоб пе́кло
 Затря́сло ся, млі́ло!“²⁾
 1390 „До́бре, си́ну, но́жі бу́дуть,
 Аби́ щоб хоті́лось.“³⁾
 Хо́чеш⁴⁾ з на́ми у Лі́сянку
 Но́жі гартува́ти?“
 „Ходи́м, ходи́м, ота́мане!
 1395 Ба́тьку ти́ мій, бра́те
 Мій е́диний! На кра́й сві́та.
 Полечу́, доста́ну,
 З пе́кла ві́рву, ота́мане...
 На кра́й сві́та, па́не...
 1400 На кра́й сві́та, та не на́йду,
 Не на́йду Окса́ни!“⁵⁾
 „Мо́же й ві́рвеш. Ходи́м з на́ми!“⁶⁾
 Я-ж все забу́ваю,
 Як зове́ш ся?“
- „Яре́мою.“
 1405 „Прі́звище? — „Не ма́ю.“
 „Хи́ба байстро́к? Без прі́звища?“
 Запи́ши, Мико́ло,
 Есау́лом...⁷⁾ Без прі́звища...
 Неха́й бу́де Го́лий!
 1410 Бач, обі́драний!“
- „Пога́но!“

¹⁾ В вид. 1860: упав. ²⁾ В вид. 1860: Трясло ся та мліло.

³⁾ В вид. 1860: На свитес діло. ⁴⁾ В вид. 1860: Ходім. ⁵⁾ Замість цих 9 рядків у перводр.:

На край світа, пане!

На край світа, та не найду,

Не найду Оксани.

⁶⁾ Попр. Шевч., в перводр. і пізн. вид. найдеши. ⁷⁾ Так у перводр., в пізн. вид. у реєстер.

„Ну, хибá Бідюю?“

„І се не так.“

„Стривай лишень!“

1415 Пиши Галайдою!¹⁾

Записали.

„Ну, Галайдо,

Поїдем гуляти!

Найдеш долю... а не найдеш, —

Рушайте, хлопьята!“

1420 Тай рушили до схід сонця

У Лисянку хлопці

На ярмарок. Зібрали ся

Хлопці на толоці,

Помолились гарно Богу

1425 Тай рушили з Богом

У дорóгу, мов і справді

Не було нічого

У Черкасах... І Ярємі

Зайвого з обóзу

1430 Дали коня. Усміхнув ся

Ярєма скрізь сльóзи

Тай поїхав за царину...²⁾

¹⁾ Замість рядків 1402—1416 у вид. 1860 р. і всіх пізніших читасмо:

„Може й найдені. А як тебе

Зовуть? Я не знаю“.

„Яремою.“

„А прізвище?“

„Прізвища немає“.

„Хиба байстрюк? Без прізвища!“

Запиши Миколо

У реєстер! Нехай буде...

Нехай буде Голий!

Так і пиши!“

„Ні, погано!“

„Ну, хибá Бідюю?“

„І се не так!“

„Стривай лишень,

Пиши Галайдою!“

²⁾ Рядки 1420—1432 — рукописна вставка Шевч. замість слів, що стоять у всіх вид.: І Ярємі дали коня Зайвого з обóзу Усміхнув ся на воронім, тай знову у сльóзи. Виїхали.

Палають Черкаси...

„Чи всі, діти?“

„Усі, батьку!“

1435 „Гайда!“

Простягла ся

По діброві по над Дніпрóm

Козацька ватага.

А за ними кобзарь-Волóх

1440 Перевáгги ваги

Шкандлює на коніку,

Козакáм співає:

„Гайдамаки, гайдамаки,

Зайзніак гуляє.“

1445 Поїхали... а Черкаси

Палають-палають.

Байдужé, ніхтó не гляне!

Сміють ся та лають

Кляту шляхту; хто балака,

1450 Хто кобзаря слуха.

[А Зайзніак по-переду

Напорóшив уха,

Їде собі, люлька курить,

Нікому ні слова:]

1455 А за ним німий Ярєма.

Зелéна діброва

І тёмний гай, і Дніпр дужий.

І високі гóри,

Небо, зóрі, добрі люди

1460 І лóтеє гóре —

Все пропáло, все! Нічого

Не знає, не бачить,

Як убитий. Тяжко йому,

Тяжко, а не плаче.

1465 Ні, не плаче; змія люта

Жадна випиває

Його сльóзи, давить дýшу,

Сéрце роздирає.

- Ой ви сльози, дрібні сльози,
 1470 Ви змієте горе...
 Змійте його! Тяжко! нудно!
 І синього моря,
 І Дніпра, щоб вилить люте,
 І Дніпра не стане!
 1475 Занапастить хіба душу?
 Оксано, Оксано!
 Де ти? де ти? Подиві ся,
 Моя сиротино,
 Подиві ся на Ярему!
 1480 Де ти? Може гине?
 Може тяжко клянє долю,
 По Польщі блукає,¹⁾
 Або в пана у кайданах
 В склепї пропадає!²⁾
 1485 Може згадує Ярему,
 Згадує Вільшану,³⁾
 Кліче його: „Серце моє,
 Обнімі Оксано!⁴⁾
 Обнімемось, мій соколе,
 1490 На віки зомлієм!
 Нехай Ляхи знущають ся —
 Не почуєм!...“ Віє,
 Віє вітер з-за Лиману,
 Гне топілю в полі,
 1495 І дівчина похилить ся,
 Куді гне недоля.
 Посумує, пожурить ся,
 Забуде... і може...
 У жупані сама пані...⁵⁾
 1500 А Лях... Боже, Боже,
 Карай пеклом мою душу,
 Вілий муки море!

¹⁾ В вид. 1860: Клене, умирає ²⁾ В перводр. У склепї на-
 нас; попр. Шевч. ³⁾ Попр. Шевч. і Млїв. ⁴⁾ Шевч. поправив:
 Може каже: „Обнімемось,
 На віки зомлієм.

⁵⁾ В перводр. У будинку господина; пізн. попр. Шевч.

- Розбий кару надо мною,
 Та не таким горем
 1505 Карай серце! Розпадеться ся,¹⁾
 Хоч-би було камені!
 Доле моя, серце моє,
 Чом ти не в Вішпанії?²⁾
 А може й там, може плаче,³⁾
 1510 Тяжко йи небозі?...
 Може з батьком виглядає?“
 І хлинули сльози,
 Дрібні-дрібні полили ся.
 Де вони взяли ся?
 1515 А Залізник гайдамакам
 Велить опинитись. ⁴⁾
 „У ліс, хлопці! вже світає,
 І коні пристали —
 Попасемо!“ І тихенько
 1520 У ліс, тай сховались.

Гупалівщина.

- Зійшло сонце, Україна
 Де палала, тіла,
 А де шляхта запіриши ся
 У будинках мліла.
 1525 Скрізь по селах шибениці,
 Навішано трупу
 Тільки старших, а так шляхта
 Купою на купі
 На улицях, на розпутьтях;
 1530 Собаки, ворони

¹⁾ У всіх вид. розірветь ся, попр. Шевч. ²⁾ В перводр. Вил-
 шаний. ³⁾ В вид. 1860 р. зам. отсих чотирьох рядків читаємо:
 Оксано, Оксано!
 Де ти діла ся, поділась?

⁴⁾ В перводр. Кричить опинить ся.

- Їдять шляхту, клюють очі.
Ніхто не боронить,
Та й нікому, остали ся
Діти та собаки,
1535 Жінкі навіть з рогачами
Пішли в гайдамаки.
Отакé-то було ліхо
По всій Україні!
Гірше пекла... А за-віщо?
1540 За-що люди гинуть?
Того-ж батька, такі-ж діти,
Жити-б та братать ся!
Ні! не вміли, не хотіли,
Треба роз'єднать ся.
1545 Треба крові, брата крові,
Бо заздро, що в брата
Є в коморі і на дворі,
І весело в хаті!
„Убém брата! спалим хату!“
1550 Сказали, і сталося.
Все-б, здасть ся; ні, на кару
Сироти остались.
В сльозах росли та й віросли,
Замучені руки
Розв'язались, — і кров за кров,
1555 І муки за муки!
Болить серце, як згадаєш!
Старіх Слав'ян діти
Впились кровю, а хто винен?
Ксьондзі їзуїти.
- 1560 Мандрували гайдамаки
Лісами, ярами,
А за ними і Галайда
З дрібними сльозами.
Вже минули Воронівку,
1565 Вирічку, в Вілшану
Кричали... „Хибá спитать,
Спитать про Оксану?

- Не спитаю, щоб не знати,
За-що пропадаю.“
1570 А тим часом гайдамаки
Й Вілшану минають.
Питаєть ся у хлопчика:
„Що? титаря воили?“
„Ба ні, дячку, батько казав,
1575 Що його спалили
Оті Ляхи, що там лежать,
І Оксану вкрали;
А титаря на цвинтарі
Вчора поховали.“
1580 Не дослухав... „Несі, коню!“
І поводи кінув.
„Чом я вчора, поки не знав,
Вчора не загинув!
А сьогодні коли й умру,
1585 З домовини встану
Ляхів мучить! Серце моє!
Оксано! Оксано!
Де ти?“
Замовк, зажури́в ся,
Поїхав ходю;
1590 Тяжко¹⁾ йому сіромасі
Бороть ся з нудогою.
Догнав своїх. Боровиків
Вже хутір минають.
Корчма тліє з стодолою,
1595 А Лейби немає.
Усміхнув ся мій Ярема,

¹⁾ Остатніх 10 рядків Шевч. поправив ось як:

Вже минули Гоноратку,
Байбузи минають,
Уже й Млїв. Про титаря
Ярема питає
У хлопчика: „Чи титари
Ляхи ще не воили?“

Сей варіант, подітований змаганем Шевч. заступити Вілшану Млївом, як менше поетичний лишаємо в потці. ²⁾ Шевч. попр. Шукать тебе, моє серце. ³⁾ В вид 1860: важко.

- Тяжко усміхну́в ся.
Отут, отут по-за-вчора
Перед жи́дом гну́в ся...
1600 А се́годня! Та й жаль ста́ло,
Що ли́хо мину́ло.
Гайдама́ки по-над я́ром
З шля́ху поверну́ли,
Наганя́ють півпа́рубка:
1605 Хло́пець у свити́ні
Полата́ний, у посто́лах,
На плеча́х торби́на.
„Гей, старче́ня! стрі́вай лише́нь!“
„Я не ста́рець, па́не!
1610 Я, як ба́чте,²⁾ гайдама́ка.“
„Який же пога́ний!
Відки́ля ти?“
„З Керелі́вки.“¹⁴⁾
„А Буди́ща зна́єш
І о́зеро ко́ло Буди́щ?“
1615 „І о́зеро зна́ю.
Ота́м вонó, о́цям я́ром
Втра́пите до йо́го.“
„Що́? се́годня Ляхі́в ба́чив?“
„Ни́где́ ні одні́го;
1620 А вчо́ра бу́ло бага́то.
Вінки́ не святи́ли,
Не дали́ Ляхі́ прокля́ті.
За-те-ж ми їх би́ли!³⁾
І я, й ба́тько святи́м поже́м,
1625 А ма́ти незду́жа,
А то й вона́-б...“
„Добре, хло́пче!
Ось на-ж то́бі, дру́же,
Сей дукáчик, та не згуби́!“
Узя́в золоти́го,
1630 Подиви́в ся: „Спаси́бі вам!“
„Ну, хло́пці, в доро́гу!

¹⁾ Слова „як бачте“ в перводр. заступлені точками. ²⁾ В пізніших вид. За те їх і би́ли.

- Та чу́єте, без го́мону!
Гала́йдо, за мно́ю!
В о́цям я́рú є о́зеро
1635 Й лі́с по-під горо́ю,
А в лі́сі ска́рб. Як при́демо,
То щоб кру́гом ста́ли.
Скажи́ хлопця́м! Мо́же льо́хи
Стере́гти оста́лась
1640 Яка́ пога́нь.“

- При́хали,
Ста́ли кру́гом лі́са;
Дивля́ть ся — нема́ ні́кого...
„Ту їх до-сто-бі́са!
Які́ гру́пі уро́дили!
1645 Збива́йте, хлопця́та!
Швидче́! швидче́! О-так! о-так!“
І конфедера́ти
Поси́пали ся до-до́лу,
Гру́пі гнилобо́кі.
1650 Позбива́ли, упора́лись —
Коза́кам ні́вро́ку!
Найшли́ льо́хí, ска́рб забра́ли,
У ме́ртвих¹⁾ ки́пені
Потру́сили, та й потя́гли.
1655 Кара́ти мерзени́х
У Лі́сянку.

Старосві́тський буди́нок¹⁾.

- Смерка́ло ся. Із Лі́сянки
Кру́гом засві́тило;
Ото́ Гонта́ та Зали́зняк²⁾
1660 Лю́льки заку́рили,

¹⁾ В вид. 1860: Ляхі́в. ²⁾ В вид. 1860 р. тигул сего розділу: Бенкет у Лісянці. ³⁾ Шевч. поур., у виданнях: Гонта з Заліззяком.

- Страшно-страшно закурили!¹⁾
 І в пеклі не вміють
 Отак курить! Гнилий Тікич²⁾
 Крówью червоної
 1665 Шляхетською, жидівською,
 А над ним палають
 І хатина і будинок,
 Мов дóля карáє
 Вельможного й немóжного.
 1670 А сéредь базáру
 Стоїть Гóнта з Залізняком,
 Кричáть: „Ляхáм кáри!
 Кáри Ляхáм, щóб кáялись!“
 І дїти карáють.
 1675 Стóгнуть, плáчуть, одін прóсить,
 Другий проклинає,
 Той мóлить ся, сповідáє
 Гріхí перед брáтом
 Уже вóйтим. Не мїлують,
 1680 Карáють завзяті.
 Як смéрть лóта, не вважáють
 На лїтá, на врóду³⁾
 Шляхтянóчки й жидівóчки, —
 Течé кров у вóду.
 1685 Нї кáлка, ані старій,
 Нї малá) дитїна
 Не остáлись, не бóлагáни
 „Лихóї годїни!
 Всї поляглі, всї пóкотом!
 1690 Нї душі живóї
 Не остáлось у „Лїсянці,⁴⁾
 А пóжар у двóх
 Розгорів ся, розпáтáв ся
 До сáмої смáри.

¹⁾ Шевч поєр. З гайдамаками. Аж страшно. ²⁾ Перводр.
 так закурити. ³⁾ В перводр. не минають ні літа ні вроду. ⁴⁾ В пер-
 водр. Нї маги. ⁵⁾ Поєр. Шевч.

- 1695 А Галáйда знай гукáє:
 „Кáри Ляхáм, кáри!“
 Мов скажéний мéртвих рїже,
 Мéртвих вїша, пáлить.
 „Дáйте Ляхá, дáйте жидá!
 1700 Мáло мені, мáло!
 Дáйте Ляхá, дáйте крóви
 Наточїть з погáних!
 Крóви мóре... мáло мóря!...
 Оксáно, Оксáно!“
 1705 Так Галáйда кричїть, шука́
 Ляхів по пóжáру.¹⁾
 А тим чáсом гáйдамаки
 Столі вздовж базáру
 Постáвили, несуть стрáву,
 1710 Де щó запопáли,
 Щóб за-світла повечерáть.
 „Гуля́й!“ загука́ли.
 Вечерáють, а кругóм їх
 Пéкло черво́нє.
 1715 У пóломьї повїшáні
 На крóквах чорніють
 Пáпські трúпи. Горáть крóкви
 І пáдають з нїми.
 „Гуля́й дїти! пїйте, лїйте!
 1720 З пáнами та́кими
 Мóже ще раз зострінемось,
 Ще раз погуля́єм!“
 І поставець однім дúхом
 Залізняк черкає.
 1725 „За прокля́ті вáшї трúпи,
 За дúші прокля́ті
 Ще раз вїнью! Пїйте, дїти!
 Вїньем, Гóнто брате!“

¹⁾ В вид. 1860 отсі два рядки читасю:
 „Де ти? крикне й сконаєт ся
 В пóломь, и пóжари“

- „Віп'єм, друже, погуляєм
1730 У купочці, в парі.
А деж Волóх? Заспівай лиш!...
Грай, співай, кобзарю!“¹⁾
„Пострівай! я дожидаю,
Що Ляхі прокляті!“
1735 Ярема встав: „Які Ляхі?“
„Ото бо завзятий!
Пий горілку, мій голубе!“
„Які Ляхі, брате?“
„По тім боці, у будінку
1745 Запёрлись прокляті!“
„Розвіємо!“ — „Шкода муру,
Старосвітська штúка.
А ще гірше, Богдánові
Мурували руки.“
1745 „Богдánові? Шкода, шкода
Гетьмáнської праці!“
„Я послáв сказáть проклятим,
Щоб відали Па́ца, —
Помі́лю. Не відадуть —
1750 По́рох засипáю...
Потáйники вже зрóблені...“
„І Ляхі гуляють?
Лі́чать зóрі? Дóбре, брате!
А пóки-що бóде,
1755 Ві́пем чáрку!“ — „Дóбре, ві́пем!“
„Пійте, добрі люди!
Та не дóже, бо ще мóже
Не кóнчили кáри!“
„Не кóнчили?!... Пійте, бійтè!
1760 Грай, співай, кобзарю!
Не про дідів, бо незгірше
Й ми Ляхів кара́єм;

¹⁾ Отсей чотиростих масть ся лише в вид. 1860 р., по нím зараз іде рядок 1761. Не про дідів і т. д. У вид. Петерб. 1868, Львів 1867 і прася́нім тих рядків нема. В остатнім рядку чотиро-стиха ще одна поправка, зам. Грай, співай — Поганий.

- Не про лі́хо, бо ми його
Не зна́ли й не зна́ем.
1765 Весéлої утні, ста́рче,
Щоб землі́ ломі́лась,
Про вдові́цю-мелоди́цю,
Як вона́ жури́лась.“

(Кобзарь грає й приспівує.)¹⁾

- Од селá до селá
1770 Танці́ та музи́ки:
Кúрку, яйця́ продáла,
Куплю́²⁾ черевики.
Од селá до селá
Бúду танцюва́ти:
1775 Нí корóви, нí вола́,
Оста́ла ся ха́та.
Я одда́м, я продáм
Кúмові хати́ну,
Я куплю́, я зроблю́
1780 Яточку́ під тино́м;
Торгува́ть, шинкува́ть
Бúду чарочка́ми,
Танцюва́ть та гуля́ть
Таки́ з парубка́ми.
1285 Ох! ви, ді́тки мої́,
Мої́ голубья́та,
Не журі́ть ся, подиві́ть ся,
Як танцю́є ма́ти!
Сама́ в найми́ піду́,
1790 Ді́ток в шко́лу одда́м,
А черво́ним череви́чкам
Таки́ дам, таки́ дам!“

„Дóбре! дóбре! Ну! до та́нців,
До та́нців, кобза́рю!“

¹⁾ Сих слів у перводр нема, а покладені в вид. 1860.
²⁾ В перводр. Маю, попр. Шенч.

- 1795 Сліпий вшкварив, на-в-присядки
Пішли по базару.
Земля гнеть ся... „Нумо, Гонто!“
„Нум, брате Максиме!“
Ушкваримо, мій голубе,
1800 Поки не загинем.“

„Не дивуйте ся, дівчата,
Що я обідрав ся,
Бо мій батько робив гладко,
То й я в його вдав ся.“

- 1805 „Добре, брате! йй же Богу!
А ну ти, Максиме!“
„Пострівай лиш!“
„От-так чини, як я чиню,
Люби дочку абі-чню,
1810 Хоч попову, хоч дякову,
Хоч хорошу мужиківу!“

- Всі танцюють, а Галайда
Не чує, не бачить:
Сидить один кінці стола,²⁾
1815 Тяжко-важко плаче,
Як дитина. Чогó-б, бач ся?
В червонім жупані,
І золоту, і славу є,
Та нема Оксани,
1820 Ні-з-ким долю поділити,
Ні-з-ким заспівати:
Один, один єретою
Мусить пропадати!
А того, того й не знає,
1825 Що його Оксана
По тім боці за Тікичем
В будинку з панами,

- З тіми самими Ляхами,
Що замордували
1830 Й батька. Недобуді!
Тепер заховались
За мурами, та дивитесь,
Як жиди какають,
Браті ваші! А Оксана
1835 В вікно поглядає
На Лісянну засвічену.
„Де-то мій Ярєма?“
Сам думав. Не знає,
Що він коло неї,
1840 У Лісянці, не в свитині,
В червонім жупані,
Сидить один та думав:
„Де моя Оксана?
Де вона, моя голубка
1845 Прибóркана плаче?“
Тяжко йому!“

- А із яру
В киреї козачій
Хтось крадеть ся.²⁾
„Хто ти такий?“
Галайда питає.
1850 „Я посланець пана Гонти.
Нехай погуляє,
Я піджду.“
„Ні, не діждеш,
Жидівська собако!“
„Ховай Боже, який я жид?“
1855 Бачиш, гайдамака!
Ось копійка... подиви ся!...³⁾
Хиба ти не знаєш?“

¹⁾ Рязків 1824—1926 у перводр. нема, а по словах „Мусить пропадати читаємо: „Нудно йому. А із яру“ і т. д. Ті рядки вставлено аж у вид. 1860 р. ²⁾ В перводр. крадця. ³⁾ В перводр. „Ось . . . копійка“. Не Шевченковою рукою на екземплярі додано замість точок: паричина.

¹⁾ В перводр. Ану... і Ну... ²⁾ В вид. 1860: собі; в вид. 1867: собі кінєць.

- „Знаю, знаю!“ І свячений
З халяви виімів.
1860 „Признавайсь, лукавий жиде:
Ти привів у Млїв
До титаря Ляхів п'яних?
Я, Лейбо, не вмію
Жартувати! Я Ярема,
1865 Твій наймит, поганий!
Чи не пізнав? Признавай ся,
Де моя Оксана?“
Махнув ножем. — „Ховай Боже!
Нічого не знаю!
1870 Нічогісінько, йй Богу!“
„Не знаєш? Як знаєш,
Так і роби!“ І знову ніж
Ярема здійснів.
„У будинку, на тім боці...
1875 Стривайте!... З панами
У покоях, у золоті,
Як найкраща пані,
Ваша... тее...“

- „Виручай же,
Виручай, проклятий!“
1880 „Добре, добре! Якій бо ви,
Яремо, завзяті.
Ід'ї зараз і вірчу.
Гроші мур ламають...
Скаж'ї Ляхам: замісь Паца...“
1885 „Добре, добре! Знаю.
Ід'ї швидче!“

- „Зараз, зараз!
Гонту забавляйте
З пів упрута! А там нехай!...
Ід'ї же, гуляйте!
1890 Куді везти?“ — „У Лебедін!
У Лебедін, ч'їш?“¹⁾

„Ч'ю, ч'ю!“¹⁾
І Галайда
З Гонтою танцює.
А Залізник бере кобу:

„Не бреш проклятий!
Признавай ся! Я Ярема!
Ти конфедератів
Із хутора до титаря
Повів у Вілшану?
Иринавай ся! Я все знаю.
Де діли Оксану?“
Махнув ножем

„Ховай Боже!“
„Я тебе сховаю!“
„У будинку, на тім боці“.
„Виручай, як знаєш!
На золото!“ Сипле йому
Жменею з кешені.
„Треба Гонту!“ — „Потім, потім!
А не то — свяченим!“
„Добре, добре, постривайте!“
„Ніколи, проклятий!
Ходим вкуш!“ — „Якж бо ви,
Яремо, завзяті!
Вам не треба, один піду.
Гроші мур ламають.
Скаж'ї Ляхам: Замісь Паца.“
„Добре, добре! Знаю.
Ід'ї швидче!“ — „Зараз, зараз!
Гонту забавляйте
З пів упрута, а там нехай!
Ід'ї же, гуляйте!
Куді везти?“ — „В Майданівку!
В Майданівку, ч'їш?“

Замісь рядків 1866—1882 нашого тексту в вид. Семиренка.
1860 була друга Шевченкова перерібка:

„Признавайсь, проклятий жиде,
Де моя Оксана?“
Та й замахнувся. — „Ховай Боже!
В будинку... з панами...
Вся в золоті. — „Виручай же!
Виручай, проклятий!
„Добре, добре... Якж бо ви,
Яремо, завзяті!
Ід'ї зараз і вірчу...
Гроші мур ламають; і т. д.

Замісь першої Майданівки поставлено тут: У Лебедін.

¹⁾ Замісь сих 34 рядків, нової Шевченкової перерібки, було
в перводруку:

1895 „Потанцюй кобзарю!
Я заграю.“

На-в-присядки

Сліпий по') базару
Одирас постолами,
Додає словами:

1900 „На городі постирнак, постирнак;¹⁾

Чи я-ж тобі не козак, не козак?

Чи я-ж тебе не люблю, не люблю?

Чи я-ж тобі черевічків не куплю?

Куплю, куплю, чорнобрива!

1905 Куплю, куплю тогò дiва!

Буду, серце, ходiть,

Буду, серце, любити!“

„Ой гоп гопакá!

Полюбила козакá,

1910 Та рудого, та старого —

Лиха доля така!

Иди-ж, доле, за журбою,

А ти, старий, за водою!

А я — так до шинку.

1915 Випью чарку, випью другу,

Випью третю на потугу,

П'яту, шосту, та й кiнець!

Пiшла баба у танець,

А за нею горобець,

1920 Викрутасом-вихилясом

Молодєць-горобець!

Старий рудий бабу кличе,

А та йому дулю тиче:

„Оженiв ся сатанó,

1925 Заробляй же на пшонó!

Треба дiток годувать,

Треба дiток одягать;

А я буду добувать.

А ти старий не грiши,

1930 Та в запічку колиши,
Та мовчи, не диши!“

„Як була я молодію приподобницею,
Повісила хвартушину над віконницею;

Хто йде — не мине,

1935 То махне, то моргне,¹⁾

А я шовком вишиваю,

У кватирочку моргаю;²⁾

„Семені, Івані,

Надiвайте жупані,

1940 Та ходiмо погуляiмо,

Та сядемо заспiваiмо!“

„Заганяйте квóчку в бóчку,

А курчата в вёршу;

Скажи, скажи, стара сiко,

1945 Кому дала спёршу?

І... гу!

Загнув батько дугу,

Тягне мати супоно,

А ти зав'яжи, дiноу!

1950 „Чи ще? чи гóді?“

„Ще, ще!

Хоч погану! Самі нóги носять.“

„Ой сип сирiвєць

Та криши опєньки!

Дiд та баба, то й до ладу,

1955 Оббє радєнькi.

„Ой сип сирiвєць

Та криши петрушку!

¹⁾ У Сем. То кивне, то моргає. ²⁾ У Сем. В кватирочку ви-
глядаю.

¹⁾ В перводр. вздовж. ²⁾ Так перводр., пізн. пустирнак.

„Ой сип сирівець
Та накриши хрину!
1960 Як дід бабі...

„Ой сип воду, воду,
Та пошукай брѣду, брѣду!“...

„Годі! годі!“ кричить Гонта,
„Годі! погасає!¹⁾
1965 Світла, діти!... А де Лейба?
Ще його немає?

Найти його та повісить!
Петелька свиняча!
Гайда, діти, погасає
1970 Каганець козачий!“

А Галайда: „Отамане,
Погуляймо, батьку!
Дивись, горить, на базарі
І відко і гладко.

1975 Потанцюєм. Грай кобзарю!“
„Не хочу гуляти!

Огню, діти! дьохтю, клѣтя!
Давайте гармати!
В потайники пустить огонь!

1980 Думають: жартують!
Заревіли гайдамаки.

„Добре, батьку, чуєм!“
Через греблю повалили,
Гукають, співають,

1985 А Галайда кричить: „Батьку!
Стійте! Пропадаю!

¹⁾ В вид. 1844 ці два рядки читаємо;

Гайда, діти! гасне, гасне
Великдень козачий!

Пострівайте! не вбивайте!
Там моя Оксана!
Годіночку, батькі мої,
1990 Я її достаю!“
„Добре, добре!“, Залізничче,
Гукни, щоб палили!
Преподобить ся з Ляхами...
А ти, сизокрилий,
1995 Найдеш йишу!“¹⁾

Оглянув ся —

Галайди немає.

Ревуть гори, і будинок
З Ляхами гуляє
Коло хмари. Що осталося,
2000 Пеклом запалало...
„Де Галайда?“ — Максим кліче.
І сліду не стало...²⁾
Поки хлопьята танцювали,³⁾
Ярема з Лейбою прокрасились
2005 Аж у будинок, в самий льох;
Оксану вихопив чуть живу
Ярема з льоху, та й полинув
У Лебедін...

Лебедін.⁴⁾

„Я сирота з Вілшаної,
2010 Сирота, бабусю!
Батька Ляхи замучили,
А мене — бою ся,

¹⁾ Вид. Сем. і пізн. другі. ²⁾ На цьому в перводр. кінчить ся сей розділ. ³⁾ Огних 7 рядків до кінця розд. у перше надруковано в вид. 1860. ⁴⁾ В перводр. Лебедьня.

- Боюсь згадaть, моя сiза! —
Узялі з собою.
2015 Не розпитуй, бабусенько,
Що було зо мною!
Я молилась, я плакала,
Серце розривалося,
Сльози сохли, душа мёрла...
2020 Ох! як би я знала,
Що побачу його ще раз,
Що обніму знову¹⁾,
В-двоє, в-трое втерпіла-б²⁾
За єдине слово!
2025 Вибачай, моя голубко!
Може я грішила?
Може Бог за те й карав,
Що я полюбила...
Полюбила стан високій
2030 І карії очі,
Полюбила, як уміла,
Як серденько хоче.
Не за себе, не за батька
Молилась в неволі,
2035 Ні, бабусю, а за його,
За милого долю.
Карай Божє! Твою правду
Я втерпіть мушу.
Страшно сказати: я думала
2040 Занапасти дшу.
Як-би не він, може-б, може
І занапастила.
Тяжко було! я думала —
О Божє мій мійний! —
2045 Він сирота, хто без мене
його привітає?

¹⁾ У львівськiм вид. 1867 і у Огон. з цих двох рядків через недогляд зроблено один: Що побачу знову. Сей недогляд повторено і в праскiм вид. і у Романчука. ²⁾ В перводр. ви́тис-пилабъ.

- Хто про долю, про неволю,
Як я, розпитає?
Хто обніме,¹⁾ як я його?
2050 Хто дшу покаже?
Хто сироті убогому
Люблю тебе²⁾ скаже?
Я так думала, бабусю,
І серце сійялось:
2055 Я сирота, без матері,
Без батька осталась;
І він один на всім світі,
Один мене³⁾ любить,
А почує, що я вби́лась,
2060 То й себе погубить.
Я так⁴⁾ думала, молилась,
Ждала, виглядала:
Нема́ його, не прибу́де!
Одна я осталась...“
2065 Та й заплакала. Черни́ця,
Сто́я коло не́ї
Зажурилась. „Бабусенько!
Скажи мені! де я?“
„В Лебедині, моя пташко!
2070 Не вставай, ти хвора!“
„В Лебедині? Чи давно я?“
„Ба ні, по-за-вчора.“
„По-за-вчора?... Стрівай, стрівай!...
Пожар над водою...
2075 Жид, будинок, Майданівка...
Зовуть Галайдю...“
„Галайдю Яремою
Себе називає
Той, що привіз...“

¹⁾ В вид. 1860: обі́йме. ²⁾ В вид. 1868, петерб. і у львівськiм, а за ними й у пізні́йших поправлено на „Добре слово“. ³⁾ В вид. 1860: мене вірно. ⁴⁾ В вид. 1860: Таки.

- „Де він, де він?“
 2080 Тепер же я знаю!...“
 „Через тиждень обіцяв ся
 Прийти за тобою.“
 „Через тиждень? через тиждень
 Серденько загобіть!¹⁾“
 2085 Бабусенько, минула ся
 Лихая година!
 Той Галайда — мій Ярема!
 По всій Україні
 Його знають. Я бачила,
 2090 Як села горіли,
 Я бачила, каті Ляхи
 Трусили ся, мліли,
 Як хто скаже про Галайду.
 Знають вони, знають,
 2095 Хто Ярема,²⁾ відкіля він,
 І когось шукає!..
 Мені шукав, мені найшов,
 Орел сизокрилий!
 Прилітай же, мій орлику,³⁾
 2100 Мій соколе милий!⁴⁾
 Ох, як весело на світі,
 Як весело стало!
 Через тиждень? Бабусенько,
 Ще три дні осталося.
 2105 Ох, як довго!..
 „Загрибай, мамо, жар, жар,
 Буде тобі дочка жалю, жаль!...“
 Ох, як весело на світі!
 А тобі, бабусю,
 2110 Чи весело?“

„Я тобою,
 Пташко, веселю ся“
 „А чом же ти не співаєш?“

¹⁾ В вид. 1860: Раю мій, покою! ²⁾ В вид. 1860: Хто такий.
³⁾ В вид. 1860: соколе ⁴⁾ В вид. 1860: Мій голубе сизий!

- „Я вже одспівала.
 Піду, дзвонять до вечірні!“¹⁾
 2115 Оксана осталась,
 Пожурилась, усмихнулась,
 Пала на коліна
 І молилась за Ярему
 Щиро як дитина.²⁾
 2120 Через тиждень³⁾ старі сестри⁴⁾
 У церкві співали:
 „Ісаїя ликуй!“ В-ранці
 Ярему віпчали;
 А в-вечері мій Ярема,
 2125 (От хлопець⁵⁾ звичайний!)
 Щоб не сердить Залізняка,⁶⁾
 Покинув Оксану.
 Ляхів конча. З Залізняком
 Часом найжак
 2130 В ряді-годі, та в двох собі..
 Ну, се всякий знає!
 Вернімо ся-ж до свячених,
 Що вони зробили?
 Чи всі вони ще як бритва,
 2135 Чи перещербіли?
 Хоч вам, знаю, і остіло
 На кров та на сльози
 Дивити ся, а Оксані,
 Оксані небозі
 2140 Йй аж нудно, бо Ярема
 Весілля гуляє
 З пожем в руках, на пожарах..
 Вона виглядає

¹⁾ В вид. 1860: Задзвонили до вечірні. ²⁾ В вид. 1860 за-
 місь отсих і рядків — два:

А черниця помолитишся
 В храм пошканцівала.

³⁾ В першодр. тиждиль. ⁴⁾ В вид. 1860: отамана. ⁵⁾ В вид.
 1860: в Лебедні. ⁶⁾ В першодр. хлопця.

- До півночи, а іноді
 2145 Помолить ся Бóгу
 Таї спать ляже одна собі.
 Умер би, ей Бóгу!')
 Не журі ся, сподівай ся
 Та Бóгу моли ся!
 2150 А мені тепер на Умань
 Треба подивить ся.

Гонта в Умані,

Хвалили ся гайдамаки
 На Умань ідучи:
 „Будем драти, пане-брате,
 З китайки онучі!“²⁾

- Минають дні, минає літо,
 А Україна знай горить;
 По селах плачуть голі³⁾ діти,
 2155 Батьків немає. Шелестить
 Пожовкле лістя по діброві,
 Гуляють хмари, сонце спить,
 Нігдє не чуть людської мови;
 Звір тільки виє, їде в село,
 2160 Де чуже трупи: не ховали,
 Вовків Ляхами годували,
 Аж поки снігом занесло.
 Огризки вовчі.⁴⁾

Не спиніла хуртовина
 2165 Пекельної карі:

¹⁾ Замість отсех 14 рядків у вид. 1860 і пізн. читаємо:

Весьле справляє
 В Уманщині на пожарах...
 Вона виглядає,
 Виглядає, чи не їде
 З бойрами в гості
 Перебрати із келії
 В хату на поместі.

²⁾ В перводр. ані в вид. 1844 і 1860 цього епіграфа нема.
³⁾ У вид. Сем. По селах плачуть малі, попр. Шевч. ⁴⁾ Шевч. попр.:
 у перводр. і у всіх вид. Поки їх снігом занесло.

- Ляхи мёрзли, а козаки
 Грілись на пожарі.
 Встала й весна, чорну землю
 Сонну розбудила.
 2170 Уквітчала її рястом,
 Барвінком покрила;
 І на полі жайворонок,
 Соловейко в таї
 Землю уорану весною
 2175 В-ранці зустрічають...
 Рай та й годі! А для кого?
 Для людей! — А люди
 Не хотять на його й глянуть,
 А глянуть, — огудять.
 2180 Треба кровью домалювать,
 Освітить пожаром!
 Сонця мало, рясту мало
 І багато хмари.
 Пекла мало!... Люди, люди!
 2185 Колі-то з вас буде
 Того добра, що маєте?
 Чудні, чудні люди!
- Не спиніла весна криви
 Нї злості людської.
 2190 Тяжко глянуть; а згадаєм, —
 Так було і в Трої,
 Так і буде.
- Гайдамаки
 Гуляють, карають;
 Де проїдуть — земля горить,
 2195 Кровью підпливає.
 Придбав Максим собі сина
 На всю Україну;
 Хоч не рідний син Ярёма,
 А щира дитина.
 2200 Максим ріже, а Ярёма
 Не ріже — лютує,
 З ножем в руках на пожарах
 І днює й ночує.]

Не милує, не минає
 2205 Нігдє нї одно́го;
 За тїтаря Ляхам плáтить,
 За ба́тька свято́го,
 За Окса́ну... Та й зомліє
 Згада́вши Окса́ну.
 2210 А Залі́зняк: „Гуляй, си́ну!
 По́ки до́ля вста́не,
 Погуля́єм!“

Погуля́ли!
 Купо́ю на купі́
 Од Ки́йва до Ума́ні
 2215 Лягли́ Ляхи́ тру́пом.

Як та хма́ра, гайдама́ки
 Ума́нь обступі́ли
 О-півно́чі; до схі́д со́нця
 Ума́нь зато́пили.
 2220 Зато́пили, закрича́ли:
 „Кра́й Ля́ха зно́ву!“
 Покоті́лись по база́ру
 Кінні Narodówi;
 Покоті́лись малі ді́ти
 2225 І ка́лки хво́рі.
 Гвалт і га́лас. На база́рі,
 Як по-се́ред мо́ря
 Крива́вого сто́їть Го́нта
 З Макси́мом завзя́тим.
 2230 Крича́ть у-дво́х: „До́бре, ді́ти!
 Ота́к їх прокля́тих!“

Аж ось веду́ть гайдама́ки
 Ксьо́ндза-єзу́їта
 І дво́х хло́пців „Го́нто, Го́нто!
 2235 Отсе́ твої́ ді́ти!
 Ти нас рі́жеш, за́ріж і їх,
 Вони́ като́лики!
 Чо́го-ж ти став? чо́м не рі́жеш?
 По́ки не вели́кі,

2240 За́ріж і їх, бо ві́ростуть,
 То тебе́ за́ріжуть!...“
 „Убійте пса! Я соба́чат
 Своєю́ за́ріжу.
 Клич гро́маду! Признава́йтесь!
 2245 Що́ ви? като́лики?“
 „Като́лики, бо нас ма́ти...“
 „Бо́же мій вели́кий!
 Мовчи́ть, мовчи́ть! Зна́ю, зна́ю!“
 Зібра́лась гро́мада.
 2250 „Мої́ ді́ти като́лики!...
 Щоб не бу́ло зра́ди,
 Щоб не бу́ло поговору́,
 Панове́ гро́мадо!...
 Я присяга́в, брав свяче́нний
 2255 Різа́ть като́лика!...
 Сини́ мої́, сини́ мої́,
 Чом ви не вели́кі?
 Чом ви Ля́ха не рі́жете?...“
 „Бу́дем різа́ть, та́ту!“
 2260 „Не бу́дете! не бу́дете!
 Будь прокля́та ма́ти,
 Та прокля́та като́личка,
 Що́ вас поро́дила!
 Чом вона́ вас до схі́д со́нця
 2265 Була́ не вто́пила?
 Ме́нше-б гріха́: ви-б уме́рли
 Не като́ликами;
 А сьо́годні, сини́ мої́,
 Го́ре мені́ з ва́ми!
 2270 Поці́луйте мене́, ді́ти,
 Бо не я вбива́ю,
 А прися́га!“

Махну́в ноже́м —
 І ді́тей нема́є!
 Попа́дали за́різані.
 2275 „Та́ту!“ белькота́ли,

Тату, тату!... ми не Ляхи!
Ми...“ та й замовчали.
„Поховать хибя?“

„Не треба!“

Воні католики...
2280 Синій мої, синій мої,
Чом ви не великі?
Чом ворога не різали?
Чом матір не воїли,
Ту прокляту католичку,
2285 Що вас породила?...
Ходім, брате!“

Взяв Максима,

Пішли вздовж базару,
І обидва закричали:
„Кари Ляхам, кари!“
2290 І карали: страшно-страшно
Умань запалала.
Ні в будинку, ні в костьолі,
Нігде не осталося,
Всі полягли. Того ліха
2295 Не було ніколи,
Що в Умані робило ся!
Базиліян школу,
Де учились Гонта діти,
Сам Гонта руйнує:
2300 „Ти поїла моїх діток!“
Гукав, лютує.
„Ти поїла невеликих,
Добру не навчила!...
Валіть стіни!“

Гайдамаки

2305 Стіни розвалили;
Розвалили, об каміння
Кебизів розбивали,
А колярів у криниці
Живих поховали.

2310 До самої ночі Ляхів мордували;
Душі не осталося. А Гонта кричить:
„Де ви, людиди, де ви поховались?
З'їли моїх діток! Тяжко мені жить!
Тяжко мені плакати! Ні з ким говорити!“
2315 Синій мої любі, мої чернобріві,
Де ви поховались? Крові мені, крові,
Пляхетської крові, бо хочеть ся пийти,
Хочеть ся дивитись, як вона чорніє,
Хочеть ся плакати!... Чом вітер не віє,
2320 Ляхів не навіє?... Тяжко мені жить!
Тяжко мені плакати! Праведній зорі,
Сховайтесь за хмару, я вас не займав,
Я дітей зарівав!... Горе мені, горе!
Де я прихили ся?“

Так Гонта кричав,

2325 По Умані бігав. А серед базару
В крові гайдамаки ставили столі;
Де що запопали, страви нанесли
І сіли вечерять. Остатня кара,
Остатня вечеря!

„Гуляйте, сині!“

2330 Пийте, поки пьєть ся! Бийте, поки бьєть ся!“
Залізник гукав. „А ну, навісний,
Ушкварь нам що-небудь, нехай земля гнєть ся,
Нехай погуляють мої козаки!“

І козварь ушкварив:

2335 А мій батько орандарь,
Чоботарь;
Моя мати пряха
Та сваха;
Браті мої, соколи,
2340 Привели
І короу із діброви,
І наміста нанесли.

А я собі Хрістя
В намісті;
2345 А на ліштві лістя,
Та лістя,
І чоботи та підкови.
Вийду в-ранці до корови,
Я корову напою,
2350 Подою,
З парубками постою,
Постою.“

Ой гоп по вечері.
Замикайте, діти, двірі!
2355 А ти, старі, не журись,
Та до мене пригорнісь!“

Всі гуляють. А де-ж Гонта?
Чом він не гуляє?
Чому не п'є з козаками,
2360 Чому не співає?
Нема йогó, тепер йому
Мабу́ть не до неї,
Не до співи.

А хто такий
У чорній киреї
2365 Чéрез базáр перехóдить?
Став, розривá кóпу
Ля́хів ме́ртвих, шука́ когóсь.
Нагну́в ся, два гру́пи
Невели́ких взяв на плéчі
2370 І по-за́д базáру
Чéрез ме́ртвих переступá,
Кри́єть ся в пожа́рі
За ко́стюлом. Хто-ж се та́кий?
Гóнта, го́рем бі́тий,
2375 Несе́ ді́тей похováти,
Земле́ю накрі́ти,

Щоб козацьке малé ті́ло
Соба́ки не їли.
І те́мними ули́цями,
2380 Де ме́нше горі́ло,
Поні́с Го́нта ді́тей сво́їх,
Щоб ні́хто не ба́чив,
Де він синів похováв.
І як Го́нта пла́че.

2385 Війні́с в по́ле, геть од шля́ху,
Свя́чений ви́ймає,
І свя́ченим копа́ яму, —
А Ума́нь пала́є,
Сві́тить Го́нті до робо́ти
2390 І на ді́тей сві́тить.

Нена́че сплять одя́гнені.¹⁾
Чого-ж стра́шні ді́ти?
Чого́ Го́нта ні́би кра́де,
Або ска́рб хова́є?

2395 Аж трúситься. Із Ума́ні
Де-де чу́ть гука́ють
Това́риші-гайдама́ки, —
Го́нта мов не чу́є,
Сина́м ха́ту се́ред сте́пу

2400 Глибо́ку буду́є.
Та й збудува́в... Бере́ синів,
Клада́є в те́мну ха́ту,
Й не ди́вить ся, ні́би чу́є:
„Ми не Ля́хи, та́ту!“

2405 Покла́в обо́х;²⁾ із кишпе́ні
Кита́йку ви́ймає,
Поці́лува́в ме́ртвих в о́чі,
Хри́стить, накривáє
Черво́ною кита́йкою

2410 Го́лови коза́чі.
Розкрі́в, ще раз поди́вив ся...
Тя́жко-ва́жко пла́че:

¹⁾ В первод. одягнені. ²⁾ В первод. обо-ихъ.

- „Сині мої, сині мої,
На ту Україну
2415 Подивіть ся: ви за неї
Й я за неї гіну.
А хто мене поховав?
На чужому полі
Хто заплаче надо мною?
2420 Дóле моя, дóле,
Дóле моя нещаслива,
Що ти наробила?
На-що мені¹⁾ дітей дала?
Чом мене не вбила?
2425 Нехай вони-б поховали,
А то я ховаю.“

- Поцілував, перехрестів,
Покрив, засипав.
„Спочивайте, сині мої,
2430 В глибокій оселі!
Сúка мати не придбала
Нової постелі.
Без васільків і без труни²⁾
Спочивайте, діти.
2435 Та благайте, просіть Бóга,
Нехай на сiм світі
Менé³⁾ за вас покарав
За гріх сей великий!
Простіть, сині! Я прощаю,
2440 Що ви католики.“

- Зрівняв зéмлю, покрив дерном,
Щоб ніхто не бачив,
Де полягли Гóнти діти,
Гóлови козачі.
2445 „Спочивайте, виглядайте,
Я швидко прибуду

¹⁾ В перводр. минны. ²⁾ В вид. 1860: рúти. ³⁾ В перводр. через помилку: Нене.

- Укорóтив я вам віку,
І мині те бóде!
І мене вб'ють... коли-б швидче!
2450 Та хто поховав?
Гайдамаки!.. Піду ще раз,
Ще раз погуляю!..“

- Пішов Гóнта похилівшись,
Іде, снотикне́ть ся;
2455 Пожа́р світить, Гóнта гляне,
Гляне — усміхне́ть ся.
Стра́шно, стра́шно усміха́в ся,
На степ огляда́в ся.
Уте́р о́чі... тільки мрі́є
2460 В диму́, та й схова́в ся.

Епілог.¹⁾

- Давно́ те мину́ло, як малá дитина,
Сирота в рядни́ні я ко́лись блука́в
Без світи, без хлі́ба по тій Украї́ні,
Де Залі́зняк, Гóнта з свя́ченим гуля́в.
2465 Давно́ те мину́ло, як тiми шля́хами,
Де йшли гайдама́ки, мали́ми нога́ми
Ході́в я та пла́кав, та люде́й шука́в,
Щоб до́бру навчи́ли. Я тепе́р згада́в,
Згада́в, та й жаль ста́ло, що ли́хо мину́ло.
2470 Молоде́е ли́хо, як-би ти верну́лось,
Промі́няв би до́лю, що маю тепе́р.
Згада́ю те ли́хо, степи́ ті безкра́ї,
І ба́тька, і ді́да старо́го згада́ю...
О́дин²⁾ ще гуля́є, а дру́гий уме́р.³⁾

¹⁾ Сього титулу в перводр. нема, а єсть у вид. 1861. ²⁾ В вид. 1860: Дідусь. ³⁾ В вид. 1860: а батько вже вмер

2475 Бувало в неділю, закрівши Минію,
По чарці з сусідом випивши тієї,
Батько діда просить, щоб той розказав
Про Колівщину, як колись бувало,
Як Залізник, Гонта Ляхів покарав...
2480 Столітні очі як зорі сяли,
А слово за словом сміялось, лилось:
Як Ляхи канали, як Сміла горіла...
Сусіди од страху, од жалю німіли,
І мині малому нерід довелось
2485 За тітаря плакати, — і ніхто не бачив,
Що мала дитина у куточку плаче.
Спасібі, дідусю, що ти заховав
В голові столітній ту славу козачу:
Я її онукам тепер розказав.

2490 Вибачайте, люди добрі,
Що козацьку славу
Так на-вмання розказую
Без книжньої справи.
Так дід колись розказував,
2495 Нехай здоров буде,
А я за ним... Не знав старий,
Що письменні люди
Тії речі прочитають.
Вибачай, дідусю!
2500 Нехай лають! а я поки
До своїх верну ся,
Та доведу вже до краю,
Доведу — спочину,
Та хоч крізь сон подизлю ся
3505 На ту Україну,
Де ходили гайдамаки
З святими ножами,
На ті шляхи, що я міряв
Малими догами.

2510 Погуляли гайдамаки,
Добре погуляли:

Трохи не рік шляхетською
Кривью напували
2515 Україну, та й замовкли, —
Ножі пощербити,
Нема Гонти! Нема й тому
Хреста ні могили.
Буйні вітри розмахали
2520 Попіл гайдамаки,
І нікому помолитись,
Нікому заплакати!
Один тільки брат названий
Оставсь на всім світі;
2525 Та й той почув, що так страшно
Цекельній діти
Його брата замучили, —
Залізник заплакав
В-перше зроду; сльози не втер,
2530 Умер неборака.
Нудьга його задавила
На чужому полі,
В чужу землю положила, —
Така його доля!
2535 Сумно-сумно гайдамаки
Залізную силу
Поховали, насипали
Високу могилу;
Заплакали, розійшли ся,
2540 Відкля взяли ся.
Один тільки мій Ярєма
На кий похилив ся,
Стояв довго. „Спочинь, батьку,
На чужому полі!
2545 Бо на своїм нема місця,
Нема місця волі.
Спи, козаче, душе щира!
Хто-небудь згадає.“

Пішов степом сіромаха,
2550 Сльози утирає.

Довго-довго огляда́в ся,
Та й певі́дко ста́ло;
Од́на чо́рна се́ред сте́пу
Моги́ла оста́лась.

- 2555 Посі́яли гайдама́ки
В Украї́ні жи́то,
Та не воні́ його́ жа́ли.
Що му́сим¹⁾ ро́бити?
Нема́ пра́вди, не ви́росла,
2560 Кривда повива́є...
Розі́шли ся гайдама́ки,
Куди́ який зна́є:
Хто до-до́му, хто в ди́бро́ву
З но́жем у халя́ві,
2565 Жи́дів кінча́ть. Така́ й до́сі
Оста́ла ся сла́ва.
А тим ча́сом старода́вню
Сі́ч розру́йнува́ли:
Хто на Куба́нь, хто за Дуна́й,
2570 Тільки́ і оста́лись,
Що поро́ги се́ред сте́пу
Реву́ть-завива́ють:
„Похова́ли ді́тей на́ших,
І нас розрива́ють!“
2575 Реву́ть собі́ і реві́тнуть,²⁾
Їх лю́ди ми́ну́ли;
А Украї́на на-ві́ки,
На-ві́ки засну́ла.
- З то́го ча́су в Украї́ні
2580 Жи́то зеле́нїє;
Не чу́ть пла́чу ні гарма́ти,
Тільки́ ві́тер ві́є,
Нагина́є ве́рби в га́ї,
А ті́рсу на ло́бі.
2585 Все замовкно́. Неха́й мовчи́ть!
На те³⁾ бо́жа во́ля!

¹⁾ В перводр. мусем. ²⁾ В перводр. ревітнуть. ³⁾ В вид.
1860: Така.

Тільки́ ча́сом у-вече́рі,
По-над Дні́про́м га́єм
Іду́ть ста́рі гайдама́ки,
2590 Іду́чі співа́ють:

„А у на́шого Та́лаїди
Ха́та на помос́ті.
Граї́, мо́ре, до́бре, мо́ре!
До́бре бу́де, га́лай-да́!¹⁾“

¹⁾ Тут очевидно не прозвище героя, а відомий татарський окрик: Аллах-да.

ПРИПИСИ ШЕВЧЕНКА.

- ¹⁾ До р. 316. „Энциклопедический лексикон“ томъ 5: Барекан конфедерация і „Historya królestwa Polskiego“ G. S. Bandtke, tom 2.
- ²⁾ До р. 332. Вілшана або Ольшана, містечко Київської губернії Звенигородського повіту; між Звенигородкою і Вілшаною по старому шляху Боровиків хутір і корчма, де-б то Ярєма Байстрюк, а потім Галайда, був у жида наймитом. (Од старіх людей).
- ³⁾ До р. 515. Неунітів Ляхи називали схизматами.
- ⁴⁾ До р. 584. Про Конфедератів так розказують люди, которі їх бачили; і не диво, бо то була все шляхта, з попомом, без дісципліни: робить не хочеть ся, а їсти треба.
- ⁵⁾ До р. 747—816. Анахронїзм: титаря Ляхи замучили зїмбою, а не лїтом.
- ⁶⁾ До р. 946. За гайдамаками ходів кобзарь; його називали слїпим Волохом. (Дід розказував).
- ⁷⁾ До р. 994. Чорний шлях виходив од Дніпра між устями річок Сокорівки і Носачівки, і біг через степи запорозькі, через воеводство Київське, Подольське і Волинське — на Червону Русь до Львова. Чорним названий, що по йому Татари ходили в Польщу і своїми табунами вибивали траву.
- ⁸⁾ До р. 1136—7. Павла Наливайка живого спалили в Варшаві; Івана Остряницю і тридцять старшин козацьких після страшної муки розчетвертували і розвезли їх тіла по всій Україні. Зинівій-Богдан і син його Тимофій були поховані в Суботові коло Чигриня; Чарнецький, коронний

- гетьман, не доставши Чигриня, од злоти спалив їх мертвих. (Георгій Конийский).
- ⁹⁾ До р. 1138—40. Полковник Богун потопив Ляхів в Інгюлі. Зинівій-Богдан вирізав 40 з чим-то тисяч Ляхів над Росєю в Корсуні. Тарас Трясило вирізав Ляхів над Альтою. І та ніч, в котору те трапилось, зовєть ся Тарасова або кровава. (Бантиш Каменский).
- ¹⁰⁾ До р. 1147. Тарасова і Варфоломїєва ночі одна другої варт на стил римської тіяри.
- ¹¹⁾ До р. 1169. Так про Чигринське свято розказують старі люди.
- ¹²⁾ До р. 1170. Треті півні — сигнал. Розказують, що Залізняк есаул, не дїждавши третіх півнів, запалив Медведівку, містечко між Чигрином і Звенигородкою.
- ¹³⁾ До р. 1559. До Унії Козаки з Ляхами мирили ся, і якби не Єзуїти, то може-б і не різали ся. Єзуїт Посевін, легат папський, перший начав унію в Україні.
- ¹⁴⁾ До р. 1612. Керелівка або Каріловка — село Звенигородського повіту. Червонець, що дав Залізняк хлопцеві; і досі єсть у сина того хлопця, котóрому був даний — я сам його бачив.
- ¹⁵⁾ До р. 1613. Село Будища — недалеко од Керелівки; в яру озеро і над озером лїс невеликий, зовєть ся Гупалівщиною, за те, що там Залізняк збивав Ляхів з дєрева. Ляхи, де був захований шляхетський скарб, і досі відко, тільки вже розруйновані.
- ¹⁶⁾ До р. 1655. Лісянка, містечко Звенигородського повіту над річкою Гиїлим Тикичєм. Тут зійшли ся Гонта з Залізняком і розруйнували старосвітський будинок, Богданом нїбито збудований.
- ¹⁷⁾ До стор. 125. нота. Маїданівка, село недалеко од Лісянки.
- ¹⁸⁾ До р. 1891. Лебедін, дівочий монастирь між Чигрином і Звенигородкою.
- ¹⁹⁾ До стор. 134. Умань, гóрод повітовий губернії Київської.
- ²⁰⁾ До р. 2223. Kawaleria Narodowa — так звались польські драгуни; їх тоді було в Умані 3000, і всі були побиті гайдамаками.

²¹⁾ До р. 2773. В Умані Гонта убив дітей своїх за те, що їх мати-католичка допомогла Єзуїтам перевести їх у католики. Младанович, товариш синів Гонти, бачив в дзвіниці, як вони умерли, і як школярів базиліянської школи потопив Гонта в криниці. Він багато написав об гайдамащині, але надрюкованого нема нічого.

²²⁾ До р. 2512. Зрадою взяли Ляхів Гонту і страшно замучили. Привезли його в кайданах у польський лагерь недалеко Балти з одрізаним язиком і правою рукою; Б., польський генерал, так велів зробити, щоб він чогось-небудь не сказав на його. Потім каті роздягли його, як мати родила, і посадили на горячі штаби заліза; потім зняли дванадцять пас з спини шкіри. Гонта повів очима і страшно гльнув на Б.; той махнув рукою, — і розняли Гонту на четверо, розвезли тіло і поприбавали на середохрестних шляхах. Залізник, почувши, що так страшно Ляхів замучили Гонту, заплакав, занедужав та й умер; його гайдамаки поховали в степу над Дністром та й розійшлися.

²³⁾ До р. 2558. Злодій, розбійник або гайдамака — такими осталися гайдамаки по Коліївщині. Такими їх знають і досі.

ПЕРЕДМОВА.

По мові передмова, — можна-б і без неї. Так ось бачте що: все, що я бачив надрюкованого, (тільки бачив, а прочитав дуже небагато), — всюди є передслово, а в мене нема. Як-би я не дрюковав своїх „Гайдамаків“, то воно-б не треба й передмови, а коли вже пускаю в люди, то треба й з чим, щоб не сміялись на обірванців, щоб не сказали: „От який! хибά діди та батькі дурнійші були, що не пускали в люди навіть граматки без предисловія!“ Так, далєбі так, вибачайте! Треба предисловія. Так як-же його скомпонувать, щоб, знаєте, не було і кривди, щоб не було і правди, а так, як всі предисловія komponують ся? Хоч убий, не вмію: треба-б хвалить, — так сором, а гудить не хочеть ся.

Начнем же ўбо¹⁾ начало книги сіце: Весело подивить ся на сліпного²⁾ кобзаря, як він собі сидить з хлопцем, сліпий, під тінном, і весело послухать його, як він заспівав думу про те, що давно діялось, як боролі ся Ляхи з Козакками... Весело, а все такі скажеш: „Слава Бóгу, що минуло!“ А нáдто як згадаєш, що ми одної матері діти, що всі ми Славьяне. Сэрце болить, а розказувать треба: нехай бачять сини і внуки, що батькі їх помилялись, нехай братають ся знову

¹⁾ Перводр. і всі пізн. уже. ²⁾ Вар. Ром. старого.

з своїми ворогами, нехай житом-пшеницею, як зблотом покрита, нерозміжованою останеться на віки од моря і до моря слав'янська земля!

Про те, що діялось на Україні 1768 року, розказую так, як чув од старих людей; надрукованого і критикованого нічого не читав, бо здається і нема нічого. Галайда в половину відуманий, а смерть вілшанського титара правдива, бо ще є люди, котрі його знали. Гонти і Залізник, отамани того кривавого діла, може виведені в мене не так, як вони були, — за се не ручаюсь. Дід мій, нехай здоров буде, коли починаю розказувати що-небудь таке, що не сам бачив, а чув, то з-першу скаже: „Коли старі люди брешуть, то й я з ними“.

Панове субскрибенти!

„Бачимо, бачимо, що одурів, та ще хоче й одбрехати ся!“ Отак ви в-слух подумаете, як прочитаете мої „Гайдамаки“. Панове Громадо! далі не брешу. Ось бачите що! Я думав, і дуже хотілось мені надрукувати ваші козацькі імена рядочком гарненько; уже було й найшлося їх десятків зо-два, зо-три. Сажаю, виходить різномова: один каже: „треба!“ — другий каже: „не треба!“ — третій нічого не каже. Я думав: що тут робити на світі? Взяв та й проціндрив гарненько ті грона, що треба було заплатити за аркуш надрукованого паперу, а до вас і ну писати

отсю Цидуду! Все-б-то се нічого! Чого не трапляється на віку! Все буває, як на довгій ниві. Та ось лихо мині на безголов'я! Єсть ще й такі панічі, що соромились своєю благородною фамілією (Кирпа-Гнучкошійенко-всь!) і надруковують в мушкетерській книжці! Далі правда!

Т. Шевченко.

¹⁾ Це письмо до „панів субскрибентів“ надруковано на окладині першого видання поеми „Гайдамаки“ в 1841 р. На останній сторінці тої окладини читаємо: „Продається в книжномъ магазинѣ О. Базунова въ С. Петербургѣ у Казеннаго моста въ домѣ Имзена, цѣна 5 руб. асс. за экземпляръ“. А низше дрібнішим друком: „Иногородныя (sic!) благоволятъ адресоваться въ С. Петербургъ въ Императорскую Академію Художествъ, на имя Тараса Григорьевича Шевченка“.

ЧЕРНИЦЯ МАРЬЯНА.

(Частина поеми.)

- У неділю на вігоні
Дівчата гуляли,
Жартували з парубками,
Деякі співали
- 5 Про досвітки, вечорниці
Та як біла мати,
Щоб з козаком не стояла...
Звичайно — дівчата,
Та про своє все й співають,
- 10 Яка про що знає.
Аж ось з хлопцем старий сліпеч.
В село шкандибав;
В руках чоботи, на плечах
Латана торбіна
- 15 У старого. А дитина,
Сердешна дитина,
Обідрана, ледве-ледве
Несє ноженята...
Безталанний син Катрусі!
- 20 „Дивіть ся, дівчата,
Кобзарь іде! кобзарь іде!“
Та всі яко мога
Хлопців винули, побігли
Зострігати сліпого.
- 25 „Діду серце, голубчику,
Заграй нам що-небудь!

- Я шагá дам, я черешень,
Я напою мѣдом;
А тим часом одпочинеш,
30 А ми потанцюєм.
Заграй же нам яку-небудь!“
„Чую, любі, чую!
Спасибі вам, мої квіти,
За слово ласкаве!
35 Заграв би вам, та бачите,
Справи нема, справи.
Учора був на базарі,
Кобза зопсувалася,
Розвалила ся...“ „А струни?“
- 40 „Тільки три осталося.“
„Та хоч на трьох яку-небудь!“
„На трьох? Ох, дівчата!
І на одній колісь-то грав,
Та ба, вже не грати!
45 Пострівайте-ж, мої любі,
Трошки одпочину...
Сядьмо, хлопче!“

Посідали.

- Розв'язав торбіну;
Виняв кобзу, разів зо-два
50 Ударив по рваних...
„Що-б вам загра́ть?... Пострівайте!...
Черницю Марьяну...
Чи чували, чи не чу́ли?...
Слухайте-ж, дівчата,
55 Та ка́йте ся!...“

Давно колісь

Була собі мати.
Був і батько, та не стало,
Осталась вдовою,

- Ой осталась удовою¹⁾
 60 Та й немолодою,
 Із волами, із возами,
 З малою дочкою.
 Росла дочка Марьяна,
 А віросла як панна,
 65 Чорнобрива, уродлива,
 Хоч за пана гетьмана.
 Стала мати гадати
 Стала²⁾ зятя єднати,
 А Марьяна не до пана
 70 Виходила стояти.
 Не до пана товстого,
 Усатого, старого,
 До Петруся в гаю, в лузі
 Що ввечора святого.⁴⁾
 75 Розмовляла, жартувала,
 Обнімала, мліла,
 В раб жила... а іноді
 Плакала, німіла.
 „Чого плачеш, моя пташко?“
 80 Петро запитає.

¹⁾ Сей рядок доповнив Куліш, у Огон. час. ²⁾ В оригіналі: Та зятя, поправлю до розміру: Стала ³⁾ Вставляю в текст отсі рядки з Шевченкового автографа, виписані Кулішем та забраковані ним у нотку (Основа 1861, вересень, ст. 3), і кладу в нотці Кулішеву перерібку, далеко слабшу і більшиє шабльонову. Кулішу здавалося, що в тих рядках „нарушена міра“, а се тільки він не міг відчутти троха зміненого, але незвичайно мелодійного розміру тих 12-ти рядків. Ось текст Куліша:

Росла дочка Марьяночка,
 Віросла, як панна,
 Чорнобрива, уродлива,
 Хоч би й за гетьмана!
 Стала мати міркувати
 Та зятя єднати,
 А Марьяна не до пана
 Ходила стояти, —
 Не до пана усатого,
 Сидого, старого, —
 До Петруся що-ввечора,
 Ввечора святого.

- Вона гляне, усміхнеться:
 „І сама не знаю!“
 „Можє думаєш, покину?“
 Ні, моя рибчино!
 85 Буду ходити, буду любити,
 Поки не загину.
 Хиба було коли в світі,
 Щоб ті, що кохались,
 Розійшлись, не взяли ся,
 90 Живими остались?“
 „Ти жартуєш, мій голубе!
 Ти чув, що співають?...
 То кобзарі вигадують,
 Бо сліпі, не знають;
 95 Бо не бачать, що в брови
 Чорні й карі очі,
 І високий стан козачий,
 І гнучкий дівочий;
 Що є коси, чорні коси,
 100 Козацька чуприна,
 Що на мову на Петрову
 В глухий домовині
 Усміхну ся, скажу йому:
 „Орле сизокрилий,
 105 Люблю тебе й на тім світі,
 Як на сім любила“.
 Отак, серце, обнімимось!
 Отак поцілюю!
 Нехай вкупі заховують...
 110 Умру — не почую...
 Не почую...“
 Обняли ся,
 Обнялись, зомліли.
 Отак вони любили ся,
 Отак і хотіли.¹⁾
 115 Щоб на той світ переступить;
 Та не по їх стало...

¹⁾ Куліш (Осп. 1. с. 5) без потреби поправив: На той світ хотіли.

Що-вечора сходили ся,
І мати не знала,
Де Марьяна до півночі,
120 З ким вона гуляла?
„Вонó малé, ще дитина,
Нічóго не знаé.“
Угада́ла старá мати,
Та не все вгада́ла:
125 Знатъ забу́ла, що ко́лись же
Сама́ дівува́ла.¹⁾

Угада́ла мати: Марья́на — дитина,
Не зна́ла, як тре́ба на сїм світі жити;
Думала: нї люди, ані домовина
130 З Петро́м не розлу́чать,²⁾ уміла люби́ть;
Думала, що тільки кобзарі співа́ють,
Бо слі́шї, не ба́чять ка́рих оченя́т,
Що тільки ляка́ють молоді́х дівча́т...
Ляка́ють, дівча́та, правдо́ю ляка́ють!
135 І я вас ляка́ю, бо те ли́хо зна́ю...
Бода́й на сїм світі ні́коли не знатъ
Того́, що я зна́ю!... Ми́нуло, дівча́та,
Серце́ не засну́ло, я вас не забу́в;
Люблю́ вас і до́сі, як дїточо́к ма́ти.
140 Б́уду вам співа́ти, по́ки не загину́...
Тоді,³⁾ мої́ любі́, як мене́ не ста́не.
Згада́йте про мене́, про мою́ Марья́ну,
Я вам з того́ світа се́рцем усмі́хну́сь!“
Усмі́хну́в ся та й запла́нав.
145 Диві́лись дівча́та,
Не пита́ли, чо́го пла́че, —
Та й на-що пита́ти?
Ми́нуло ся, пома́гало

¹⁾ Ку́ліш по́гує перві́сний текс́т цих двох рядків: Знатъ забу́ла, що мину́ло, Чи не дівува́ла? ²⁾ Перві́сно в автографі: нероз-
нять. ³⁾ В перводі: Тойді.

Ласка́ве дівóче
150 Пі́ре сло́во... „Виба́чайте!“
(Уте́р слі́пі о́чі)
„Виба́чайте, мої́ любі́,
Не́хотя журі́ю ся...
Так от, ба́чите, Марья́на
155 З убо́гим Петро́сем
Що-вечора́ розмовля́ла,
А ма́ти не зна́ла.
Дивува́лась: „Що се таке́
Марья́ну спітка́ло?
160 Чи не при́стріт? Ся́де пі́ти, —
Не те ви́шїває;
За́місь „Гри́ця“ задума́вшись
„Петру́ся“ співа́є;
Ча́сом со́нна розмовля́є,
165 По́душку ці́лує...“
Ма́ти спершу́ смія́ла ся,
Думала — жарту́є;
По́гім ба́чить, що не жа́рти,
Та й ка́же Марья́ні:
170 „Тре́ба ста́ростів на́м жда́ти,¹⁾
Та мо́же й од па́на.
Ти вже ві́росла, півро́ку,
Уже́ й дівува́ла;
Я вже дума́ю, що ба́чиш,
175 (На сі́лу сказа́ла)
Що вже́ й за-мі́ж, коли́ тée...“²⁾
„А за ко́го, ма́мо?“
„Хто вподо́ба, то я й одда́м“.
Співа́є Марья́на:
180 „Ми́ну́ла ся тво́я до́ля,
На ві́ки ми́ну́ла!
Чом ти вчо́ра, як верну́лась,
На-ві́к не засну́ла?“

¹⁾ В автогр. Тре́ба бу́де ста́ростів жда́ти. ²⁾ В автогр. пер-
ві́сно: Я вже думаю́, що й тée.

Булó-б лéгше в домовині
 185 Одинокій спати,
 Тоді може-б над тобою
 Заплакала мати.
 Тепér мати не заплаче,
 Та й не заспівáє,
 190 А ли́ха ще бу́де, бу́де.
 Поки заховáють!*

Отакé-то, мої любі,
 Бува́ на сiм світі:
 Одна дочка́ у матері,
 195 Та й тій тяжко жити!...
 По садóчку похожáє,
 Слiзонький втирає;
 Поглядає на сонечко —
 Печé, а не сьáє;
 200 Стоїть собі́ серед не́ба,
 Мов смієть ся з неї.
 Вонó не зна, що Марья́на
 Рада-б під землею
 Заховáть ся од матері,
 205 Щоб не почу́ть зно́ву
 Тії мо́ви, що вже чу́ла,
 Прокля́тої мо́ви.
 Вонó не зна, що як за́йде
 Спочи́ти за га́єм,
 210 Петро́сь ви́йде на доли́ну,
 Петро́сь заспівáє,
 Петро́сь її розпитає,
 Як бра́т заговóрить,
 Поцілу́є, розпитає
 215 Про лю́теє го́ре.

Не зна́ла Марья́на, чо́го се́рце мліє,
 Чо́го пла́чуть очі... на-що його́ знáть?
 Хилить ся то́поля, куди́ вітер віє...
 Тяжко́ одинокій на степу́ сто́ять.
 220 Уто́мить ся вітер — то́поля спочи́не;
 Отáк і дiвоча минé хуртовина́.

Тяжко́ одинокій в степу́ зостри́нать,
 А ще гірше́ любій по-пéреду знáть,
 Де і як спітка́є лихáя година́.

225 Несподiвано́ Марья́на
 Зостри́ла недóлю;
 Співá бу́ло, а йно́ді
 Дає слiзoзám во́лю.
 Самá не зна, чо́го пла́че;
 230 Мо́же се́рце й чу́є,
 Та не вміє розказа́ти
 Про те, що ви́щує.
 Раз у-вечері́ Марья́на,
 Як мати засну́ла,
 235 Пішла́ слухáть соловéйка,
 Мов з-ро́ду не чу́ла.
 Вийшла́ в садóк, послухáла,
 Самá заспівáла,
 Та й замóвкла: під я́блуню
 240 Тихесенько́ ста́ла,
 Запла́кала, як дитина́
 Без матері́ пла́че...
 Петро́ стоїть пéред не́ю, —
 Нічо́го не ба́чить.

245 „Одда́й менé,¹⁾ моя́ ма́мо,
 Та не за старо́го,
 Одда́й менé, моє́ се́рце,
 Та за молодóго!
 Нехáй старій бурлаку́є,
 250 Гро́шні заробля́є,
 А молодий менé любить,
 До́лі не шука́є.
 Не шука́є, не блука́є
 Чужими́ степами́.

¹⁾ В перводр. мені

- 255 Свої волі, свої вози,
А між парубками
Як маківка на вгорді
Цвіте-процвітає;
Має поле, має волю,
260 Та долі не має.
Його доля — мої брови,
Мої карі очі;
Моє слово — панство-царство,
Нічого не хоче.
265 У кайданах, моя сіза,
Та не сиротю,
Тільки, мамо, щоб плакати,
Щоб співати зо мною.
'Ддай!...'¹)

„Дочко моя Марьяно,

- 270 'Ддам тебе за пана,
За старого, багатого,
За сотника Івана.“
„Умру, серце-мамо,
За сотником Іваном!“
275 „Не вмереш, будеш панувати,
Будеш діток годувати!“

- Мати галка, мати чорна
Літаючи кряче;
Чорнобрива дівчинонька
280 Ходя гаєм плаче.
Летить галка через балку
В степу погуляти,
А дівчина нудить світом:
Ні з ким розмовляти.
285 Не пускає її мати
В-ранці до криниці,
Ні життя жати, ні льону брати,
Ні на вечорниці,

¹) В першому тут і в далішнім рядку: Оддай і Оддам, та ма-
буть для розміру оба рази треба читати без о; такої форми уживає
Шевченко і в інших місцях.

- Де дівчата з парубками
290 Жартують, співають,
Та про мене чорнобриву
Нішком розмовляють:
„Багатого дочка батька,
Шляхетського роду...“
295 Тяжко, мамо, важко, мамо!...
На-що дала вроду?
На-що брови змаловала,
Дала карі очі?
Усе дала, тільки долі,
300 Долі дати не хочеш.
На-що мені годувала,
На-що доглядала?
Поки ліха я не знала,
Чом не заховала?“
305 Не слухала стара мати,
Лягла спочивати,
А Марьяна заплакала,
Ледви пішла з хати.
„Злякала ся,“ дума мати, —
310 „Нехай переплаче!“
А Марьяна за сльозами
І світу не бачить.
Пішла в садок... серце мліє,
Як згадає пана.
315 Серце моє, рибко моя,
Марьяно, Марьяно!
Пострівайте!... Заспівала,
Пішла луна гаєм, —
Не про „Гриця“, про „Петруся“
320 Так і виливає.¹)
Заспівав, опинить ся,
Послуха, та знову,
Аж голосок утомив ся.
Петрової мови
325 Не чути, нема, не гукать,
Не кличе: „Марьяно!

¹) В ориг. виливала, та се неус рим.

- Де ти, пташко? Вілинь, серце,
 Серденько кохане!
 Нема Петра, не чуть Петра...
 330 Не вже-ж то покинув
 Сиротою чорнобріву
 При лихій годині?
 Побачимо... А тим часом
 Попід¹⁾ темним гаєм,
 335 Як Русалка жде місяця,
 Марьяна блукає.
 Не співає чорнобрива,
 Тяжко-тяжко плаче...
 „Ой верні ся, подиві ся,
 340 Зрадливий козаче!“
 Утомилась би Марьяна,
 Утоми не чуже;
 Без Петруся в гаю, в лузі
 Ходячи почує.
 345 На схід сонця червоніє,
 Ховають ся зорі;
 Іде дівчина до хати,
 Несе своє горі.
 Прийшла в хату, — спала мати:
 350 Глянула на неї:
 „Ой як-би ти, мамо, знала,
 Якою змією
 Окрутила моє серце,
 Рідної дитини!...“
 355 Та й упала на постіль,
 Як у домовину!...

Написано 1841 р. друк. у перше Основа, С. Петерб.
 1861, книжка за вересень, стор. 1 — 12 пз. Частина по-
 еми: Черниця Марьяна. Перед текстом читаємо ось яку
 увагу Куліша (подаємо в перекладі на нашу мову):

„Отся поема, як можна догадувати ся, була напи-
 сана Т. Гр. Шевченком слідом за Катериною.²⁾ Чорно-

¹⁾ У друк. вид. По-над. ²⁾ Основа того догаду поперед усього
 та, що в пролозі поеми виведено „безтаданного сина Катрусі“ як
 поводателя, що водить сліпого кобзаря. *І. Ф.*

вий, неповний її оригінал писаний майже, весь олівцем.
 Поправок у рукописі майже нема, але сей оригінал, се
 очевидно перший нарис. Оттим то деякі вірші недописані,
 в інших не додержано розміру (?), деякі складають ся з по-
 торень (?), а в однім місці крика проведена від слова
 „оддам“, яким починаєть ся невідомий нам рядок, показує,
 що автор мав намір доповнити і виправляти свою поему¹⁾.
 Багато в ній віршів слабих, багато місць розтягнених,
 але як нарис ся поема гідна щільної уваги; вона наді-
 хана свіжою силою ще молодого талану і має місця ви-
 соко поетичні. Вказувати на них не будемо, полишаю
 читачеві приємність вишукувати самому ліпше між слабим
 і прегарне між хорошим. Я переписав її з оригіналу,
 часто дуже нечиткого і поплутаного, власною рукою,
 а деякі місця зрадагував, заступаючи по змозі авторську
 роботу, що й зазначено в увагах.

П. Куліш.

Таких уваг, де Куліш „заступив“ Шевченкову автор-
 ську роботу, властиво всього одна, долучена до рядка 63.
 Ось вона в дословнім перекладі: „Отсього і дальших
 рядків очевидно автор не читав по написаню першого
 нарису, і тому в них багато разів нарушений розмір.
 Шевченко без сумніву виправив би їх краще, ніж се
 зроблено мною, та щоб не піддавати йому власного смаку
 своєю редакцією і зберегти дрібні, з конечности затерті
 мною риси, поміщую тут докладний відпис його віршів. *П. К.*“.
 Дальші поправки Куліша — з них деякі справді добрі —
 зазначено в варіянтах. Під текстом поеми додано ще ось
 яку редакційну ноту (подаємо в перекладі): „Не тратимо
 надії добути сю поему в новій, обробленій формі. Нам
 говорено, що екземпляр її зберігаєть ся у видавця альма-
 наха „Сніп“, д. Корсуна, якого умильно просимо уділити
 нам сей скарб“. Ся надія не справдила ся; в увазі ви-

¹⁾ Реченє неясне або спостереженє Куліша невірне. Словом
 „Оддам“ починаєть ся 270 рядок, який із дальніми словами тво-
 рить добрий вірш. *І. Ф.*

давців праського Кобзаря 1876 р. (т. I. 46) сказано: „Початок цієї поеми був в 1861 році у руках Олександра Олексівича Корсуна“. Зрештою праські видавці навіть не знали того, що поема уперве появилася в „Оснoвi“ 1861 р. і передрукували свій текст із петерб. вид. 1868 з долученем варіантів львівського видання, себто взятих із Основи поправок Куліша, які й виданем 1867 р. тай пізнішими були з тексту вилучені і складені в нотки.

I. Ф.

УТОПЛЕНА.

(Баллада.)

- Вітер в гаї не гуляє,
Вночі спочиває;
Прокінеться, тихесенько
В осокі питає:
5 „Хто се? хто се по сім боці
Чеше косу? хто се?...
Хто се? хто се по тім боці
Рве на собі коси?...
Хто се? хто се?“ тихесенько
10 Спитає, повіє,
Та й задріма, поки неба
Краї зачервоніє.
- „Що се? що се?“¹⁾ спитаєте,
Цікаві дівчата.
15 Ото дочка по сім боці,
По тім боці — мати.

- Давно колись те діялось
У нас на Україні.²⁾
Серед села вдова жила
20 У новій хатині,
Білолиця, кароока
І станом висока,
У жупані, кругом пані,
І зпереду й збоку.

¹⁾ В вид. 1860: Хто се? хто се? ²⁾ Перводр. в Україні.

- 25 І молодá, нівроку їй,
А за молодóю,
А нáдто ще за вдовóю
Козакі ордóю
Так і хóдять. І за нею
30 Козакі ходіли,
Пóки вдовá без сóрома
Дочкú породіла.
Породіла, та й байдúже!
Людя́м годува́ти
35 В чужім селі покинула —
Отака́ то ма́ти!...
Постріва́йте,) що ще бу́де!
Годувáли люди
Малú дочкú, а вдови́ця
40 В неділю і в бу́день
З жонáтими, з парубка́ми
Пилá та гуля́ла,
Пóки лі́хо не спітка́ло,
Пóки не та ста́ла.
45 Не зчу́ла ся, як мину́ли
Лі́та молоді́ї...
Лі́хо, лі́хо, ма́ти вья́не,
Дочка́ черво́нїє,
Вироста́є... Та й віросла
50 Гáнна каро́бка,
Як топо́ля се́ред по́ля,
Гнучка́ та висо́ка.
„Я Ганну́сі не бою́ ся!“
Співáє мату́ся,²⁾
55 А козакі́ як хмі́ль ото́й
Вью́ть ся круг Ганну́сі.³⁾
А нáдто⁴⁾ то́й ри́боло́нька
Жва́вий, куче́рявий
Млі́є, вья́не, як зо́стріне
60 Ганну́сю чо́рняву.

¹⁾ В перводр. Пострега́йте. ²⁾ В перводр. Мату́ся співа́є.
³⁾ В перводр. і вид. 1860: А козакі́ сміють ся їй, Ганну́сі мор-
гають. ⁴⁾ В перводр. нáдто.

- Побáчила старá ма́ти.
Скази́ла ся лю́та:
„Чи бач, по́гань розтри́пана!¹⁾
Байстри́я необу́те!
65 Ти вже віросла, діву́єш,
З хлóпцями гуля́єш...
Постріва́й же, ось я то́бі!...
Мене́ зане́хавш?
Ні, голубо́ко!“
І од злóсти
70 Зуба́ми скрего́че.
Отака́-то бува́²⁾ ма́ти!...
Де-ж се́рце жінóче,
Се́рце ма́тері?... Ох, лі́хо,
Ли́шенько, дівча́та,
75 Ма́ти стан гнучкі́й, висо́кий,
А се́рця не ма́ти!³⁾
Ізогне́ть ся стан висо́кий,
Бро́ви поли́няють,
І не счу́ється, а лю́ди
80 Смію́чись згада́ють
Ва́ші лі́та молоді́ї,
Та й ска́жуть: „Ледáщо!...“
Тя́жко пла́кала Ганну́ся,
І не зна́ла, за́що,
85 За́що ма́ти знуща́єть ся,
Лáє-прокли́нає,
Сво́є дитя́ без сóрома
Байстри́ям на́ріка́є.⁴⁾
Катува́ла, мордува́ла,
90 Та не помо́гало:
Як маківка на горóді
Гáнна розцвіта́ла;⁵⁾
Як кали́на при доли́ні
В-ра́нці́ під росóю,

¹⁾ Вид. Кожанч. і пізн. розхрі́стана. ²⁾ В вид. 1860: бу́ла.
³⁾ Вид. 1860: се́рце — не мати. Видавець брав очевидно в сім і по-
переднім рядку „ма́ти“ в знач. Mutter — без підстави. ⁴⁾ В перводр.
на́рікає. ⁵⁾ В перводр. розцвіта́ла.

95 Так Ганнуся червоніла,
Мила ся сльозю.

"Заворожеца... стривай же!"
Шепче люта мати.

100 "Треба трути роздобути,
Треба йти шукати
Стару відьму!"

Найшла відьму

І трути достала,
І трутою до схід сонця
Дочку напувала.

105 Не помогло... Кляне мати
Той час і годину,
Колі на світ породила
Нелюбу дитину.

110 "Душно мині, ходім, дочки,
До ставка купать ся!"¹⁾
"Ходім, мамо!"

На березі

Ганна роздягла ся,
Роздягла ся, розкинулась
На білій сорочці;

115 Рибалонька кучерявий
Мліє по²⁾ тим боці...
І я колись... Та цур йому!

Собом, не згадаю...

120 Як дитина каліною
Себе забавляє,

І не стан гнучкий, розгинає,
На сонечку гріє;

Мати дивить ся на неї,
Од злості німіє,

125 То жовтіє, то синіє;
Розхристана, боса,
З роту піна, мов скажена
Рве на собі коси.

Кинула ся до Ганнусі
130 І в коси впила ся.

"Мамо! мамо! що ти робиш?"
Хвіля роздала ся,
Закипіла, застогнала,
І обох покрила.

135 Рибалонька кучерявий
З усієї сили

Кинувсь в воду, пливé, сіню
Хвілю роздирає,

140 Пливé, пливé... от-от доплив!
Пірнув, виринає —

І утоплену Ганнусю
На беріг виносить,
Із рук матері заклятих
Вириває коси.

145 "Серце моє! доле моя!
Розкрий карі очі!
Подиви ся! усміхні ся!

Не хочеш? не хочеш!"
Плаче, пада коло неї,
150 Розкрива, цілує

Мертві очі. "Подиви ся!...
Не чуже, не чуже!"

Лежить собі на пісочку,
Втіл рученята

155 Розкидала, а за нею
Старі люта мати:

Очі вивело із лоба
Од страшиї муки,

160 Втербила в пісок жовтий
Старі, сині руки.

Довго плакав рибалонька:
"Нема в мене роду!"

Нема долі на сім світі,
Ходім жити в воду!"

165 Підняв її, поцілував...
Хвіля застогнала,
Розкрила ся, закрила ся,
І сліду не стало...

¹⁾ Вил. Сем., бож. і пізн. купатис. ²⁾ Вид. 1860: на.

- З того часу ставбк чістий
 170 Заріс осокію,
 Не купаютъ ся дівчата,
 Обходять горію;
 Як угледять, то христять ся
 І зовуть заклятим...
 175 Сумно-сумно кругом його...
 А в-ночі, дівчата,
 Випливає з воді мати,
 Сяде по тім боці —
 Страшна, сіня, розхрістана
 180 І в мокрій сорочці;
 Мовчки дивить ся на сей бік,
 Рве на собі коси...
 А тим часом сіня хвіля
 Ганнусю виносить.
 185 Голісінька, стрепенеть ся,
 Сяде на пісочку...
 І рибалка випливає,
 Несе на сорочку
 Баговіньня зеленого,
 190 Поцілує в очі,
 Та і в воду! Соромить ся
 На гнучкий дівочий,
 На стан голій подивить ся...
 І ніхто не знає
 195 Того діва, що творить ся
 Серед¹⁾ ночі в гаї.
 Тільки вітер з осокію
 Шепче: „Хто се? хто се?
 Сидить сумно над водою,
 200 Чеше довгі коси?“

Написано 8 грудня 1841. Друк. уперве: Молодік 1843, П.,
 ст. 114—123, потім Кобзарь 1860, ст. 17—24.

¹⁾ В вид. 1860: Серодь.

С Л Ъ П А Я.

(Поэма).

- „Кого рыдая призову я
 Дѣлитъ тоску, печаль мою
 Въ чужомъ краю? Кому тоскуя
 Родную пѣсню пропою?
 Утасну, бѣдный, я въ неволѣ!
 5 Тоску мою, печаль мою
 О прежней волѣ, прежней долѣ
 Нѣмымъ стѣнамъ передаю.
 О если-бъ стонъ моей печали
 И звукъ заржавленныхъ цѣпей
 10 Святые вѣтры, вы, домчали
 На лоно родины моей,
 И въ мирной кушѣ повторили,
 Гдѣ мой отецъ и мать моя
 Меня лелѣяли, любили!
 15 А братья? Грѣшная семья!
 Иноплеменникамъ за злато
 Отъ стада, елєя и вина
 Роднаго продали вы брата,
 Какъ на закланіє овна!
 20 О Боже, Боже Іудей,
 Благій Творителю земли,
 Не наказуй родныхъ злодѣевъ,
 А мнѣ смиреніє пошли!“¹⁾

- Такую пѣсню тихо пѣла
 25 Сердечной грусти предана
 Слѣзная нищая; она

¹⁾ Се плач Йосифа в єгипетській тюрмі. І. Ф.

У барскаго двора сидѣла
У незатворенныхъ воротъ.
Но изъ воротъ никто не идетъ,
30 Никто не ѣдетъ, опустѣли
Хоромы барскіе давно;
Широкий дворъ поросъ травою,
Село забвенью предано.
Съ патриархальной простотою,
35 Съ отцовской славою святою
Забыто все. Село молчитъ,
Никто села не посѣтитъ,
Не оживитъ его молвою.
Какъ у кладбища, у воротъ
40 Сидитъ скорбящая слѣпая
И псалму грустную поетъ.
Она поетъ, а молодая
Дочь несчастливцы моей
Головкой смутлою прильнула
45 Къ колѣнямъ матери своей;
Тоски не вѣдая, заснула
Сномъ непорочной простоты.
Въ одеждѣ грубой нищеты
Она прелестна; полдень ясный
50 Моей Украины прекрасной
Позолотилъ любя, лелѣя
Свое прекрасное дитя.
Ужели тѣтно пролетать
Дни упоенія надъ нею,
55 И свѣтлой радостью своею
Ея тоски не уладятъ?
Она прекрасна, мать калѣка —
Кто будетъ ей руководить?
Придетъ пора, пора любить,
60 И злое сердце человека
Ея любви не пощадитъ.
...
... Невиннымъ сномъ
Оксана спитъ, а мать слѣпая,
65 Уныло тихо напѣвая,

И каждый шорохъ сторожить.
И если вѣтеръ пролетая
Упавшій листъ пошевелитъ,
Она нѣмѣетъ и дрожитъ.
70 И робко къ сердцу прижимаетъ
Свое единое дитя,
Свою единую отраду,
Незрящей памятью слѣдя
Давно минувшихъ дней уладу
75 Печальной юности своей.
Она извѣдала людей!
И у забытой сей ограды
Они ее не пощадятъ;¹⁾
Они готовы растерзать
80 Ея дряхлѣющія руки...
Для нихъ невнятенъ стонъ разлуки,
Чужда имъ матери любовь.
Они твердятъ — законъ таковъ:
„Не должно въ прахъ пресмыкаться“
85 И подаянiемъ питаться
Прекрасной юной сиротъ;
И мы ее одѣнемъ златомъ,
Введемъ²⁾ въ высокія палаты
И поклонимся красотѣ,
90 Раскроемъ міръ иныхъ видѣній,
Иныхъ страстей высокій міръ.
Потомъ... потомъ... “ И вашъ кумиръ,
Богиня вашихъ поклоненій
Отъ фиміана упилась
95 И закоптѣла отъ куреній;
А ваша мудрость отреклась
Отъ общанья; горстью злата
Великодушно бросивъ ей,
Затмили блескъ ея очей.
100 И вотъ она въ грязи разврата,
Во славу дряхлыхъ вашихъ дней
Передъ толпою черни пьяной
Пьетъ кубокъ...
И запиваетъ сердца раны.

¹⁾ В друкѣ: пощадитъ. ²⁾ В др. Внесемъ.

- 105 Не вы виновны, по она!
 Вы дали все, что должно было
 Наложницъ презрѣнной дать.
 А сонъ дѣвичій обновили-ль
 И возвратили-ль благодать
 110 Ея невинныхъ помышлений?
 Ея невинную любовь
 И радость тихихъ упоений
 И цѣломудренную кровь
 Вы обновили-ль? Не могли!
 115 Но, чада грѣшныя земли,
 Вы дали-ль ей восторгъ объятій
 Родного, милаго дитяты,
 Кому-бы, бѣдная, она
 Себя въ сей міръ переливала
 120 И тайну жизни открывала,
 Сердечной грусти предана?
 Развратной, бѣдной вашей кровью
 Вы помогли ей повторить
 Восторги дѣвственной любви?
 125 Ее пустили вы влачить
 Остатокъ дней въ мірской пустынь,
 И о родномъ, единомъ сынѣ
 Ей не придется получить
 Отрадной вѣсточки сдалека.
 130 Чужія дѣти напоятъ
 Ее въ предсмертный часъ жестокий,
 И одинокій гробъ съ упрекомъ
 Чужія дѣти понесутъ.
 Но если ей судьба судила,
 135 Чтобы родимая рука
 Глаза уснувшіе закрыла,
 Тѣсна ея тогда могила,
 Постеля вѣчная жестка!
 Ея малютка за позоромъ
 140 Безмолвно по міру пойдетъ,
 И въ свѣтлый праздникъ у собора
 Яичко красное возьметъ,
 И со слезами и укоромъ
 Свою родную помянетъ

- 145 Осенній полдень, полдень ясный
 Родимой, милой той земли,
 Мои гдѣ годы разцвѣли,
 Гдѣ такъ напрасно, такъ нещастно
 Въ недоли бѣдной протекли. —
 150 Осенній полдень, полдень ясный,
 Какъ друга юности любя,
 Чужими звуками тебя
 Позволь привѣтствовать, прекрасный!
 Ты тотъ-же тихій, также милъ,¹⁾
 155 Не знаешь времени — а я,
 Не то я сталъ, что прежде былъ;
 И путь унылый бытъ,
 И ноша тяжкая моя
 Меня ужасно измѣнили.
 160 И тайну жизни разгадать,
 Раскрылъ я сердце человѣка,
 И не страдаю, какъ страдалъ,
 И не люблю я — я калѣка!
 Я трепеть сердца навсегда
 165 Оледенилъ въ снѣгахъ чужбины,
 И только звуки Украины
 Его тревожатъ иногда.
 Какъ эхо памяти невинной
 Въ нихъ узнаю мою весну,
 170 Мои унылые досуги,
 И въ нихъ я таю, въ нихъ тоню.
 И сердца тяжкіе недуги,
 Какъ благодатною росой
 Врачую ими и молюся,
 175 И непритворною слезой
 Съ моей Украиной дѣлюся.
 Но глухо все въ родномъ краю!
 Я тщетно голосъ подаю,
 Мнѣ эха нѣту изъ дубровы
 180 Моей козачки чернобровой.
 Тамъ все уснуло! Пустота
 Растлила сердце человѣка,
 И я на смѣхъ покинуть вѣкомъ —

¹⁾ В друкѣ: милый, та рим вимагає короткої форми.

- Я одинокій сирота!
- 185 Осенній полдень догорая
Поля нагія освѣщаль,
И листь увядшій опада
Уныло грустное шепталъ
О здѣшней жизни человѣку.
- 190 Такой порой моя калѣка,
Слѣпая, нищая моя
И дочь красавица ея —
Она спала, а мать сидѣла
И тихо, грустно-тихо пѣла,
- 195 Какъ пѣлъ Іосифъ про свой родъ,
Сидя въ египетской темницѣ.
А въ поднебесьи вереницей
Съ дубравъ украинской земли
На югъ летѣли журавли.
- 200 Чему-жь-бы ей, какъ вольной птицѣ,
Туда, гдѣ лучше, не летѣть
И веселѣе не запѣть?
Какая тайна приковала
Къ жилищу мрачной тишины?
- 205 Своей сердечной глубины
Она еще не открывала
Ни даже дочери своей;
Она лишь пѣла и грустила.
Но звуки дочернихъ рѣчей
- 210 Въ ней радость тихую будили
Быть можетъ, прежнихъ свѣтлыхъ дней.
Или ограда и тополи,
Что грустно шепчутъ межъ собой,
Свидѣтели минувшей доли,
- 220 Или дубовый пенъ сухой,
Плющемъ увянувшихъ повитый,
Какъ будто временемъ забытый,
Ея свидѣтель? Все молчитъ!
Она поетъ, она груститъ
- 225 И въ глубинѣ души рыдаетъ,
Какъ будто память отпѣваетъ
О дняхъ минувшихъ молодыхъ,
О прошлыхъ радостяхъ святыхъ.

- И эти звуки выходили
230 Изъ сердца бѣднаго ея,
И въ этихъ звукахъ много было
Ея земнаго бытія.
И въ сотый разъ она кончала
Псаломъ невольничій глухой,
- 235 Поникла смуглой головой,
Вздохнула тяжело и сказала:
„Ахъ пѣсня, пѣсня, пѣсня горя,
Ты неразлучная моя,
Въ моемъ житейскомъ бурномъ морѣ
- 240 Одна ты тихая струя!
Тебя и день и ночь рыдая
Я всякій часъ пою, пою,
И въ край далекій посылаю
Тебя, унылую мою!
- 245 Но вѣтеръ буйный, мягкокрылый,
Что прежде весело леталъ,
Теперь такъ тихо, такъ уныло,
Какъ будто друга потерялъ;
Какъ будто люди научили,
- 250 Чтобы не слушалъ онъ меня
И не домчалъ онъ въ край далекій
Тебя, унылая моя!
Не видя васъ, не зная дня
Въ моей печали одинокой,
- 255 Чѣмъ оскорбить я васъ могла?
Что я вамъ сдѣлала? Любила,
За ваши грѣшныя дѣла
Творца небеснаго молила,
Молила, плакала... а вы
- 260 Въ моей тоскѣ, въ моей печали,
Какъ кровожаждущіе львы
Упрекомъ сердце растерзали,
Растлили) ядомъ мою кровь,
И за молитвы, за любовь
- 265 Мое дитя, мое родное
Тяжелымъ словомъ понесли

¹⁾ В друкъ: Растили.

И непотребницей слѣпою
 Меня со смѣхомъ нарекли!
 Я вамъ простила, я забыла,
 270 Я вашей славы не взяла,
 Я подаваніемъ кормила
 Мое дитя!“ — И залилась
 Слезами, горькими слезами.
 Она рыдаетъ, а Оксана
 275 Раскрыла черные глаза,
 Скорбящей матери слеза
 Прервала сонъ отроковицы;
 Съ улыбкой черныя рѣсницы
 Она закрыла. — „Какой сонъ
 280 Смѣшной и глупый, и какъ живо!...“
 И раскраснѣлася стыдливо,
 Сама не зная отъ чего.
 „Какъ холодно, а ты все плачешь!
 Ужъ скоро вечеръ; для чего
 285 Ты мнѣ печали не расскажешь?
 И я бы плакала съ тобой.
 А то...“ — И хлынули рѣкою
 Слезы невинной красоты.
 „И ты заплакала... Прости,
 290 Что о моихъ сердечныхъ ранахъ
 Я не бесѣдую съ тобой.
 Я скоро плакать перестану,
 Моею тяжкою слезой
 295 Я не прерву твой сонъ прекрасный,
 И о судьбѣ твоей несчастной
 Узнаешь ты не отъ меня.
 Тебѣ расскажутъ люди злые,
 Они тебя не пощадятъ.
 300 И много, много горя будетъ,
 А горе даромъ не пройдетъ:
 Озlobятъ сердце пустотою,
 Оно возьметъ любовь съ собою
 И все наилучшее возьметъ.
 305 Не плачь, Оксано!“ И рыдая
 Она Оксану утѣшаетъ:

„Не плачь, дитя мое, усни!
 Ты рано плакать начинаешь.
 Придетъ пора твоей весны.
 310 И тайну слезъ моихъ узнаешь;
 Свои прольешь, прольешь одна,
 Одна бездомной сиротою,
 И будетъ то моя вина,
 Что не раздѣлишь...“ — „А съ тобою?
 315 Развѣ тебя я не люблю?
 Ахъ, мнѣ съ тобой и горе любо;
 Я все съ тобою раздѣлю.
 Не понесу я чужимъ людямъ
 Мою сердечную слезу;
 320 Къ тебѣ на грудь я принесу.
 Только не плачь! Дѣлисъ со мною
 Своею тяжкою тоскою,
 Не плачь одна! Откройся мнѣ,
 И будетъ легче. Ахъ послушай,
 325 О томъ, что видѣла во снѣ,
 Я расскажу тебѣ.
 „Какъ будто лѣсъ, а мы вдвоемъ
 Такъ на обумъ себѣ идемъ.
 Потомъ темно, потомъ свѣтло,
 330 Потомъ, гляжу, тебя не стало;
 Я — ну бѣжать, кричать; устала,
 Съла и плачу. Вдругъ село,
 Большая улица, большая,
 И я по улицѣ иду.
 335 Мнѣ грустно такъ, тоска такая,
 Я спотыкаюсь, упаду.
 Мнѣ тяжело, мнѣ давить грудь,
 А люди смотрятъ и смѣются.
 Мнѣ больно стало, а взглянуть
 340 Я будто на людей боюсь.
 Потомъ атаманъ мнѣ кричить:
 „Вотъ я тебя!“ Я испугалась,
 И ну бѣжать... бѣгу... упала.
 А сынъ атамана стоитъ,
 345 Какъ будто грустный, надъ водою

- И тихо машетъ мнѣ рукою.
Вотъ я къ нему и подошла,
А онъ схватилъ меня руками:
„За чѣмъ въ лѣсу ты не жила?
350 За чѣмъ ты въ полѣ не росла?“
Такими онъ сказалъ словами.
„И мнѣ нельзя тебя любить,
Нельзя съ тобою мнѣ вѣнчаться.
Надъ нами будутъ все смѣяться,
355 А безъ тебя мнѣ скучно жить.
Я утоплюся“. — Онъ сказалъ
И такъ меня поцѣловалъ!
Не такъ, какъ ты... и я проснулась.
Не правда-ли, мудреный сонъ?
360 Должно быть, худо значить онъ.
Или не худо — ты не знаешь?
Мнѣ страхъ, какъ хочется узнать.
О чемъ же снова ты вздыхаешь?
Или боишься рассказать,
365 Что значить сонъ? Ахъ, расскажи!
Ну, что-же дѣлать? Если худо,
Мы въ лѣсъ уйдемъ и будемъ жить
Съ тобою вдвоемъ, и будетъ любо
Съ тобою вмѣстѣ мнѣ грустить.
370 Ну, что-жъ? расскажешь?“

„Да“ — сказала

- Вздохнувъ слѣпая — „рассказать
Тебѣ должна я. Я устала,
Устала горе выливать
Нераздѣленными слезами.
375 Тебѣ уже пятнадцать лѣтъ.
Твой сонъ не добрый, сонъ ужасный.
Ты встрѣтишь горестный привѣтъ
Своей винѣ, своей несчастной!
Не вспоминай меня, прости,
380 И на просторѣ и на волѣ
Съ унылымъ вѣтромъ погрусти,
Какъ я грустила, тосковала,
Мою ежедневную печаль

- Какъ я лишь вѣтру повѣряла.
385 Но и ему, меня не жалѣ,
Онъ даже слезъ сушить не хочетъ,
А ихъ такъ много сердце точить.
Оксано, выслушай меня
И помолись душой незлобной
390 Пречистой Дѣвѣ въ часъ прескромный
И за него и за меня.
Неправдой люди все живутъ,
Ты ихъ не слушай! Сказкой злою
Они мой жребій понесутъ,
395 И посмѣются надъ тобою.
И ты не будешь правды знать;
На судъ ты будешь призывать
Свою родную, — а ты знаешь,
Что слезы горько проливать,
400 Коли вины своей не знаешь.
Узнай же все, всю жизнь мою
Я расскажу, не потаю,
Съ ея весельями и мукой,
Да будетъ для тебя наукой!
- 405 „Своихъ родныхъ не знала я,
Въ чужой семьѣ я выросла,
Чужая, добрая семья
Меня любила. Я слыхала,
Когда я стала вырастать,
410 Что мать родная умирая
Просила ихъ не покидать,
Меня малютку покидая.
Но кто она, ее какъ звали,
Потомъ узнать я не могла.
415 И я росла себѣ, росла,
Меня сироткой называли,
Потомъ красавицей слыла.
Меня любили и ласкали
И даже сватали! Но я —
420 Ахъ, знать моя такая доля! —
Передъ людьми гордилась я
Своей красою, свою волю,

Дѣвичью волю берегла.
 Какъ тяжело люди отплатили!
 425 Не долго косу я плела,
 Ее накрыли. Вотъ какъ было!
 Весною умеръ Дидычъ старый,
 А лѣтомъ Дидычъ молодой
 Въ село пріѣхалъ. Злыя чары
 430 Онъ изъ Московщины съ собою
 Привезъ, красавецъ, для меня;
 И я веселье разлюбила,
 И Маковееваго дня
 Я не забуду до могилы.
 435 Какъ ясно солнышко свѣтило,
 Какъ закатилось... и ночь!...
 Мое дитя, моя ты дочь,
 Не обвиняй меня несчастной!...
 Я стыдъ и горе понесла,
 440 И Маковеевъ день ужасный,
 И день рожденья прокляла.
 Мы были въ полѣ, жито жалко,
 Окончивъ жатву шли домой;
 Подруги пѣли и плясали,
 445 А я съ распушенной косой
 Въ вѣнкѣ изъ жита и пшеницы
 Вела передъ, была царица.
 Насъ встрѣтилъ Дидычъ молодой.
 Никто такъ мной не любовался.
 450 Я трепетала, тихо плала,
 А онъ смотрѣлъ и улыбался.
 О какъ я счастлива была!
 Какою сладкою мечтою
 Забилось сердце у меня...
 455 На третій день... о мой покою!
 Зачѣмъ покинулъ ты меня?
 На третій день... и я въ палатахъ
 Была, какъ пани на пиру.
 Не долго я жила богато —
 460 Зимой рано по утру
 Проснулась я — все пусто было,

И сердце холодомъ заняло.
 А слуги — Богъ имъ судя! —
 Съ насмѣшкой выгнали меня
 465 И двери заперли за мною.
 Я сѣла здѣсь, подъ этимъ пнемъ,
 И долго плакала... потомъ
 Едва протоптанной тропой
 Въ село забытое пошла,
 470 И долю горшную нашла:
 Меня и въ хату не пустили,
 Всѣ посмѣялись надо мной
 И хусткой черною, простой
 Косу шелковую накрыли.
 475 И я рыдая изъ села
 Иной дорогою пошла
 Въ село чужое. Ахъ, Оксано!
 И въ питомѣ шелковомъ жупанѣ
 И въ сѣрой свитѣ люди злы!
 480 Я изъ села въ село ходила,
 А горе шло передо мной.
 Покрыткой, дурой называли
 И даже нищѣ чуждались.
 Во всей Украинѣ родной
 485 Мнѣ мѣста не было одной.
 Въ лѣсу дремучемъ, въ чистомъ полѣ
 Я не боялась ночевать:
 Тамъ безъ свидѣтелей, на волѣ
 Могла свободно пѣть, рыдать.
 490 А пѣсня горе облегчаетъ,
 Хоть и унылая она.
 Спасибо, нищая одна,
 Такая же, какъ я, слѣпая
 Меня учила пѣсню пѣть;
 495 И я пою ее рыдая
 И до могилы буду пѣть.
 Дитя мое! Моя Оксано!
 Я скоро плакать перестану, —
 Запомни пѣсню ты мою
 500 И пой ее, какъ я пою,
 Она умалить сердца рану.

„Пришла и красная весна,
Запѣли птички, все проснулось,
Все засмѣялось — я одна
505 Святой веснѣ не улыбнулась:
Она мнѣ слезы принесла!
Занемогла я на дорогѣ,
Кой-какъ до хутора дошла.
И ты на хуторѣ убогомъ
510 Узрѣла милый, божій свѣтъ.
О сколько радости у Бога
Для нашихъ слезъ, для нашихъ бѣдъ!
Твой первый звукъ... ахъ нѣтъ, не стану...
Нѣтъ... Поцѣлуй меня, Оксано!
515 Я не умѣю рассказать
Про ту святую благодать,
Что только матери избранной
Душою можно понимать.
То выше счастья людского.
520 И какъ несчастлива, убога
Жена безплодная! Съ тобой
Мнѣ снова счастье возвратилось;
Я любовалася весной,
Цвѣты я снова полюбила,
525 Цвѣты я снова берегла;
Съ восходомъ солнца я вставала,
Ты на груди моей спала.
Никѣмъ невидима, бывало,
Прокрадусь въ лѣсъ, найду цвѣтокъ
530 И сяду у цвѣтка съ тобою.
Ты тихо спишь, а онъ цвѣтетъ,
И я гордилася тобою
Предъ распустившимся цвѣткомъ.
Бывало я сорву тайкомъ
535 Листочекъ розовый, румяный,
И тихо, тихо положу
Тебѣ на щеку... погляжу
И оболью тебя слезами.
Была ты розовѣй цвѣтка.
540 И утѣнней зари румянѣй.

Такъ мнѣ Господь добро творилъ
Въ тебѣ и розовыхъ листкахъ.
Но... какъ тебя ни забавляла,
Какія пѣсни ни пѣвала,
545 Какъ ни играла я съ тобой,
А злая доля шла за мной.
Я не могла тобой гордиться:
Мнѣ было не съ кѣмъ подѣлиться
Твоею дѣтскою красой.
550 Ты слово „мамо“ лепетала,
Но слова лучшаго не знала,
Какъ и теперь не знаешь ты.
Я не могла съ тобой идти
Черезъ село; я не стыдилась —
555 Пусть люди смотрятъ, какъ хотятъ!
Я стыдъ любовью замѣнила. —
Тебѣ боялась показать,
Какъ дѣти межъ собой играютъ,
Боялась видѣть, какъ дитя
560 Отца усталаго ласкаетъ.

„Такъ время шло, ты выросла,
И любо было мнѣ смотрѣть,
Когда ходить ты начинала.
Но горе-горькое терпѣть
565 Судилъ Господь мнѣ до могилы
За юность грѣшную мою.
Свѣтъ гаснуть сталъ... О, Боже милый,
Я надъ могилою стою!
Пошли мнѣ мудростью своею
570 Взглянуть на милый божій свѣтъ,
Проститься съ грѣшною землею,
Хотя на мѣсто посмотрѣть,
Гдѣ я усну, усну на вѣки!

„И я ослѣпла. Слезы-рѣки,
575 Молитвы теплыя, ничто,
Ничто Творца не умолило,
И все, что душу веселило,

Какъ будто въ гробѣ заперто.
Потомъ что было, я не знаю:
580 Смѣялись люди, или нѣтъ;
Мои бѣды воспоминая,
Мнѣ только жалъ, что божій свѣтъ
Не скрылся въ юности безпечной;
Тогда-бъ не знала ничего:
585 Ни сладкой доли скоротечной,
Ни даже сердца своего.
Теперь къ печали безконечной
Пристала горьшая печаль.
Ты хороша собой, Оксано,
590 Я это знаю, и мнѣ жалъ —
Твой сонъ недобрый очень рано
Тебѣ приснился“.

Оксана.

Развѣ онъ
595 Какое зло намъ предвѣщаетъ?

Слѣпая.

Онъ для меня всѣхъ бѣдъ страшнѣе,
А для тебя еще ужаснѣй.
И ты погибнешь отъ людей,
Какъ я погибла. Ты не знаешь,
500 Что скоро встрѣтишь между ними
Змѣю, ужасную змѣю!
И ты пойдешь за нею слѣдомъ,
Покинешь голову мою,
Какъ я покинула, забыла
605 Меня вскормившую семью.

Оксана.

Вѣдь ты не знала, что такъ будетъ,
Что насмѣются злые люди,
Что онъ недобрый человѣкъ,
Что онъ покинетъ. Мамо, мамо,
610 Ты говорила все такое,
Что страшно стало. Гдѣ же онъ,
Мой злой отецъ? Ты говорила,

Что здѣсь увижу я его.
И сколько лѣтъ уже съ тобою
615 Сижу я здѣсь — его все нѣтъ.
Онъ не пріѣдетъ, онъ покинулъ!
Тебя онъ, видно, не любилъ.
Зачѣмъ же ты его любила?
Уйдемъ изъ этого села!
620 Мнѣ страшно стало.

Слѣпая.

Ахъ, Оксано!

Куда уйдемъ мы отъ людей?
Гдѣ молодость твою укрою?
А онъ пріѣдетъ... и тогда,
Тогда спокойно я умру“.

625 Слѣпая грустно замолчала;
Оксана съ дѣтскою тоской
Къ ней на колѣни тихо клала
Головку смуглую свою.
„Усни, Оксано, — говорила, —
630 Я тихо пѣсеньку спою,
Спою любимую твою,
Какъ братья брата продавали
Въ чужую, дальнюю страну“.
И отходящую ко сну,
635 Лелѣя нѣжно цѣловала,
Читая тихо ей псаломъ:
„Храни тебя святая Дѣва
Отъ злыхъ напастей, бурь земныхъ!
Да будетъ сонъ твой сладокъ, тихъ,
640 Какъ непорочные напѣвы
Небесныхъ ангеловъ святыхъ!
Да не дерзаетъ искушитель
Въ сердечну храмину войти
И по терновому пути
645 Да волить ангелъ охранитель
На лоно рая привести!
Храни тебя святая Дѣва
Отъ злыхъ напастей, вражьихъ ковъ,
Свой найбожественный покровъ

- 650 Пошли тебѣ святая Дѣва,
Мое дитя, моя любовь!¹⁾
- На утро юная Оксана,
Какъ утро осени въ туманѣ,
Скорбя невинною душой
655 У ногъ страдальцы слѣпой
Уныла, бѣдная сидѣла.
Слѣпая ту-же пѣсно пѣла,
И тотъ же въ сердцѣ непокой!
Не скоро дни текутъ надъ ними,
660 Не ясно солнышко горить.
Пришла весна и дворъ пустынный
Вдругъ оживился, все кипитъ
Веселой жизнью, какъ бывало.
Приѣхалъ Дидычъ на покой.
665 Четѣ страдальцѣ разлучили:
Оксана въ домѣ заперта,
А одинокую слѣпую
Одѣтъ велѣли и прогнать
Съ наказомъ строгимъ — не шататься
670 Вокругъ господскаго двора.
И рада бѣдная была,
Что такъ сбылося, какъ мечтала.
„Теперь“ — такъ думала слѣпая —
„Теперь Оксаночка моя
675 Укрылася отъ непогоды,
Будетъ счастливою...“ И шла
Изъ обновленнаго села,
Моля Небесную Царину,
Да благо дщерино хранить.
- 680 Оксана грустная сидитъ
Въ роскошно убранной свѣтлицѣ,
Одѣта бархатомъ, парчей,
И не любитъ ся собой
Передъ большими зеркалами.
685 Проходятъ мѣсяцы за днями,

¹⁾ У друку: мою любовь.

- Какъ паннѣ все готово ей,
И ходитъ сторожъ у дверей.
Самъ Дидычъ сласти ей приносить,
690 Даритъ алмазомъ, жемчугомъ,
И на колѣняхъ ее проситъ
Не звать ни паномъ, ни отцомъ.
- Зачѣмъ все это? И рыдала...
695 Запѣлъ весною соловей,
Запѣлъ не такъ, какъ онъ, бывало,
Поетъ предъ утренней зарей,
Когда малюточка Оксана,
Пока покоилось село,
700 Шаташикъ дѣлаетъ съ бурьяну,
Чтобъ маму солнце не пекло;
Когда ходила умываться
Она въ долину и потомъ
Барвинкомъ, рутой наряжаться
705 И ненарокомъ повстрѣчаться
Съ черночуприннымъ козакомъ.
Печальный вечеръ ночь смѣнила
Еще печальнѣй. Тяжко ей;
Она сидѣла и грустила
710 О прошлой бѣдности своей.
И слышитъ пѣсню за оградой,
Знакомый голосъ ей поетъ
Печально, тихо:
- „Текла рѣчка въ чистомъ полѣ,
715 Орлы воду пили;
Росла дочка у матери,
Козаки любили.
Всѣ любили, всѣ ходили
И всѣ сватать стали,
720 И одного между ними
Козака не стало.
Куда скрылся, дивилися,
И никто не знаетъ.
Поселился въ темной хаткѣ
725 За тихимъ Дунаемъ“.

- Оксана молча трепетала,
 Ей каждый звукъ раждалъ мечту.
 „Онъ не забылъ“, — она шептала —
 Онъ не покинетъ сироту...“
 730 За каждымъ звукомъ вылетаетъ
 Изъ сердца черная тоска,
 Она себя воображаетъ
 Уже въ объятьяхъ козака,
 Уже за садомъ, за оградой,
 735 Уже на полѣ... воля... рай...
 „Держи, держи! Лови, стрѣляй!“
 Раздался хриплый голосъ пана,
 И выстрѣлъ поле огласилъ.
 740 „Убили!“ — вскрикнула Оксана —
 Убили! Онъ меня любилъ!
 Любилъ!!!...“ и замертво упала.
 То былъ не сонъ, то пѣлъ козакъ,
 Удамый, вольный гайдамакъ.
 745 Оксана долго дожидала
 Любимца сердца своего,
 И не дождалася его.
 Отраднѣйшій звукъ не повторился,
 Надежды вновь не прошептала,
 750 Онъ только снился, часто снился.
 И юный разумъ разрушалъ
 Мечтой безплодною.
 „Птицы вольныя, сестрицы,
 Полетите въ край далекий,
 755 Гдѣ мой милый кароукій,
 Гдѣ родная край дороги!
 Болятъ руки, болятъ ноги,¹⁾
 А я долю проклиная,
 Съ поля воли ожидаю!“
 760 Такъ пѣла бѣдная Оксана
 Зимой въ свѣтлицѣ у окна.
 Неволья стерла цвѣтъ румяный,

¹⁾ В друку се слово пропущено.

- Слезой смылась бѣлизна.
 „Быть можетъ здѣсь, — она шептала, —
 765 Зимой проснулась мать моя,
 А я... дитя ея... а я...“
 И содрогаясь замолчала.
 Темнѣло поле, изъ туману
 Луна кровавая взошла;
 770 Взглянула съ трепетомъ Оксана
 И быстро молча отошла
 Отъ непривѣтнаго окна,
 Страшась кроваваго свѣтила.
 Завыли псы, рога трубили,
 775 И шумъ, и хохотъ у воротъ —
 Снота съ поля возвратилась,
 И панъ къ страдальцѣ идетъ
 Безстыдно пьяный...
 Слѣпая бѣдная не знала
 780 Недоли дочери своей,
 Съ чужимъ вожатымъ спотыкалась
 Межъ непріязненныхъ людей,
 Ходила въ Кіевъ и Почаевъ
 Святыхъ угодниковъ молить,
 785 И душу страстную рыдая
 Молитвой думала смирить.
 И возвратилась зимою
 Въ село страданія тайкомъ.
 Сердце недобрымъ чѣмъ-то ныло,
 790 Вѣщало тайнымъ языкомъ
 Вѣсть злополучія и горя,
 Со страхомъ въ сердцѣ и тоскою
 Тихонько крадется она
 Давно извѣданной тропою;
 795 Кругомъ, какъ въ гробѣ, тишина;
 Печально блѣдная луна
 Съ глубокой вышины сіяла
 И бѣлый саванъ озаряла
 На мертвой грѣшницѣ землѣ.
 800 И вдругъ открылася вдали

Картина страшная пожара.
 Слѣзная бѣдная идетъ,
 Не видя нашихъ золь и кары,
 И очутилась у воротъ
 805 Весною кинутихъ. О Боже!
 Что она слышитъ? Трескъ и громъ,
 И визгъ, и крикъ, и гулъ протяжный,
 И жаромъ хлынуло въ лицо.
 Она трепещетъ. Недалеко
 810 Вдругъ слышитъ голосъ... Боже мой!
 Чей это голосъ ты узнала?
 Узнала... страшно... то Оксана!
 На мѣстѣ томъ, гдѣ столько лѣтъ
 Они вдвоемъ грустя сидѣли,
 815 Она несчастная сидитъ,
 Едва одѣтая, худая,
 И на рукахъ, какъ-бы дитя,
 Широкий ножъ въ крови качаетъ.
 И страшно шепчетъ:
 820 „Молчи, дитя мое, молчи,
 Пока спекутся калачи;
 Будемъ медомъ запивать,
 Будемъ пана поминать“.

(Поетъ).

825 „А у пана два жупана,
 А третья свита,
 За то пана
 Утромъ рано
 Въ дубровѣ убито.
 А убили гайдамаки.
 830 Жупаны дѣлили:
 Тому жупанъ, тому жупанъ,
 А третьему свита,
 И остался панъ безъ свиты
 Въ снѣгъ бѣлый зарытый.
 835 Ай, да й домоклѣ!“

Слѣзная.

Оксано! гдѣ ты?

Оксана.

Ахъ молчи!
 Дай убаюкать мнѣ сынка!
 (Поетъ).

„Баю, баю, дитя мое,
 Въ дремучемъ лѣсу,
 840 А я тебѣ съ поля волю,
 Долю принесу.
 Баю, баю, дитя мое,
 Во сыромъ бору,
 А я пойду, погуляю,
 845 Ягодъ наберу.
 Баю, баю, дитя мое,
 Край битой дороги,
 Переломать люди руки
 И бѣлые ноги.
 850 Баю, баю, дитя мое,
 У гробу дубовомъ,
 Полиняютъ кари очи
 И черныя брови.
 Усни дитя, усни дитя,
 855 Усни ты на вѣки,
 А я одна на базаръ пойду,
 У жида крови наточу
 И тебя полечу“.

А... уснулъ! Теперь возьми!
 860 У! какой черный - посмотри!

Слѣзная.

Оксано! гдѣ ты? что съ тобою?

Оксана (быстро подходитъ къ ней).

А ты гдѣ ходишь? Посмотри,
 Какой веселый пиръ у пана!
 Да панъ не будетъ пировать —
 865 Я уложила его спать.
 Тебя одной не доставало.
 Я подожгла, пойдемъ плясать.

(Поетъ и медленно пляшетъ).

- „Гой, гой, не бѣда!
Слезы тоже вода,
870 Слезы гасятъ печаль,
А печали мнѣ жаль.
Жаль мнѣ грусти моей,
Жаль подруги моей,
Моей черной тоски.
875 Моей... моей... Ахъ нѣтъ, не то!...
Теперь такъ весело, свѣтло,
А я какъ будто на поклонахъ.

(Поетъ и пляшетъ).

- „Посѣяла лебеду на бѣду,
А долина калиною поросла;
880 А у меня, красавицы,
Змѣи-серьги въ ухахъ.
Черезъ плечи висятъ
И шипятъ, и шипятъ.
Козакъ вѣрно любилъ,
885 Козакъ серьги дарилъ.
Мать въ могилѣ спала,
А я, знай, себѣ шла.
Шла дорогой большой:
А за мной, все за мной
890 По четыре, по три
Косари, косари
Бурьянъ косятъ, поютъ.

Слѣбая.

- Оксано бѣдная, молися,
Молися Богу, ты поешь
895 Все пѣсни страшныя такія.

Оксана.

- А ты смѣяться, мамо, хочешь?
Э, полно, мамо, столько лѣтъ
Ты хохотала, я смѣялась,
Поплакать можно одну ночь.

Слѣбая.

- 900 Дитя мое, моя ты дочь!
Опомнись, грѣхъ тебѣ, Оксано,
Ты насмѣялася.

Оксана.

Кто? Я?

- Не насмѣялася! Смотри,
Смотри, какъ падаютъ строила.
905 Гу!... Гу!... Гу!... Гу!... Ха, ха, ха, ха!
Пойдемъ плясать, его ужъ нѣтъ,
Онъ не разлучитъ насъ съ тобою.

(Поетъ и пляшетъ).

- „По дорогѣ осока,
А въ болотѣ груши,
910 Полюбила козака,
Запродала душу;

- А козакъ
Такъ и саятъ
Не любилъ,
915 Задушилъ,

- Въ сыру землю зарылъ.
Въ темной хатѣ сырой
Спать ложилась со мной
Вѣдьма черная.

- 920 И смѣялася,
Обнималася,

- Ѣла, грызла меня,
Подложила огня
И заплѣла, заплясала,
925 И скакала, и кричала:
Жаръ, жаръ, жаръ!

- Черезъ яръ
На пожаръ.

- Всѣ слетались,
930 Любовались
И смѣялися

Хи, хи, хи, тра, ла, ла,
 Не осталось ни кола.
 Смоляная чорту свѣчка!
 935 Черезъ яръ идетъ овечка:
 Не ходи козакъ въ дуброву,
 Не ходи, Ивашечко,
 Торною дорожкой,
 Не носи гостинчики
 940 Змѣѣ черной гадинѣ!
 Чародѣйка лютая
 Сотретъ брови черныя,
 Выжжетъ очи карія.

Слѣпая.

Ты все недоброе поешь!
 945 Пойдемъ въ село, здѣсь страшно стало.

Оксана.

Пойдемъ въ село, здѣсь душно мнѣ,
 Я босякомъ, какъ на огнѣ,
 На роковомъ снѣгу танцую.
 Пойдемъ въ село, пореночуемъ.
 950 А кто насъ пустить ночевать?
 Вѣдь люди, знаешь, насъ боятся.
 Пойдемъ мы въ лѣсъ волковъ ласкать,
 Вѣдь люди врутъ, что волки злые.
 Волки насъ любятъ — право, такъ!
 955 А помнишь, ты мнѣ говорила...
 Ахъ нѣтъ... не то... постой, забыла!
 Я все забыла... Мой козакъ,
 Мой кароокій... Я любила,
 И онъ, козакъ, меня любилъ,
 960 И темной ночью онъ ходилъ
 Въ зеленый садъ, гдѣ я гуляла.
 Ахъ, какъ тамъ весело бывало!
 Какъ онъ лаская цѣловалъ,
 Какія рѣчи онъ шепталъ!
 965 Ты такъ меня не цѣловала,
 Какъ онъ, мой милый, дорогой,

Мой ненаглядный, мой сердечный!
 Ты говорила, онъ не зтой;
 А онъ, твой панъ, безчеловѣчный
 970 Твой панъ на смерть его убилъ
 За то, что я его любила,
 За то, что онъ меня любилъ.
 Злодѣй, въ желѣза заковалъ,
 Объ этомъ я не говорила
 975 Съ тобою даже. Онъ пропасть...
 Пропалъ безъ вѣсти, какъ пропала
 Моя дѣвичья краса.
 А ты слыхала чудеса!
 Онъ въ гайдамакахъ атаманомъ,
 980 И этотъ ножъ мнѣ подарилъ.
 Онъ приходилъ...

Слѣпая.

Пойдемъ скорѣй!
 Веди меня!

Оксана.

Куда вести?
 Въ болото, въ лѣсъ? Постой, постой!
 Я поведу тебя въ село,
 985 Гдѣ все бурьяномъ поросло,
 Гдѣ вмѣсто хатъ кресты, могилы,
 Гдѣ поселился другъ мой милый
 Въ свѣтелкѣ темной и сырой.

Слѣпая.

Пойдемъ скорѣе. Богъ съ тобой!
 990 Перекрестися!

Оксана.

Я крестилась,
 Я горько плакала, молилась,

Но Богъ отвергъ мои кресты,
Мои сердечныя молитвы.
Да, онъ отвергъ; а помнишь ты?
995 Нѣтъ, ты не помнишь, ты забыла;
А я такъ помню, ты учила
Меня малютку кровь сосать,
Да „Отче нашъ“ еще читать.

Слѣпая.

Оксано, Боже мой, молись,
1000 Ты страшно говоришь!

Оксана.

Да, да.
Я страшно говорю, такъ чтобы
Ты не боялася сидѣть
Осенней ночью у забора,
И просидѣла двадцать лѣтъ.
1005 Пойдемъ опять туда сидѣть.
Пойдемъ-же, мамо, будемъ нѣтъ,
Пока народъ не пробудился.
И будемъ нѣтъ, какъ снарядился
Козакъ съ ордою воевать
1010 И какъ покинулъ онъ дѣвчину,
И какъ другую полюбилъ.
Вѣдь это весело покинуть
Въ чужой, далекой сторонѣ
Листокъ съ любистка на огнѣ.

(Поетъ тихо.)

1015 „Плыви, плыви, лодочка, за Дунай;
За Дунаемъ погуляю молода
Съ козаками молодцами мертвыми,
Съ козаками мертвецами.
Чуръ меня! Чуръ меня! Чуръ меня!
1020 Пойдемъ скорѣе, Ахъ, постой!
Я потеряла башмаки.
А башмаки вѣдь дорогіе,
Да ноги жгли мнѣ, все равно

Мнѣ ихъ не жалѣ, и босякомъ
1025 Дойдемъ до гроба... *(Поетъ).*
Полетѣла пташечка
Черезъ поле въ гай,
Уронила перышко
На тихій Дунай.
1030 Плыви, плыви, перышко,
Плыви за водой!...

„Я все молчала, все молчала,
А онъ шепталъ и цѣловалъ.
Сулилъ намисто съ дукачами.
1035 Зачѣмъ ты не велѣла брать?
Вѣдь имъ бы можно удавиться.
А знаешь что? пойдѣмъ къ рѣкѣ
Купаться просто и утонѣмъ,
И будемъ щуками въ водѣ.
1040 И пташкамъ воля въ чистомъ полѣ,
И пташкамъ весело летать;
А мнѣ такъ весело въ неволѣ
Дѣвичью молодость терять.
Я развѣ грѣшница какая?
1045 Отраву, что-ли, я варю?
Нѣтъ, я не грѣшница; ты знаешь,¹⁾
Всему я вѣрила, всему!
Но кто повѣрилъ моей вѣрѣ?
Теперь не то. Летить, летить!
1050 Нѣтъ, ты не вылетишь, проклятый,
Я задущу тебя! Держите —
Красный змѣй! Красный змѣй!
Онъ рассыпается... Потомъ...
Га! га! га!...“

1055 И будто мщеніе живое
Она съ распущенной косой,
Съ ножомъ въ рукахъ крича летѣла
И съ визгомъ скрылася въ огнѣ.
Вдругъ крикъ пронзительный. Вздрыгнула
1060 Слѣпая молча, и крестьясь:

¹⁾ В вид. К. Стар. з нарушенем розміру: ты знаешь.

- „Аминь, аминь, аминь!“ шептала.
И крикъ смѣнилъ протяжный¹⁾ гуль,
Стѣна упала, гуль ревѣль,
И смолкъ въ долину безучастной,
1065 Какъ въ глубинѣ души безстрастной.
Пожаръ лютѣя пламенѣль.
Слѣпая бѣдная стояла
Въ дыму и пыли снѣговой,
Она Оксаны дожидала
1070 И „со святыми упокой“
Невольнѣ съ трепетомъ шептала.
И не дождалася слѣпая
Своей Оксаночки; ушла
Изъ погорѣлаго села,
1075 Псаломъ любимый напѣвая:
„Кого, рыдая, призову я
Дѣлать тоску, печаль мою?
Въ чужомъ краю кому тоскуя
Родную пѣсню пропою?“

Ся поема, як каже автор Передмови до видання „Кіевской Старини“ (Поэмы, повѣсти и рассказы Т. Г. Шевченка, писанныя на рускомъ языкѣ. Съ портретомъ поэта. Изданіе редакціи „Кіевской Старини“. Кіевъ 1888, вел. 8-ка, стор. V+744), се найпавнѣйший із усіх Шевченкових творів, писаних російською мовою; вона написана в самому початку 40-вих років, правдоподібно перед появою маленького Кобзаря 1841 р. або рівночасно з ним. Автор уважає поему занадто розтягнутою, зазначає »искусственность въ рѣчахъ изображаемыхъ лицъ и построении картинъ“, та додає, що сі хлиби »выкупаются необычайною силою слова и глубиною возмущеннаго чувства, доходящаго мѣстами до высокаго поэтического полета“. На жаль автор не описав докладно самого автографа, з якого друкував свій текст, не мотивував ближше свого твердження про раннє написанє поеми і тому я друкую її без дати, на кінці збірки поезій Шевченка з р. 1838 — 41.

¹⁾ В вид. Б. Стар. протяжный.

ГАМАЛІЯ.

- „Ой нема, нема ні вітру, ні хвилі
Із нашої України!
Чи там раду радять, як на Турка стати?
Не чуємо на чужині.
5 „Ой повій, повій, вітре через море
Та з Великого Лугу,
Суші наші слѣзи, заглуші кайдани,
Розвій нашу тугу!
„Ой заграй, заграй, синісеньке море,
10 Та під тими байдаками,
Що пливуть козаки, тільки мріють шапки,
Та на сей бік за нами!
„Ой Бже наш, Бже, хоч і не за нами,
Неси Ти їх з України!
15 Почуємо славу, козацьку славу,
Почуємо, та й загинем!“
Оттак у Скутарі козаки співали,
Співали сердєги, а слѣзи лились,
Лили ся козацькі, тугу домовляли.
20 Босфор аж затряс ся, бо з-роду не чув
Козацького плачу, застогнав широкій
І шкүрою, сірий бугай, стрепенув,
І хвилю ревучи далеко-далеко
У синєє море на ребрах послав.
25 І море ревнуло Босфорову мову,
У Лиман погнало, а Лиман Дніпріві
Тую журбу-мову на хвилі подав.

- Зареготав ся дід наш дужий,
Аж піна з ұса потекла.
30 „Чи спиш, чи чұєш, брате Лўже,
Хортице сестро?“

Загула
Хортиця з Лўгом: „Чўю, чўю!“
І Дніпр укрили байдаки,
І заспівали козаки:

- 35 „У Туркені по тїм боцї
Хата на помостї.
Гай, гай! море, грай!
Ревї, скелї ламай!
Поїдемо в гостї.

- 40 „У Туркені у кишенї
Талари-дукати.
Не кишенї трусїть,
Їдем рїзати, палїть,
Братів визволяти!

- 45 „У Туркені яничари
Ї баша на лавї.
Гой-ги, ворогї,
Ми не маєм вагї,
Наша воля й слава!“

- 50 Пливуть собі співаючи,
Море вітер чўє;
Попереду Гамалїя
Байдаком керує.
Гамалїє, серце мїє,
55 Сказило ся море.
Не злякає! І сховались
За хвилї, за гори.

Дрімє в харемї,¹⁾ в раї Византія,
І Скутарь дрімє; Босф́ор клекотїть,

¹⁾ Льв. і Ром. гаремі.

- 60 Неначе скажєний, то стогне, то вїє,
Йому Византію х́очєть ся збуди́ть.
„Не будї, Босф́оре, бу́де тобї горе!
Твої білі рёбра піско́м занесу́,
У мул поховаю!“ — реве́ сїне море. —
65 „Хиба́ ти не знаєш, яких я несу́
Гостей до султана?“

Так море спїняло,
(Люби́ло завзятих, чубати́х Славя́н.)
Босф́ор схамену́в ся. Туркє́ня дрімала,
Дрімав у харемі лєда́чий султа́н.
70 Тільки у Скута́рі в склеп́у не дрімаеть
Козакї́ серде́ги. Чого́ вони́ ждуть?
По-сво́йому Бо́га в кайдана́х благають,
А хвилї́ на то́й бік іду́ть та реву́ть.

- „О мїлий Бо́же Украї́ни,
75 Не дай пропа́сти на чужинї́,
В невоблі́ во́льним козака́м!
І со́ром тут, і со́ром там —
Встава́ть з чужо́ї домови́ни,
На суд Твій пра́ведний при́йти! —
80 В залї́зах¹⁾ ру́ки принести́,
І пе́ред всі́ми у кайдана́х
Стать козако́ви...“

„Рїж і бий!
Морду́й невіру-бусурма́на!“ —
Крича́ть за му́ром. Хто такий?
85 Гамалї́є, се́рце мї́є,
Скута́рь скаже́нїє!
„Рїжте, бийте!“ на форте́цї
Кричи́ть Гамалї́я.

Ревє́ гарма́тами Скута́ра,
90 Реву́ть, люту́ють вороги́;
Коза́цтво претє́ ся без ва́ги —
І покотї́лись яничари́.
Гамалї́я по Скута́рі,

¹⁾ Шевч. поправив: В залізі.

- По пеклу гуляє,
 95 Сам хурдигу розбиває,
 Кайдани ламає.
 „Вилітайте, сірі птахи,
 На базар до паю!“
 Стрепенулись соколята,
 100 Бо давно не чули
 Хрещеної тії мови...
 І ніч стрепенулась:
 Не бачила, старі мати,
 Козацької плати.
 105 Не лякай ся, подиві ся
 На бенкет козацький!
 Темно всюди, як у будень,
 А свято чимале.
 Не злодії з Гамалієм
 110 Ідять мовчки сáло
 Без шашлика. „Засвітимо!“
 До самої хмари
 З щоглістими кораблями
 Палає Скутара.
 115 Византія пробуркалась,
 Витріщає очі,
 Перепливає на помігу,
 Зубами скрегоче.
 Ревé-лютує Византія,
 120 Рука́ми бе́рег достає;
 Достала, зикнула, встає
 І на ножа́х в крові пі́мє.
 Скута́рь мов пекло те палає;
 Че́рез базари́ кров течé,
 125 Босфо́р широ́кий доли́ває.
 Нена́че пта́хи чо́рні в га́ї,
 Коза́цтво сміли́ве¹⁾ літає:
 Ніхто́ на сві́ті не вте́чє!
 Ого́нь запéклих не печé.
 130 Ру́йну́ють му́ри, срі́бло-зло́то

¹⁾ Так у перводруці, в пізнійших виданнях: сміливо.

- Несу́ть шапкáми коза́ки,
 І насипа́ють байда́ки.
 Пала́') Скута́рь, стиха робо́та,
 І хло́пці сходя́ть ся; зійшли́сь,
 135 Лю́льки з пожа́ру заку́рили,
 На байда́ки, та й потя́гли,
 Рвучі́ черво́ні го́ри-хви́лі.
 Пливу́ть, собі́, ніби з до́му,
 Так бу́цим гуля́ють,
 140 Та, звича́йне Запо́рóжці,
 Пливучі́ співа́ють:
 „Наш отáман Гамалі́я,
 Отáман завзя́тий
 Забра́в хло́пців та й по́їхав
 145 По мо́рю гуля́ти;
 По мо́рю гуля́ти,
 Сла́ви добува́ти,
 Із ту́рецької нево́лі
 Бра́тів визволя́ти.
 150 Ой при́їхав Гамалі́я
 Аж у ту Скута́ру, —
 Сидя́ть браті́-Запо́рóжці,
 Дожида́ють ка́ри.
 Ой як кри́кнув Гамалі́я:
 155 „Брати́, бу́дем жи́ти,
 Бу́дем жи́ти, вино́ пи́ти,
 Янича́ра би́ти,
 А ку́рені килима́ми,
 Оксамі́том кри́ти!“
 160 Вилі́тали Запо́рóжці
 На лан жи́то жа́ти;
 Жи́то жа́ли, в ко́пи кла́ли,
 Гу́ртoм заспи́вали:
 „Сла́ва то́бі, Гамалі́є,²⁾
 165 На весь сві́т вели́кий, —

¹⁾ Так у перводруці, в пізнійших вид. Горить. ²⁾ В перводруці тут і в рядку 193 — „Гамалію.“

На весь світ великий,
На всю Україну,
Що не дав ти товариству¹⁾
Згинуть на чужині!“

- 170 Пливуть співаючи; пливé
Позад завзятий Гамалія,
Орёл орлят мов стережé;
Із Дарданелів вітер віє,
А не женётъ ся Византія:
175 Вона боїть ся, щоб Чернець
Не засвітив Галату зно́ву,
Або гетьман Іван Підго́ва
Не клікнув в море на ралéць.
Пливуть собі, а із-за хвилі
180 Сónце хвилю червоніть;
Пéред ними море мі́ле
Гомоніть і клетотіть.

Гамаліє, вітер віє...
Ось-ось на́ше море!
185 І схова́ли ся за хвилі,
За рожеві²⁾ го́ри.

Друк. уперве 1843 р. окремою брошурою, за цензурським дозволом з дати 7 марта 1843, значить, написане вчасніше, на думку В. Доманицького при кінці 1842 р.

¹⁾ В першому Запорозжям. ²⁾ Поправка Шевч. За живіт.

ТРИЗНА.

На память 9-го Ноября 1843 года, Князьнѣ Варварѣ Николаевнѣ Репниной.

Посвященіе.

- Душѣ съ прекраснымъ назначеньемъ
Должно любить, терпѣть, страдать;
И даръ Господній, вдохновенье,
Должно слезами поливать.
5 Для васъ понятно это слово!...
Для васъ я радостно сложилъ
Свои житейскія оковы,
Священнодѣйствовалъ я снова,
И слезы въ звуки перелилъ.
10 Вашъ добрый ангелъ осѣнилъ
Меня безсмертными крылами,
И тихостройными рѣчами
Мечты о раѣ пробудилъ.

Яготинъ, 14 Ноября 1843.

Души ваши очистивше въ послушаніи истины Духомъ, въ братолѣбіи нелицемѣрно, отъ чиста сердца другъ друга любите прилежно, порождени не отъ сѣмени истлѣнна, но не истлѣнна, словомъ живаго Бога и пребывающаго во вѣки. Зане всяка плоть яко трава, и всяка слава человѣча яко цвѣтъ травный: изше трава и цвѣтъ ея отпаде. Глаголь же Господень пребываетъ во вѣки. Се же есть глаголь благовѣствованный въ васъ.

(Соборное!) посланіе первое Святаго Апостола Петра 1, 22, 25.

Двѣнадцать приборовъ на кругломъ столѣ,
Двѣнадцать бокаловъ высокихъ стоятъ;

И часъ ужъ проходить,
Никто не приходитъ;

5 Должно быть друзьями
Забыты они.

Они не забыты, — въ урочную пору,
Обѣтъ исполняя, друзья собрались.

И вѣчную память пропѣли соборомъ,

10 Отправили тризну — и всѣ разошлись.

Двѣнадцать ихъ было, всѣ молоды были,

Прекрасны и сильны; въ прошедшемъ году

Наилучшаго друга они схоронили,

И другу поминки въ тотъ день учредили,

15 Пока на свиданье къ нему не сойдутъ.

„Счастливое братство! Единство любви

Почтили вы свято на грѣшной землѣ;

Сходитесь, други, какъ нынѣ сошлись,

Сходитесь долго, и пѣсней новой

20 Воспойте побѣду безъ злобы и крови!“

¹⁾ Маякъ: Первое соборное.

Благословенъ твой малый путь,
Пришлецъ убогій, неизвѣстный!
Ты силой Господа чудесной
Возмогъ въ сердца людей вдохнуть

25 Огонь любви, огонь небесный.

Благословенъ! Ты Божью волю

Короткой жизнью освятилъ,

И долю рая въ сей юдоли¹⁾

Безмолвно ты провозгласилъ.

30 Когда братъ брата алчетъ крови,

Ты сочеталъ любовь въ чужихъ;

Свободу людямъ въ братствѣ ихъ

Ты проявилъ, великимъ словомъ

Ты міру миръ благовѣстилъ,

35 И отходя благословилъ

Свободу мысли, духъ любви!

Душа избранная, зачѣмъ

Ты мало такъ у насъ гостила?

Тебѣ здѣсь тѣсно, трудно было!

40 Но ты любила здѣшний плѣнь,

Ты, непорочная, взирала

Скорбя на суетныхъ людей.

.....

.....

45 ..... и теперь

На міръ нашъ тѣмный и лукавый

Съ тоской невинною²⁾ глядишь,

Благоговѣю предъ тобою,

50 Въ безмолвномъ трепетѣ дивлюсь,

Молюсь тоскующей душою,

Какъ передъ ангеломъ молюсь!

Сниди, пошли мнѣ исцѣленье!

Внуши, навѣй на хладный умъ

55 Хотѣ мало свѣтлыхъ, чистыхъ думъ;

Хотѣ на единое мгновенье

Темницу сердца озари,

¹⁾ Сей рядокъ у вид. 1844 р. пропущенный. ²⁾ Маякъ: без-
страстно.

- И мракъ строптивыхъ помышлений
И разгони и умири!
60 Правдиво, тихими рѣчами
Ты Расскажи мнѣ все свое
Земное благо-житіе,
И научи владѣть сердцами
Людей кичливыхъ и своимъ,
65 Уже разтлѣннымъ, уже злымъ...
Скажи мнѣ тайное ученье
Любить гордящихся людей,
И рѣчью кроткой и смиреньемъ
Добро лишь сѣять въ жизни сей.¹⁾
70 Да провѣщаю гимнъ пророчій,
И долу правду низведу,
И погасающія очи
Безъ страха къ небу возведу.
И въ этотъ часъ послѣдней муки
75 Пошли мнѣ истинныхъ друзей,
Сложить хладѣющія руки,
И безкорыстія елей
Пролить изъ дружескихъ очей.
Благословлю мои страданья,
80 Отраднo смерти улыбнусь,
И къ вѣчной жизни съ упованьемъ
Къ тебѣ на небо вознесусь.

Благословенъ твой малый путь,
Пришлецъ неславленный, чудесный!

- 85 Въ семьѣ убогой, неизвѣстной
Онъ выросалъ, и жизни трудъ,
Какъ сирота, онъ встрѣтилъ рано;
Упреки злые встрѣтилъ онъ
За хлѣбъ насущный... Въ сердцѣ рану
90 Змѣя прогрызла... Дѣтскій сонъ
Исчезъ, какъ голубъ боязливый;
Тоска какъ воръ нетерпѣливо

¹⁾ Сей рядокъ у вид. 1844 пропущенный.

- Въ разбитомъ сердцѣ притаилъ,
Губами жадными¹⁾ впиалъ
95 И кровь невинную сосалъ...
Душа рвалась, душа рыдала,
Просила воли... умъ горѣлъ,
Въ крови гордыня клокотала...
Онъ трепеталъ... онъ цѣпенѣлъ...
100 Рука сжимаясь дрожала...
О, если бы могъ онъ шаръ земной
Схватить озлобленной рукой
Со всеми гадами земными,
Схватить, измять и бросить въ адъ!...
105 Онъ былъ бы счастливъ, былъ бы радъ.
Онъ хохоталъ какъ демонъ лютый,
И длилась страшная минута,
И міръ пылалъ со всехъ сторонъ;
Рыдалъ, нѣмѣлъ онъ въ изступленьи,
110 Душа терзалась страшнымъ сномъ;
Душа мертвѣла, а кругомъ
Земля, Господнее творенье,
Въ зеленой ризѣ и цвѣтахъ
Весну встрѣчая ликовала.
115 Душа отраднo пробуждалась, —
И пробудилась... Онъ въ слезахъ
Упалъ и землю лобызаетъ,
Какъ перси матери родной!...
Онъ снова чистый ангелъ ралъ,
120 И на землѣ онъ всемъ чужой.
Взглянулъ на небо: „О какъ ясно,
Какъ упоительно-прекрасно!
О, какъ тамъ вольно будетъ мнѣ!...“
И очи въ чудномъ полуснѣ
125 На сводъ небесный устремляетъ,
И въ безпредѣльной глубинѣ
Душой невинной утопаетъ.
По высотъ святой, широкой,
Платочкомъ бѣлымъ, одинока,
130 Прозрачна тучка въ даль плыветъ.

¹⁾ У вид. К. Ст. мабуть через недогляд: родными

- „Ахъ, тучка, тучка, кто несетъ
Тебя такъ плавно, такъ высоко?
Ты что такое? и за чѣмъ
Такъ пышно, мило нарядилась?
135 Куда ты послана и кѣмъ?...“
И тучка тихо растопилась
На небѣ свѣтломъ. Взоръ унылый
Онъ опустилъ на темный лѣсъ...
„А гдѣ край свѣта, край небесъ,
140 Концы земли?...“ И вздохъ глубокий,
Не дѣтскій вздохъ онъ испустилъ,
Какъ будто въ сердцѣ одинокомъ
Надежду онъ похоронилъ
Въ комъ вѣры нѣтъ — надежды нѣтъ!
145 Надежда — Богъ, а вѣра — свѣтъ.
„Не погасай, мое свѣтило!
Туманъ душевный разгоняй,
Живи меня твоею силой,
И путь тернистый, путь унылый
150 Небеснымъ свѣтомъ озаряй.
Пошли на умъ твою святиню,
Святымъ наитіемъ напои,
Да провѣщаю благостиню,
Что заповѣдана тобой!...“
155 Надежды онъ не схоронилъ,
Воспрянулъ духъ, какъ голубь горній,
И мракъ сердечный, мракъ юдольный
Небеснымъ свѣтомъ озарилъ;
Пошолъ искать онъ жизни, доли,
160 Уже прошелъ родное поле,
Уже скрывалось село...
Чего то жаль внезапно стало,
Слеза рѣсницы проливала,
Сжималось сердце и рвалось.
165 Чего-то жаль намъ въ прошломъ нашемъ,
И что-то есть въ землѣ родной...
Но онъ, бѣднякъ, онъ всѣмъ не свой
И тутъ и тамъ. Планета наша,

- Прекрасный міръ нашъ, рай земной
170 Во всѣхъ концахъ ему — чужой.
Припалъ онъ молча къ персти милой,
И какъ родную лобызалъ.
Рыдая, тихо и уныло
На путь молитву прочиталъ...
175 И твердой, вѣрной стопою
Пошелъ... и скрылся за горою.

- За рубежомъ родной земли
Скитаясь нищимъ, сиротою,
Какія слезы не лились!
180 Какой ужасною цѣною
Уму познанія купилъ,
И дѣвство сердца сохранилъ!

- Безъ малодушной укоризны
Пройти мытарства трудной жизни,
185 Измѣрять пропасти страстей,
Понять на дѣлѣ жизнь людей,
Прочестъ всѣ черныя страницы,
Всѣ незаконныя дѣла,
И сохранить полетъ орла
190 И сердце чистой голубицы, —
Се человекъ!... Безъ крова жить —
(Сиротъ и солнышко не грѣть,) —¹⁾
Людей извѣдать — и любить,
Незлобнымъ сердцемъ сожалѣя
195 О недостойныхъ ихъ дѣлахъ,
И не кошуnstвуя въ потьмахъ,
Какъ царь ума. Убогимъ, нищимъ
Изъ-за куска насущной пищи
Глупцу могучему годить,
200 И мыслить, чувствовать и жить!...
Вотъ драма страшная, святая!...
И онъ прошелъ ее рыдая,

¹⁾ Сей рядокъ у Мажкѣ і вид. К Ст. пропущенный.

- Ее онъ строго разыгралъ
 Безъ слова; онъ не толковалъ
 205 Своихъ всеневныхъ приключеній,
 Какъ назидательный романъ;
 Не раскрывалъ сердечныхъ ранъ,
 И тьму различныхъ сновидѣній,
 И Байроническій туманъ
 210 Онъ не пускалъ, „толпой ничтожной“
 Своихъ друзей не поносилъ,
 Чиновъ и власти не казнилъ,
 Какъ N., глашатай осторожный.
 И тотъ, кто мыслить безъ конца
 215 О мысляхъ Канта, Галилея,
 Космополита-мудреца,
 И судить люди, не жалѣя
 Роднаго брата и отца, —
 Тотъ лжепророкъ, его сужденья —
 220 Полу-идеи, полу-вздоръ!...

- Провидя жизни назначенье,
 Великій Божій приговоръ,
 Въ самопытливомъ размышленьи
 Онъ подымалъ слезящій взоръ
 225 На красоты святой природы.
 „Какъ все согласно!“ — онъ шепталъ,
 И край родной воспоминалъ;
 У Бога правды и свободы
 Всему живущему молилъ,
 230 И кроткой мыслию слѣдилъ
 Дѣла минувшія народовъ,
 Дѣла страны своей родной —
 И горько плакалъ...

- 235 . . . . .
 . . . . .
 „Великимъ словомъ Божью волю
 Сказать строгимъ — не поймутъ!
 И на родномъ прекрасномъ полѣ
 240 Пророка каменемъ побьютъ!“

Какъ тучи, мысли расходились,
 И слезы капали какъ дождь!...

- Блаженъ¹⁾ тотъ на свѣтѣ, кто малую долю,
 Кроху отъ трапезы воленъ удѣлить
 245 Голодному брату, и злобнаго волю
 Хотя властью суровой возмогъ укротить!
 Блаженъ и свободенъ!... Того-жъ,²⁾ кто не окомъ,
 А смотреть душою на козни людей,
 И можетъ лишь плакать въ тоскѣ одинокой —
 250 О Боже правдивый, лиши ты очей!...
 Твои горы, твоё море,
 Всѣ красы природы
 Не искупятъ его горя,
 Не дадутъ свободы.

- 255 И онъ страдалецъ жизни краткой
 Все видѣлъ, чувствовалъ и жилъ,
 Людей извѣдавши любилъ
 И тосковалъ о нихъ украдкой.
 Его и люди полюбили,³⁾
 260 И онъ ихъ братьями звалъ;
 Нашолъ друзей, и тайной силой
 Къ себѣ друзей причаровалъ.
 Между друзьями молодыми
 Порой задумчивый, порой
 265 Какъ волхвъ, въпачетъ молодой
 Рѣчами звучными, живыми
 Друзей внезапно изумлялъ,
 И силу дружбы между ними
 Благословляя укрѣплялъ.
 270 Онъ говорилъ, что обще благо
 Должно любовію купить,

¹⁾ В друку: Благословенъ. ²⁾ В друку: Но тотъ. ³⁾ Какъ цвѣтокъ
 процвѣтшій на ихъ болотѣ. Увага Шевч.

И съ благородною отвагой
 Стать за народъ и зло казнить.
 Онъ говорилъ, что праздникъ жизни,
 275 Великій праздникъ, божій даръ
 Должно пожертвовать отчизнѣ,
 Должно поставить подъ ударъ.
 Онъ говорилъ о страсти нѣжной,
 Онъ тихо, грустно говорилъ,
 280 И умолкалъ... Въ тоскѣ мятежной
 Изъ-за стола онъ выходилъ
 И горько плакалъ. Грусти тайной,
 Тоски глубокой, не случайной
 Ни съ кѣмъ страдалецъ не дѣлилъ.
 285 Друзья любили всей душою
 Его какъ кроваго, но онъ
 Непостижимою тоскою
 Былъ постоянно удрученъ.
 И между ними вольной рѣчью
 290 Онъ пламенѣлъ. Но межъ гостей,
 Когда при тысячѣ огней
 Мелькали мраморныя плечи,
 О чемъ-то тяжко онъ вздыхалъ,
 И думой мрачною леталъ
 295 Въ странѣ родной, въ странѣ прекрасной.
 Тамъ гдѣ никто его не ждалъ,
 Никто объ немъ не вспоминалъ,
 Ни о судьбѣ его неясной.
 И думалъ онъ: „Зачѣмъ я тутъ?“
 300 И что мнѣ дѣлать между ними?
 Они всѣ пляшутъ и поютъ,
 Они родня между родными,
 Они всѣ равны межъ собой, —
 А я!“ И тихо онъ выходитъ,
 305 Идетъ задумавшись домой;
 Никто изъ дому не выходитъ
 Его встрѣчать: никто не ждетъ,
 Вездѣ одинъ... тоска, томленье!...
 И свѣтлый праздникъ Воскресенья
 310 Тоску сторичную несетъ.

И вянетъ онъ, вянетъ, какъ въ полѣ былина,
 Тоскою томимый въ чужой сторонѣ;
 И вянетъ онъ молчалъ. Какая кручина
 Запала въ сердечной его глубинѣ?
 315 „О горе мнѣ, горе, зачѣмъ я покинулъ
 Невинности счастье, родную страну?
 Зачѣмъ я считался, чего я достигнулъ?
 Утѣхи познаній?... Клянупу ихъ, клянупу!
 Они то мнѣ, черви, мой умъ источили,
 320 Съ моимъ тихимъ счастьемъ они разлучили!
 Кому я тоску и любовь расскажу?
 Кому сердца раны въ слезахъ покажу?
 Здѣсь нѣту мнѣ пары, я нищій межъ ними,
 Я бѣдный поденщикъ, работникъ простой;
 325 Что дамъ я подругѣ мечтами моими?
 Любовь... Ахъ любви, любви одной!
 Съ нею на три вѣка, на вѣчность бы стало!
 Въ своихъ бы объятыхъ ее растопилъ!
 О какъ бы я нѣжно, какъ нѣжно любилъ!“
 330 И крупныя слезы какъ искры низались
 И блѣдныя щеки и слабую грудь
 Росили, и сохли. „О дайте вздохнуть,
 Разбейте мнѣ черепъ и грудь разорвите!
 Тамъ черви, тамъ змѣи, — на волю пустите!
 О дайте мнѣ тихо, на вѣки заснуть!“

Страдалъ несчастный сирота
 Въ дали отъ родины счастливой,
 И ждалъ конца нетерпѣливо.
 Его любимая мечта —
 340 Полезнымъ быть родному краю —
 Какъ цвѣтъ съ нимъ вмѣстѣ увядаетъ!
 Страдалъ онъ. Жизни пустота
 Предъ нимъ могилой раскрывалась:
 Пріязни братской было мало,
 345 Не грѣла теплота друзей;
 Небесныхъ, солнечныхъ лучей
 Душа парящая алкала.
 Огня любви, что Богъ зажѣгъ
 Въ стыдливомъ сердцѣ голубиномъ

- 350 Невинной женщины, гдѣ бѣ могъ
Полетѣть превыспренный, орлиный
Остановить и съединить
Пожаръ любви, любви невинной;
Кого бы могъ онъ пріютить
355 Въ свѣтлицѣ сердца и разсудка,
Какъ беззащитную голубку,
И къ персямъ юнымъ, изнывая,
Главой усталою прильнуть,
И цѣпенѣя и рыдая
360 На лонѣ жизни, лонѣ рая
Хотя минуту отдохнуть,
Въ ея очахъ, въ ея томлени
И умъ и душу утопить,
И сердце въ сердцѣ растопить,
365 И утонуть въ самозабвеніи.

- Но — было некого любить,
Сочетаваться не съ кѣмъ было;
А сердце плакало и ныло
И замирало въ пустотѣ.
370 Его тоскующей мечтѣ
Въ грядущемъ что-то открывалось,
И въ безпредѣльной высотѣ
Святое небо улыбалось.
Какъ воску ярого свѣча
375 Онъ таялъ тихо, молчаливо,
И на задумчивыхъ очахъ
Туманъ ложился. Взоръ стыдливый
На немъ красавица порой
Покою, тайно волновалась,
380 И симпатической красой
Уградкой долго любовалась.
И можетъ многія грустили
Сердца дѣвичія о немъ,
Но тайной волей, высшей силой
385 Путь одинокій до могилы
На камняхъ острыхъ проведенъ.
Изнемогалъ онъ, грудь болѣла,
Темнѣли очи, за крестомъ

- Граница вѣчности чернѣла
390 Въ пространствѣ мрачномъ и пустомъ.
Уже въ постелѣ предмогильной
Лежитъ онъ тихъ, и гаснетъ свѣтъ.
Друзей тоскующій совѣтъ
Тревожитъ духъ его безсильный.
395 Поочередно ночевали
У друга вѣрные друзья,
И всякой вечеръ собиралась
Его прекрасная семья.
Въ послѣдній вечеръ собралися
400 Вокругъ предсмертнаго одра
И просидѣли до утра;
Уже разсвѣтъ смыкалъ рѣсницы,
Друзей унылыхъ сонъ клонилъ,
И онъ внезапно оживилъ
405 Ихъ грустный сонъ огнемъ бывалымъ
Послѣднихъ, пламенныхъ рѣчей.
И други друга утѣшали,
Что черезъ семь или восемь дней
Онъ будетъ пѣть между друзей.
410 „Не пропою вамъ пѣсни новой
О славѣ родины моей!
Сложите вы псаломъ суровый
Про беззаконія людей,
И вольнымъ гимномъ помяните
415 Предтечу, друга своего,
И за грѣхи... грѣхи его
Усердно Богу помолитесь...
И со святыми упокой
Пропойте, други, надо мной!“
420 Друзья вокругъ его стояли,
Онъ отходилъ, они рыдали
Какъ дѣти... Тихо онъ вздыхалъ,
Вздыхнулъ, вздохнулъ... Его не стало!
И міръ пророка потерялъ,
425 И слава сына потеряла.

Печально други понесли
На утро въ церковь гробъ дубовый,

Рыдая предали земли
Остатки друга, и лавровый
430 Вѣнокъ зеленый, молодой,
Слезамъ дружбы оросили
И на могилѣ положили,
И со святыми упокой
Запѣли тихо и уныло.

435 Въ трактирѣ за круглымъ, за братскимъ столомъ
Ужъ подѣ вечерѣ други сидѣли кругомъ;
Печально и тихо двѣнадцать сидѣло:
Ихъ сердце одною тоскою болѣло.
Печальная тризна, печальны друзья!...

440 Ахъ, тризну такую отправилъ и я.
Согласьемъ общимъ положили,
Чтобъ каждый годъ былъ столъ накрытъ
Въ день смерти друга; чтобъ забыть
Не могъ быть другъ ихъ за могилой;
445 И всякой годъ они сходились
Въ день смерти друга помянуть.

Ужъ многихъ стало не видать;
Приборы каждый годъ пустѣли,
Друзья все больше сиротѣли —
450 И вотъ, одинъ ужъ, сколько лѣтъ,
Къ пустымъ приборамъ на обѣдъ
Старикъ печальный прѣзжаетъ,
Печаль и радость юныхъ лѣтъ
Одинъ грустя воспоминаетъ.

455 Сидитъ онъ долго, мраченъ, тихъ,
И ожидаетъ: „Нѣтъ ли брата
Хоть одного еще въ живыхъ?“
И одинокій въ путь обратный
Идетъ онъ молча... И теперь,
460 Гдѣ круглый столъ стоитъ накрытый,
Тихонько отворилась дверь,
И братъ, что временемъ забытый,
Вошелъ согбенный!... Грустно онъ
Окинулъ столъ потухшимъ взоромъ,
465 И молвилъ съ дружескимъ укоромъ:
„Лѣнтя! видишь, какъ законъ

Священный братскій исполняютъ!
Вотъ и сегодня не пришли,
Какъ будто за-море ушли!“
470 И слезы молча утираетъ
Садясь за братскій круглый столъ.
„Хоть бы одинъ тебѣ пришолъ!“
Старикъ сидитъ и поджидаетъ...

Проходитъ часъ, прошелъ другой,
475 Ужъ старику пора домой.
Старикъ встаетъ: „Да, измѣнили!
Послушай, выпей, братъ, вино!“
Сказалъ слугѣ онъ. „Все равно,
Я не могу... Прошло, что было!
480 Да поминай за упокой!
А мнѣ пора уже домой!“
И слезы снова покатились.
Слуга вино дивясь выпилъ.
„Дай шляпу мнѣ... какая лѣнь
485 Идти домой!...“ И тихо вышелъ.

И черезъ годъ въ урочный день
Двѣнадцать приборовъ на кругломъ столѣ,
Двѣнадцать бокаловъ высокихъ стоятъ,
И день ужъ проходить,
490 Никто не приходитъ,
На вѣки, на вѣки забыты онѣ.

Отся поема, написана в осени 1843 р. була первісно надрукована в петербургскім журналі „Маякъ“ за 1844 р. т. XIV пз. Безталанний, Поема Т. Гр. Шевченка. Тогож року вона вийшла окремою брошурою з титулом: Тризна. Т. Шевченка, з цензурною увагою цензора А. Очкіна з дати: С. Петербургъ 3 Апрѣля 1844 года, в друкарні „Штаба отдѣльн. Корпуса внутр. Стражи.“ 3 Маяка передруковано її в виданю Київської Старини: Поэмы, повѣсти и рассказы Т. Г. Шевченка написанныя на русскомъ языкѣ, Киевъ 1888, стор. 573—589 без порівняння з окремим виданем. Деякі рядки пропущені в однім виданю маємо в другім, та проте в обох бачимо в тексті поеми люки, яких без автографа не можна доповнити.

Тяжко-важко в світі жити
Сироті без роду,
Нема куді прихилить ся, —
Хоч з горі та в воду!
5 Утопив ся-б молоденький,
Щоб не нудить світом;
Утопив ся-б, тяжко жити,
І нема де дітись.
В того доля ходить полем,
10 Колоскі збірає,
А моя десь ледащіяця
За морем блукає.
Добре тому багатому,
Його люди знають,
15 А зо мною зустрінуть ся,
Мов не добачають.
Багатого, губатого
Дівчина шанує,
Надо мною сиротою
20 Смієть ся, кепкує.

Друк. уперве Молодік на 1843 годі, часть вторая. Харь-
ковъ 1843, стор. 91—92.

„Чи я-ж тобі не вродли-
вий,
Чи не в тебе вдав ся,
Чи не люблю тебе щиро,
Чи з тебе сміяв ся?
25 Люби-ж собі, моє серце,
Люби, кого знаєш,
Та не смій ся надо мною,
Як коли згадаєш!
А я піду на край світа,
30 На чужій сторонці
Найду крапцу, або згину,
Як той лист на сонці“.
Пішов козак сумуючи,
Нікого не кинув,
35 Шукав долі в чужім полі,
Да там і загинув.
Уміраючи дивив ся,
Де сонечко сяє...
Тяжко-важко умірати
40 У чужому краю.

РОЗРИТА МОГИЛА.

Світе тихий, краю мійий,
Моя Україно!
За-що тебе сплюндровано,
За-що, мамо, гинеш?²⁾
5 Чи ти рано до схід сонця
Богу не молилась?
Чи ти діточок непевних³⁾
Звичаю не вчила?
„Молила ся, турбувалась,⁴⁾
10 День і ніч не спала,
Моїх⁵⁾ діток доглядала,
Звичаю навчала.
Виростали мої діти,
Мої добрі квіти, —
15 Панувала і я колись
На широкім світі!
Панувала... О, Богдәне,
Нерозумний сину,
Подивись тепер на матір,ь,
20 На свою Вкраїну,⁶⁾
Що колишучи співала
Про свою недолу,⁷⁾
Що співаючи ридала,
Виглядала волю!...⁸⁾
25 Ой Богдәне, Богданочку,
Як-би була знала, —
У колісці-б придушила,
Під серцем приспала!

¹⁾ В рукоп. копії Максимовича: Роскопана. ²⁾ В праськїм вид. рукописний варіант:

На що тебе сплюндрували?

За що, мамо, гинеш?

„Мамо“ також у Гергарда, в лѣв. мати. В копії Макс. сплюндрували, а зам. мамо — марне. ³⁾ Копія Макс. невмитих. ⁴⁾ Праськ. вид. рукоп. вар.: журбувала. ⁵⁾ Копія Макс. Малих; праськ. вид. Своїх діток малесеньких. ⁶⁾ Герг. Країну. ⁷⁾ Праськ. вид. неволю. ⁸⁾ Там-же: Проклинала долю.

- Степі мої запрода́ні
30 Жидові, Німоті,
Сині мої на чужині
На чужій роботі;
Дніпро, брат мій, висихає,
Мене покидає,
35 І моги́ли мої мілі
Моска́ль розриває...
Неха́й ріє-розко́пує, —
Не своє шукає;
А тим ча́сом пере́вертні
40 Неха́й підоста́ють
Та поміжуть Моска́леві
Господарюва́ти,
Та з ма́тері пола́тану
Соро́чку зді́ймати!...¹⁾
45 Помага́йте,²⁾ недо́людки,³⁾
Ма́тірь катува́ти!...“

- На чéтверо розко́пана,
Розрі́та моги́ла!...
Чо́го вони́ там шука́ють?
50 Що́ там схоро́нили
Ста́рі батьки́? От як-би́ то...
Як-би́ то зна́йти те,
Що́ там поховáли,⁴⁾
Не пла́кали-б ді́ти,
55 Ма́ти-б не ри́дала.⁵⁾

Написано 9 жовтня 1843 р. в Березані. Друк. уперве в вид.
Гергарда 1859, ст. 19—21, в львівському вид. 1, ст. 60—61 без дати
і в праській з варіантами, т. II, 53—55, під р. 1845.

¹⁾ Тамже: здирати. ²⁾ Тамже: Поспішайте-ж. ³⁾ Герг. не-
довчені. ⁴⁾ Герг. схоронили. ⁵⁾ У праському вид. подано як ніби
Гергардів варіант зовсім фантастичний ось який:

Ех як би-ж то
Як би були знали,
Що́ там заховали,
Не плакали б діти,
Матір-б не ридала.

К. МАРКЕВИЧУ

- Бандури́сте, орле́ сизий,
Добре́ тобі, бра́те!
Маєш кри́ла, маєш си́лу,
Є́ коли́ літа́ти!
5 Тепе́р ле́тиш в Укра́їну,
Тебе́ ви́гляда́ють;
Полеті́в би́ за то́бою,
Та хто́ приві́тає?
Я й́ тут чу́жий, оди́нокий,
10 І на Укра́їні
Я си́рота, мій го́лубе,
Як і на чу́жині.
Чо́го-ж се́рце б'е́ть ся, рве́ть ся?
Я там оди́нокий!...
15 Оди́нокий?... А Вкра́їна,
А сте́пі ши́рокі!
Там пові́є буйне́сенький,
Як брат заговори́ть,
Там в ши́рокі́м полі́ во́ля,
20 Там сині́є мо́ре,
Виграва́є, хва́лить Бо́га,
Ту́гу розганя́є,
Там моги́ли з буйни́м ві́тром
В сте́пу́ розмовля́ють.
25 Розмовля́ють сумю́ючи,
Отака́ їх мо́ва:
„Було́ коли́сь, мину́ло ся,
Не ве́рнеть ся зно́ву!“
Полеті́в би́, послухав би́,
30 Запла́кав би́ з ні́ми,
Та ба! до́ля прибо́ркала
Між лю́дьми чу́жими.

Друк. уперве: Молодік 1843, г. II, стор. 103—109.

ЧИГИРИН.

(М. С. Щепкіну).

Чигиріне, Чигиріне,¹⁾
 Все на світї гине,
 І святая твої слава
 Як пилина ліне,
 5 За вітрами холодними
 В хмарі пропадає.
 Над землею летять літа,
 Дніпро висихає,²⁾
 Розсипають ся могіли,
 10 Високі могіли,
 Твоя слава; і про тебе,
 Старче малосильний,
 Ніхто й слова не промовить,
 Ніхто й не покаже,
 15 Де ти стояв, чого стояв...³⁾
 І на сміх не скаже!

За-що-ж борілись ми з Ляхами?
 За-що-ж ми різались з ордами?
 За що скоробили списами
 Татарські⁴⁾ ребра?... Засівали
 20 І рудю поливали,
 І шаблями скоробили, —
 Що-ж на ниві уродило?⁵⁾
 Уродила рута, рута —
 Болі нашої отрута.

¹⁾ В вид. львівськ. і праск. вид. Чигирине, Чигирине. ²⁾ Вид. льв. засихає. ³⁾ В вид. льв. сих двоє слів нема. ⁴⁾ В праск. вид. з панамі. ⁵⁾ В льв. вид. Московські, в праск. і жен. татарські. ⁶⁾ Льв. вид. уродилось.

25 А я юродивий на твоїх руїнах
 Марно слюзи трачу. Заснула Україна,
 Бурьяном укрилась, цвілью зацвіла,
 В калюжі, в болоті серце погноїла
 І в дупло холодне талюк напустила,
 30 А дітям надію в степу оддала.

А надію

Вітер по-полю розвіяв,
 Хвиля морем рознесла.
 Нехай же вітер все розносить
 35 На неокраїнім крилі!
 Нехай же серце плаче, просить
 Святої правди на землі!

Чигиріне, Чигиріне,¹⁾
 Мій друже єдиний!
 40 Проспав-еси степи, ліси²⁾
 І всю Україну!
 Спи-ж повітний жидовою,
 Поки сонце встане,
 Поки тії недолітки³⁾
 45 Підростуть⁴⁾ гетьмани.

Помолівшись і я-б заснув,
 Так думи прокляті
 Рвуть ся душу запалити,
 Серце розірвати.
 50 Не рвіть, думи,⁵⁾ не паліте!
 Може верну знову
 Мою правду безталанну,
 Моє тихе слово.
 Може вікую я з його
 55 До старого плуга
 Новий леміш і чересло,
 І в тяжкі упріги
 Може з'ору переліг той,

¹⁾ В львів. і праск. вид. Чигирине, Чигирине. ²⁾ В львів. вид. сині. ³⁾ В праск. вид. недолюди. ⁴⁾ Так в автогр., у виданнях: поростуть. ⁵⁾ В льв. вид. душу.

- А на перелозі
60 Я посію мої сльбзи,
Мої щірі сльбзи.¹⁾
Можє зійдуть і виростуть
Ножі обоюдні,
Розпанахають²⁾ погане,
65 Гниліє серце, трудне,
І віцідять сукровату,
І нальлють живої
Козацької тої крові,
Чистої, святої.
70 Можє, можє... а між тіми,
Між пожами рута
І барвінок розіввєть ся,
І слово забуде,
Моє слово тихе-сумне,
75 Богобоязливе
Згадаєть ся, — і дівоче
Серце боязливе³⁾
Стрепенєть ся як рибонька,
І менє згадає...
80 Слово моє, сльбзи мої,
Раю ти мій, раю!

Спи, Чигріне! Нехай гинуть
У ворога діти!
Спи, гетьмане, поки встане
80 Правда на сїм світі!

Написано у Москві 19 лютого 1844.⁴⁾ Друковано у-перве
у львівських „Поезиях“ (стор. 62—64). У Вечерницях, про які згадано
в „Критичнім розсліди“ В. Доманицького ст. 62, сеї поемки не було.

¹⁾ Льв. вид. сей рядок час. ²⁾ Льв. вид. Розпахають. ³⁾ Льв.
вид. Богоязливе. ⁴⁾ Сей дата в праскїм вид.

С О В А.

- Породила мати сїна
В зеленій діброві,
Дала йому карі бчі
І чорнії брови.
5 Китаїкою повивала,
Всіх святїх благала,
Та щоб йому всі святїї
Талан-долью слали:
„Пошли тобі мати бжжа¹⁾“
10 Тїї благодатї,
Всього того, чого мати
Не зуміє дати!“
До схід сонця воду брала,
В барвінку купала,
15 До півночі колихала,
До світа співала:

„Е-е... лю-лі!
Пітала зазулі,
Зазуля кувала,
10 Правдоньку казала:
Буду сто літ жити,
Тебе годувати,
В жупанї ходити,
Буду панувати.
25 Ой віростеш, сїну,
За півчварта року,
Як княжа дитина,

¹⁾ В автографі: Матер бжжа.

Як ясен високий,
Гнучкий і дебелий,
30 Щасливий, веселий
І не одинікий.
Найдіть тобі рівню
Хоч за морем синім:
Або крамарівну,
35 Або сотниківну,
Таки панну, сину.
У червоних черевиках,
В зеленім жупані
По світлиці похажав,
40 Яз пава, як пані,
Та з тобою розмовляв...
В хаті, як у раї,
А я, сину, на покуті
Тільки поглядаю.

45 Ой сину, мій сину,
Моя ти дитино,
Чи є кращий на всім світі,
На всій Україні?
Нема кращого й не буде...
50 Дивуйтеся, люде!
Нема кращого!... А долю...
Долю роздобуде!...“

Ой зазуде, зазуденько,
На що ти кувала,
55 На що ти їй довгі літа,
Сто літ накувала?
Чи є-ж така на сьм світі
Слухняная доля?
Ох, як би то!... Вміла-б мати
60 З німецького поля
Своїм діточкам закликать
І долю і волю,
Та ба! А зле безталання
Зострінеться завжди —

65 І на шляху і без шляху —
Усюди, де люди.

Кохалася мати сінном,
Як квіткою в гаї,
Кохалася... а тим часом
70 Батько умирав.
Осталася удовою,
Хоч і молодію,
І не одна... Та все-ж тяжко...
З торем та нудьгою
75 Пішла вона до сусідів
Поради просити...
Присудили сусідоньки
У наймах служити.
Ізмиїла, ізмиїла,
80 Кинула господу,
Пішла в найми... не минула
Лихої пригоди.
І день і ніч працювала,
Подушине платила...
85 І синові за три копн
Жупанок купила,
Щоб і воні, удовіне,
До школи ходило.

Ой талане, талане,
90 Удовиний поганий!
Чи ти в полі, чи ти в гаї,
Обідраний цигане,
З бурлаками гуляєш?
Тече вода і на гору
95 Багатою в хату,
А вбогому в ярі треба
Криницю копати.
У багатих ростуть діти —
Вербі при долині;
100 А у вдові одним одно,
Та й те як биліна.

- Дождала ся вдова долі,¹⁾
 Зросту того сина:
 І письменний і вродливий,
 105 Квіточка-дитина!
 Як у Бóга за дверима
 Вдова панувала,
 А дівчата лицяли ся²⁾
 І рушникі дбали.
 110 Полюбила багата —
 Не поцілувала,
 Випивала шóвком хустку —
 Не подарувала.
 Крались злидні із-за моря
 115 В удовину хату,
 Тай підкрались: стали хлопців
 В кайдани кувати,
 Та повезли до прийому
 Битими пляхами.
 120 Пішла й вдова з матерями,
 З дрібними сльозами.
 Де на-ніч ставали —
 Сторожу давали,
 Стару вдову до обóзу
 125 Тай не допускали.
 Ой привезли до прийому
 Чуприни голити:
 Усе дрібні, усе малі,
 Все багатих діти.
 130 Той каліка-недоріка,
 Той не вміє стати,
 Той горбатий, той багатий,
 Тих чотіри в хаті.
 Усі не в лад, усіх пазад,
 135 В усіх доля — мати,
 А у вдові один син,
 Та той як раз під аршин.

¹⁾ Первісно було написано: мати сина. ²⁾ В автографі: лыццылыся.

- Покинула знову хату,
 Сінову господу.
 140 Пішла в найми, за хлїб чéрствий
 Жидам носить воду, —
 Бо хрещені не приймають:¹⁾
 „Старá — кажуть — стала,
 Не здужає“ і огризок
 145 В вікно подавали
 Христа ради... Не дай Бóже
 Такого дожити!
 Не дай Бóже в багатого
 І пить попросіти!
 150 По конійці заробляла,
 Кóпу назбірала,
 Та до сина лист писала,
 У військо послала,
 Полéгшало. Минáє рік
 155 І другий минáє,
 І четвэртий, і десятый —
 І чутки немає.
 Нема чутки. Що тут робить?
 Треба торбу брати
 160 Та йти... іти собак дражнить
 Од хати до хати.
 Взяла торбу, пішла селом,
 На вигоні сіла,
 І в село вже не верталась,
 165 День і ніч сиділа
 Кóло коворотка. Літо
 За літом минáє —
 Помарніла, скалічила,
 Ніхто й не пізнає.
 170 Тай кому там пізнавати
 Каліку убóгу?
 Сидить собі та дивить ся
 В поле, на дорóгу.
 І світáє і смеркає,

¹⁾ Зразу було написано: не прийняли, потім Шевч. поправив

- 175 День божий минає,¹⁾
 А москаля, її сїна,
 Немає, немає.
 По-над ста́вом у ве́чері
 Хита́ється о́черет;
 180 Дожида́є сїна ма́ти
 До до́світа ве́черя́ть.
 По-над ста́вом у ве́чері
 Шепоче́ть ся осо́ка;
 Дожида́є в те́мнім га́ї²⁾
 185 Ді́вчино́нька козака́.
 По-над ста́вом ві́тер віє,
 Лозьи на́гинає,
 Пла́че ма́ти — одна́ в ха́ї,
 А ді́вчина — в га́ї.
 190 Попла́кала чо́рнобри́ва
 Та́й ста́ла співа́ти;
 Попла́кала ста́ра ма́ти
 Та́й ста́ла рида́ти.
 І моли́лась, і рида́ла,
 195 Кляла́ все на сві́ті...
 Ох, тяжкі́ ви, безта́ланні,
 У ма́тері ді́ти!

Скалі́чені ста́рі ру́ки
 До Бо́га зді́ймала,
 200 Сво́ю до́лю про́клинала,
 Сїна ви́мовля́ла.
 То од жа́лю одхо́дила
 І мо́вчки³⁾ жу́рилась,
 Та на шля́х то́ї пе́дале́кшій
 205 Крі́зь слё́зи дивля́лась.
 І де́нь і ні́ч дивля́ла ся,
 Та́й ста́ла пита́ти:
 „Чи не чу́в хто, чи не ба́чив
 Моска́ля-са́дата,

- 210 Мо́го сї́на?...“ Ні́хто не чу́в,
 Ні́хто і не ба́чив.
 Сиди́ть вона́, не йде́ в се́ло,
 Не пи́та й не пла́че.
 Одуре́ла! І не́глину
 215 Муштру́є — то ла́є,
 То го́дує, як ди́тину,
 І си́ном назива́є,
 І ши́печком-ти́хесе́нько
 Крі́зь слё́зи співа́є:
 220 „Змі́я ха́ту запали́ла,¹⁾
 Ді́тям ка́пі наварі́ла,
 Помóрщи́ла постолі́...
 Полеті́ли моска́лі,
 Сі́рі гу́си в і́рій, і́рій,
 225 По чо́тири, по чо́тири,
 Полеті́ли — гел-гел!
 На моги́лі о́рел, —
 На моги́лі се́ред но́чі
 У козака́ ви́їма́ о́чі,
 230 А ді́вчина в те́мнім га́ї
 його́ з ви́їська ви́глядає...“

В де́нь ла́зила по смі́тниках,
 Черепкі́ збіра́ла,
 Промовля́ла: то си́нові
 235 Гості́нця хова́ла.
 А у но́чі розхрі́стана
 І про́стоволо́са
 Се́лом хо́дить, то співа́є,
 То стра́шно голо́сить.
 240 Лю́ди ла́яли... бо, ба́чте,
 Спать ї́м не дава́ла
 Та кро́нivu під їх ти́ном
 І бурья́н топта́ла.

¹⁾ Сего рядка в автогр. нема. ²⁾ Сего слова в автографі не дописано. ³⁾ Зразу було написано: І тижко.

¹⁾ З разу було написано: затопила.

Діти бігали з паліччям
245 У день за вдовою
По улицях та сміючись¹⁾
Дражнили совобю...

Петербург, 6 мая 1844. У перве друк. в місячнику „Нова
Громада“ 1906, кн. X.

ДІВОЧІЇ НОЧІ.

Вісушили карі очі
Дівочії ночі.

Черниця Марьяна.

Розплелá ся густá косá
Аж до пояса,
Розкри́ли ся перси-го́ри —
Хви́лі се́ред мо́ря;
5 Засіяли карі очі —
Зо́ри се́ред но́чі,
Білі ру́ки простягли́ ся, —
Так-би й обви́ли ся
Круго́м ста́ну, — і в поду́шку
10 Холо́дну впи́ли ся
Та́й закля́кли, та́й заме́рли,
З пла́чем розня́ли ся.
„На-що мені́ косá-красá,
Очі голуби́ні,
15 Стан мій гну́чий, коли́ нема́
Вірно́ї дру́жини?
Нема́в з ким полю́битись,
Се́рцем поді́літись...
Се́рце моє́! Се́рце моє́,
20 Тя́жко то́бі би́тись —
Одино́кому! З ким жи́ти,
З ким, сві́те лука́вий,
Скажи́ мені́?... На щó мені́
Та́я сла́ва!... сла́ва...
25 Я люби́ть, я жи́ти хóчу,
Се́рцем — не красо́ю!

¹⁾ 3 разу було написано: та дражнили.

- А мені ще й завідують,
Гордою і злою
Злії люди нарікають,
30 А того й не знають,
Що я в серці заховала...
Нехай нарікають,
Гріх їм буде... Боже мійний,
Чому ти не хочеш
35 Укоротити свої темні,
Тяжкі мені ночі?
Бо я в день не одинока,
З полем розмовляю,
Розмовляю і недолю
40 В полі забуваю.
А в-ночі..."

Та й оніміла,
Сльози полили ся...
Білі руки простягли ся,
В подушку впили ся.

Написано д. 18 мая 1844, Петербург. Вперше вид. в місячнику „Нова Громада“ 1906 р. кн. X.

С О Н

Асхъ истинъ. егоже мїръ
не можѣть прїѣти, ѣко не кидѣтъ
его ниже знаѣтъ его.

Іоан. гл. XIV., ст. 17.

- У всякого свой діля
І свій шлях широкій:
Той мурує, той руйнує,
Той неситим оком
5 За край світа зазирає,
Чи нема країни,
Щоб загарбать і з собою
Взять у домовину;
Той тузами обирає
10 Свата в його хаті,
А той нішком у кутічку
Гострить¹⁾ ніж на брата.
А той тихий та тверезний,
Богобоязливий,
25 Як кішечка підкрадєть ся,
Вїяже нещасливий
У тебе час, та й запустить
Пазурі в печінки.
І не благай, не вїмолять
30 Нї діти, нї жінка.
А той щедрий та розкішний
Все храмї мурує,

¹⁾ У праськім вид. подано як рукописний варіант (чи Шевченків?): точить.

Та отечество так любить,
Так за ним бідкує,
25 Та так з його сердешного
Кров, як воду, точить!...
А братія мовчить собі
Витріщивши очі,
Як ягніта: „Нехай, — каже, —
30 Може так і треба!“

Так і треба! бо немає
Господа на небі!
А ви в ярмі падаєте
Та якогось раю
35 На сім світі бажаєте...¹⁾
Немає! немає!
Шкода й праці! Схаменіть ся
Усі на сім світі,
І царята, і старчіята,
40 Адамові діти!
І той... і той... А що-ж то я?
Ось-що, добрі люди:
Я гуляю, бенкетую
В неділю і в будень.
45 А вам нудно, жалуетесь...²⁾
Йй Богу, не чую!
І не кричить! Я свою пью,
А не кров людськую.

Отак ідучи по-під-тіньню
50 З бенкету п'яний у-ночі
Я міркував собі йдучи,
Поки доплентавсь до хатини.
А в мене діти не кричать
І жінка не лає...
55 Тіхо, як у раї,
Усюди божжа благодать,
І в серці і в хаті.

¹⁾ В праськ. вид. вар. бажаєте. ²⁾ Тамже вар. жалкуєтесь.

Отó-ж я ліг і спати;
А вже підпийлий як засне,
60 То хоч коті гармати,
І усом не моргне.
Та й сон же, сон, на причуд¹⁾ дівний!
Мині приснів ся!
Найтверезійший би упів ся,
65 Скупий жидюга дав би гривню,
Щоб позирнуть на ті дива,
Так чорта-з-два!
Дивлюсь:²⁾ так буцїм то сова
Летить лугами, берегами,
70 Та йетрями,³⁾
Та глибокими ярами,
Та широкими степами.
Та байраками;
А я за нею, та за нею
75 Лечу й прощаю ся з землею:

„Прощай, світе! Прощай, земле,
Неприятний краю!
Мої муки, мої люті⁴⁾
В хмарі⁵⁾ заховаю.
80 А ти, моя Україно,
Безталанна вдово, —
Я до тебе літатиму
З хмари на розмову.
На розмову тиху, сїмну,⁶⁾
85 На раду з тобою
О-півночі падатиму
З чистою⁷⁾ росєю...
Порадимось, посумуєм,
Поки сонце встане,

¹⁾ Клим і лїв. на причуд; у праськ. вид. і у Ром. прочуд;
у вар. праського вид. найпречудовний. ²⁾ Так у Кл. і лїв; жен.,
Огон. і Ром. Дивлю ся, так буцїм сова, злий наголос на буцїм.
³⁾ Так у Кл., лїв. і в автографі, у праськ., жен., Огон. і Романч.
тенетрями. ⁴⁾ В праськ. свої муки, свої люті. ⁵⁾ В праськ. в хмари.
⁶⁾ В автогр. тихосїмну. ⁷⁾ Праськ. вид. Рясною.

90 Поки твої малі діти
На ворога стануть.¹⁾
Прощай же ти, моя нене,
Удово-небого!²⁾
Годуй діток! Жива правда
95 У Господа Бога!

Лечу, дивлюся, аж світає,
Краї неба палає;
Соловейко в темнім гаї
Сонце зустрічає.
100 Тихесенько вітер віє,
Степи, лані мріють,
Між ярми над ставами
Вірби зеленіють.
Саді рясні похилились,
105 Тополі — по волі
Стоять собі мов сторожі,
Розмовляють в полі.³⁾
І усе-ж те,⁴⁾ вся країна
Повита красою,
110 Зелене, вмивається
Ранньою⁵⁾ росю,
Вмивається, красується,⁶⁾
Сонце зустрічає.
І нема йому почину,⁷⁾
115 І краю немає.
Ніхто його не додбає,
Ані розруйнує...
І все то те... Душе моя!
Чого-ж ти сумуєш?
120 Душе моя убогая,
Чого марно плачеш?
Чого тобі шкода? Хіба ти не бачиш?
Хіба ти не чуєш людського плачу?
То глянь, подивися! А я полечу

125 Високо-високо, за синії хмари.
Немає там власті, немає там кари,
Там сміху людського і плачу не чуть.
Он глянь, у тім раю, що ти покидаєш,
Латану свитину з каїми здіймають,
130 З шкурою здіймають, бо нічим обуть
Панят¹⁾ недорослих. А он розпинають
Вдову за подушні, а сина кують,
Єдиного сина, єдину дитину,
Єдину націю в військо оддають,
135 Бо його, бач, тріхи... А он-де, під тіном
Опуща дитина голодвая мре.
А мати пшеницю на панщині жне.
А он — бачиш?... Очі, очі,
Нащо ви здали ся?
140 Чом ви з-малку не вісохли,
Слізми не злили ся?
То покритка по-під-тіньню
З байстрам шкандибає,
Батько й мати одцурались
145 Й чужі не приймають;
Старці навіть цурають ся...
А паніч не знає,
З двадцятою²⁾ недоблюдок
Душі пропиває.
150 Чи Бог бачить із-за хмари
Наші слёзи, горе?
Можє й бачить, та помога,
Як і отті гори
Предковичні, що політі
155 Кровію людською!...

Душе моя убогая,
Лишенько з тобою!

¹⁾ Так у Ром. і в автогр., у всіх інших вид. встануть.
²⁾ В одній копії вар. небога. ³⁾ Кл. і лъв. з полем. ⁴⁾ Рукоп. вар.
у праському вид. І все то те. ⁵⁾ Праське вид. вар. Дрібною. ⁶⁾ Там-
же: З покоп-віку вмивається ся. ⁷⁾ Тамже: загину.

¹⁾ Кл. і лъв. Княжат. ²⁾ Кл. З двадцятото, і пояснене до
сього слова в нотці: „Се повний зрост панича. и вінъ вже має
право владати маскомъ своїмъ У лъв. вид.: З двадцятото, без по-
яснення. В праськім вид. (II, 16) у нотці додано як рукописний
варіант: З двадцятото, недоліток.

Упьємо ся отрутою,
В кризі ляжем спати,
160 Пошлєм думу аж до Бога,
Його розпитати,
Чи довго ще на сїм світі
Катам панувати?

Леті-ж, моя думо, моя ліота мўко,
165 Забері з собою всі ліха, всі зла,
Своє товариство; ти з ними росла,
Ти з ними кохалась, їх тяжкії рўки
Тебе повивали, — бері-ж їх, леті,
Та по всьому небу орду розпусти!

170 Нехай чорніє, червоніє,
Полум'ям повіє,
Нехай знову ригá змії,¹⁾
Трупом зємлю кріє.
А без тебе я де-небудь
175 Сєрце заховаю, —
А тим часом пошукаю
На край світа раю!

І знов лечу по-над зємлю,
І знов прощаю ся я з нею.
180 Тяжко матір покидати
У безвєрхїй хатї,
А ще гірше дивити ся
На слєзби та лати.

Лечу, лечу, а вітер віє,
185 Перєдо мною сніг біліє;
Кругом борі²⁾ та болотá,
Тумán, тумán та пустотá...
Людїй не чуть, не знать і сиду
Людської страшної ногї.

190 І ворогї й не-ворогї,
Прощайте! В гостї не приїду.
Упивайтесь, бенкетуйте,
Я вже не почію;

¹⁾ В праськїм вид. і в Огон. змію. ²⁾ У Кл. і в праськїм вид. гори.

Одін собі на вік-віки
195 В снігу заночує.
І поки ви дознаєтесь,
Що ще єсть країна¹⁾
Неполита²⁾ слїзми, кровью,
То я одпочину.
200 Одпочину!...

Аж слўхаю:

Загулі кайдани
Під зємлю. Подивлю ся —
О, люде поганїй,
Де ти взяв ся? Що ти робиш?
205 Чого ти шукаєш
Під зємлю? Ні, вже мабуть
Я не заховавсь
І на небі!... За-що-ж кара?
За-що менї муки?
210 Кому я що заподїяв?
Чиї тяжкі рўки
В тілі³⁾ дўшу закували,
Сєрце запалили
І галичі⁴⁾ сїлу —
215 Думи розпустили?
За-що, не знаю, а караюсь
І тяжко караюсь!⁵⁾
А коли я спокўтую,
Колї дїжду краю, —
220 Не бачу й не знаю.

Заворухїла ся пустїня,
Мов із тїсноб⁶⁾ домовини

¹⁾ Льв. вид. ще Україна ²⁾ Кл. і льв. Непомита. ³⁾ Рукоп. варіант у праському вид.: В муку, в інших вид. В минї, в автогр. В тілі. ⁴⁾ Так у Кл. льв., в праськїм, у Огон. і Ром. ганячи силу. ⁵⁾ Так у рукоп. зазначенім у праськїм вид. (II, 18); у всіх друкованих текстах менше влучний варіант:

За що, не знаю, а карають,
І тяжко карають.

⁶⁾ Так у Кл. і льв., в праськїм і пізнійших менше відповідне: темної (псує розмір).

- На той останній страшний суд
 Мерці за правдою встають.
 То не вмерлі, не заріті,¹⁾
 225 Не судя ідуть просити,
 Ні, то люди, живі люди
 В кайданах забиті,
 Із пор золото виносьят,
 Щоб пельку залити .
 230 Несітому... То каторжні!
 А за-що? Те знає
 Вседержитель, а може ще
 І він не добачає!
 Оп-де злодій штемпований
 235 Кайдани волочить;
 От розбійник катований
 Зубами скрегоче,
 Недобитка товариша
 Зарізати хоче.
 240 А між ними запеклими
 В кайдани убраний
 Царь всесвітній,²⁾ царь волі, царь
 Штемпом увінчаний.
 В мунці, в каторзі — не просить,
 245 Не плаче, не стогне...
 Раз добром наліте серце
 В-вік не прохолоне.

А де-ж твої думи, рожевії квіти,
 Доглядані, смілі, викохані діти?
 250 Кому-ж ти їх, друже, кому передав?
 Чи може на віки в серці заховав?
 Ой, не ховай, брате, розсили їх, розкидай!
 Зійдуть і ростимуть і вийдуть з їх люди.³⁾

Чи ще митарство, чи вже буде?

¹⁾ Рукоп. вар. праського вид.: не убиті. ²⁾ Тамже: Царь
 Всевишній. ³⁾ Льв. вид.: і у люди вийдуть.

- Буде, буде, бо холодно!
 Мороз розум будить.
 І знов лечу, земля чорніє,
 Дрімая розум, серце мліє.
 Дивлюся хати над шляхами —
 260 То город із стома церквами,
 А в городі, мов журавлі,
 Замуштрували москалі.
 Нагодівані, обути
 І кайданами окуті
 265 Муштрують ся! Далі гляну:
 У долині, мов у ямі,
 На багніщі¹⁾ город мріє,
 Над ним хмарою чорніє
 Туман тяжкий. Долітаю —
 270 То город без краю.
 Чи то турецький?
 Чи то німецький?
 А може те, що й московський!
 Церкві та палати,
 275 Та пані пузати,
 І ні однісінської хати!
 Смеркало ся. Огонь-огнем
 Кругом запалало,
 Аж злякав ся... „Ура! ура!
 280 Ура!“ закричали.
 „Цу-цу, дурні, схаменіть ся!
 Чого се ви раді?
 Що ореті?“ — „Екай хахол!²⁾
 Не знаєш³⁾ параду?
 285 У насъ парадъ. Самъ изволить
 Севодня гуляти“.
 „Та де-ж вона, тая цяця?“
 „Вотъ⁴⁾ видишь палаты?“

¹⁾ Кл. і льв. помилкою: На балищі. ²⁾ Праське і пізнійші
 вид. Екой хохоль. ³⁾ Праське і пізнійші вид. Не знаєть ⁴⁾ Праське
 і пізнійші вид. Вонъ.

- Штовхаюсь я,¹⁾ а землячók,
 290 Спасібі, признав ся,
 З цинковими гудзиками:²⁾
 „Гдѣ ты здѣсь узяль ся?“
 „З України“. — „Да³⁾ какъ же ты
 гаварить не вмѣєшь
 295 Па здѣшнему?“ — „Ба нї, — кажу —
 Говорить я вмю,
 Та не хочу.“⁴⁾ — „Экай⁵⁾ чудаць!
 Я всѣ входы знаю.
 Я здѣсь служу. Коли хочешь,
 300 Въ дворѣць папытаюсь
 Ввести тебя. Только, знаєшь,
 Мы, братъ, просвѣщенє, —
 Не паскуниє полтинкою!“
 „Цур тобі, мерзєний
 305 Каламарю!“
 І зробив ся
 Я знову незримий,
 Та й пропхав ся у палати.
 Бóже мій єдиний,
 Так от-де рай! Ужє на-що
 310 Зблотом облиті
 Блюдолізи! [Аж ось і сам
 Висóкий, сердитий
 Виступає. Обік його
 Жіночка⁶⁾ небога,
 315 Мов опеньок засушений,
 Тонка, довгонóга,
 Та ще й на ліхо⁷⁾ сердєнна
 Хита⁸⁾ головою.
 Так отсє-то та богиця!
 320 Лішєнько з тобою!
 А я дурний, не бачивши
 Тебє, цяцю,⁹⁾ й разу,

¹⁾ Так у автогр., у Кл. і лєв. штовхаю ся, у праськ. і жен. штовхають ся. ²⁾ Автогр. цинковими: Кл. гудзиками. ³⁾ Кл. Та. ⁴⁾ Слова від „Ба“ до „хочу“ у Кл. і лєв. вас. ⁵⁾ Так Кл. і лєв., праськє і пізн. Экай. ⁶⁾ В автогр. Цариця. ⁷⁾ Рукоп. вар. праського вид.: Та не на добро. ⁸⁾ Тамже: Трясе. ⁹⁾ Кл. і лєв.: цяцю.

- Та й повірив тупоріпим
 Твоім віршомазам!
 325 От-то дурний, а ще й бітий,
 На квітók повірив
 Москалєві! От і читай,
 І йми ти їм віри!
 За панами панства, панства
 330 У сріблі та златі!
 Мов кабані годівані,
 Пикати, пузати,
 Аж потіють та товплять ся,
 Щоб то ближче стати
 335 Кóло сáмих: мóже вдáрять,
 Або дүлю дати
 Благовóлять, хоч манєньку,¹⁾
 Хоч пів-дүлі, абі тільки
 Під сáмую піку.
 340 І всї у ряд поставали,
 Нїби без'язіки,
 Анї телєнь!... Царь цвєнькає,
 А діво-царіця,
 Мов та чапля між птахами
 345 Скаче, бадьорить ся.
 Довгєнько в-двох похожали,
 Мов сичі надүті,
 Та щось нїшком розмовляли
 (Здáлека не чути) —
 350 Об отєчєстві, здаєть ся,
 Та новіх петліцях,
 Та об мұштрах ще новійших...
 А потім царіця
 Сїла мóвчки на дзїглику.
 355 Дивлюсь, царь підходить
 До найстáршого, та в піку
 Йогó як затóпить!
 Облизáв ся неборака,

¹⁾ Так Кл. і лєв., пізнїйші вид. маленьку.

Та меншого в пúзо,
360 Аж загуло. А той собі
Ще меншого тúза
Мéжи плéчі; той меншого,
А менший малóго,
А той дрібні́х; а дрібно́та
365 Ужé за порóгом
Як кінеть ся по úлицях,
Та й давай місити
Недóбитків правосла́вних,
А ті голосіти, —
370 Та верещать, та як ревну́ть:
„Гуля наш ба́тюшка, гуля!
Ура́! ура́! ура-а-а!“

Зареготав ся я, та й го́ді;
А й менé давну́ли
375 Таки́ до́бре. Пе́ред світом
Усе́ те засну́ло;
Тільки де-де правосла́вні
По кутка́х стогна́ли,
Та стóгну́чи за ба́тюшку
380 Го́спода блага́ли.
Сми́х і слéзби! От пішо́в я
Го́род озирáти.
Там ніч — як день. Дивлю́ ся я:
385 Пала́ти-пала́ти
По-над тiхо́ю ріко́ю,
А бе́рег обпи́тий
Ввесь ка́міннем. Диву́ю ся,
Мов несамові́тний:
390 Як-то воно́ зроби́ло ся
З ка́люжі тако́ї
Таке́ ди́во!... От тут крóви
Полі́то²⁾ люде́ької
І без пожа́! По́ тим бо́ці

¹⁾ Праського вид. рукоп. вар. Дизую ся. ²⁾ Тамже: Пропало.

395 Тверди́ня й дзвіни́ця,
Мов та шва́йка заго́стрена,
Аж чу́дно диви́ть ся.
І дзига́ри¹⁾ теле́нькають.
Ось²⁾ я повертаю́сь,
400 Аж кiнь лети́ть, ко́питами
Скелю́ розбива́є.
А на ко́ні сиди́ть бхляп,
У сви́ті — не сви́ті,
І без ша́пки, яки́мсь лі́стом
405 Голова́ пові́та.
Кiнь басу́є, от-от річку,
От-от переско́чить, —
А він ру́ку протяга́є,
Мов сві́т увесь хо́че
410 Зага́рбати. Хто-ж се та́кий?
От собі́ й чита́ю,
Що на скелі́ на́ковано:
„Пе́рвому Вто́рая“
Таке́ ди́во поста́вила.
415 Тепе́р же я зна́ю!
Се той Пе́рвий, що розпи́нав
Нашу́ Укра́їну,
А Вто́рая до́кона́ла
Вдову́-сироти́ну.
420 Каті́, каті́, людо́ди!
На́їлись обо́є,
Накра́ли ся, а що взяли́
На той сві́т з собо́ю?
Тя́жко-тя́жко ми́нї ста́ло,
425 Так мов я чита́ю
Істо́рію Укра́їни...
Стою́, заміра́ю.
А тим ча́сом тiхо-тiхо
Та су́мно співа́є
430 Що́сь таке́ невиді́ме;

¹⁾ Праського вид. рукоп. вар.: дзвона́рі, в тексті: дзинка́рі, так і в Огон.; Ром. дзигари. ²⁾ Такé Кл. і лъв., в праськім і пізн. От.

- „Із гóрода із Глúхова
Полки виступали
З заступами на лiнiю,
А менé послали
435 У столицю з козаками
Наказним гетьмáном...
О Бóже мiй милосéрдний!
О царю погáний!
Царю проклятий, несiтний,
440 Гáспиде лукавий!
Що ти зробiв з козаками?
Болотá засiпав
Благорóдними кiстками,
Постáвив столицю¹⁾
445 На iх трúпах катóваних,
І в тёмнiй темниці
Менé, вóльного гетьмáна,
Гóлодом замúчив
У кайдáнах... Царю, царю!
450 І Бог не розлúчить²⁾
Нас з тобою, кайдáнами
Скóваний зо мною
На вiк-вiки. Тяжко минi
Витáть над Невóю...
455 Украiни далéкої
Мóже вже немає;
Полетiв би, подивiв ся,
Так Бог не пускає.
Мóже Москва вiпалила
460 І Днiпрó спусти́ла
В сiнє морé, розкопáла
Висóкi моги́ли,
Нáшу слáву? Бóже милiй!
Зжáль ся,³⁾ Бóже милiй!“

¹⁾ Кл. і лъв.: столиці. ²⁾ Вставлено в текст отсе слово з рукоп. вар. праського вид. зам. менше влучного „розсеудить“ принятого в текст у Кл. у лъв., праським і пізнійших виданнях. ³⁾ Кл. і лъв.: Скажи, вар. праського: Глянь ся.

- 465 Та й замóвкло. Дивлю ся я:
Бiла хмáра криє
Сiнє морé,¹⁾ а в тiй хмáрі
Мов звiрь в гаї вiбє.
То не хмáра: бiла птáшка
470 Хмáрою спусти́лася
Над царем тим мусяняжóвим,
І заголосiла:
„І ми скóванi з тобою,
Людоiде, змiю!
475 На стра́нному на сúдищi
Ми Бóга закри́єм
Од очiй твоiх несiтих.
Ти нас з Украiни
Загнав гóлих і голо́дних
480 У снiг на чужiну,
Та порiзав iз шкур нáших
Собi багрянiцю,
Поши́в жи́лами твердiми,
І заклáв столицю
485 В нóвий рясi. Подивi ся:
Церквi та палáти!
Весели́ ся, лiтний кáте,
Проклятий, проклятий!“
Розлетiлись, розсiпались...
490 Сóнечко вставáло,
А я сто́яв, дивувáв ся,
Так аж стра́нно ста́ло.
Уже вбóгi ворúпились,
На труд поспiшали,
495 І Москалi на розпуттях
Уже муштрувáлись.
По-край у́лиць поспiшали
Зáспанi дiвчáта,
Та не з дóму, а до дóму:

¹⁾ Кл. і праське вид. вар.: небо.

500 Посилала мати
На цілу ніч працювати,
На хліб заробляти.
А я стою похилившись,
Думаю-гадаю:
505 „Як-то тяжко той насущний
Люди заробляють!“

От і братія сипнула
У сенат писати,
Та підписувать, та драти
510 І з батька і з брата.
А між ними і землячки
Де-де поглядають,
По-московськи так і чешуть,¹⁾
Сміють ся та лають
515 Батьків своїх, що з-малечку
Цвѣнькати не вчили
По-німецьки, а то тепер
І кісни в чорнілі!
Пьявкі, пьявкі! Може батько
520 Остатню корову
Жидам продав, поки вівчив
Московської мови!...
Україно, Україно!
Отсе твої діти,
525 Твої квіти молодії,
Чорнілом політі,
Московською блекотою,
В німецьких петліцях
Замучені...²⁾ Плач, Вкраїно,
530 Бездітна вдовіце!

Пітти лишень, подивить ся
До царя в пачати.

¹⁾ У праському вид. рукоп. вар.: різнуть. ²⁾ Тамже: тепли-
цях заглушені.

Що там робить ся? Прихожу:
Старшина пузата
535 Стоїть рядом, сопє, хропє
Та понадувалась
Як індики, і на двері
Косо поглядала.
Аж ось вони й одчинились:
540 Неначе з берлоги
Ведмідь виліз... Ледве-ледве
Переносить ноги,
Та одутий, аж посинів:
Похмілья прокляте
545 Його мучило. Як крикне
На самих пузатих, —
Всі пузаті до одного
В землю провалились.
Він вилупив¹⁾ банькі з лоба,
550 І всі затрусилась,
Що остались.²⁾ Мов скажений
На менших гукє, —
І ті в землю. Він до³⁾ дрібніх, —
І ті пропадають.
555 Він до челяді сунеть ся,⁴⁾ —
І челядь пропала;
До Москалів — і Москалі⁵⁾
Тільки⁶⁾ застогнали,
Пішли в землю! Диво дівне
560 Стало ся на світі!
Дивлю ся я, що дальш буде,
Що буде робити
Мій ведмедик? Стоїть собі,
Голову пону́рив
265 Сіромаха. Де-ж діла ся
Ведмежа⁷⁾ нату́ра?

¹⁾ У праськ. вид. і пізніших випучив. ²⁾ Так Кл., льв
і рукоп. нотка в праському вид.; само праське вид., Огон і Ром.
мають менше відповідне: все затрусилось, що осталося. ³⁾ Праське
вид.: на. ⁴⁾ Праське вид.: і челядь... ⁵⁾ Так Кл., і льв., в праськ.
і пізн. вид.: Москалики. ⁶⁾ Праське і пізн. вид. тяжко. ⁷⁾ Праське
вид. рукоп. вар.: Ведмедська, в автогр. медвежа.

Мов кошеня, такий чудний.
Я аж¹⁾ засміяв ся.
Він і почув, та як гикне!)
570 Я перелякав ся
Та й прокинувся.

Отакé-то
Присніло ся діво!
Чудне якесь. Такé тільки
Сніть ся юродівим
575 Та п'яницям. Не здивуйте,
Браті мої милі,³⁾
Що не своє розказував,⁴⁾
А те, що приснілось.

Петербург 8. Червня 1844.⁵⁾

Друковано у-перве К. Климовичем у Львові 1865, потім у львівськiм вид. 1867, стор. 17—34. Тогож року частина була друкована в Петербурзі в вид. Кожанчикова.

¹⁾ Праське вид. в тексті: як; лѣв. вид. і нота праського: аж.
²⁾ Так Кл., Огон.; нота праського вид.: Він почув се та як зикне;
в тексті: гикне. ³⁾ Кл., лѣв. і рукоп. вар. праського вид.: Братя
любі, милі. ⁴⁾ Кл., лѣв. і вар. праського вид.: розказую. ⁵⁾ Ся дата
в праськiм вид., у Климовича: Місяць червень р. 1844, в Петер-
бурзі.

ХУСТИНА.

У нещлю не гуляла —
Та на шовки¹⁾ заробляла
Та хустину вишивала,
Вишиваючи співала:
5 „Хустиночко мерéжана,
Вишиваная!
Вігаптую, — подарую,
А він менé поцілує...
Хустіно моя!
10 Мальованая!
Здивують ся в-ранці люде,
Що в сіроти хустка буде
Мерéжана,
Мальованая.
15 А я косу розплітаю,
З дружиною похожая...
Доленько моя!...
Матінко моя!... “²⁾
Отак вона вишивала,
20 У віконц³⁾ поглядала,
Чи не ревуть круторогі,
Чи не йде чума́к з дорóги?
Іде чума́к з-за Лима́ну
З чужім добром, безталáнний,
25 Чужі волі поганяє,
Поганяючи співає:

¹⁾ Кон. На шовк. ²⁾ Рядки 15—18 у Кон. стоять перед на-
шими рядками 11—14. ³⁾ Кон. І в віконце.

- „Дóле моя, дóле,
Чом ти не така́я,
Як до́ля чужа́я?
30 Чи я пью́-гуля́ю?
Чи си́ли не ма́ю?
Чи до тебе́ дорі́женьки
У степи́¹⁾ не зна́ю?
Чи до тебе́ свої́ да́ри
35 Я не поси́лаю?
Є у мене́ да́ри —
Очі мої́ ка́рі;
Молоду́ю мою́ си́лу
Бага́ті купи́ли...
40 Мо́же й дівчи́ну без мене́
З іншим заручи́ли?²⁾
Навчи́-ж мене́, моя́³⁾ до́ле,
Гуля́ти, навчи́!“
Та й запла́кав сїрома́ха
45 Степо́м іду́чи...
Ой засто́гнав⁴⁾ сівий пугач
В степу́ на моги́лі;
Зажури́лись чумаче́ньки,
Тя́жко зажури́лись:
50 „Благослови́, ота́мане,
Ко́ло села́ ста́ти,
Та понесе́м⁵⁾ това́риша
В село́ причаща́ти.“
Сповідáли, причаща́ли,
55 Воро́жки⁶⁾ пита́ли, —
Не помо́гло!... З неспі́тним
В дорóгу руша́ли...
Чи то пра́ця зада́вила
Молоду́ю си́лу,⁷⁾
60 Чи то нудьга́ невисипу́ща
Його́ з ніг звали́ла?

¹⁾ Кон. у степу. ²⁾ Кон. одружили. ³⁾ Кон. се слово час.
⁴⁾ Кон. заплакав. ⁵⁾ Огонь і Ром. повезім, Кон. повезем. ⁶⁾ Кон.
и ворожки. ⁷⁾ Рядків 58—59 у Кон. нема.

- Чи то лю́ди пороби́ли¹⁾
Йому́ молодóму,
Що привезли́ його́ з Дону
65 На во́зі до до́му?
Благав́ Бо́га, щоб дівчи́ну,
Хоч село́²⁾ побачи́ть, —
Не доблагав́!... Поховáли,
Ніхто й не запла́че...
70 Поста́вити грома́дою
Хрест над сирото́ю
И розі́шли ся...³⁾ Як билі́на,
Як лист за водо́ю,
Пи́шов коза́к з сьогó сві́та,⁴⁾
75 Все забра́в з собо́ю.

- А деж та́я мальо́вана
Шита́я хусти́на?
А деж та́я весела́я
Дівчи́на-дити́на?
80 На новóму хресті́ ху́стку
Ві́тер розві́ває,
А дівчи́на у черни́ці⁵⁾
Ко́су розплі́тає.

Написано 18 жовтня 1844. Друк. у перше 1891 р. в київськiм збiрнику „Луна“ стор. 3—6, i рiвночасно (в червнi) в львiвськiй часописi „Свiт“ ч. 6, стор. 110, по копiї Ол. Кониського. Д. Василь Доманицький вiднайшов мiж паперами В. Науменка нову копiю, поправнiйшу i повнiйшу вiд копiї Кониського, див. його „Критичний розелiд над текстом „Кобзаря“ Шевченка“, вiдбитка з Кiевск. Стар. 1806 р. стор. 79—81. Сей текст я й поклав основою сего видання. В нотках вiдмiни тексту Кониського.

¹⁾ У Кон. наробили. ²⁾ Кон. Хоч своєю. ³⁾ Кон. Тай розiшлись. ⁴⁾ Кон. свiту. ⁵⁾ Кон. у черницях.

ПУСТКА.

(М. С. Щепкіну).

Заворожї мінї, вольхве,
Друже сивоусий!
Ти вже серце запечатав,
А я — не бою ся...

5 Бою ся ще пригорїлу
Хату¹⁾ руйнувати,
Бою ся ще, мій голубе,
Серце поховати!...

10 Може вернеть ся надїя
З тією водою

Цїлющою, живучою,
Дрібною сльозою;

Може вернеть ся в некрїту²⁾

Пустку зімувати,

15 І укрїе³⁾ і загрїє

Погорїлу хату,⁴⁾

І вімете і виміє,

І світло засвітить;

Може ще раз прокїнуть ся

20 Мої думи-дїти;

Може ще раз пожурю ся,⁵⁾

З дїтками заплачу,

Може ще раз сонце правди

Хоч крізь сон побачу!

25 Встань же, брате, хоч одурї!

Скажї, що робїти:

Чи молїтись, чи журїтись,

Чи тїмь розбїти?⁶⁾

Нап. 13 грудня 1844 Київ. Вперве друк. Основа 1861, кн. 9.

¹⁾ В автогр. пустку. ²⁾ В автогр. з-за світа. ³⁾ В автогр. І витопить. ⁴⁾ В автогр. Хоч в середині обилить горїлую хату.
⁵⁾ В автогр. помолю ся. ⁶⁾ Сю строфу маємо лише в Шевченковім автографі р. Д. п.

Чогó менї тяжко? Чогó менї нудно?
Чогó серце плаче, ридав, кричить,
Мов дитя голодне? Серце моє трудне,
Чогó ти бажавш? що в тебе болить?
5 Чи піти, чи їсти, чи спатоньки хочеш?
Засні, моє серце, на віки засні,
Невкрїте, розбїте.¹⁾ А люд нависній
Нехай скаженїв! Закрий, серце, очі!...

Написано 13 падолиста 1844 Петербург. Друковано у-перве
в „Основі“ 1861, ч. II.

¹⁾ В давнїйших вид. голодне.

МАЛЕНЬКІЙ МАРЬЯНІ.

- Рости, рости, моя пташко,
Мій маковий цвіте,
Розвивайся, поки твоє
Серце не розбіте,
5   Покли люди не дознали
Тихої долини!...
Дознають ся, пограють ся,
Заснуть та й кинуть.
Ані літа молодії
10   Повіті красюю,
Ні карії оченята
Уміті слезою,
Ані серце твоє тихе,
Добре, дівоче
15   Не заступить, не закріє
Неситі очі.
Найдуть злії та й окрадуть,
І тебе убогу
Кинуть в пекло... Замучили ся
20   І прокленеш Бога.
Не цвіти-ж, мій цвіте новий,
Нерозв'ятий цвіте!
Зов'янь тихо, поки твоє
Серце не розбіте.

Написано у Вьюнищах 20 Студня 1844. Автограф у р. Д. п.

Н. В. ГОГОЛЮ.

- За думою дума¹⁾ роєм вилітає:
Одна давить серце, друга роздирає,
А третя тихо-тихесенько плаче
У самому серці,²⁾ може й Бог не бачить.
3   Кому-ж її покажу я,
І хто тую мову
Привітає, угадає
Великеє слово?
Всі оглухли, похилились
10   В кайданах — байдуже!...
Ти смієш ся, а я плачу,
Великий мій друже!
А що вродить з того плачу?
Болиголов,³⁾ брате!
15   Не заревуть в Україні
Вольнії гармати,
Не заріже батько сина,
Рідної⁴⁾ дитини,
За честь, славу, за братерство,
20   За волю країни.⁵⁾
Не заріже, вікохав
Та й продасть в різниці
Москалеві! Се-б то, бачиш,
Лепта удовиці

¹⁾ В копії Лазаревського: За думкою думка. ²⁾ Тамже: У самого серця. ³⁾ Герг. богинова; попр. Шевч. писана рукою Лазаревського: Богослове-брате; поправка Шевч. Бур'ян мабуть; праське вид. Нічого, мій брате. ⁴⁾ Так у праськім вид., в інших: своєї. ⁵⁾ В праськ. вид. За честь, за віру й за братство, за волю України.

25 Престо́лові, оте́честву
Та Німо́ті пла́та...
Неха́й, бра́те! А ми бу́дем
Смі́ятись) та пла́кати.

Написано 30 грудня 1844, Петербург. Друк. у-перве в Гергардових „Новихъ стихотвореніяхъ“ у Липську 1859, стор. 22—23 п. з. Думка. Аж у рукописі знайденом 1907 р. в Департаменті Поліції маємо дату і зазначено, що „Думка“ присвячена М. Гоголю.

Не за́видуй бага́тому:
Бага́тій не ма́є
Ні при́язні, ні любóви,
Він все те найма́є.

5 Не за́видуй могу́чому,
Бо то́й заставля́є;
Не за́видуй і сла́вному:
Сла́вний до́бре зна́є,

Що не його́ люди любóлять,
10 А ту тя́жку сла́ву,
Що він кро́в'ю та сльо́зами
Виле́ на забáву.

І молоді́ як зійду́ть ся,
То любó та ті́хо,
15 Як у ра́ю, — а дівни́х ся:
Вору́шить ся лі́хо...

Не за́видуй же ні́кому,
Диви́сь кругóм себе́:
Нема́ ра́ю на всі́м світі́,
20 Хиба́ що на не́бі!

Написано 4 жовтня 1845 Миргород. Друк. у-перве „Основа“ 1861, кн. III. В рукоп. Департ. Поліц. дата.

¹⁾ В липськiм i праскiм вид. Сміять ся.

Не жені ся на багатій,
Бо вижене з хати;
Не жені ся на убогій,
Бо не будеш спати.

5 Оженісь на вольній волі,
На козацькій долі:
Яка буде, така й буде, —
Чи гола, то й гола!

Та ніхто не докучає
10 І не розважає:¹⁾
Чого боліть? і де боліть? —
Ніхто не питає.²⁾

У-двох, кажуть, і плакати
Мов легше неначе.
15 Не потурай!³⁾ Легше плакати,
Як ніхто не бачить.

Написано 4 жовтня 1845. Миргород. Друк. у-перше „Основа“
1861, кн. III; дату віднайдено в тім же рукоп. Деп. Полт., що й по-
передньої вірші.

¹⁾ Рукоп. Деп. Пол. Та ніхто не розважає І не докучає.
²⁾ Так в рукоп. Деп. Пол., в виданнях: Сам про теє знаєш. ³⁾ Так
в рукоп. Деп. Пол., у виданнях: Брешуть люди.

„ЄРЕТИК“ АБО „ІВАН ГУС“.

Послання славному П. І. Шафарикові.

Запалили у сусіда
Нову добру хату
Сусіди злі,¹⁾ нагріли ся
Та й полягли²⁾ спати,
5 І забули теплий³⁾ попіл
По полю⁴⁾ розвіять.
Лежить попіл на розпутьті,
А в попелі тліє
Огню іскра великого,
10 Тліє, не вгасає,
Підпалу жде,⁵⁾ як той мстник
Часу дожидає,
Злого часу.⁶⁾ Тліла іскра,
Тіхо дотлівала⁷⁾
15 На розпутьті широкому,
Та й гаснути стала.

Отак Німота запалила
Велику хату, і сімью —
Сімью Слав'ян роз'єдинила,⁸⁾
20 І нішком-тіхо⁹⁾ упустила
Усобиць¹⁰⁾ лютую змію.

¹⁾ Рук. Деп. Пол. Злі сусіди, праське вид. сусідоньки. ²⁾ Р.
Д. П. І полягали. ³⁾ Р. Д. П. сирій. ⁴⁾ Р. Д. П. По вітру. ⁵⁾ Р. Д.
П. Жде підпаду. ⁶⁾ Праське вид. Непевного. ⁷⁾ Праське вид. Незримо
сина, Р. Д. П. Тліла — дожидала. ⁸⁾ Праське вид. Слав'ян тих
славних порізнила. ⁹⁾ Праське вид. І тихо-тихо. ¹⁰⁾ В рук. Д. П.
Усобиц.

Полили ся ріки крѳви,
Пожар погасили,¹⁾
А Нїмчики пожарїще
25 Й сирїт подїлили.)
Виростали у кайданах
Славьянської дїти,
І забули у неволї,²⁾
Що вони на світї.³⁾
30 А на давнїм пожарїщі
Іскра братства тїла,
Дотлївала, дожидала
Рук твердїх та смїлих.
І дождалась... Прозрїв еси
35 В попелї глибоко
Огонь добрий смїлим серцем,
Смїлим брїлїм⁴⁾ оком;
І засвітив, любовїдре,
Світоч правди, волї,
40 І Славьян сїмью велику
Во тьмі і неволї
Перелїчив до одного,
Перелїчив трупи
А не Славьян, і став еси
45 На великих кїпах
На розпутьї всесвітньому
Іезекїїлем.
І, о дїво, трупи встали
І очі розкрили!
50 І брат з братом обняли ся
І проговорили
Слово тихої любови
На віки і віки!
І потекли в одне море
55 Славьянської ріки!

Слава тобі, любовїдре,⁶⁾
Чеху-Славьянине,

¹⁾ Праське вид. загасили ²⁾ Праськ. роздїлили. ³⁾ Літогр. і Кожанч. І забули невольники, Чиї вони діти. ⁴⁾ Літогр. добрим.
⁵⁾ Праськ. Славьянину.

Що не дав ти потонути
В нїмецькій пучинї
60 Нашій правдї! Твоє море
Славьянське, пове
Затого вже буде повне,
І попливе човен
З широкими вітрилами
65 І з добрим кормилом,
Попливе на вольнїм морї,
На широкїх філях.
Слава-ж тобі, Шафарьку,¹⁾
Во віки і віки,
70 Що звів еси²⁾ в одне море
Славьянської ріки.

Привітай же в своїй славі
І мою убогу
Лїпту, дїму немудрую
75 Про Чеха святого,
Великого мученика,
Про славного Гїса!
Прийми, отче! А я нїшком
Богу помолю ся,
80 Щоб усі Славьяне стали
Добрими братами
І синами сонця правди
І єретиками
Отакими, як Констанський
85 Єрети́к великий!...
Мир мірові подарують
І славу во віки!

Написано д. 22 падолиста 1845.

¹⁾ Праське вид. славний Чеху. ²⁾ Кож. і праськ. злив еси.
³⁾ Праське вид. тихо.

I.

Камень, вгнуже некрогоша выжда-
щн, сей бысть во главо оугла: отъ
Господа бысть сей, и есть дивенъ
во очесѣхъ нашихъ.¹⁾

Псалом CXVII, ст. 22.

„Кругом неправда і певолія,
Народ замучений мовчить,
90 А на апостольським престолі
Чернець годіваний сидить,
Людською кровію торгуює²⁾
І рай у найми оддає...
Небесний Царю, суд твій всеує³⁾
95 І всеує царствіє Твоє!

Розбійники, людоїди
Правду поборолн,
Осміяли Твою славу
І сілу і волю!
100 Люди стогнуть у кайданах,
Немає з ким взятись,
Розкуватись, одностаїне,
Односёрдне стаїтн⁴⁾
За євангеліє правди,
105 За темніі люди.
Нема кому!... Бóже, Бóже,
Чи то-ж і не бóде?
Чи⁵⁾ настане великий час
Небесної кáри?
110 Чи розлóним три корóни⁶⁾
На гóрдій тіярі?

¹⁾ В давніших вид. отъ Господа бысть сіе и есть дивно во очесѣхъ нашихъ ²⁾ Літогр. і Р. Д. П. шинкує ³⁾ В копіях з автографів Шевч. Небесний царю, суд твій всеує, в прась. вид. Небесний царь! І суд твій всеує. ⁴⁾ Рук. Д. Пол. Земля плаче, як за дітьми мати: Нема кому розкувати, Одностаїне стати. ⁵⁾ Р. Д. П. Ні, настане. ⁶⁾ Правда: Чи розібем; Р. Д. П. Чи розпадутъ ся корони.

Розлóнимо!... Благослови¹⁾
Не на месть і муки,²⁾
Благослови мої, Бóже,
115 Нетвёрдіі руки
И слово тихее!... О, Бóже!
Чи вони-ж почують?...³⁾
Ні! Ні!
Вони поснóли, не почують.
Огнем збужу їх, напою,
120 Кнαιοю і нагодюю
Гойодних кровію...⁴⁾

Отак
У келїї своїй правдивий
Іван Гус думав розкувати
Народ замучений,⁵⁾ і діво,
125 Святєс діво показати
Очам незрячим...

„Поборюсь!...⁶⁾
За правду Бог!...⁷⁾ Да совершіть ся!“
І в Вифлеємськую каплицю
Пішов молити ся вірний⁸⁾ Гус.

II.

Папська булла.

130 „Во імя Гóспода Христа
За нас розпóтого на дрéві,
І всѣх апóстолів святїхъ,
Петра і Пáвла особліве,

¹⁾ Правда: Розібемо; Р. Д. П. Роспадутъ ся: копія Жемчужникова: Благослови, милый Бóже. ²⁾ Рук. Д. П. На месть і на муки. ³⁾ Р. Д. П. сих двоих рядків нема. ⁴⁾ Вставляю в текст рядки 118—122 з автогр. Шевченка, що містить ся в музею Тарновського хоча Шевч. сам перекреслив сі вірші і заступив їх точками, та вони добре заповнюють люку. ⁵⁾ Автогр. Тарн. Розірвать оковы адові ⁶⁾ Правда: Помолюсь. ⁷⁾ Правда: За мною Бог., копія Жемч. За мене. ⁸⁾ Автографи мають: добрый, ширій, певный.

- Ми розрішаємо гріхи
 135 Святотоу бўллою сією
 Рабінї божїй отїї самїй,¹⁾
 Що водїли по ўлицях
 В Празї позавчора,
 Отїї самїй, що хилилась²⁾
 140 По шинках, по станах,
 По чернечих переходах,
 По келїях п'яна.
 Ота сама заробила
 Та бўлду купила, —
 145 Тепер святá!...“
 „Бóже, Бóже,
 Великая сїло!
 Великая славо, зглянь ся на людїй!
 Одпочїнь од кáри у святóму раї!
 За-що пропадають, за-що Ти караєш
 150 Своїх і покїрних і добрих дїтїй?
 За-що закрїв їх добрі очї,
 І вільний³⁾ рóзум окував
 Кайданами лихóї нóчі?
 Прозріте, лóди, день настáв!
 155 Проснїть ся,⁴⁾ Чéхи, змїйте лóду,
 Розправте рúки, будьте лóди,
 А не посмїшице ченцям!
 Розбїйники, катї в тїярах,
 Все потопїли, все взяли,
 160 Мов у Москóвії⁵⁾ Татáри,
 І нам слїпїм передали
 Свої догмáти. Кров, пожари,
 Всї зла на свїті, вóйни, чвáри,
 Пекельних мук безкраїй ряд,
 165 І пóвен Рим байстрят —
 От їх догмáти і їх слава!
 Та явна слава!... А тепер
 Святїм⁶⁾ положе́но конкля́вом:

¹⁾ Так рук. Д. пол., праське вид. божїй отїї. ²⁾ Так рук. Д. п., в старших вид. хилилась. ³⁾ Ром. вільний. ⁴⁾ Р. Д. п. Прокиньтєсь. ⁵⁾ Давні вид. у Москві, Р. Д. П. Московїї. ⁶⁾ Р. Д. П. Отгм.

- Хто без святої бўлли вмер.
 170 У пекло прóсто! Хто-ж заплáтить
 За бўллу в-двоє, — рїз хоч брата,
 Окрóме папи і ченця, —
 І в рай іди кїнець кїнцям!
 У злódїя вже злódїй краде,
 175 Та ще й у цérкві... Гади! гади!
 Чи напиш ся ви, чи нї
 Людськóї крóви?! Не мінї,
 Великий Гóсподи, простóму
 Судить великїї дїла
 180 Твоєї вóлі!... Лóдї зла
 Не дїєш без вини нїкóму!
 Молю ся, Гóсподи, помїлуй,
 Спасї ти нас, святáя сїло!
 Зломї язїк мїй за хулї,
 185 Та язви мїра ізцїлї!
 Не дай знуцáти ся лукавим
 І над твоєю вїчною славою
 Й над нáми, прóстими людьмї!“¹⁾
 І плакав Гус молїтву дїя,
 190 І гірко²⁾ плакав; люд мовчáв
 І дивува́в ся: що він дїяв?³⁾
 На кóго рúку піднїмав?⁴⁾
 „Дивїть ся, лóди! Ось де бўлла,
 Що я читáв!“ — І показáв
 195 Перéд наро́дом.⁵⁾ Всї здрїгну́ли:
 Івáн Гус бўллу розїдрáв!⁶⁾
 Із Вифле́мськóї капліцї
 Аж до всесвїтнóї столїцї
 Луна́ гогóчучи неслáсь;
 200 Ченцї ховають ся: мов кáра,

¹⁾ Рядки 182—187 заховали ся в копїї Жемчужникова і в Р. Деп. Пол., в сьому останньому з відмінкою: язвї язик. ²⁾ Праське вид. тяжко. ³⁾ Р. Д. П. дїє. ⁴⁾ Праськ вид. руки, Р. Д. П. підїйма. ⁵⁾ В копїї Жемч. і перед народом. ⁶⁾ Ром розїдрав.

- Луна в конкляві віддалась, —
 І похилила ся тіра...
 Шепочеть ся Авіньона¹⁾
 З римськими ченцями;
 205 Шепочуть ся антипапи,
 Аж трясуть ся стани
 Від шопоту. Кардинали
 Як гадюки вьють ся
 Круг тіяри, та ніщечком
 210 Мов коті гризуть ся
 За мишеня... Та й як такі?
 Однієї шкурі
 Така сила! А м'яси́ва!
 Аж здригну́ли мури,
 215 Як зачу́ли,²⁾ що у Празі
 Загелкали гу́си
 Та з орлами летять бить ся...

- Конклав схамену́в ся,
 Зібрав раду. Положи́ли
 220 Односта́йне ста́ти
 Проти́ Гуса, і в Констанцу
 Всіх воро́н склика́ти,
 Та й стере́гти яко́ мо́га³⁾
 І з ве́рху і з до́лу,
 225 Щоб не вті́кла тая пта́ха
 На сла́вья́нське по́ле.

III.

- Як та га́лчя по́ле ври́ла,
 Ченці по́вали́ли
 До Констанці, шляхи́, степи́
 230 Мов сара́на вкри́ли...

¹⁾ Праск. Авіньон. ²⁾ Р. Д. П. як згадали. ³⁾ В давніх вид. Та і стере́ти як мо́га.

- Барони, герцоги і діюки,
 Псарі, герольди, шинкарі
 І трубаду́ри-кобза́рі,
 І шляхом військo мов гадюки.
 235 За герцогі́нями Ні́мота,
 Хто з сокола́ми на рука́х,
 Хто пішки, ве́рхи на осла́х, —
 Так аж ки́шіть! Все на охоту,
 Мов гад у прі́й поспіша́!
 240 О Че́ху, де тво́я ду́ша?
 Диві́сь, що си́ли повали́ло,
 Мов Сараці́на воюва́ть
 Або вели́кого Атті́лу!
 У Празі́ глу́хо гомоня́ть,
 245 І́мперя і Вячесла́ви
 І той собо́р тисячегла́вий
 У го́лос ла́ють, не хотя́ть
 Пуска́ть в Констанц Іва́на Гуса
 „Жив Бог! Жива́ ду́ша моя́!
 250 Бра́ті, я сме́рти не бою́ ся!
 Я докажу́ оти́м змі́ям,
 Я ві́рву їх неси́те жа́ло!...“
 І Че́хи Гуса прово́жали,
 Мов ді́ти ба́тька...

- 255 Задзвони́ли у Констанці́
 Ра́но в усі́ дзвони́,
 Зібра́ли ся кардина́ли
 Гладкі та черво́ні,
 Мов буга́ї в за́городу,
 260 І прелатів ла́ва,
 І три па́пи, і баро́нство,
 І вінча́ні гла́ви.
 Зібра́ли ся мов І́уди
 На суд нече́стивий
 265 Проти́в Христа́. Сва́ри, го́мін
 То реве́, то ві́є,
 Як та о́рда у та́борі

Або жиді в шкóлі...
І — всім разом заціпило!...

- 270 Мов кедр сэред по́ля
Лива́нського у кайданах
Став Гус пе́ред німи
І оки́нув нечесті́вих
Орлі́ми очі́ма.
275 Затру́сїлись, побі́лїли,
Мо́вчки озира́ли
Му́ченика. „Чо́го мене́
Ви¹⁾ на про́ю позва́ли?
Чи диві́ть ся на кайдани?“
280 „Мовчі́, Че́ше смі́лий!“
Га́дюкою заши́пи́ли,
Зві́рем заре́вїли.
„Ти є́реті́к! Ти є́реті́к!
Ти сї́еш розко́ли,
285 Усо́бни́ца розсі́ваєш,²⁾
Свя́тїйшо́ї во́лі
Не прийма́єш!... Одно́ сло́во —
Ти Бо́гом прокля́тий!
Ти є́реті́к! Ти є́реті́к!...“
290 Реві́ли прелати́.
„Ти усóбник!... Одно́ сло́во —
Ти всі́ми прокля́тий!...“
Подиві́в ся Гус на па́пи
Та й вийшо́в з пала́ти!...
295 „Поборо́ли! Поборо́ли!“
Мов обі́лені́ли.³⁾
„Автодафе́! Автодафе́!“
Гурто́м заре́вїли.

І ці́лу ніч бенкетува́ли
300 Ченці́, баро́ни, всі́ цилі́

¹⁾ В рукоп. а може лиш у друку: Чл. ²⁾ В рукоп. а може
лиш у друку (Былое): розсі́ваєш ³⁾ Р. Д. II. а може лише друк:
обелені́ли.

І п'яні́ Гуса́ проклина́ли,
Аж по́ки дзвóни загучі́ли
І сві́т на́ста́в... Іду́ть мо́літь ся
Ченці́ за Гуса́. З-за го́ри
305 Черво́не со́нце аж горі́ть:
І со́нце хо́че подиві́ть ся,
Що бу́дуть з пра́ведним творі́ть?!

Задзвоні́ли в усі́ дзвóни,
І повезлі́ Гуса́
310 На Го́лгофу́ у кайданах.
І не стре́пену́в ся
Пе́ред огне́м, став на йóму
І мо́літву дї́в:
„О Го́споди́ ми́лосе́рдний,
315 Що́ я запо́ді́яв
Отсі́м лю́дям, тво́їм лю́дям?
За що́ мене́ сү́дять?
За що́ мене́ розпина́ють?
Лю́ди, до́брі лю́ди,
320 Мо́літе́ ся! Лю́ті зві́рі
При́йшли́ в о́внї́х шку́рах
І па́зурі́ розпо́усти́ли;
Нї́ го́ри, нї́ му́ри
Не схова́ють! Розі́ллеть ся
325 Черво́неє мо́ре
Кро́ви, кро́ви з ді́тїй ва́ших...
О го́ре! о́ го́ре!
Он-де во́ні, в я́сних рі́зах...
Їх лю́тії о́чі“ —
330 „Палі́! палі́!“
„Уже́ кро́ви“ —
„Палі́! палі́!“
„Кро́ви, кро́ви хо́чуть!
Кро́ви ва́шої!...“ — І ді́мом
335 Пра́ведного́ вкрі́ло.
„Мо́літе́ ся! Мо́літе́ ся!
Го́споди, поми́луй,

Прости Ти їм, бо не знають...“
Тай не чути стало!
340 Мов собаки коло огню')
Кругом ченці стали.
Бояли ся, щоб не виліз
Гадиною з жару
Та не повів на короні
345 Або на тіярі.

Погас огонь, дунув вітер
І попіл розвіяв.
І бачили на тіярі
Червоного змія
350 Прості люди. Пішли ченці
и Те Deum співали,
Розійшли ся по трапезах
І трапезували
І день і ніч аж поцухли.
355 Малою сім'єю
Зійшлись Чехи, взяли землі
З під костра, і з нею
Пішли в Прагу.

Отак Гуса

Ченці осудили,
360 Запалили, — та божого
Слова не спалили.
Не вгадали, що вилетить
Орел із-за хмар
Замість гуса, і розклює
365 Високу тіяру.
Байдуже їм, розлетілись
Мов тії ворони
З кровавого того свята.
Ченці і барони
370 Розвернулись у будінках
І гадки не мають:

1) Первісно: костра.

Бенкетують, та інколи
Те Deum співають.
Все зробили... Пострівайте!
375 Он над головою
Старий Жияка з Таборова
Махнув булавкою!

Написано 10 жовтня 1845 в селі Маріїнським. Початок „Послання“ видруковано вперше в „Основах“ 1861, кн. I, а 1863 вийшла в Відні літографована подоби́зна „Послання“. Цілу поему віднайдено аж 1906 р. в архіві Департаменту Поліції в Петербурзі.

НЕВОЛЬНИК

Посвята.

- Думи мої молодії,
Понурії¹⁾ діти,
І ви мене покинули!...²⁾
Пустку натопити
5 Нема кому... Остав ся я,
Та не сиротою,³⁾
А з тобою молодію,
Раю мій, покій,
Моя зоре досвітняя,
10 Єдина думо
Пречистая! Ти вітаєш,
Як у того Нуми
Тая пімфа Егерія:
Так ти, моя зоре,
15 Просіяєш на до мною,
Неби заговориш,
Усміхнеш ся. Дивлю ся я —
Нічого не бачу.⁴⁾

¹⁾ Р. Д. П. Поховані. ²⁾ Р. Д. П. Не літають з того світа.
³⁾ Р. Д. П. покинули сиротою з тобою одною. Р. Д. П. має замість
рядків 9—19 ось які рядки:

Ніхто не зна мого раю,
І сама не знаєш
Що вітаєш на до мною,
Як зорі над гаєм.
І дивлю ся я, дивлю ся,
А ти, моя зоре,
Спускаєш ся низесенько,
Тихо заговориш,
Усміхнеш ся, потівиш ся, —
Дивлюсь, і не бачу..

Прокіну ся — серце плаче,
20 І очі заплачуть.

- Спасибі, зіронько! Миніє
Неясний день мій: вже смеркає.
Над головою вже несє
Свою некліпаную косу
25 Косар непевний, мовчки сгобсиль,¹⁾
А там і слід мій занесє
Холодний вітер. Все миніє!...
Згадаєш може молодая²⁾
Вилиту сльозами
30 Мою думу, і тихими,
Тихими річами
Проговориш: „Я любила
Його на сїм світї,
Й на тїм світї любитиму.“
35 О мій тихий світе,
Моя зоре вечірняя!
Я буду вітати
Коло тебе і за тебе
Господа благати!³⁾

I.

- 40 Той блукає за морями,
Світ перехожіє,⁴⁾
Долі, доленьки шукає, —⁵⁾
Немає, немає,

¹⁾ В рукоп. Дел. П. замість цих 3 рядків:

Над головою вже трясє
Косою смерть. І поховують.

²⁾ В рукоп. Д. П. і ти случаем прочитаєш. ³⁾ В р. Д. пол. замість
сего закінчення читаємо ось що:

Я його любила
І він не знав!... Зоре мой,
На мою могилу
Світї, зоре! А я буду
З за свита літати.
І про тебе, моє серце,
На небі співати.

⁴⁾ Р. Д. П. перепливає. ⁵⁾ Р. Д. П. Шука долі, не находить.

- Мов умерла! А той¹⁾ рвѣть ся
 45 З усієї сім'ї
 За долею... от-от догнав,
 І — бебѣх в могилу!
 А в іншого сіромахи²⁾
 Ні хати, ні поля,
 50 Тільки торба, а з торбини
 Виглядає доля,
 Мов³⁾ дитинка; а він її
 Лає, проклинає
 І за чвѣртку закладає, —⁴⁾
 55 Ні, не покидає!
 Як реп'ях той учепить ся
 За латані полі,
 Та й збірає колосочки
 На чужому полі;
 60 А там — снопи, а там скірти,
 А там — у падахах
 Сидить собі сіромаха,⁵⁾
 Мов у своїй хаті.
 Така-то⁶⁾ доля тая, —
 65 Хоч і не шукайте!
 Кого схоче,⁷⁾ сама найде,
 У колісці найде.

Ще на Україні веселі
 І вольнії пишались села
 70 Тоді, як праведно жили
 Старий козак і діток двое.
 Ще за Гетьманщини старої
 Давно се діялось колись.

Так коло полу-дня в неділю
 75 Та на Зелених ще її святках,

¹⁾ Р. Д. П. Інший. ²⁾ Р. Д. П. А в третього як у старця.
³⁾ Р. Д. П. Як. ⁴⁾ Р. Д. П. І жилові заставляє. ⁵⁾ Р. Д. П. наш
 сирота. ⁶⁾ Р. Д. П. А така то. ⁷⁾ Р. Д. П. Кого любить.

- Під хатою в сорочці білій
 Сидів з бандурою у руках
 Старий козак. — „І так, і сяк!“
 Старий міркє, розмовляє:
 80 „І треба б,“ каже, „и тріхи пкѣда!¹⁾
 А треба буде. Два-три²⁾ го́да
 Нехай по світу погуляє³⁾
 Та сам своєю пошукє,
 Як я шукєв колись... Яріно,
 85 А де Степан?“ — „А он під тіном
 Неваче вкѣпаний стоїть!“
 „А я й не бачу! А ідїть
 Лишень сюди, та ідїть обѣ...
 А нуте, діти, отакі!“
 90 І вдарив по струнах.⁴⁾
 Старий грає, а Яріна
 З Степаном танцює;
 Старий грає, промовляє,
 Ногами тупцює:
 95 „Як-би міні лиха та лиха,
 Як-би міні свекрівонька тіха,
 Як-би міні чоловік молодий,
 До другої не ходів, не любів!⁵⁾
 Ой гоп, чики-чіки!
 100 Та червоні черевіки,
 Та троїсті музики, —
 Од віка до віка
 Я любила б чоловіка!
 Ой гоп, заходівсь,
 105 Зробів хату, оженивсь,
 І піч затопив,
 І вечерять наварів. —
 „Ану, діти, оттакі!“⁶⁾
 І старий підняв ся,
 110 Як ударить, як ушкварить,
 Аж у бѣки взяв ся!

¹⁾ Р. Д. П. І гребаб то і нїкода. ²⁾ Р. Д. П. хоч два ³⁾ Р.
 Д. П. поблукає. ⁴⁾ Так у Р. Д. П., в старших вид. вишкварив.
⁵⁾ Р. Д. П. Та другої не любив, не любив. ⁶⁾ Р. Д. П. Отак, діти!

„Чи так, чи не так,
Уродив постернак,
А петрушку
115 Криши в юшку,
Буде смак, буде смак!
Ой так, такі так,
Оженів ся козак,
Кинув хату
120 І кімнату,
Та й потяг у байрак.

„Ні, не та вже, підтопталась
Старá моя сіла!
Утомів ся. А все се ви
125 Так розворушили.
О бодай вас! Що-то літа!
Ні вже, не до-ладу,
Минуло ся. Іді лишень
Полуднувать лагодь;
130 Гуляючи, як той казав,
Шматок хліба ззісти.
Іді-ж, доню! А ти, сину,
Послухаєш вісти.
Сідай лишень! Як убіли
135 Твого батька Івана
В Шляхетчині, то ти ще був
Маленьким, Степане,
Ще й не лазив.“ — „То я не син?
Я чужий вам,¹⁾ тату?“
140 „Та не чужий!²⁾ Стривай лишень!
От умерла й мати,
Такі твоє,³⁾ а я й кажу
Покійній Марині.
Мойй жінці: „А що, — кажу, —“
145 Возьмим за шпину“

¹⁾ Р. Д. п. Я не син ваш, тату? ²⁾ Р. Д. п. Та ні, не син.
³⁾ Р. Д. п. Ти й не зостав ся. ⁴⁾ Р. Д. п. Таки жінці: А зна-
єш що?

Тебе б то се... — „Добре, — каже
Покійна Марина,
„Чому не взять?“ — „Взяли тебе
Ми та й) спарували
150 З Яриночкою) до-купн...
А тепер осталося
Ось що робить: ти на літї,
І Ярина зріє;²⁾
Треба буде людей шукать⁴⁾
155 Та що-небудь діять.
Як ти скажеш?“ — „Я не знаю,
Бо я думав... тече...“
„Що Ярина сестра тобі?⁵⁾
А вонó не тече.
160 Вонó просто: любите ся,
Та й з Богом до шлюбу!⁶⁾
А поки що⁷⁾ треба буде
І на чужі люди
Подивитись, як там живуть:
165 Чи орють,
Чи не на ораному сїють
І просто жнуть,
І немолоченеє віють,
Та як і мелять і їдять, —
170 Все треба знать.
Так от як, друже:⁸⁾ треба в люди
На рік, на два піти
У наймити;
Тоді й побачимо, що буде.
175 Бо хто не вмє заробить,
То той не вмїтиме й пожити.
А ти як думаєш, небоже?...
Не думай! Коли хочеш знать,
Де лучче ліхом торгувать,
180 Іді ти в Січ. Як Бог помóже,

¹⁾ Р. Д. п. Ог ми й. ²⁾ Р. Д. п. Вас з Яриною. ³⁾ Р. Д.
п. Ось бачиш що: ти на порі, І Ярина спіє. ⁴⁾ Р. Д. п. питать.
⁵⁾ Р. Д. п. твоя. ⁶⁾ Р. Д. п. як любитеся, То й жінкою буде. ⁷⁾ Р.
Д. п. Та перш ось що: ⁸⁾ Р. Д. п. друже.

Там найсі ся всіх хлібів;
 Я їх чимало попоїв —
 І досі нудно, як згадаю!
 Коли здобудеш — принесеш;
 185 А коли згубиш — поживеш
 Моє добро! Та хоч звичаю
 Козацького набереш ся
 Та побачиш світа
 Не такого, як у бурсі,¹⁾
 190 А живі мисліте
 З товариством²⁾ прочитаеш,
 Та по-молодечій
 Будеш Богу молити ся,
 А не по-чернечій
 195 Харамаркати. Отак сину!
 Помолівшись³⁾ Богу
 Осідлаєм буланого⁴⁾
 Та й гайда⁵⁾ в дорігу.
 Ходім лишень полуднувати!
 200 Чи ти вже,⁶⁾ Яріно,
 Змайструвала⁷⁾ нам що небудь?
 Отак-то, сину!...
 „Уже, таточку!“ — озвалась
 Із хати Яріна.

II.

205 Не їсть ся, не пьєть ся, і серце не бьєть ся,
 І очі не бачать, не чуть голови.
 Неначе немає, ніби неживий,
 Замість шматка хліба за кухоль берєть ся.
 Дивить ся Яріна та нішком смієть ся:
 210 „Що се йому стало? Ні їсти, ні пить,
 Нічого не хоче! Чи не занедужав?
 Братіку Степане, що в тебе болить?“
 Яріна питає.⁸⁾ Старому байдуже,

¹⁾ Р. Д. п. як у Братстві. ²⁾ Р. Д. п. на синьому. ³⁾ Р. Д. п. Помолимось. ⁴⁾ Р. Д. п. Та сивого осідлаєм ⁵⁾ Р. Д. п. І гайда. ⁶⁾ Р. Д. п. Що ти там. ⁷⁾ Р. Д. п. Уже, тату. ⁸⁾ Р. Д. п. Очима спитала.

Ніби-то й не чує. — „Чи жать, чи не жать,
 215 А сіяти треба!“ — старий примовляє
 Ніби-то до себе. „А нумо вставать!
 Де вечірні може не пошкандибаю.
 А ти, Степане, ляжеш спать,
 Бо завтра рано треба встать
 220 Та коня сідмать.“

„Степаночку, голубчику,
 Чого се¹⁾ ти плачеш?
 Усміхні ся, подиви ся!²⁾
 Хиба ти не бачиш,
 225 Що й я плачу? Розсердив ся
 Бог знає на кого,
 Та й зо мною не говорить.
 Утечу,³⁾ ей-Богу,
 Та й сховаюсь у бур'яні...⁴⁾
 230 Скажи бо, Степане,
 Може й справді нездужаєш?
 Я злля достану,
 Я побіжу за бабою...
 Може се з пристріту?“
 235 „Ні, Яріно, моє серце,
 Мій рожевий квіте!...
 Я не брат тобі, Яріно!
 Я завтра покину
 Тебе й батька, на чужині⁵⁾
 240 Де небудь загину;
 А ти⁶⁾ мене й не згадаєш,
 Забудеш, Яріно,
 Свого брата!“ — „Схамені ся!⁷⁾
 Ей-Богу, з пристріту!
 245 Я не сестра? Хто-ж отсе я?⁸⁾
 О Боже, мій світе,
 Що тут діять?⁹⁾ Батька нема,
 А він занедужав

¹⁾ Р. Д. п. Чого бо. ²⁾ Р. Д. п. Усміхні ся бо до мене. ³⁾ Р. Д. п. Заплачу. ⁴⁾ Р. Д. п. Тай утечу... ось побачиш! ⁵⁾ Р. Д. п. сиротами. ⁶⁾ Давні вид. А то. ⁷⁾ Р. Д. п. Перехрестись! ⁸⁾ Р. Д. п. Хтож я така? ⁹⁾ Р. Д. п. робить.

- Та ще й уміре. О Боже мій!
- 250 А йому й байдуже,
Мов смієть ся. Степаночку,
Хиба ти не знаєш,
Що без тебе і таточка¹⁾
І мене не стане?“²⁾
- 255 „Ні, Яріно, я не кину,
А тільки поїду
Недалеко. А на той рік
Я до вас приїду
З старостами, за тобою“)
- 260 Та за рупниками.
Чи подаєш?“ — „Та цур тобі
З тими старостами!
Ще й жартує!“ — „Не жартую,
Бі-Богу, Яріно,
- 265 Не жартую!“, — „То се й справді
Ти завтра покинеш
Мене й батька? Не жартуєш?
Скажи-бо, Степане!
Хиба й справді не сестра я?“
- 270 „Ні, моє кохання,
Моє серце!“ — „Боже ж ти мій!
Чому я не знала?
Була б тебе не любила
І не цілувала...
- 275 Ой-ой сором! Геть од мене!
Пусті мене! Бачиш,
Який добрий! Та пусті бо
Бі-Богу, заплачу...“⁴⁾

¹⁾ Р. Д. п. Що з тобою і татуся. ²⁾ Р. Д. п. Й мене похочуть. ³⁾ Р. Д. п.:

Од вас завтра, а приїду,
На той рік приїду
Вже не братом, з Запорожжя.

⁴⁾ Р. Д. п.:

Пусті мої руки!
Ти не брат мій! Ти не брат мій!
Муко моя, муко!

- І заплакала Яріна,
280 Як та дитина,¹⁾
І крізь слізи промовляла:
„Покіне! покіне!“
Як той явір над водою
Степан похитив ся,
285 Щірі слізи козацькї
В серці запеклі ся,
Мов у пеклі. А Яріна
То клені, то просить,
То замовкне, подивить ся,
290 І знов заголосить.
Не чули ся, як смеркло ся;
І сестру і брата
Ніби сківаних до-купі
Застав батько в хаті.
- 295 І світ настав, а Яріні
Не спить ся,²⁾ ридає.
Уже Степан із криниці
Коня напуває;
Й вона з відрами побігла³⁾
- 300 Ніби за водою
До криниці. А тим часом
Запорожську збрóю
Старий виніє⁴⁾ із комори.
Дивить ся, радіє,
305 Приміряє, ніби знову
Старій молодіє.
Та й заплакав. — „Збрóє моя,
Збрóє золотая!
Літа мої молодії,
310 Сіло молодая!
Послужі, моя ти збрóє,
Молодій ще сілі,

¹⁾ Р. Д. п. мала. ²⁾ Р. Д. п. ридає. ³⁾ Р. Д. п. Взяла відратай побігла. ⁴⁾ Р. Д. п. Виніє батько.

Послужий йому так щиро,
Як мині служила!“

- 315 Вернули ся од криниці,
І Степан сідлає
Коня, свого товариша,
І жупан одягає.
А Ярина дає зброю,
320 На поробі стої;
Степан її надіває,
Та плачуть обое.
І шаблюка, мов гадюка,
А ратнице-дрючина,
325 І сапогал семипяденний¹⁾
Повіє за плечима.
Аж зомліла, як узріла;
І старий заплакав,
Як побачив на коневі
330 Такого юнака.
Ведє коня за поводи
Та плаче Ярина;
Старий батько іде рядом
Научає²⁾ сина,
335 Як у війську пробувати,
Старших шанувати,
Товариство поважати,
В табор не ховатись.
„Нехай тебе Бог заступить!“ —
340 Як за селом стали,
Сказав батько, — та всі трое
Разом заридали.
Степан гукнув,³⁾ і курява
Шляхом піднята ся.
345 „Не барі ся, мій синочку,
Швидче повертай ся!“
Сказав старий. А Ярина,

- Мов тая ялина¹⁾
При долині похитілась.
350 Мовчала²⁾ Ярина,
Тільки слюзи утирає,
На шлях поглядає:
Із куряви щось вигляне
І знов пропадає;
355 Ніби півка через поле
Котить ся, чорніє,
Провпадає³⁾ мовічкою,
Тільки-тільки мріє,
Та й пропало. Довго-довго
360 Стояла Ярина
Та дивилась, чи не вірне
Знову компанія
Із куряви. Не вірнула,
Пропала. І знову
365 Заплакала Яриночка⁴⁾
Та й пішла⁵⁾ до-дому.

III.

- Минають дні, минає літо,
Настала осінь, шелестить
Пожовкле листя. Мов убитий
370 Старий під хатою сидить.
Дочка нездужає Ярина,
Його єдина дитина
Покинуть хоче! З ким дожить,
Добити віку вікового?
375 Згадав Степана молодого,
Згадав свої благі літа,
Згадав та заплакав
Багатий, сивий сирота:
Мов лату на латі
380 На серце печалі нашіли літа.⁶⁾

¹⁾ Р. Д. п. І сапогал семипяденний. ²⁾ Р. Д. п. Наставляє.
³⁾ Р. Д. п. свистів.

¹⁾ Р. Д. п. Старий сказав таї заплакав; Мов тая ялина.
²⁾ Р. Д. п. Замовкла. ³⁾ Р. Д. п. ховасть ся. ⁴⁾ Р. Д. п. додає:
А за нею старий батько. ⁵⁾ Р. Д. п. пішли. ⁶⁾ Сідва рядки в Р. Д. п.

„В Твоїх руках все на світі,
Твоя всюди¹⁾ воля!
Нехай буде так, як хочеш,²⁾
Така моя доля!“

385 Старій вимовив, і нішком
Богу помолів ся,
Та й пішов собі з-під хати
В садок походити.

І барвінком і рúтою
390 І рястом квітчав
Весна зéмлю, мов дівчину
В зеленому гаї;
І сонечко серед неба
Опинилось — стало,
395 Мов жених той молодýю,
Зéмлю оглядало.
І Ярина вийшла з хати
На світ божий глянуть, —
Лéдве вийшла; усміхнеть ся,
400 То піде, то стане,
Роздядав, дивуєть ся,
Та любо, та тихо,
Ніби вчора народилась...
А лóтеє ліхо
405 В самім серці ворухнулось
І світ запалило.
Як билина підкошена,
Ярина схилилась;
Як з квіточки роса вранці,
410 Сльози полили ся.
Старій батько кодо неї
Як дуб похилив ся.

Одужала Яриночка.
Ідуть люди в Київ

¹⁾ Р. Д. п. Твоя свята. ²⁾ Р. Д. п. як буде.

415 Та в Почаїв помолитись,
І вона йде з ними.
У Києві великому
Всіх святих благала,
У Межигорського Спаса
420 Тричі причащалась,
У Почаєві святому
Ридала, молилась,
Щоб Степан той, доля тая
Йй хоча приснилась.
425 Не приснилась!...¹⁾ Вернула ся,
Знову забіліла
Зіма біла. За зímою
Знов зазеленіла
Весна бóжа. Вийшла з хати
430 На світ дивуватись
Яриночка, та не Бóга
Святого благати,
А ніщечком у ворóжки
Про його спитати.²⁾

435 І ворóжка ворóжила,
Пристрит замовляла,
Талан-дóлю та весілля
З воску виливала.
„Он бачиш, кінь осідланий
440 Тóпає ногою
Під козаком? А он-де йде
Дідусь з бородою
Аж до колін. Отó грóші;³⁾
Як би догадав ся

¹⁾ Р. Д. п. Не снила ся. ²⁾ Замість остатніх 6 рядків у рук.
Д. п. читаємо:

Знов Ярина вийшла з хати
На світ дивуватись,
Та не святих вже благати,
Ворóжки питати.

³⁾ Р. Д. п. дод. бач, віскриний

- 445 Козак отой зляка́ть дїда...¹⁾
Зляка́в та²⁾ й схова́в ся
За моги́лу, лі́чить гро́ші...
А он зно́ву шля́хом
Козак і́де, нїби ста́рець, —³⁾
450 То. бач, ра́ди стра́ху,
Щоб Ляхи́ або Тата́ри⁴⁾
Ча́сом не спі́ткали.“
І раде́сенька Яри́на
До-до́му верта́лась.⁵⁾

IV.

- 455 У́же трети́й і четве́ртий
І п'я́тий ми́нає
Не ма́лий рік, а Степа́на
Нема́в, нема́в!
І сте́жечки-дори́женьки⁶⁾
460 Яро́м та горо́ю
Уто́птані⁷⁾ до воро́жки,
Порослі́ траво́ю.
Нема́ його́! У черни́ці
Ко́су розпліта́є
465 Безта́ланна; ко́ло не́ї
Па́дає, блага́є
Стари́й ба́тько, хоч лі́течко.⁸⁾
Хоч Пе́тра діжда́ти,
Хоч Зе́леної неде́лі...⁹⁾
470 Діжда́лись, і ха́ту¹⁰⁾
Укві́тчали гарне́сенько,¹¹⁾

¹⁾ Р. Д. п. Та втер йому, отже й утер! ²⁾ Р. Д. п. Диви ся. ³⁾ Р. Д. п. Заплющившись з торбинками. ⁴⁾ Р. Д. п. Щоб Татари або Ляхи. ⁵⁾ Р. Д. п. І радісенька до дому Ярина верталась. ⁶⁾ У давніх вид. стежка-дориженька. ⁷⁾ Р. Д. п. Що топані. ⁸⁾ Р. Д. п. годочок. ⁹⁾ Р. Д. п. Зелених. ¹⁰⁾ Р. Д. п. Уквітчали хату. ¹¹⁾ Р. Д. п. І любовитком і клечанням.

- І в сорочка́х¹⁾ білих
Невеселе́²⁾ мов сі́роти
Під ха́тою сі́ли.
475 Сидя́ть собі та суму́ють.
Слу́хають: що́сь грає
Мов на ко́бзі, на ули́ці,³⁾
І нїби співа́є...

Д у м а.

- У неде́лю вранці́ ра́но
480 Сине́ мо́ре гра́ло:
Това́риство кошово́го
На ра́ді проха́ло:
„Благослови́, ота́мане,
Байдакі́ спуска́ти,⁴⁾
485 Та за Те́ндер погуля́ти,
Ту́рка пошукати́.“
Чайки́ й байдакі́ спуска́ли,
Гарма́тами рештува́ли,
З Дніпро́вого ги́рла ши́рокого впли́вали,
490 Сре́д но́чі те́мної
На мо́рі синьо́му
За остро́вом Те́ндером потопа́ли,
Пропада́ли...
Оди́н потопа́є,
495 Други́й вирина́є,
Коза́цтву-това́риству із синьо́ї хви́лі руко́ю маха́є
І зично́ гука́є:
„Неха́й вам, панове́ това́риство, Бог допомага́є!“
І в сині́й хви́лі потопа́є, пропада́є.
500 Тільки́ три чайки́, сла́ва Бо́гу,
Ота́мана ку́рінного́,
Сироти́ Степа́на молодого́
Сине́ мо́ре не втопи́ло,

¹⁾ Р. Д. п. У сорочках. ²⁾ Р. Д. п. У неде́лю. ³⁾ Р. Д. п. за ворітьми. ⁴⁾ Р. Д. п. Чайки поспускати.

А в турецьку зéмлю агаря́нську
505 Без корми́л¹⁾ приби́ло.
Тоді́ сироту́ Степа́на,
Козака́ лейстрово́го,
Ота́мана молодо́го
Ту́рки-янича́ри лови́ли,
510 З гарма́ти грима́ли,
В кайда́ни кувáли,
В Царегра́дську ба́шту сажа́ли,
В тяжку́ю нево́лю²⁾ завдава́ли...
Ой Спа́се наш Межи́горський,³⁾
515 Чудотво́рний Спа́се,
І лю́тому во́рогові
Не допу́сті впа́сти
В турецьку́ зéмлю, в тяжку́ю нево́лю!
Там кайда́ни по три пуди,
520 Ота́манам — по чо́тирі...
І сві́та бо́жого не ба́чять, не зна́ють,
Під земле́ю ка́мінь лама́ють,
Без спо́віді́ свято́ї уми́рають,
Як соба́ки зди́хають, пропада́ють.

525 І згада́в сирота́ Степа́н в нево́лі
Сво́ю дале́ку⁴⁾ Укра́їну,
Нері́дного ба́тька старо́го,
І ко́ника вороно́го,
І нері́дну сестру́ Яри́ну...
530 Пла́че, рида́є,
До Бо́га ру́ки зди́має,
Кайда́ни лама́є,
Уті́кає на во́льну во́лю...
Уже́ на тре́тьому́ по́лі
535 Ту́рки-янича́ри догна́ли,⁵⁾
До стóвпа в́язи́ли,
Очі́ ви́ймáли.

¹⁾ Шевч. писав корми́л ²⁾ Р. Д. п. роботу. ³⁾ Р. Д. п. чудо-
творний. ⁴⁾ Р. Д. п. ма́тір. ⁵⁾ Р. Д. п. ловили.

Гаря́чим залі́зом ви́пика́ли,
В кайда́ни кувáли.⁶⁾
540 В тю́рму поса́дили
Та й⁷⁾ заму́ривали...“

Отáк на ули́ці під ти́ном
Ще́ молодий кобза́рь сто́яв
Кпро́ невобльни́ка співа́в.
545 За́ ти́ном слуха́ла Яри́на,
І не дослу́хала — упáла.
„Степа́ночку! Степа́ночку!“
Крича́ла, рида́ла.
„Степа́ночку, мо́є се́рце,
550 Де-ж се́ ти ба́рив ся?
Та́ту! Та́ту! Іди́ть сю́ди,⁸⁾
Іди́ть, подиві́тесь!“
Прийшо́в старий,⁴⁾ розгляда́є,
І сво́го) Степа́на
555 Не пізна́є, — таке́ з його́⁶⁾
Зроби́ли кайда́ни!
„Сину́ ти́ мій безта́ланний,
Мо́я ти⁷⁾ дити́но,
Де́ ти в сві́ті по́гиба́єш,⁸⁾
560 Сину́ мій є́диний?“
Пла́че старий та́ рида́є,⁹⁾
и Степа́н слі́пий¹⁰⁾ пла́че
Невидю́щими очі́ма,
Мов со́нце побáчив.
565 І беру́ть його́ під ру́ки
І ве́дуть у ха́ту,
І віта́є Яри́ночка
Мов рідного б́рата;

¹⁾ Р. Д. п. забили. ²⁾ Р. Д. п. І. ³⁾ Р. Д. п. не Степан
наш. ⁴⁾ Р. Д. п. батько. ⁵⁾ Р. Д. п. Насилу. ⁶⁾ Р. Д. п. Розпізнає,
отак його. ⁷⁾ Р. Д. п. Добран. ⁸⁾ Р. Д. п. пробував ся, авт. муз.
Тарн. погібав. ⁹⁾ Р. Д. п. обнімас. ¹⁰⁾ Р. Д. п. І сліпий мій.

І голову йому зміла
570 І ноги умила,
І в сорочці тонкій, білій
За стіл посадила;
Годувала, напувала,
Положила спати
575 У кімнаті¹⁾ і тихенько
Вийшла з батьком з хати.

Через тиждень без старостів
За Степана свата
Старий своєю Яриночку, —
580 І Ярина в хаті...
„Ні, не треба, мій таточку,
Не треба, Ярино!“ —
Степан каже.²⁾ „Я загинув,
На віки загинув!
585 За-що ж свої молодії
Ти літа погубиш
За калікою, Ярино?³⁾
Насміються люди,
І Бог святіїй покарає,
590 І прожене долю
З сії хати веселої
На чужее поле.
Ні, Ярино, Бог не кине
І знайде дружину;
595 А я піду в Запороззя,
Там я не загину,
Нагодують.“⁴⁾
„Ні, Степане,
Моя ти дитино!
І Господь тебе покине,⁵⁾
600 Як ти нас⁶⁾ покинеш.

¹⁾ Р. Д. п. На периві. ²⁾ Р. Д. п. Подивить ся. ³⁾ Р. Д. п. З калікою... Ні, Ярино. ⁴⁾ Р. Д. п. Мене люблять ⁵⁾ Р. Д. п. І Бог тебе покарає ⁶⁾ Р. Д. п. Як мене.

Оставайся, Степаночку!
Коли не хоч братись,
То так будемо: я сестрою,
А ти будеш братом,
605 І дітьми йому обоє,
Батькові старому.
Не йди од нас, Степаночку,
Не кидай нас знову!
Не покинеш?... „Ні, Ярино!“
610 І Степан остався.
Зрадів старий мов маленький,
Аж за кобзу взяв ся;
Хотів вшкварить метелицю
З усієї сили,
615 Та не вшкварив...
Під хатою
Усі трое сіли.
„Розкажи ж ти нам, Степане,
Про свою долю!
Бо й я такі гуляв колись
620 В турецькій неволі.“
„Ото-ж мене, вже сліпого,
На світ випускали
З товариством. Товариство
На Січ прямувало
625 І мене взяли з собою,
І через Балкани
Простали ми в Україну
Вольними ногами.
А на тихому Дуная
630 Нас перебігають
Січовики-Запорозьці
І в Січ завертають...
І розказують, і плачуть,
Як Січ руйнували,
640 Як Москалі срібло-злото
І свічки забрали
У Покрови, як козаки
В-ночі утікали,

- І на тішому Дунаю
 645 Новім Кошém стали;
 Як цариця по Київу
 З Нечосом ходіла
 І Межигорського Спаса
 В-ночі запалила,
 650 І по Дніпрі у золотій
 Галері гуляла,
 На пожір той поглядала,
 Нішком усміхалась.
 І як степі запоріжські
 655 Тоді поділили
 І панам на Україні
 Люд закріпостили...
 Як Кирило з старшинами
 Пудром обсипались
 660 І в царіці, мов собачи,
 Патінки лизали.
 Отак, тату! Я щасливий,
 Що очей не маю,
 Що нічого того в світі
 665 Не бачу й не знаю...
 Ляхи були, усе взяли,
 Кров повипивали,
 А Москалі і світ божий
 В п'ято закували.
- 670 „Отакé-то! Тяжко, тату,
 Із своєї хати
 До Турчина) поганого
 В сусіди прохатись!
 Тепер, кажуть, в Слободзії
 675 Останки збірає
 Головатий, та на Кубань
 Хлопців підмовляє...²⁾
 Нехай йому Бог поміже!
 А що з того буде —

¹⁾ Р. Д. п. нехриста. ²⁾ Р. Д. п. Черкесів ляхас:

- 680 Святий знає! Почуємо,
 Що розкажуть люди.“

- Отак вони що день божий
 У двох розмовляли
 До півночі, а Яріна
 685 Господарювала,
 Та святих отих благала.
 Такий-ж ублагала:
 На всеїдний у неділю
 Вона спарувалась
 690 З сліпим своїм...

Такé-то

- Скоїлось на світі,
 Мої любі дівчаточка,
 Рожевії квіти!
 Такé-то! Одружились
 695 Мої молодії.
 Може воно й не до-ладу,
 Та що маю діять,
 Коли такé сподіялось?

- Рік уже минає,
 700 Уже й другий. З дружиною
 Яріна гуляє
 По садочку. Старий батько
 Сидить коло хати,
 Та вчить внука пузанчика
 705 Чолом оддавати...

Епілог.

- Отсé і вся моя дума.
 Не здивуйте, люди!
 Те, що було, минуло ся
 І знову не буде.
 710 Минули ся мої слёзи,
 Не врьте ся, не плаче

- Потóчене старé сёрце,
І óчі не бачять
Ні тiхóї хати́ночки
715 В забу́тому кра́ю,
Ні тiхóї доли́ночки,
Ні тёмно́го га́ю;
Ні дiвчи́ни молодóї
и малóї дити́ни
720 Я не бачу щасли́вої:
Все пла́че, все гiне!
І рад би я схова́ти ся,
Але де? — не зна́ю.
Скрiзь непра́вда, де не гля́ну,
725 Скрiзь Го́спода ла́ють!
Сёрце вья́не, засиха́є,
Замерза́ють слёзи...
І втомíвся я одинóкий
На са́мiй дорóзi...
730 Отакé-то! Не здиву́йте,
Що во́роном кря́чу:
Хма́ра со́нце заступíла,
Я свíта не ба́чу.
Лёдвe-лёдвe о-пiвнóчi
735 Сёрцем прозира́ю,
І нёмощну мо́ю думу
За свíт поси́лаю
Сцiлю́щої й живíщої
Води́ пошукáти:
740 Як iнколи, то й принесе́
І покро́пить в ха́тi,
І засвíтить о́гoнь чистий,
І сýмно і тiхo
Розка́зує про весíлля,
745 Зверта́є на дiхo...

Тепéр мiнi про слiпóго
Сироту́ кинча́є,
Але як до́вести кра́ю,
І сама́ не зна́є:

- 750 Бо не бу́ло то́го дiва
Мо́же спо́кон-вiку,
Щоб щасли́ва бу́ла жíнка
З слíпим чоловíком.
Отже ста́ло таке дiво!
755 Год, други́й мина́є,
Як побра́лись, а дивíть ся:
В купоч́i гуля́ють
По садóчку. Старíй ба́тько
Сиди́ть ко́ло ха́ти
760 Та вчи́ть вну́ка малéнького
Чоло́м отдава́ти.

Написано 16 жовтня 1845 в селі Маріїнськiм. В-перше друк.
в Основі 1861 кн. 4 і 1862 кн. 6. В основі сего тексту лежать
автографи з муз. Тарновського і віднайдені у Департаменті поліції.

ВЕЛИКИЙ ЛЬОХ.

(Містерія).

Положила єси насъ ссѣдомъ нашимъ
подражаніє и порѣганіє сѣрнимъ окрестъ
насъ. Положила єси насъ въ притчѣ
во азыцѣхъ, поклоненію главѣ въ лю-
дѣхъ.

Псаломъ XLIII. ст. 14—15.

I. Три душі.

Як сніг, три пташечки летіли
Через Суботове і сіли
На похиленому хресті
На старій церкві. „Бог простить!
5 Ми пташки-душі, а не люди.
А відсіля виднійше буде,
Як¹⁾ розкопуватимуть льох.
Коли-б вже швидче розкопали,
Тоді б у рай нас повпускали,
10 Бо так сказав Петрові Бог:
„Тоді їх в рай ми повпускаєм,
Як все Москаль позабірає,²⁾
Як розкопа Великий льох.“

Перша душа.

Як була я людиною,³⁾
15 То Прісею звалась;

¹⁾ Праське й женевсь. вид. додають зайве: той. ²⁾ Прась. по-
розбірас. ³⁾ Жен. молодого

Я отучечки й родилась,
Тут і¹⁾ виростала.
Отут було на цвинтарі
Я з дітьми гуляю,
20 З тим Юрусем²⁾ гетьманенком
У піжмурки граюсь;³⁾
А гетьманша було вийде
Та й кинє в будинок.
Он-де плуна: отам⁴⁾ міні
25 І фік і родзинок,
Всього міні понадає
І на руках носить.
А до гетьмана як прийдуть
Із Чигрина гості,
30 То се й плють було за мною.
Одягнуть, обують,
І гетьман берє на руки,
Носить і цілує...
Отак-то я в Суботові
35 Росла-виростала,
Як квіточка, і всі мене
Любили й кохали,⁵⁾
І нікому я нічого,
Ні-же злого слова
40 Не сказала. Уродлива
Та й ще чорноброба!
Всі на мене залицялись
І сватати стали;
А у мене як на тее-ж
45 І рушники⁶⁾ ткались.
От-от була б подавала,
Та ліхо зустріло.

Вранці-рано в Пилипівку,
Як-раз у неділю
50 Я йшла за водою.

¹⁾ Жен. тут і. ²⁾ Жен. із Юрусем. ³⁾ Жен. граєм. ⁴⁾ Жен.
а там. ⁵⁾ Р. Д. п. вітали. ⁶⁾ Р. Д. п. І рушники вже.

- (Вже й криниця тая
Засунулась¹⁾ і вісохла,
А я все літаю!)²⁾
Дивлюсь, гетьман з старшиною...
55 Я воді набрала,
Та в-повні шлях перейшла їм;³⁾
А того й не знала,
Що він їхав в Переяслав
Москві присягати.
60 І вже ледве я не-ледве
Донесла до хати
Оту воду. Чом я з нею
Відер не побіла?...
Батька, матір, себе, брата.
65 Собак отруїла
Тюю клятою водою!
От за-що караюсь,
От за-що мені, сестрички,
І в рай не пускають.⁴⁾

Друга душа.

- 70 А мені, мої сестрички,
За те не пустили,
Що цареві московському
Коня напоїла
В Бату́рині, як він їхав
75 В Москву́ із Полтави.
Я була ще недоліток,⁵⁾
Як Бату́рин сла́вний
Москва́ в-ночі запалила,
Чече́ля уби́ла,
80 І старо́го і мало́го
В Сеймі пото́пила.
Я між трупа́ми валя́лась
У са́мих па́татах

¹⁾ Р. Д. п. Замиліла. ²⁾ Прась. вітаю ³⁾ Жем. шлях і перейшла. ⁴⁾ Жем. не пустили. ⁵⁾ Р. Д. п. недолітком, праське вид. недолюдком.

- Мазе́пиних. Ко́ло мене
85 І сестра́ і ма́ти
Заріза́ні, обня́вши ся
Зо мно́ю лежа́ли.
І на си́лу то, на си́лу
Мене́ оди́рвали
90 Од ма́тери нежы́вої.¹⁾
Що вже я проси́ла
Моско́вського ко́питана,
Щоб і мене́ во́или!
Ні, не во́или, а пусти́ли
95 Моска́лям на гри́ще...²⁾
На си́лу я схова́ла ся³⁾
На тім пожа́рищі.
Однá тільки і остала́сь⁴⁾
В Бату́рині ха́та,
100 І в тій ха́ті⁵⁾ поста́вили
Царя́ ночува́ти,
Як верта́в ся з під⁶⁾ Полта́ви.
А я йшла́ з водо́ю⁷⁾
До ха́тини,⁸⁾ а він мені
105 Маха́є руко́ю:
Звелі́в⁹⁾ коня́ напо́йти,
А я й напо́їла;
Я й не зна́ла,¹⁰⁾ що я тя́жко,
Тя́жко со́гріши́ла.
110 Ле́две я дійшла́ до ха́ти,
На поро́зі впала́,
А на за́втра, як цар вийшо́в,¹¹⁾
Мене́ похова́ла
Та бабу́ся, що оста́лась
115 На тій пожа́рині,
Та, що¹²⁾ й мене́ привіта́ла

¹⁾ Праське вид. неживою. ²⁾ Праське вид. на зрище. ³⁾ Пр. вид. я заховалась. ⁴⁾ Пр. вид. й зостала ся. ⁵⁾ Пр. вид. І в ту хату. ⁶⁾ Р. Д. п. Як вертався із під. ⁷⁾ Пр. і жен. вид. Я йшла за водою. ⁸⁾ Пр. вид. повз хатину, вар. до хатини, жен. повз хатю. ⁹⁾ Пр. вид. Каже, так в Р. Д. пол. ¹⁰⁾ Р. Д. п. Я не знала. ¹¹⁾ Прась. вид. Цар поїхав в Московщину, вар. прась. вид. На порозі, як цар вийшов, мене поховали. ¹²⁾ Жем. Та ще й.

- В безверхій хатині.
А по за́втрі й вона́ вмерла
І зотїла в хаті,¹⁾
120 Бо нікому в Батурині
Було поховати.
Уже й хату розкидали
І свілок з слова́ми²⁾
На вугільле попалили,
125 А я над ярами
І степами³⁾ козацькими
І досі літаю,
А за що мене́ карають,
Я й сама́ не знаю.
130 Мабу́ть за те, що всякому
Служила, годїла,
Що цареві москóвському
Коня напоїла.

Третя душа.

- А я в Київі⁴⁾ родїлась,
135 Ще й не говори́ла,
Мене́ ма́ти ще⁵⁾ сповіту
На руках носїла,
Як їхала Катерїна
В Київ по Дніпрові,
140 А ми з⁶⁾ ма́тірю сидїли
На горі в діброві.
Я плакала; я не знаю,
Чи їсти хотїлось,
Чи може що в маленької
145 На той час болїло.
Мене́ ма́ти забавляла,
На Дні́пр поглядала
І галєру золоту́ю
Мині показала.

¹⁾ Сих двох рядків у праськ. вид. нема, у жен. А на завтра.
²⁾ Праськ. вид. хрещатий. ³⁾ Праськ. вид. й бараками. ⁴⁾ Праськ. вид.
В Канів. ⁵⁾ Праськ. вид. не. ⁶⁾ Праськ. вид. А я з ма́тірю сидїла.

- 150 Мов будинок;¹⁾ а в галєр
Князі і всі сїли,
Воеводи, а між ними
Царїця сидїла,
Я глянула, усміхну́лась,
155 Та й дїху не стало.
Й ма́ти вмерла. В одній ямі
Обо́х поховали.
От за що, мої сестриці,
Я тепер караюсь,
160 За що мене́ на митарства²⁾
Й досі не пускають.
Чи я зна́ла ще спові́та,
Що та́я царї́ця
Лютїй во́рог України,
165 Голóдна вовчи́ця?³⁾

Смеркаєть ся: Полетїмо
Ночувати в Чуту:⁴⁾
Як що буде робити ся,
Відтїль буде чути.⁵⁾

- 170 Схопи́ли ся білесенькі
І в ліс полетїли,
І в купочі́ на дубочку
Ночувати сїли.

¹⁾ Праське вид.:

І... і показала
На галєру золоту́ю:
„Он глянь лиш“ сказала,
„Мов будинок пливе“.

²⁾ Рук. Деп. пол. митарство. ³⁾ Вар. праськ. вид. левичище. В тім-
же й жен. виданю додано ще один рядок: Скажіте, сестриці, якого
не ставимо в текст. ⁴⁾ Праськ. вид. в пущу, але подано й варіант
Чуту: в жен. вид. до сього слова додано нотку: „Ліс коло Старої
Січи.“ ⁵⁾ Жен. вид. видніш буде і чу́тно.

II. Три ворони.

Перша.

Крав! крав! крав!
175 Крав Богдан крам,
Та повіз у Київ,
Та продав злодіям
Той крам, що накрів.

Друга.

Я в Паризі була,
180 Та три злоті¹⁾ з Радзивілом
Та з Потіцьким пропила.

Третя.

Через мость идѣть чортъ,
А коза по водѣ:
Быть бѣдѣ! Быть бѣдѣ!

185 Отак кричали і летіли
Ворони з трьох сторін, і сіли
На маяку, що на горі
Посеред лісу, усі три.
Мов на мороз понадувались,
190 Одна на другу позирали,
Неначе три сестри старі,
Що діували, діували,
Аж поки мохом²⁾ поросли.

Перша.

Отсе тобі, а се тобі!
195 Я отсе літала
Аж у Сибір, та в одного
Декабриста вкрала
Трохи жовці. От, бачите,

¹⁾ Р. Д. п. злота. ²⁾ Рукоп. вар. лихом.

Є чим розговітись!¹⁾
200 Ну, а в твоїй Московщині
Є чим поживітись?²⁾
Чи чорт-ма й тепер нічого?

Третя.

Є, сестриці, багато!
Три укази³⁾ накаркала⁴⁾
205 На одну дорігу.

Перша.

На яку се?⁵⁾ На ковану?
Ну, вже наробила!

Третя.

Та шесть тысячъ въ одной верстѣ
Душъ передушила.

Перша.

210 Та не бреші, бо тільки п'ять,
Та й то з фоном-Корфом!
Ще й чванить ся, показує
На чужу роботу...
Капустниця закурена!
215 А ви, мисці-пані,
Бенкетуєте в Паризі?
Поганці погані,
Що розлили з річку крові
Та в Сибір загнали
220 Свою шляхту, то вже й годі,
Уже й запинались!⁶⁾
Ач яка вельможна пава!

Друга й третя.

А ти що зробила?

¹⁾ Прась. вид. Не чим поживить ся, ²⁾ Прась. вид. Є на що ливить ся? ³⁾ Р. Д. п. указа ⁴⁾ Так жен. вил., Ром. накрекала.
⁵⁾ Пр. вид. на яку ще? ⁶⁾ Правда: запитались, прась. вид. То вже запанілись, лъв. вид. запинались.

Перша.

А дзўски¹⁾ вам питаць мене!
 225 Ви ще й не родились,
 Як я отўт шинкувала
 Та кров розливала.
 Дивись, які!²⁾ Карамзинна,
 Бачиш, прочитали
 230 Та й думаютъ, що ось-то ми!
 Цітьте,³⁾ недоріки!
 В колбодочки ще не вбілись
 Безпері каліки!

Друга.

Отó, яка недотіка!
 235 Не та рано встала,
 Що до-світа упила ся,
 А та, що й проспалась.

Перша.

Упила ся б ти без мене⁴⁾
 З своїми ксьондзами!
 240 Чорт-ма хісту! Я спалила
 Польщу з короліми;
 А про тебе, щебетухо,
 І досі б стояла!...
 А з вольними козаками
 245 Що я випробляла?!
 Кому я їх не наймала,
 Не запродавала?
 Та й живу́чі ж прокляту́ні!
 Думала з Богданом
 250 От-от я їх поховала,⁵⁾ —
 Ні, встали погані
 Із шведською⁶⁾ прибу́дою.
 Та й тоді-ж творилось!

¹⁾ Правда і лїв. вид. а зась вам. ²⁾ Правда і лїв. яка.
³⁾ Прась. вид. Дзусь вам. ⁴⁾ Р. Д. п. Утомила ся б без мене. ⁵⁾ Прась.
 вид. показала; Р. Д. п. от-от уже. ⁶⁾ Прась. вид. З Мазепою.
⁶⁾ Прась. вид. сего рідка нема.

Виростаю. як згадаю.
 255 Батурин спалила,
 Сулу в Рóмні загатила
 Тільки старичинами
 Козацькими, а такими
 Прóсто-козаками.
 260 Фінляндію засіяла,
 Насінала б́урти
 На Орелі. На Ла́году
 Так за гуртом гурти
 Виганяла, та цареві
 265 Болотá гати́ла,
 І сла́вного Полуботка
 В тюрмі задупи́ла.
 Отоді-то бу́ло свято!
 Аж пекло злякалось,
 270 Ма́ти Бо́жа у Іржа́вці¹⁾
 В-ночі заридала.

Третя.

И я таки пожила:
 Съ Татарами помутила,²⁾
 Съ Мучителемъ покутила,
 275 Съ Петрухою попила,
 Та Нѣмцамъ запродала.³⁾

Перша.

Та й ти до́бре натвори́ла:
 Так каца́нів закріпи́ла
 У німе́цькі кайдани́, —
 280 Хоч ляга́й та і засни́!
 А в мене ще, враг їх знає,
 Кого́ вони ви́глядяють.
 Вже-ж і в крі́пость завдала́,

¹⁾ Р. Д. п. у Ржавці. ²⁾ Прась. вид. послужила, Правда
 і лїв. вид. з Татарином помутила. ³⁾ Прась. вид. та все Німцям
 продала, лїв. Тай Нѣмцамъ запродала, у жен. і Ром. два рази
 повторено рядок: Та і Русь Німцям продала.

І дворянства страшну силу
 285 У мундірах розплодила,
 Як тих вбшей розвелá:
 Все вельможні байстрія!
 Уже й Січ¹⁾ їх біснубата
 Німотою²⁾ поросла.
 290 Та й Москаль незгірша штука:
 Добре вмів гріти руки;
 І я люта, а все-такі
 Того не зумію,
 Що Москалі в Україні
 295 З козаками діють!³⁾
 От-от⁴⁾ ука́з надрукують:
 „По милості божій
 І ви — На́пі, і все — На́ше,
 І го́же й него́же!“
 300 Тепер уже заходились
 „Дре́вности“ шукати
 У могилах, бо нічого
 Уже в хаті взяти.
 Все забрали любісінько,
 305 Та лихий їх знає,
 Чого вони з тим поганим
 Льбо́хом поспішають.
 Трощки б, трощки підожда́ли.
 І церква б упала,
 310 Тоді б собі дві руїни
 Разом розкопали.⁵⁾

Друга й третя.

Чого́-ж ти нас заклікала,
 Щоб на льох диві́тись?⁶⁾

Перша.

Такі й на льох! Та ще буде
 315 Два дива творі́тись!⁷⁾

¹⁾ Правда: Вжеж і Січ. ²⁾ Правда: Жидовою. ³⁾ Прась. вид. Що Москалі з козаками в Україні діють. ⁴⁾ Прась. вид. опе. ⁵⁾ Правда: Тоді б разом дві руїни В „Челт“ описали. ⁶⁾ Прась. вид. дивить ся. ⁷⁾ Прась. вид. творить ся.

Сю ніч будуть в Україні
 Роді́тись близня́та:
 Один буде, як той Гонта,
 Катів катувати.
 320 Другий буде¹⁾ (отсе вже наш!)
 Катам помагати.
 Наш вже в череві щіпає...²⁾
 А я начитала,
 Що як виросте той Гонта,
 325 Все наше пропа́ло!
 Усе добре³⁾ поплюндрує,
 Й брата не поки́не,
 І розпу́стить правду й волю
 По всій Україні.
 330 Так от ба́чите, сестри́ці,
 Що тут компо́нують:
 На катів та на все добре
 Кайдани готують.

Третя.

Я золотом розтопленим
 335 Зальлю єму очі!...

Перша.

Ні, він кля́тий недоблюдо́к⁴⁾
 Золота не схоче!

Третя.

Я царевими чинами
 340 Скру́чу єму́ руки!..

Друга.

А я зберу́ з всього сві́та
 Всі зла і всі му́ки!

¹⁾ В льв., прась. і жен. вид. се слово вас. ²⁾ Прась. вид. Він вже в череві щіпає, жен. Нан. ³⁾ Прась. вид. добро. ⁴⁾ Прась. вид. недовірок.

Перша.

Нї, сестриці, не так треба:
 Поки сліпі люди,
 345 Треба його поховати,
 А то лихо буде!
 Он бачите: над Чигрином¹⁾
 Мітла простягла ся,
 І над²⁾ Дніпрóm і Тясмином
 350 Земля затрясла ся.
 Чи чуйте? Застогнала
 Гора над Чигрином.³⁾
 О, смієть ся і ридає⁴⁾
 Уся Україна!
 355 То близнята народились,
 А навісна мати
 Регочеть ся, що йванами
 Обох будуть⁵⁾ звати.
 Полетимо!...⁶⁾

Полетіли
 360 Її летячі співали:

Перша.

„Попливе наш Іван
 По Дніпру у Лиман
 З кумою!“

Друга.

„Побіжить наш ярчук
 365 В ірій їсти гадюк
 Зо мною.“

Третя.

„Какъ хвачу, да помчу,
 Въ самый адъ полечу
 Стрѣлою!“

¹⁾ Правда і жен. над Київом. ²⁾ Правда: А над ³⁾ Правда: Гора в Чигрині. ⁴⁾ Лев. і Правда: риди, прась. І радіє на родинях певна Україна. ⁵⁾ Прась. і жен. вид. буде. ⁶⁾ Правда: Полетімо.

III. Три лірники.

370 (Одін сліпий, другий кривий,
 А третій горбатий)
 Йшли в Суботів про Богдана
 Мирянам співати).

Перший.

Що то сказано — ворони!
 375 Уже й помостили.
 Мов-би для їх те сідало
 Москалі зробили.

Другий.

А для ко́го-ж? Чоловіка
 Певно не посаждать
 380 Лічіть зорі.

Перший.

Ти то¹⁾ ка́жеш!
 А може й посаждать
 Москалика або Німця;
 А Москаль та Німець
 І там найдуть хлібець.

Третій.

385 Що се таке верзетє ви?
 Які там ворони
 Та Москалі та сідало?
 Нехай Бог боронить!
 Може ще нестись заставлять,
 390 Москаля плодити?
 Бо чутка є,²⁾ що царь хоче
 Весь світ полонити.

Другий.

А може й так!³⁾ Так на чорта ж
 Їх на горах ставить?

¹⁾ Правда: Ти б то. ²⁾ Прась. чутко єсть. ³⁾ Прась. а може ще й так.

395 Та ще такі височенні,
Що хмари¹⁾ достанеш,
Як ізлізти.²⁾

Третій.

Так б'же ж що!

Отó потоп б'де.
Пані туді повилазять
400 Та дивитись б'дуть,
Як мужики тон'тимуть.

Перший.

Розумні ви люде,
Та³⁾ нічого не знаєте!
То понаставляли
405 Ті хвигури от для чо́го:⁴⁾
Щоб люди не крали
Воді з річки, та щоб нішком
Піску не орали.
Що скрізь отам за Тясмином.⁵⁾

Другий.

410 Чорт-зна що провадиш!⁶⁾
Нема́ хісту, то й не бреші!
А що, як присядем
Отутечки під берестом
Та тріхи спочінем?
415 Та в мене ще шматків зо два
Є хліба в торбінї,
То поєдаєм в приг'дї,
Поки сонце встане.
(Посідали.) А хто, братці,
420 Співá⁷⁾ про Богдана?

¹⁾ Правда: Що й хмари. ²⁾ Прась. Як підскачеш; рук. Д.
пол. Як вилізти. ³⁾ Правда: А. ⁴⁾ Прась. от для того. ⁵⁾ Р. Д. п.
за Тясмомо. ⁶⁾ Правда і л'в. провадить. ⁷⁾ Прась. співать.

Третій.

Я співаю і про Ясені¹⁾
І про Жовті-води
І містечко Берестечко.

Другий.

В великій приг'дї
425 Нам сьогодні вони стануть,
Бо там коло льоху
Базар люду насходилось²⁾
Та й панства³⁾ не тріхи.
От-де нам пожива б'де!⁴⁾
430 А-ну заспіваєм⁵⁾
Проби ради!

Перший.

Та цур йому!
Л'учче полягаєм⁶⁾
Та віспимось! День великий,
435 Ще б'демо співати.⁷⁾

Третій.

І я каж'у. Помолимось
Та б'демо спати.⁸⁾

Старці під берестом засну́ли.
Ще сонце спить, пташки мовчать.
440 А коло льоху вже просну́лись
І заходили ся копати.
Копають день, копають два,⁹⁾
На третій на-сілу

¹⁾ Прась. Корсунь. ²⁾ Ром. людей посходилось, прась. насходив
ся, в рук. Д. п. люду. ³⁾ Вар. прась. й поживи. ⁴⁾ Прась. сей рядок
час. ⁵⁾ Ром. заспіваєм. ⁶⁾ Ром. полягаймо, вар. праськ. краще.
⁷⁾ Прась. зам. рядків 432—435 має лиш два:

Та цур йому,
Л'ажмо тріхи спати.

⁸⁾ Прась. обісе ще й у день співати. ⁹⁾ Прась. другий.

Докопали ся до мѹру,
445 Та трѹхи спочили
Паставивши караули.¹⁾
Ісправник аж просить,
Щоб нікого не пускали,
І в Чигрін донесить
450 По начальству. Приїхало
Начальство мордате,
Подивилось: „Треба, каже,
Свѹди розлама́ти!
Вѣрнѣй дѣло!“ Розлама́ли
455 Та й переляка́лись:
Костякі в льоху лежали
І мов усміхались,²⁾
Що сонечко побачили.

От добро́ Богдана:
460 Черепок, гни́ле корито
Й костякі в кайданах!
Як-би в фѹрменних, то б до́бре,³⁾
Вони́ б ще зда́ли ся.
Засміялись...⁴⁾ А ісправник
465 Трохи́ не сказа́в ся,
Що нічо́го, ба́чипп, взя́ти;
А він то⁵⁾ труді́в ся,
І день і ніч побива́в ся,
Та в ду́рні й убра́в ся.⁶⁾
470 Як-би йому́ Богда́н отсе́
У ру́ки попа́в ся,
У моска́лї заго́лив би,⁷⁾
Щоб зна́в, як ду́рити
Праві́тельство! Кри́чить, бі́га,
475 Мов несамо́вітні.

¹⁾ Правда і льв. поставили калавурі. ²⁾ Прась. усміхнулись.
³⁾ Прась. то добре. ⁴⁾ Прась. кому-небуль. ⁵⁾ Правда і льв. а він
ще, рук. Д. п. а він же. ⁶⁾ Правда і льв. таї дурнем, прась. та
дурня добрав ся, Ром. та дурнем убрав ся ⁷⁾ Прась. загатив би.

Яре́менка¹⁾ в пі́ку пі́ше,
По-моско́вськи ла́в
Увесь²⁾ наро́д. І на старці́в
Оті́х³⁾ налі́тає:
480 „Вы што дѣ́лаєте, плу́ты?“
„Та ми, ба́чте, па́не,
Співа́ємо про Богда́на!“
„Я вамъ да́мъ Богда́на!
Моше́нники, дармо́фды!
485 И пѣ́сню сложи́ли
Про тако́го-жъ моше́нника!“
„На́с, па́не, навчи́ли!“
„Я васъ навчу́! Зава́лить имъ!“
Взяли́ й зава́лили,
490 Ві́парили у моско́вській
Ба́ні-прохо́лоді⁴⁾ —
Ота́к пі́сні Богда́нові
Ста́ли їм в приго́ді!

Так мали́й льох в Су́ботові
495 Мосќва розко́пала,
Вели́кого ж то́го льо́ху
Ще й не до́пукала́сь.⁵⁾

Написано 25 жовтня 1845. Друковано у-перве у Львів. 1867
стор. 323—333, але без першого розділу, потім у „Правді“ 1869,
ч 2 і 3 (стор 12—16), в праськім виданю стор 36—53 і в Женеві
стор. 33—51.

¹⁾ До сеї назви Шевч. дописав: „Козака Яременка“ вкляуя
стоїть на тім місці, де стояли палати Богдана“. ²⁾ Прась. І в весь.
³⁾ Правда і льв. моїх, прась отих покликає ⁴⁾ Прась. Боже пра-
вий! ⁵⁾ Правда і льв. дошукалась, прась. докопались.

СУБОТІВ.

- Стоїть в селі Суботові
На горі високій
Домовіна України
Широка, глибока.
5 Ото церква Богданова,
Там то він молив ся,
Щоб Москаль добром і лихом
З козаком ділив ся.
Мир душі твоїй, Богдане!
10 Не так вонό сталося:¹⁾
Москалики що зустріли,²⁾
То все очухрали;³⁾
Могіли вже розривають⁴⁾
Та гробний шукають,
15 Льохі твої розкопують
Та тебе ж і лають,
Що й за труді⁵⁾ не находять...
Отак-то, Богдане!
Занапастів-еси вбогу
20 Сироту Україну!⁶⁾
За те ж тобі така біда!⁷⁾
Церкву-домовину
Нема кому полагодити!
На тій Україні.

1) Ром. стало. 2) В давн. вид. зазріли обо заздріли. 3) Льв. сї два рядки вас. 4) Рукоп. тов. Шевч. все розривають. 5) Давн. вид. Що за труді. 6) Сих двох рядків нема в давн. вид., а в копії Жемч. Сироту Україну. 7) Рук. копія Н. Т. І. III. така й доля.

- 25 На тій самій, що з тобою
Ляха задавила,¹⁾
Байстрюки Катерини
Саранбою сїли.²⁾
Отакé-то, Зіновію,
30 Олексїв друже!
Тї все оддав приятелям,
А їм і байдуже!
Кажуть, бачиш, що „Все-то те
Таки й було наше,
35 А що ми³⁾ тільки наймали
Татарам на папу
Та Полякам.“ Може й справді!⁴⁾
Нехай і так⁵⁾ буде!
Так сміють ся ж з України
40 Сторонні люди...
Не смійте ся, чужі люди!
Церква-домовина⁶⁾
Розвалить ся, а з-під неї
Встане Україна,
І розвіє тьму неволі,
45 Світ правди засвітить,
І помолять ся на волі⁷⁾
Невольничі діти.

Написано 21 жовтня 1845 в Миргороді. Друковано спершу в „Основі“ 1862. кн. VI, 6—7 і в Вечерницях 1862 р. ч. 39, ст. і в праськім вид. 1876 стор.

1) Р. Н. Т. І. III. Ляхи задавила. 2) Сих двох рядків у Льв. нема. 3) Рук. Н. Т. І. III. що вони. 4) Н. Т. І. III. Та Ляхам. А може й спр. 5) Рук. Н. Т. III. по їх 6) Так у рук. Н. Т. І. III. і р. Д. п 7) Р. Д. п. церков. 8) Льв. вид. І помолить ся волі.

НАЙМИЧКА.

Пролог.

- У неділю в ранці рано
 Пóле кріло ся туманом;
 У тумані на могилі
 Як тополя похилилась
 5 Молодіця молодая,¹⁾ —
 Щось до лона²⁾ пригортає
 Та з туманом розмовляє:
 „Ой тумане, тумане,
 Мій латаний талане!
 10 Чому менé не сховаєш
 Отут серед лану?³⁾
 Чому менé не задавиш,
 У зéмлю не вдавиш?
 Чому мінí злої долі.
 15 Чом віку не збáвиш?
 Нї, не дави, туманочку,
 Сховай тільки в полі
 Щоб ніхтó не знав, не бачив
 Моєї недолі!...
 20 Я не одна, єсть у мене
 І батько і мати...
 Єсть у мене туманочку,
 Туманочку-брате,

¹⁾ Кар. Молода, молодниця. ²⁾ Давн. вид. лоня, Кар. Щось до себе, але поверх сего також лоня, рук. Д. п. лона. ³⁾ Р. Д. п. „Серед лану в тумані.“

- Дитя моє! Мій сіночку,
 25 Нехрещений¹⁾ сину,
 Не я тебе хреститиму²⁾
 На лиху годину!
 Чужі люди хреститимуть,
 Я не буду й знати,
 30 Як і зовуть... Дитя моє!
 Я була багата...
 Не дай менé... Молітимусь!
 Із самого неба
 Долю виплачу сльозами³⁾
 35 І пошлю до тебе!“

- Пішла по́лем ридάючи,
 В тумані ховάлась,
 Та крізь сльóзи тихéсенько
 Про вдову співа́ла,
 40 Як удова в Дуна́єві
 Синів поховала:

- „Ой у полі моги́ла,
 Там удова⁴⁾ ході́ла,
 Там ході́ла-гуля́ла,
 45 Тру́ти-зі́лля шука́ла.
 Тру́ти-зі́лля не найшла,
 Та синів двох привела,
 В кита́єчку повила
 І на Дуна́й однесла:
 50 „Тихий,⁵⁾ тихий Дуна́й,
 „Моїх діток забавляй!
 „Ти жовте́нький пісо́к,
 „Нагодуй моїх діток,
 „Іскупай, ісповий,⁶⁾
 55 „І собо́ю укрий!“

¹⁾ Так Кар. ²⁾ Кар. хреститему ³⁾ Кар. слезами. ⁴⁾ Кар. вдова. ⁵⁾ Кар. зразу було: Ой тихий. ⁶⁾ Р. Д. п. Нагодуй, і сповий. Кар. було зразу: сповивай, укривай, та потім Шевч. зачеркнув склади „ва“.

I.

- Були¹⁾ собі дід та баба.
З давнього давна у гаї над ставом
У-двох собі на хуторі жили,
Як діточок двоє,
60 Усюди обое:
Ще з-малечку у-двох ягнята пасли,
А потім побрали ся,
Худоби діждали ся,
Придбали хутір, став і млин,
65 Садок у гаї розвели
І пасіку чималу, —
Всього надбали.
Та діточок у їх Бог-ма,²⁾
А смерть з косою за плечима.³⁾
- 70 Хтож їх старість привітає,
За дитину стане?
Хто заплаче, поховав?
Хто душу спом'яне?⁴⁾
Хто поживе добро чесно
75 В добрую годину,
І згадає дякуючи,
Як своя дитина?...
Тяжко дітий годувати
У безверхій хаті,
80 А ще гірше старіти ся
У білих палатах, —

¹⁾ Так у Кар., в давн. вид. Був. ²⁾ Так у Кар., в давн. вид.
Віг. ³⁾ Кар. подає первісну форму свого уступа:

Був собі — дід та баба,
Над ставом у гаї
Жили собі на хуторі
Старенькі обое.
І худоби усякої
Чимало надбали, —
Та діточок Бог ни дає,
А смерть за плечима.

⁴⁾ Р. Д. п. помяне.

Старіти ся, умірати,
Добро покидати
Чужим людям, чужим дітям
85 На сміх, на розтрату!

II.

- І дід і баба у неділю
На призьбі) в-двох собі сиділи
Гарненько, в²⁾ білих сорочках.
Сіяло сонце в небесах,
90 Анї хмариночки,³⁾ та тихо,
Та любо, як у раї.
Сховало ся у серці лихо,
Як звір у темнім гаї.⁴⁾
- В такім раї⁵⁾ чого-б, бач ся,⁶⁾
95 Старім сумувати?
Чи то давнє якє лихо
Прокінулось в хаті?
Чи вчорашнє, задавлене⁷⁾
Знов заворушилось?⁸⁾
100 Чи ще тільки заклінулось
І раї запалило?

¹⁾ Так у Кар., в давн. вид. приспі. ²⁾ Кар. у білих. ³⁾ Копія
Тарн. Анї хмарочки. ⁴⁾ У Кар. первісний вигляд сего уступу:

Дід та баба у неділю
На призьбі сиділи,
Любовались світом Божим
Та Бога хвалили.
Анї хмарочки на небі,
Тихо як у раї.
Сховало ся в серці лихо,
Як звір в темнім гаї.

⁵⁾ Кар. перв. разі. ⁶⁾ Кар. баця. ⁷⁾ Кар. задавлення. ⁸⁾ Р.
Д. п. поворушилось, так перв. і в Кар.

Не знаю, що і після чого
Старі сумують. Може вже
Отсе збирають ся до Бога?
105 Та хто в далекую дорогу
Їм добре коний запряжє?
„А хто нас, Насте, поховав,
Як помремó?“¹⁾

„Самá не знаю!
Я все отсе міркувала,
110 Та аж сүмно²⁾ стало:
Одинóкі зостарілись...
Кому́ понадбали
Добра сьогó?!...“

„Стрівай³⁾ лишень!
Чи чуєш? щось плаче
115 За ворітьми... мов дитина!
Побіжím лиш!...⁴⁾ Бачиш?
Я вгадував, що щось буде!“

І разом схопілись,
Та до воріт... Прибігають,
120 Мовчки зупинілись:⁵⁾
Перед сáмим перелазом
Дитина сповіта,
Та й не туго,⁶⁾ й новенькою
Світінною вкрита.
125 Бо то мати сповивала
І літом укріла
Останньою світінною!...
Дивілись, молились
Старі мої. А сердешне
130 Ненáче благав:

¹⁾ Р. Д. п. умремо. ²⁾ Кар. перв. нудно, так і в рук. Д. п.
³⁾ Кар. Тривай. ⁴⁾ Кар. Біжи лишень! ⁵⁾ Р. Д. п. опинилась. ⁶⁾ Р.
Д. п. і Кар. Та не туга.

Вишучало рученята
Й до їх простягав
Маніосінькі...⁷⁾ І замовкло,
Ненáче не плаче.
135 Тільки пхика.

„А щó, Насте?
Я й казав! От бачиш!
От і талан, от і доля!
І не одинóкі!
Бері-ж лишень та сповивай!...
140 Ая¹⁾ якé, півроку!
Несі-ж в хату, а я верхи
Кинусь за кумáми
В Городище“.

Чудно якось
Дієть ся між нами!
145 Один сина проклинав,
З хати виганяв, —
Другий свічку, сердешний,
Пóтом заробляв
Та ридáючи становить
150 Перед образáми:
Немá дитий!... Чудно якось
Дієть ся між нами!

III.

Аж три пáри на радоцáх
Кумів назбірали,
155 Та в-вечері й охрестили
І Мáрком назváли.

¹⁾ Кар. перв. манесенькі; копія Тарн. малюсеньке. ²⁾ Кар.
перв. Бачь. ³⁾ В вид. 1860: не вроку.

- Ростé Мάρко. Старі мої
Не знають, де діти,
Де посадить, де положить
160 І що з ним робити?
Минає рік. Ростé Мάρко,
І дійня корова
У роскоші купається.
Аж ось чорнобрóва¹⁾
165 Та молодá, білолиця
Прийшла молодиця
На той хутір благодатний
У найми просить ся.

„А що-ж“ каже, „возьмím,²⁾ Нáсте!“
170 „Возьмíмо,³⁾ Трохíме!
Бо ми старі, нездужаєм,
Та такі й дитина,
Хочá вонó вже й підросло,
Та все-ж такі трéба
175 Кóло йóго піклуватись“.
„Та вонó-то трéба,
Бо й я свою вже часточку
Прожів, слава Бóгу,
Підтоптав ся. Так що-ж, тепér,
180 Що візьмеш, небóго?
За рік, чи як?“

„А що дасте.“

- „Е, нї, трéба знáти,
Трéба, дочко, лічить плáту,
Зарóблену плáту.
185 Бо скáзано: хто не лічить,
То тої і не має.
Так отáк хлóв, небóго:
Нї ти нас не знаєш,
Нї ми тебе; а познáвеш,

- 190 Роздівивши ся в хáті,
Та й ми тебе побáчимо, —
От-тоді й за плáту.
Чи так, дочко?“

„Дóбре, дядьку!“
„Прóсимо-ж у хáту!“

195 Пóєднались. Молодиця
Рáда та весéла,
Нїби з пáном повінчáлась,
Зáкупила сéла.
І у хáті і на двóрі
200 І кóло скотíни
У-вéчєрї і в-дóсвiта,
А кóло¹⁾ дитини
Так і пáда, нїби мáти:
В бóдень і в неділю
205 Гóловоньку²⁾ йóму змíє
Й сорóчечку³⁾ білу
Що-дéнь бóжий надівáє,
Грáєть ся, співáє,
Рóбить вóзки, а в свáто
210 То й з рук не спускає.
Дивýють ся старі мої
Та мóлять ся Бóгу.
А нáймичка невспíуща
Що-вéчiр небóга
215 Свою дóлю проклíнає,
Тяжко-вáжко плáче,
І нїхтó тогó не чýє,
Не знáє й не бáчить
Опріч Мáрка малéнького.
220 Так вонó не знáє,
Чогó⁴⁾ нáймичка слéзáми
Йóго умивáє:

¹⁾ В вид. Огон. без підстави: чорнобрива. ²⁾ Кар. возьмемъ.
³⁾ Кар. Візьмемо, потім поправлено на: візьмем.

¹⁾ Кар. Около. ²⁾ Кар. І головку. ³⁾ Кар. І сорочку. ⁴⁾ Кар. перв. На що.

Не зна Марко, чого вона
Так його цілує.
225 Самá не з'їсть і не допьє,
Його нагодув.
Не зна Марко, як в колісці
Часом серед ночі
Прокінеть ся, ворухнеть ся, —
230 То вона вже скочить
І укріє й перехрестить,
Тихо заколішпе:
Вона чує з тії хати,¹⁾
Як дитина діше.
235 В-ранці Марко до наймички
Ручки простягає
І мамою невсипуңу
Ганну величає...³⁾
Не зна Марко, ростє собі,
240 Ростє, виростає.

IV.

Чимало літ перевернулось,
Воді чимало утекло;
І в хутір ліхо завернуло,
І сліз чимало принесло.
245 Бабу́сю На́стю поховали
І ледве-ледве одволали
Трохи́ма ді́да. Прогуло
Прокляте ліхо, та й заснуло.
На хутір зно́ву благода́ть
250 З-за га́ю те́много верну́лась
До ді́да в ха́ту спочива́ть.

¹⁾ Копія Тарн. в другій хаті. ²⁾ Кар. перв. називає, так і рук. Д. поз.

Уже́ Марко чумакує:
І в осení не ночує
Ні під хатою, ні в хаті...
255 Кого́-небу́дь треба́ свата́ть.
„Кого́-ж би¹⁾ тут?“ старі́й ду́ма
І про́сить пора́ди
У найми́чки. А найми́чка
До парі́вни-б ра́да
260 Слати́ старости́.“ „Тре́ба Ма́рка
Самого́ спита́ти.“
„Добре, до́чко, спита́ємо,
Та й бу́демо свата́ть.“
Розпита́ли,³⁾ пора́дились,
265 Та й за старо́стами
Пішо́в Ма́рко. Верну́ли ся
Люди́ з рушника́ми,
З святи́м хлі́бом обмі́нени́м,
Па́нну у жупа́ні,
270 Таку́ кра́лю вісвата́ли,
Що хоч за гетьма́на,
То не со́ром. Отакé-то
Диво́ запопа́ли!

„Спаси́бі вам!“ старі́й ка́же.
275 „Тепе́р, щоб ви зна́ли,
Тре́ба кра́ю доводи́ти,
Коли́ й де вінча́ти,
Та й весі́лля! Та ще ось-що:
Хто в нас бу́де ма́ти?
280 Не дожи́ла⁴⁾ моя́ На́стя!...“
Та й зали́всь слё́зами, —
А найми́чка у поро́гу
Вхопи́лась рука́ми

¹⁾ Кар. Кого б же. ²⁾ Кар. старостів. ³⁾ Кар. перв. запитались. ⁴⁾ Кар. Не дождала.

За одвірок, та й зомліла.
285 Тихо стало в хаті,
Тільки наймичка шептала:
„Мати... мати... мати!“

V.

Через тиждень молодіці
Коровай місили
290 На хуторі. Старий батько
З усієї сили
З молодіцями танцює,¹⁾
Та двір вимітає,
Та прохажих, проїзжачих
300 У двір²⁾ закликає,
Та вареною частує,
На весілля просить.
Знай бігає,³⁾ а самого
Ледве ноги носять.
305 Скрізь гармідер та реготня
В хаті і на дворі,
І жолоби вікотили
З нової комори.
Скрізь порання:⁴⁾ печуть, варять,
310 Вимітають, мийуть...
Та все чужі. Де-ж наймичка?...
На прощу у Київ
Пішла Ганна. Благов старий,
А Марко аж плакав.
315 Щоб була вона за матір.
„Ні, Марку, ніяко
Мині матірю сидіти!
То багаті люди,

¹⁾ Кар. жартує. ²⁾ Кар. На двір. ³⁾ Кар і рук. Д. пол. Аж танцює. ⁴⁾ Кар. Скрізь порання.

А я наймичка, ще й з тебе
320 Сміяти ся¹⁾ будуть.
Нехай Бог вам помагає!
Піду, помолюся
Усім святим у Києві,
Та й знову вернуся
325 В вашу хату, як приймете.
Поки маю сили,
Трудитимусь...“

Чистим серцем

Поблагословила
Свого Марка, заплакала
330 Й пішла за ворота.

Розвернулося весілля,
Музікам робота²⁾
І підковам. Вареною
Столі й лави мийуть.
335 А наймичка шкандибав,
Поспішав в Київ.³⁾
Прийшла в Київ, не спочила:
У міщанки стала,
Наняла ся носити воду,
340 Бо гроший не стало
На молебствіє Варварі.⁴⁾
Носила-носила,
Кіп із вісім заробила,
Й Маркові купила
345 Святіу шапочку в печерах
У Івана святого,
Щоб голова не боліла
В Марка молодого;
І перстеник у Варварі
350 Невістці достала,

¹⁾ Кар. Сміяпча. ²⁾ Кар. роботи ³⁾ В вид. 1860: Київ і далі так. ⁴⁾ Первісно було: На акафист у Варвари.

І всім святим поклонившись¹⁾
До-дому верталась.

Вернула ся. Катеріна
І Марко зустріли
355 За ворітьми, ввели в хату
і за стіл посадили;
Напували й годували,
Про Київ питали,
І в кімнаті Катеріна
360 Одпочить послала.
„За-що вони мене люблять?
За-що поважають?
О Боже мій милосердний,
Можє вони знають?...
365 Можє вони догадались?...
Ні, не догадались!
Вони добрі...“
І наймичка
Тяжко заридала.

VI.

Тричі крига замерзала,
370 Тричі розтавала, —
Тричі наймичку у Київ
Катря проважала,
Так як матір. І в четвертій
375 Провела небогу
Аж у поле до могили,
І молила Бога.²⁾
Щоб швиденько³⁾ вертала ся,
Бо без неї в хаті

¹⁾ Копія Тарн. поклонилась; Кар. помолвившись. ²⁾ Кар. І мо-
лилась Богу. ³⁾ Р. Д. п. швиденько.

380 Якось сумно, ніби мати
Покинула хату.¹⁾

Після Пречистої в неділю,
Та після²⁾ першої Трохим
Старий сидів в сорочці білій,
385 В брилі на призьбі. Перед ним
З собакою (внучок³⁾) грав ся,
А внучка в юпку одяглась
У Катрину, і ніби йшла
До діда в гості. Засміяв ся⁴⁾
390 Старий і внучку привітав,
Невче справді молодіцю.
„А де-ж ти діла паляницю?
Чи може в лісі хто одняв?
Чи по-просту — забула взяти?...
395 Чи може ще й не напекла?
Е, сором, сором! Лепська мати!“⁵⁾
Аж зирк! — і наймичка ввійшла
На двір. Побіг старий стрічати
З онуками своєю Ганну.
400 „А Марко в дорозі?“
Ганна діда питала ся.⁶⁾
„В дорозі ще й досі“.
„А я ледве додїбала“⁷⁾
До ващої хати.
405 Не хотїлось на чужині
Одній умірати!
Колі-б Марка діждати ся...
Так щось тяжко стало!“
І внучятам із клуночка⁸⁾
410 Гостинці⁹⁾ виймала:

¹⁾ Кар. ніби хату Покинула мати. ²⁾ Кар. Опісля ³⁾ Так р.
Д. п. і Кар. ⁴⁾ В вид. 1860 і пізніших: засміявсь, хоч рим ви-
магає: ся. ⁵⁾ Кар. Кепська. ⁶⁾ Р. Д. п. питаєть ся. ⁷⁾ Р. Д. п. і Кар.
доплела ся. ⁸⁾ Р. Д. пол. і Кар. І онучятам із клуночка. ⁹⁾ Кар.
Гостинця.

І хрестики й дукачики,
 І наміста разбчок;
 Оріночці,¹⁾ і червоний
 З фобльги образчок;
 415 А Карпові соловейка
 Та коників пару;
 І четвертий уже перстень
 Святої Варвари
 Катерині; а дідові
 420 Із воску святого
 Три свічечки; а Маркові
 І собі нічого
 Не принесла, не купила,
 Бо гроший не стало,
 425 А заробить нездужала.
 „А ось ще осталося
 Пів бубличка!“
 Й по пиматочку
 Дітям розділила.

VII.

Ввійшла в хату. Катерина
 430 Ії ноги уміла
 І полуднувать посадила.
 Не пила й не їла
 Старі²⁾ Ганна.
 „Катерино!
 Коли в нас неділя?“
 435 „Після-завтра“
 „Треба буде
 Акафіст даняти
 Миколаєві святому
 І на часточку дати,

¹⁾ Кар. Приночці. ²⁾ Вид. 1860 р. Моя, так і в р. Д. п.

Бо щось Марко забарив ся...
 440 Може де в дорозі
 Занедужав, сохрани Боже!“
 І покапали слези
 З старіх очей замучених.
 Ледве-ледве встала
 445 Із-за стола.

„Катерино,
 Не та вже я стала!
 Зледащила, нездужаю
 І на ноги встати.
 Тяжко,³⁾ Катре, умірати
 450 В чужій, теплій хаті!“

Занедужала небога.
 Уже й причащали,
 І маслосвятіє служили²⁾ —
 Ні, не помагало!
 455 Старий Трохим по надвірю
 Мов убитий ходить,
 Катерина з болящої
 І очей не зводить;
 Катерина коло неї
 460 І днює й ночує.
 А тим часом сичі в ночі
 Недобре віщують
 На коморі. Болящая
 Що-день, що-година
 465 Ледве чути питається:
 „Доню Катерино,
 Чи ще Марко не приїхав?
 Ох, як-бі³⁾ я знала,
 Що діжду-ся, що побачу,
 470 То ще-б підождала!“

¹⁾ Р. Д. п. Страшно ²⁾ Р. Д. п. справляли. ³⁾ Копія Тарн.
 Ох коли б.

VIII.

Іде Марко з чумаками,
Ідучи співає,
Не поспіша до господи,
Воли попасав.¹⁾
475 Везе Марко Катерині
Сукна дорогого,
А батькові шитий пояс
Шовку червоного,
А наймичці на очіпок
480 Парчі золоті
І червону добру хустку
З білою габюю,
А діточкам черевички,
Фин' та винограду,
485 А всім вкупі червоного
Вина з Царіграду
Відер з тріє у барилі,
І кав'яру з Дону, —
Всього везе, та не знає,
490 Що дієть ся дома.

Іде Марко, не журить ся.
Прийшов, слава Богу!
І ворота одчиняє,
І молисть ся Богу.
495 „Чи чуєш ти, Катерино?
Біжи зустрічати!
Уже прийшов! Біжи швидче!
Швидче веді в хату!
Слава Тобі, Христе-Божє!²⁾
500 На-сілу діждала!“
І „Отче наш“ тихо-тихо,
Мов крізь сон читала.

¹⁾ Копія Тарн. погасає. У Кар. сих двох рядків нема. ²⁾ Вид 1860: Тобі, Спасителю. Так і р. Д. п. і Кар.

Старій волі випрягає,
Занози ховає
505 Мерезані, а Катруся
Марка оглядає.
„А де-ж Ганна, Катерино?
Я пак і байдуже!
Чи не вмерла?“
„Ні, не вмерла,
510 А дуже нездужа.
Ходім лишень в малу хату,
Куди випрягає
Воли батько, вона тебе,
Марку, дожидає.“
515 Ввійшов Марко в малу хату
І став у порогу...¹⁾
Аж злякав ся. Ганна шепче:
„Слава... слава Богу!
Ході сюди, не лякай ся!...
520 Вийди, Катре, з хати!
Я щось маю розпитати,
Дещо розказати.“

Вийшла з хати Катерина,
А Марко схилив ся
525 До наймички у голови.
„Марку, подиви ся,
Подиви ся ти на мене!
Бач, як я змарніла?
Я не Ганна, не наймичка,
530 Я...“

Та й заміла.
Марко плакав, дивував ся.
Знов очі відкрила,
Пильно-пильно подивилась,
Сльози покотились.

¹⁾ Р. Д. п. у порога.

535 „Прості менé! Я карáлась
Весь вік в чужій хаті...
Прості менé, мій сiночку!
Я... я тво́я ма́ти!“
Та й замóвкла...

Зомлiв Ма́рко,
540 Й земля задрі́жала.
Прокі́нув ся... до ма́тері, —
А ма́ти вже спáла!

Написано в Переяславi л. 13 падолиста 1845, друк. у-перве в Кулішевих »Записках о Южной Руси« Петерб. 1857, т. II. Між Шевченковими творами вид. у-перве в Кобзарі 1860 р., ст. 93—124. Для осьього видання ужито крім основного тексту рукописних відмін із Шевченкового автографа, дарованого ним Бодяньському і опублікованого проф. Карським. (Русскій филологическій Вѣстникъ. 1907, ч. I, Варшава 1907 стор. 100—107 та іншими рукописними матеріялами зведеними до купи В. Доманицьким.

КАВКАЗ.

(Искреннему моему Якову де-Бальмену.)

„Кто дастъ глазѣ мой водѣ
и очамъ моимъ источникъ слезъ,
и поплачѣса день и ночь о по-
бѣнныхъ“.

Іеремія гл. IX, ст. 1.

За гóрами гóри хмáрами¹⁾ повiті,
Засiяні гóрем, кровiю полiті.
З-пóкон віку Прометéя
Там орéл карáє,
5 Що-день бóжий довбé²⁾ рéбра
И сёрце розбивáє;
Розбивáє, та не ви́пé
Живúчої³⁾ кровi,
Вонó знову оживáє
10 І смiєть ся знову.
Не вмірає душá нáша,⁴⁾
Не вмірає во́ля,
І несiтий не ви́оре⁵⁾
На днi мóря пóля,⁶⁾
15 Не скуé душi живóї
І слóва живóго,⁷⁾
Не понесé сла́ви Бóга,
Вели́кого Бóга.

¹⁾ Вар. прась. вид. хмарою. ²⁾ Гєрг. і р. Д. п. добрі. ³⁾ Старшi вид. живучої. ⁴⁾ Ром. наша правда. ⁵⁾ Ром. не видере. ⁶⁾ Львівсь. поле. ⁷⁾ Льв. живого слова.

Не нам на прою¹⁾ з Тобією стáти,
 20 Не нам діла Твої судити!
 Нам тільки плакати, плакати,
 І хліб насущний замісити
 Кривавим потом і сльозами.
 Каті знущають ся²⁾ над нами,
 25 А правда наша п'яна спить!

Коли-ж вона прокинеть ся?
 Коли-ж³⁾ одпочити
 Дасі, Боже, утомленим⁴⁾
 І нам дасі жити?
 30 Ми віруєм Твоїй силі
 І слову живому:⁵⁾
 Встане правда, встане воля,
 І Тобі одному
 Поклонять ся всі язики⁶⁾
 35 Во віки і віки, —
 А поки-що течуть ріки,
 Кривавії ріки!...

За горами гори хмарами⁷⁾ повіті,⁸⁾
 Засіяні горем, кровію політі!

40 Отам-то Милостиві Ми
 Ненагодовану і голу
 Застукали сердешну волю,
 Та й цькуєм... Лягло кістками
 Людий муштрованих чимало,
 45 А сліз, а крові? Напоїть⁹⁾
 Всіх імператорів¹⁰⁾ би стало...
 З дітьми й внучатами¹¹⁾ втопить

¹⁾ Вар. прась. на суд, Гєрг. на при. ²⁾ Р. Д. п. згущають ся. ³⁾ Р. Д. п. коли, без як. ⁴⁾ Прась. вар. твоему. ⁵⁾ У Ром. на підставі фіктивного видавця в „Вечерниціх“ читаємо: Ляжеш Боже утомлений. Сей варіант д. Доманицький нотує і в рук. Д. п. Можливо, що він був первісний, але се не резон вводити його в текст. ⁶⁾ Не розумію, відки видавці петерб. „Кобзаря“ взяли: і духу. ⁷⁾ Прась. вид. Поклонять ся всі народи, Поклонять ся всі язики, лекція не доперта ніяким рукописом. ⁸⁾ Гєрг. і Р. Д. п. хмарю. ⁹⁾ Лаз. покриті. ¹⁰⁾ Лаз. Утопить. ¹¹⁾ Гєрг. царяків.

В сльозах удівих.¹⁾ А дівочих,
 50 Пролітих нинком²⁾ серед річи,
 А матеріх горячих сліз,
 А батьківських³⁾ старіх, кривавих —
 Не ріки, море розлилось,
 Огненне море!... Слава, слава
 55 Хортам і гончим і царям
 І нашим батькам царям!
 Слава!

І вам слава, сині гори
 Кригою окуті,
 І вам, лицарі⁴⁾ великі,
 60 Богом не забуті!
 Боріте ся, поборете,
 Вам Бог помагає,
 За вас сила, за вас воля
 І правда святая!⁵⁾

65 Чурек і сакля — все твоє,
 Воно не прошене, не дане,
 Ніхто й⁶⁾ не візьме за своє,
 Не поведе тебе в кайданах
 У нас.⁷⁾ На те письмєнні⁸⁾ ми,
 70 Читаєм божії глаголи,
 І од глибокої тюрми
 Та до високкого престόла
 Усі ми в золоті і голі.⁹⁾
 До нас в науку! Ми навчїм,
 75 По-чому хліб і сіль по-чїм.
 Ми христїяни: храми, шкóли,
 Усе добро, сам Бог у нас!
 Нам тільки сакля¹⁰⁾ очі коле,
 Чогó вона стоїть у вас,

¹⁾ Прась. Тайно. ²⁾ Р. Д. п. батькових. ³⁾ Гєрг. лицарі. ⁴⁾ Р. Д. п. за нас слава і воля святая. ⁵⁾ Гєрг. Ніхто не. ⁶⁾ Гєрг. нещасливи. ⁷⁾ У всіх вид. У нас? ⁸⁾ Прась. в золоті есьми. У Лаз. ми всі в золоті і сребрі. ⁹⁾ Лаз. ми настоящі християне, Хресті, ікони все добро; Гєрг. все добре. ¹⁰⁾ В давн. вид. сакля в очі коле, в зайве.

- 80 Не на́ми да́на? Чом ми вам
Чурек же ваш та так не ќнєм,
Як т́й соба́ці? Чом ви нам
Плати́ть за со́нце не пови́нні?
Та́й т́лько-ж то! Ми не пога́ни,
85 Ми насто́йщі христі́яни,
Ми ма́лим є́їті! А за те)
Як-би ви з на́ми подружи́лись,
Бага́то-б де́чому навчи́лись.
У нас же й сві́та як на те:
90 О́дні Сі́бір неісході́ма!
А тю́рм, а лю́ду²⁾ що́ й лі́чіть!
О́д Молдава́нина до Фі́нна³⁾
На ве́їх язика́х все мовчи́ть,
Бо благода́нствує!.. У нас
95 Святу́ю Би́блію чита́є
Святи́й черне́ць і навча́є,
Що ца́рь яки́йсь-то сви́ні пас
Та дру́жно жі́нку взяв за се́бе,⁴⁾
А дру́га во́їв! Тепе́р на не́бі!
100 Ось ба́чите, я́кі у́ нас
Сидя́ть на не́бі! Ви ще те́мні,
Святи́м хресто́м⁵⁾ непросві́щенні.
У нас навчи́ть ся!⁶⁾ В нас дере́,
Дере́ та дай,
105 І пря́мо⁷⁾ в рай,
Хоть і рідню́ всю забері́!⁸⁾
У нас — чо́го то ми не вмі́єм?
І зо́рі лі́чим, грэ́чку сі́єм,
Францу́зів⁹⁾ ла́єм, прода́єм
110 А́бо у ка́рти програ́єм
Люди́й — не Не́грів, а таки́х

¹⁾ Сі́ два рядки у Лаз. зчиркнені. ²⁾ В давн. вид. А тю́рм? а лю́ду? ³⁾ Прась. Молдава́нина всі мовча́ть, Бо благода́нствуєм. ⁴⁾ Ром. до. ⁵⁾ Льв. і Ром. догматами. ⁶⁾ Гєрг. навча́йте ся. ⁷⁾ Прась. Та поті́м. ⁸⁾ Жєн. Та поті́м пря́мо в рай, Хоч і рідню́ всю за-бира́й. Гєрг. зам. Хоч має́ Дочь. ⁹⁾ Льв. і Ром. Францу́за, Гєрг. Францу́зкі ла́єм.

Таки́ хреще́них, та прости́х.¹⁾
Ми не Ги́спани, кри́й нас Бо́же,
Щоб кра́дене перекупать²⁾
115 Як ті жи́ди!... Ми по за́кону!³⁾

По за́кону апо́стола
Ви любите бра́та?⁴⁾
(Сувєсло́ви, лицє́ми,
120 Госпо́дом прокля́ті!
Ви любите на бра́тові
Шку́ру, а не ду́шу,
Та й лу́пите по за́кону
Дочі́ї на кожу́шок,
125 Байстру́кові на при́дане,
Жі́нці на па́тинки,
Соби́-ж на те, що́ не зна́ють
Ні ді́ти, ні жі́нка!

За ко́го-ж Ти розпина́в ся,
130 Хри́сте, Си́не бо́жий?
За нас до́брых,⁵⁾ чи за сло́во
Істи́ни, чи мо́же,
Щоб ми́ з Тебе́ пасмі́ялись?⁶⁾
Вонó-ж так і ста́лось!
135 Хра́мі, каплі́ці і іко́ни
І ста́вники і мі́рри дим
І пе́ред о́бразом Тво́ім
Неу́томі́мі⁷⁾ поклóни
За кра́жу, за війну́, за кров;
140 Щоб бра́тню́ кров пролі́ти, про́сять,
А поті́м в дар Тобі́ прино́сять
З пожа́ру вкра́дений покрóв...

¹⁾ Давн. вид. но. ²⁾ Прась. і жєн. перекупать та прода́вать. ³⁾ Вар. прась. Возлюбите́ брата. ⁴⁾ Ром. вар. грі́шних. ⁵⁾ Лаз. пасмі́ялись. ⁶⁾ В давн. вид. Неу́томленні́, поправка в Лаз.

- Просвітілись, та ще хочем
Других просвітити,
145 Сонце правди показати
Сліпим, бачини, дітям.
Все покажем, тільки дайте
Себе в руки взяти:
Як і тюрми мурувати,
150 Кайдани ковати,
Як їх носить і як плесті
Кнутів узловати,¹⁾
Всьому навчім, тільки дайте
155 Взяті свої гори,
Останні,²⁾ бо взяли вже
І поле і море!

- І тебе загнали, мій друже єдиний,
Мій Якове любий!³⁾ Не за Україну,
160 А за її ката довелось проліть
Кров добру, не чорну, довелось запить
З московської чаши⁴⁾ московську отруту...
О друже мій добрий, друже незабутий!
Живою душою в Україні витай,
165 Літай з козаками по-над берегами,
Розріті могили в степу назирай,⁵⁾
Заплач з козаками дрібними сльозами,
І мене з неволі в степу виглядай!

- А поки-що мої думи,
170 Моє люте горе
Сіятиму,⁶⁾ нехай ростуть
Та з вітром говорять...

¹⁾ Прась і жен мають тут ще один рядок, очевидно не Шевченків: і як під них сини підставляти. ²⁾ Давн. вид. Ті останні, поур. у Лаз. ³⁾ Ром. і Герг. добрий. В прась і жен. вид. до сих слів дописано увагу: Граф Яков де Бальман. Саме коло того часу його вбито на Кавказі. ⁴⁾ Герг. чарки. ⁵⁾ Герг. виглядай, вар. праськ. нагляддай. У Герг. сим рядком кінчить ся поема. ⁶⁾ Прась-вар. сіятимуть.

- Вітер тихий з України
Понесє з росію
175 Тії¹⁾ думи аж до тебе;
Братньою сльозою
Ти їх, друже, привітаєш,
Тіхо прочитаєш,
І могили, степи, гори)
180 І мене згадаєш.

Написано в Переяславі 18 листопада 1845 р., а не у Вьюнищах 14 грудня, як було в праським і пізнійшим вид. Вірна дата в автогр. Департ. пол. Друковано у-перше в Гергардовім вид. "Новия" стихотворенія Пушкіна и Шавченки" в Липську 1859 р. В "Вечерних" 1863 р. сеї поеми не було, тільки в львівським вид. 1867 на чолі першого тома ст. 3—8. Для видання ми користували ся варіантами праського та Шевченковими поправками в друкованім екземплярі Лазаревського, які ласкаво уділив нам д. В. Доманицький.

¹⁾ Прась. мої. ²⁾ Прась. нар. степ і море.

І МЕРТВИМ І ЖИВИМ І НЕНАРОЖДЕНИМ ЗЕМЛЯКАМ МОЇМ,

в Україні і не в Україні моє дружнє посланіє.¹⁾

Яще хто речеть, яко люкаю
Бога, а крата свого ненавидить,
ложь бєть.

Іоан²⁾ гл. IV., ст. 20.

- І смеркає і світлає,
День божий минає,
І знову люд потомлений,
І все спочиває.
5 Тільки я мов окаїнний
І день і ніч плачу³⁾
На розпутьях велелюдних,
І ніхто не бачить,
І не бачить і не знає.
10 Оглухли, не чують,
Кайданами міняють ся
Правдою торгують⁴⁾
І Господа зневажають,
Людії запрягають.

¹⁾ Сей титул змінювано на кілька ладів: у вид. льв. І живим і мертвим; у вар. праськ. і в пізнійших: До мертвих і живих і ненарождених земляків моїх в Україні і не в Україні сущих моє дружнє посланіє. Лишаю текст перводруку лише з відміною: дружнє на дружнє, як у льв. вид. ²⁾ Так у Гєрг. і в льв. вид., в праськ. і в пізнійших: Соборн. посланіє св. Апостола Іоанна. ³⁾ Гєрг. День і ніч блукаю. ⁴⁾ Оцеї два рядки у Гєрг. вас., є у льв. вид.

- 15 В тяжкі ярма, брють ліхо,
Ліхом засівають...
А що врідить? Побачите,¹⁾
Які будуть жнива!...

- Схаменїть ся, недолюдки,
20 Діти юродиві!
Подивіть ся на рай²⁾ тіхий,
На свою Вкраїну,
Подобіте щирим сєрцем
Велику руїну!
25 Розкуйте ся, братайте ся!
У чужому краю
Не шукайте, не питайте
Того, що немає
І на небі, а не тільки
30 На чужому полі...
В своїй хаті своя й правда
І сила і воля!

- Нема на світі України,³⁾
Немає другого Дніпра!
35 А ви претє ся на чужину
Шукати доброго добра,
Добра святого, волі, волі,
Братєрства братнього... Найшли,
Несли, несли з чужого поля
40 І в Україну принесли
Великих слів велику силу,
Та й більш нічого... Кричите,
Що Бог создав вас не на те,
Щоб ви неправді поклонялись,
45 А хилитесь, як і хилились,
І знову шкуру деретє
З братів, незрячих гречкосїв,
І сонця правди дозрівать

¹⁾ Рукоп. праськ. вид. Побачимо. ²⁾ Гєрг. Край. ³⁾ Рукоп. вар. праськ. другий, мб. другої.

- В німецькі землі, у чужій,¹⁾
 50 Претє ся знову. Як-би взять
 І всю мізерію²⁾ з собою,
 Ділами крадене добро,
 Тоді-б зостав ся сиротою
 З святими горами Дніпро!
 55 Ох, як-би то сталося, щоб ви не вертались,
 Щоб там і здихали, де ви порослі!
 Не плакали-б діти, мати-б не ридала,
 Не чули-б у Бóга вашої хулі!
 І сонце не гріло-б смердячого грóю
 60 На чистій, широкій, на вольній землі;
 І люди-б не знали, що ви за орлі
 І не покивали-б на вас головою...

- /Схаменїть ся! Бóдьте люди,
 Бо лихо вам бóде,
 65 Розкують ся незабаром
 Закóвані люди;
 Настанє суд, заговорять
 І Дніпро і гóри,
 І потечє сто ріками
 70 Кров у сїнє морє
 Дітий ваших; і не бóде
 Кому́ помагати,
 Одцурáють ся брат брата
 І дитини мати;
 75 І дим хмарою заступити
 Сонце перєд вами,
 І на-віки проклянітєсь³⁾
 Своїми синами.

- Умійте, ся образ бóжий
 80 Вагнóм не скверніте!

¹⁾ Герг. нечужий; рукоп. нар. праського вид. на чужину.
²⁾ Герг. через непорозумінє: містерію. ³⁾ У праській вид. і пізнійших: проклинєтєсь.

- Не дуріте дітий ваших,
 Що вони на світі
 На те тільки, щоб панувать:
 Бо невчєне бóго
 85 Загляне їм в саму душу
 Глибóко-глибóко...
 Дознають ся небожата,
 Чий на вас шкурá,
 Та й засудять,¹⁾ і премудрих
 90 Немудрі одурять!

- Як-би ви²⁾ вчилися так, як трєба,
 То й мудрость би була своєю;
 А то залізете на небо:
 „І ми — не ми, і я — не я!
 95 І все те бачив, все те³⁾ знаю:
 Немá пї пєкла, ані раю,
 Немáє й Бóга, тільки⁴⁾ я
 Та кúций Нїмець узловатий,⁵⁾
 Та й бiльш нїкого.“

- „Дóбре, братє!
 100 Що-ж ти такє?“
 „Нехай Нїмець
 Скаже,⁶⁾ ми не знаєм!“

- Отáк то ви навчáєтєсь
 У чужóму краю!
 Нїмець скаже: „Ви Могóли!“
 105 „Могóли, Могóли!“
 Золотóго Тамерлáна
 Онучáта гóлі!“

¹⁾ Скрізь у вид. (лв., Кож., праськ.) засялуть, яке ознак не дає доброго змислу. ²⁾ Герг. сего слова брак. ³⁾ Герг. і все. ⁴⁾ Так у лв. вид. і в Огон. ⁵⁾ Так Герг. і лв. вид., праське і Огон. узловатий. ⁶⁾ Герг.: Нехай скаже Нїмець.

- Німець скаже: „Ви Славьяне!“
 „Славьяне, Славьяне!“
 110 Славних прадідів великих
 Правнуки погані!
 І Кольяра читаєте
 З усієї сили,
 І Шафарика, і Ганку,
 115 І в славьянофіли
 Так і претесь, і всі мови
 Славьянського люду,
 Всі знаєте, а свої
 Дасть-Біг!... Колись будем
 120 І по своїйому глаголати,¹⁾
 Як Німець покаже,
 А до того й історію
 Нам нашу розкаже.
 Отоді ми заходимось!
 125 Добре заходились
 По німецькому показу,
 Та й заговорили
 Так, що й Німець не второпи,
 Учитель великий,
 130 А не то, щоб прості люди!
 А гвалту! а крику!
 „І гармонія, і сила,
 Музика, та й годі!
 А історія — поема
 135 Вольного народу!
 Що ті Римляне убогі!
 Чорт-зна що не Брути!...²⁾
 У нас Брути і Кольеси
 Славні, незабуті!
 140 У нас воля виростала,
 Дніпром умивалась,
 У голови гори клала,
 Степом укривалась!...“

¹⁾ Герг. По своєму глаголати. ²⁾ Так у Герг. і лъв. вид., праським і Огон. за Брути.

- Кростью вона умивалась
 145 А спала на купах,
 На козацьких вольних трупах,
 Окрадених¹⁾ трупах!...
 Подивіть ся, дитенъ добре,
 Прочитаєте знову
 150 Тую главу,²⁾ та читайте
 Од слова до слова,
 Не минайте ані титли,³⁾
 Ніже тії комі,
 Все розберіть та й спитайте
 155 Тоді себе: „Що ми?
 Чий сини?⁴⁾ Якій батьків?
 Ким, за-що закуті?“
 То й побачите, що ось-що
 Ваші славні Брути:
 160 Рабів, підняжки, грязь Москві,
 Варшавське сміття ваші пані
 Ясповельможні гетьмани!
 Чого-ж ви чваните ся, ви,
 Сини сердешної України?
 165 Що добре ходите в ярмі,
 Ще лучше, ніж батьки ходили?
 Не чваньтесь: з вас деруть ремінь,
 А з їх бувало й лій топили!
 Може чванитеся, що братство
 170 Віру⁵⁾ заступило,
 Що Синіом, Трапезунтом
 Галушки варіло?
 Правда ваша: наїдалися,
 А вам тепер вадить,
 175 А на Січи мудрий Німець
 Картопельку садить;
 А ви її купуєте
 Й істє на здоровья,

¹⁾ Так у Герг. і лъв. вид., у праським і Огон. неуживане у Шевч. обкрадених. ²⁾ Герг. славу. ³⁾ Герг. і лъв. вид. титла-
⁴⁾ Герг. дити; лъв. сини. ⁵⁾ Герг. вижу.

- Та й славіте Запоріжжя.
180 А чиєю кров'ю
Отá земля напоєна,
Що картоплю рóдить?
Вам байдуже, абí добра
Була для горóду!
185 А чванітєсь, що ми Пóльщу
Колісь завалили!...
Правда вáша: Пóльща впáла,
Та й вас роздавíла.

Так óсь-як кров свою́ лили
190 Батькі́ за Мòскву і Варшáву
І нам, синáм, передали
Свої кайдáни, свою́ славу!

- Доборóлась Україна
До сáмого крáю:
195 Гірше Ля́ха свої діти
Йі розпина́ють;
Так як півó¹⁾ праведну́ю
Кров із ребéр то́чуть.²⁾
Просві́тити, бáчиш, хочуть
200 Мáтерині о́чі
Совре́мнними о́гнями,
Повес́ті за ві́ком,
За Ні́мцями недорі́ку,
Слі́пую калі́ку.
205 Дóбре, веді́ть, показу́йте!
Неха́й старá ма́ти
Навча́єть ся, як ді́тий тих
Но́вих доглядáти.
Пока́зуйте! За нау́ку —
210 Не турбу́йтесь (бу́де³⁾)
Мáтерина добра плáта...
Розпаде́ть ся лóда

¹⁾ Ієрг. Замість пива. ²⁾ Ієрг. точать ³⁾ Отсі 5 рядків вставляю до тексту з рукописного вар. праського вид зам. дотеперішнього одного: За науку буде.

- На о́чах ва́ших несéтих;
Побáчите сла́ву,
215 Живу́ сла́ву ді́тів своїх
І батьків лука́вих!...
Учі́те ся, брати мо́ї!¹⁾
Дума́йте,²⁾ чита́йте,
І чужо́му навча́йтесь,
220 Й свого́ не цура́йтесь!
Бо хто ма́тірь забува́є,
То́го Бог кара́є,³⁾
Чужі лóди⁴⁾ цура́ють ся,
В хáту не пуска́ють.
225 Сво́ї діти мов чужі́ї,⁵⁾
І нема́є злóму
На вс́ій землі́ безконéшній
Весéлого до́му.

- Я ридáю, як згада́ю
230 Ді́ла незабу́ті
Ді́дів на́ших, тя́жкі ді́ла!
Як-би їх забу́ти,
Я одда́в би весéлого
Ві́ку половину́.
235 Отака́-то⁶⁾ на́ша сла́ва,
Сла́ва Украї́ни!...
Отак і ви прочита́йте,
Щоб несóнним спийли́сь
Всі́ непра́вди, щоб розкри́ли́сь
240 Висо́кі моги́ли
Пе́ред ва́шими о́чіма,
Щоб ви розпита́ли
Му́чеників: ко́го, ко́ли
Й за-що розпина́ли?...⁷⁾
245 Обні́міте-ж, браті́ мо́ї,
Найме́ншого б́рата, —

¹⁾ Ієрг. Не дурите сами себе. ²⁾ Ієрг. Учитель. ³⁾ У Ієрг. сей рядок вас. ⁴⁾ Ієрг. Того дити. ⁵⁾ Ієрг. Чужі люди прогоняють. ⁶⁾ Ієрг. От-то она. ⁷⁾ У праським вид. і Огон. тут зовсім зайвий ряд точок; ані Ієрг., ані лъв. вид. тут пропуска не зазначають.

- Нехай ма́ти усміхне́ть ся,
Запла́кана ма́ти!
Благосло́вить діти́й свої́х
250 Тверді́ми рука́ми,
І жіно́чок¹⁾ поці́луйте
Во́льними уста́ми!
І забу́деть ся срамо́тня
Да́вня годі́на,
255 І оживе́ добра сла́ва,
Сла́ва Укра́їни,
І сві́т я́сний, невече́рній
Ті́хо засі́яє...²⁾
Обні́міть ся-ж, бра́ті мої́,
260 Молю́ вас, блага́ю!

Вьюншига, Полт. губ., 14. Студня 1845. Уперве надруковано
в вид. Гергарда „Новые стихотворения. Пушкина и Шавченки“
Лейпцигъ 1859, стор 24—34, потім у лъв вид. 1867 р. I, ст. 9—16
і в праському 1879, т. II. ст. 64—71.

¹⁾ Так у Гег., і лъв. вид. 1867. в праськїм і пізнійших:
І обмитих. ²⁾ Так у Гег., в лъв. вид.: Тіхо просіає, в праськїм
і пізнійших: Тихенько засіає.

ХОЛОДНИЙ ЯР.

- У всякого своє ліхо,
І в мене те ліхо —¹⁾
Хоть не своє, позичене,
А все такі ліхо.
5 На-що-б, бач ся, те зга́дувать,
Що да́вно мину́ло,
Будіть Бог-зна́є коли́нше?
Добре, що засну́ло!...
10 Хоть²⁾ і яр той! Вже до його́
І стѣжки малі́
Не оста́лось, і здає́ть ся,
Що ніхто́ й ного́ю
Не ступи́в там, а згадаєш.
15 То бу́ла й доро́га
З монасти́ря Мо́триного³⁾
До я́ру страши́ного.
В я́ру коли́сь гайдама́ки
Та́бором стоя́ли,
20 Ла́годили самопа́ли,
Ра́тища струга́ли.
У яр тоді́⁴⁾ сході́ли ся
Мов із хреста́ зні́ті
Ба́тько з си́ном і бра́т з бра́том
25 Односта́йне ста́ти
На во́рога лука́вого,
На лю́того Лі́ха.

¹⁾ Вар. праського вид. І в мене не тіхо. ²⁾ Тамже: ось.
³⁾ Лъв. вид. Мотринова, праське і дальші недоладно: Митриного.
Манастир зве́ть ся Мотронинський або коротше Мотрин. ⁴⁾ Вар.
праськ. люди.

- Де-ж ти дів ся, в яр глибокий¹⁾
Протоптаний шляху?
30 Чи сам заріс темним лісом,
Чи то загатили²⁾
Нові каті, щоб до тебе
Люди не ходили
На пораді: що їм діяти
35 З добрими панами,
Людоїдами лихими,
Новими Ляхами?³⁾
Не гатіть,⁴⁾ бо над яром
Залізник вітає
40 І на Умань позирає,
Гонту виглядає!
Не ховайте, не топчіть
Святого закону!
Не зовіте преподобним
45 Лютого Нерона!
Не славете ся царевою
Святою війною,
Бо ви й самі⁵⁾ не знаєте,
Що царіки коять!
50 А кричите, що несете
І душу і шкуру
За отечество! Єй-Богу,
Овеча натура!
Дурний шию підставляє
55 І не знає, за що,
Та ще й Гонті зневажає
Ледяче-ледящо:⁶⁾
„Гайдамаки не воїны,
Разбойники,) воры,
60 Пятно нашей истории.“⁷⁾

¹⁾ Тамже: широкій. ²⁾ Льв. і праське вид. Засалили, тільки рукоп. варіант у праськім вид. загатили, так і Огон. ³⁾ Копія Макс. Панами-Ляхами: р. Д. п. З новими Ляхами. ⁴⁾ Р. Д. п. та в рукоп. екземплярі праського вид. Не сховасте над яром; в копії Макс. Не гатіть, бо над краєм. ⁵⁾ Огон. і старші вид. ви самі. ⁶⁾ Копія Макс. Ледящо! ледящо! ⁷⁾ Копія Макс. Разбишаки, зрештою фраза російська. ⁸⁾ В давн. вид. Пятно в нашій історії, в коп. Макс. як у наших текстах.

- Брешеш, людоморе!
За святу правду, волю
Розбійник¹⁾ не стане,
Не розкує закований
65 У вапні кайдани
Народ темний, не заріже
Лукавого сина,
Не розіб'є живе серце
За свою Україну!²⁾
70 Ви — розбійники несіті,
Голодні ворони!
По якому правдивому,
Святому закону
І землею всім даною
75 І сердешним людом
Торгуйте?... Стережіть ся-ж,
Бо лихо вам буде,
Тяжке лихо! Дуріть дітей
І брата сліпого,
80 Дуріть себе, чужих³⁾ людей,
Та не дуріть Бога!
Бо в день радості над вами
Розпадеться кара,
І повіє новий огонь⁴⁾
85 З Холодного яра!⁵⁾

Написано у Вьюнищах, 17 Студня 1845. Друк. уперше в Гергардових „Нових стихотвореніях Пушкина и Шавченки“ 1859 р., потім у львівськ. вид. I, 54—56 з датою, потім у праськ. з варіантами із рукопису, II, 61—63. В р. 1906 знайдено рукописний текст у рукоп. Деп. поліції, з ховала ся надто копія Максимовича з Шевченкового автографа пізнішого від липського видання.

¹⁾ Герг. і копія Макс. Країну. ²⁾ Копія Макс. дуріть людей. ³⁾ Р. Д. п. огонь новий. ⁴⁾ Так у льв. вид., праське і Огон.: яру.

ПСАЛМИ ДАВИДОВІ.

I.

- Блаженний муж на лукаву
Не вступає раду,
І не стане на путь злого
І з лютим не сяде;
5 А в законї Господньому
Серце його й воля
Навчаєть ся. І стане він,
Як на добрім полі
Над водою посажене
10 Древо зеленіє
Плодом вкрите, так і муж той
В добрі своїм спіє.
А лукавих, нечестивих
І слід пропадає,
15 Як той попів над землею
Вітер розмахає.
І не встануть з праведними
Злії з домовини;
Діла добрих обновлять ся,
20 Діла злих загинуть.

XII.

Чи ти мене, Бже милій,
На-вік забуваєш?

- Одвертаєш лице своє,
Мене покидаєш?
25 Доки буду мучить душу
І серцем боліти?
Доки буде ворог лютий
На мене дивитись
І сміятись? ... Спасі мене,
30 Спасі мою душу,
Да не скаже хитрий ворог:
„Я його подұжав!“
І всі злії посміють ся,
Як упадуть в руки —
35 В руки вражі. Спасі мене
Од лютої муки!
Спасі мене! Помолі ся
І воспою знову
Твої блага чистим серцем,
40 Псалмом тихим, новим.

XLIII.

- Бже, нашими ушима
Чули твою славу,
І діди нам розказують
Про давні кроваві
45 Ти літа, як рукою
Твердою своєю
Розв'язав ти наші руки
І покрив землею
Трупи ворогів; і силу
50 Твою восхвалили
Твої люди, і в покої,
В добрі одпочіли,
Слава Господа. А нині
Покрив еси знову
55 Срамотою свої люди,
І ворогі нові

- Розкрадають, як овець, нас
І жеруть... Без плати
І без ціни оддав-еси
60 Ворогам проклятим,
Покинув нас на сміх людям,
В наругу сусідам,
Покинув нас, яко в притчу
Нерозумним людям.
65 І кивають сміючи ся
На нас головами,
І всякий день перед нами
Стид наш перед нами.
Окрадені, замучені
70 В по́тах уміраєм,
Чужім богам не моли́мось,
А Тебе́ благода́єм;
Поможі́ нам, ізбаві́ нас
Вражої́ наруги́!
75 Поборів Ти першу силу,
Побори́-ж і́ другу,
Ще́ люти́йшу. Встань же, Бо́же!
Вскі́ю́ бу́деш спати́,
Од слі́з на́ших одверта́тись,
80 Ско́рби забува́ти?
Смири́ла ся ду́ша на́ша,
Тяжко́ жити́ в о́ковах.
Встань же, Бо́же, помози́ нам!
Встань на ка́та зно́ву!

ІІІ.

- 85 Пребезу́мний в се́рці ска́же,
Що Бо́га нема́є;
В беззако́нній мерзі́є,
Не творить благода́я.
А Бог дивить ся, чи є́ ще
90 Ві́ска́ючий Бо́га?

- Нема́ добро́ творя́щого,
Нема́ ні́ одного́!
Коли́ вони́ неси́ти
Грі́хами́ дозна́ють?
95 І́дять лю́ди замі́сть хлі́ба,
Бо́га не згада́ють.
Там бо́ять ся, ляка́ють ся,
Де стра́ху й не бу́де, —
Так са́мі себе бо́ять ся
100 Лука́вій лю́ди.
Хто-ж пошле́ нам спасе́ннє,
Верне́ до́бру до́лю?
Коли́сь Бог нам верне́ волю́,
Розі́б'є́ нево́лю.
105 Восхва́лимо Тебе́, Бо́же,
Хвале́нієм вся́ким;
Возра́дуєть ся Ізраї́ль
І́ свя́тій Іа́ков.

ІІІ.

- Бо́же, спасі́, суди́ мене́
110 Ти по сво́ій во́лі!
Молю́сь, Го́споди, внуши́ їм
Уст мої́х глаго́ли!
Бо на ду́шу мою́ вста́ли
Си́льні чужі́ї,
115 Не зря́ть Бо́га над собо́ю,
Не зна́ють, що́ ді́ють.
А Бог мені́ допома́гає,
Мене́ заступа́є,
І їм пра́вдою своєю́
120 Верта́є їх зля́я.
Помо́лю́ ся Госпо́деві
Се́рцем о́диноким,
І на злих мої́х погля́ну
Незлі́м мої́м о́ком.

LXXXI.

- 125 Між царями й судіями
На раді великій
Став земних владик судити
Небесний Владика.
- „Доколі будете стягати
130 І кров невинну розливати,
Люди убогих, а багатим
Судом лукавим помагати?
Вдові убогій допоможіте!
Не осудіте сироті,
135 І виведіть із тісноти
На волю тихих, заступіте
Од рук неситих!“
- Не хотять
Познаць, розбіти тьму неволі,¹⁾
І всьє Господа глаголи,
140 І всьє плачеться земля.²⁾

- Царі, раби — однакові
Сини перед Богом;
І ви вмерете, як і князь ваш
І ваш раб убогий.
- 145 Встань же, Боже, суди землю
І судей лукавих!
На всім світі твоя правда
І воля і слава!

XСІІ.

- Господь Бог лихих карає,
150 Душа моя знає.
Встань же, Боже! Твою славу
Гордий зневажає.

¹⁾ Додано се слово як конектуру, якої жадає рим. ²⁾ Вид.
1860: трепетна

- Вознесі ся над землею
Високо-високо,
155 Закрий славою своєю
Сліпé, горде око!
Доки, Господи, лукаві
Хвалять ся, доколі
Неправдою? Твої люди
160 Во тьму і в неволю
Закували, добро Твоє
Кровью потопили,¹⁾
Зарізали проходжого,
Вдову задавили
- 165 І сказали: „Не зрить Господь,
Нижє тée знає.“
Умудріте ся, немудрі!²⁾
Хто світ оглядає,
Той і серце ваше знає
170 І розум лукавий.³⁾
Дивіте ся ділам Його,
Його вічній славі!
Благо тому, кого Господь
Карає між нами:
- 175 Не допуска, поки злomu
Ізрієть ся яма.
Господь любить свої люди,
Любить, не оставить;
Дожидає, поки правда
180 Перед ними стане.
Хто-б спас мене од лукавих
І діющих злая?
Як-би не Бог поміг мені,
То душа-б живая
185 Во тьмі ада потонула,
Проклялась на світі.
Ти, Господи, помагави
По землі ходити,
Ти радуєш мою душу

¹⁾ Копія Кул. затопили. ²⁾ Р. Д. п. умудрітєсь, немудрі.
³⁾ Копія Кул. і думки лукаві, в р. Д. п. і думи.

- 190 І сэрце врачуеш,
І прэбўде¹⁾ Твая воля
І Твій труд²⁾ не всўе.
Вловлять душу праведничу,
Кров добру осўдять.
195 Мині Господь присти́нице,
Заступником бу́де.
І воздасть їм за діла їх
Кроваві, лукаві,
Погубить їх, і їх слава
200 Стане їм в неславу.

CXXXII.

- Чи є що краще, лўчче в світі,³⁾
Як у-купі жити,
З братам⁴⁾ добрим добро певне
Познать,⁵⁾ не ділити?
205 Яко миро⁶⁾ доброві́нне
З голови честної
На бороду Аарону
Спадає росю
На гаптовані ометі
210 Ризи дорогі,⁷⁾ —
Або рси Ермонські
На святїй горі
Високїй Сїонські
Спадають, і творять
215 Добро тварям земнородним,
І землі і лю́дям.
Отак братів благих своїх
Господь не забуде.

¹⁾ Р. Д. п. пребудеть. ²⁾ Копія Кул. труд твой. ³⁾ Букв. лўчче, краще. ⁴⁾ Р. Д. п. братам. ⁵⁾ Р. Д. п. і Букв. пожити. ⁶⁾ Р. Д. п. миро. Букв. миро. ⁷⁾ Так в Букв. і р. Д. п., в давн. вид. і за шитїй ометі, Ризи дорогїй.

- Вонарїть ся в: дому тихім,¹⁾
220 В сімї тїй великій,
І пошлє їм добру долю
Од віка до віка.

CXXXVI.

- На ріках круг Вавилона
Під вербами в полі
225 Сидїли ми і плакали
В далекій неволї,
І на вербах повішали
Органи глухі,
І нам стали смїяти ся
230 Едомляни злії:
„Розкажіть нам пісню вашу,
Можє й ми заплачем,
Або нашу заспівайте,
Невольники нашї!“²⁾
235 „Якої-ж ми заспівает
На чужо́му полі?
Не співають веселої
В далекій неволї.
І коли тебе забуду,
240 Іерусалїме,
Забвен бу́ду, покинутий
Рабом на чужинї!
І язїк мій онїміє,
Висохне лукавий,
245 Як забуду³⁾ помяну́ти
Тебе, наша славо!
І Господь наш нас помяне,
Едомськії діти,

¹⁾ Так в р. Д. п. і коп. Кул., в давн. вид. тихих. ²⁾ Отсе́ два рядки були в давн. вид. заступлені точками. Обі копїї і р. Д. пол. мають їх. ³⁾ Так в р. Д. п., в давн. вид. забуде.

- Як кричали ви: „Руйнуйте!
 250 Руйнуйте, паліте
 Єрусалим!...“¹⁾ Вавілоня
 Дщере окайнна,
 Блаженний той, хто заплатить
 За твої кайдани!
 255 Блажен, блажен тебе, злая,
 В радості застане
 І розіб'є дитин твоїх
 О холодний камінь!

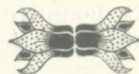
CXLIX.

- Псалом півний Господеві
 260 І нову славу
 Воспоем честним собором,
 Серцем нелюкавим!
 Во псалтірі і тимпані
 Воспоем благая,
 265 Яко Бог кара неправих,
 Правим помагав.
 Преподобнії во славі
 І на тихих ложах
 Радують ся, славословлять,
 270 Хвалять ім'я бже.
 І мечі в руках їх добрі,
 Гострі обоюду
 На отмищеніє язикам²⁾
 І в науку людям.
 275 Окують царей неситих
 В залізній пуга
 І їх славних оковами
 Ручними окрютять.

¹⁾ В обох ковіях 1 р. Д. п. Сион святний. ²⁾ Автогр. К. Муз.
 неправди. ³⁾ Так в „Неофітах“, у дав. вид. губигелей.

- І осудять несправедних³⁾
 280 Судом своїм правим,
 І во віки стане слава,
 Преподобним слава!')

Написано 19 Студня 1845 у Вьюнищах. Друк. уперве: Кобзарь
 1860, стор. 223—244. Варіанти маємо з рукописної копії Жем-
 чужникова, опубліковані в Записках Наук. Тов. ім. Шевченка т. 39
 стор. 4—5, а деякі з Букваря Южно-Русского виданого Шев-
 ченком 1861, з копії Кудіша, з автографа псалма CXLIX в київ-
 ським Музеї Древностей и Искусствъ і нарізні з автографа знай-
 деного 1906 р. в Департаменті поліції.

¹⁾ В дав. вид. преподобних.

25 І засну́ти на вік-віки,
І сліду не кінуть
Ніякого! Однаково.
Чи жить, чи зами́нуть...¹⁾

До́ле, де ти? До́ле, де ти?
30 Не́ма́ ніяко́ї!
Ко́ли до́брої жа́ль, Бо́же,
То дай зло́ї, зло́ї!

Написано у Вьюнищах 21 Студня 1845. Друковано у-перве
в „Основі“ 1861, кн. іІІ, стор. 1—2. Варіанти дас праський „Коб-
зарь“ і рук. Десп. пол.

До́ле, де ти? До́ле, де ти?
10 Не́ма́ ніяко́ї!
Ко́ли до́брої жа́ль, Бо́же,
То дай зло́ї, зло́ї!

Не дай спа́ти ходя́чому,
Серцем заміра́ти,
15 І гни́лою коло́дою
По сві́ту валя́тись;¹⁾
А дай жи́ти, серцем жи́ти
І Тебе́ хва́лити,²⁾
І твій сві́т неруко́тво́рний
20 І лю́дій лю́бити.³⁾

Стра́шно впа́сти у кайдáни,
Уміра́ть в нево́лі,
А ще гірше — спа́ти, спа́ти,
І спа́ти на во́лі.

¹⁾ Праське вид. На світі лежати. ²⁾ Так в р. Д. п. і прась.,
в інших вид. І лю́дій лю́бити. ³⁾ В прась. вид.:
А коли ні, то проклина́ти
І сві́т запалити.

¹⁾ Так у прась. і жен. вид. Чи жив, чи загну́в.

ТРИ ЛІТА.

І день — не день, і йде — не йде,
 А літа стрілою
 Пролітають, забирають
 Все добре з собою,
 5 Окрадають добрі думи,
 О холодний камінь
 Розбивають серце наше
 І співають аминь.
 Аминь всьому веселому
 10 Од ніни до віка!
 І кидують на розп'утті
 Сліпого каліку.
 Невеликії три літа
 Марно пролетіли,
 15 А багато в моїй хаті
 Ліха наробили:
 Опустошили убоге
 Моє серце тихе,
 Погасили усе добре,
 20 Запалили ліхо.
 Висушили чадом-димою
 Тії добрі сльози,
 Що лили ся з Катрусею
 В московській дорозі,
 25 Що молились з козаками
 В турецькій неволі,
 І Оксану, мою зорю,
 Мою добру долю
 Що день божий умивали,
 30 Поки не підкравись

Злії літа, та все тече!
 Заразом украли.
 Жаль і батька, жаль і матір
 І вірну дружину
 35 Молодую, веселую
 Класти в домовину.
 Жаль великий, браті мої!
 Тяжко годувати
 Малих діток неумітих
 40 В неопленій хаті!
 Тяжке ліхо, та не такé,
 Як тому дурному,
 Ще полюбити, побереть ся,
 А вона другому
 45 За три шагі продасть ся
 Та з його й смієть ся.
 От де ліхо, от де серце
 Разом розірвєть ся!

Отакé то злєє ліхо
 50 Й зо мною спіткалось:
 Серце люди полюбило
 І в людях кохалось,
 І воні його вітали,
 Грали ся, хвалили...
 55 А літа тихенько кравись
 І сльози сушили —
 Сльози щирої любови...
 І я прозрівати
 Став по троху... Доглядаюсь —
 60 Бодай не казати!
 Кругом мене, де не гляну,
 Не люди, а змії...
 І засохли мої сльози,
 Сльози молодії.
 65 І тепер я розбітєє
 Серце ядом гою —

*) Р. Д. п. хибно: на все тії, Нова Гром. то.

- І не плачу й не співаю,
А вію совією.
Отакé то! Що хочете,
70 То те і робіте:
Чи гóлосно зневажа́йте,
Чи ни́шком хвалі́те
Мої думи, — одна́ково,
Не верну́ть ся зно́ву
75 Лі́та мої молоді́й,
Весéлеє сло́во
Не верне́ть ся!... І я се́рцем
До вас не верну́ ся,
І не зна́ю, де діну́ ся,
80 Де я пригорну́ ся,
І з ким бу́ду розмовля́ти,
Кого́ розважа́ти,
І пе́ред ким мої думи
Бу́ду сповіда́ти?
85 Думи мої, лі́та мої,
Тяжкі́й три лі́та,
До кого́ ви прихі́литесь,
Мої злі́ї ді́ти?
Не хилі́тесь ні до ко́го,
90 Лі́айте до́ма спáти,
А я пі́ду четве́ртий год
Но́вий зустрі́чати.
Добри́день же, но́вий го́де,
В то́рішній свити́ні!
95 Що ти несе́ш в Украї́ну,
В ла́таній то́рбіні?
„Благоде́нствіє, ука́зом
Нове́ньким пові́те...“
Іди́ ж здо́ров, та не забу́дь
100 Злі́дням покло́нитись!

Написано у Вьюничах 22 Студня 1845. Надруковано у-перше
в „Былое“ 1906, кн. за липень, а потім у „Новій Громаді“ і „Літ.
Наук. Вістнику“.

ЗАПОВІТ!¹⁾

- Як умру́, то поховáйте²⁾
Мене́ на моги́лі
Се́ред степу́ широ́кого,
На Вкраї́ні³⁾ милі́й,
5 Щоб лані́ широко́плі
І Дні́про і кру́чі
Було́ відно́, було́ чу́ти,⁴⁾
Як реве́ реву́чий!

- Як понесе́ з Украї́ни
10 У си́нєє мо́ре
Кров воро́жу,⁵⁾ ото́ді я
І лані́ і го́ри,
Все поки́ну і полі́ну⁶⁾
До са́мого Бо́га
15 Молі́ти ся. А до то́го⁷⁾ —
Ні Бо́га, ні чо́го!⁸⁾

- Похова́йте та встава́йте,⁹⁾
Кайдáни порві́те,
І вра́жою зло́ю кро́в'ю¹⁰⁾
20 Во́лю окро́піте!

¹⁾ Льв. вид. Завищення. ²⁾ Копія Шевч. заховайте. ³⁾ Гєрг. На Країні. ⁴⁾ Копія Маке. Були видні, було чути, прась. були видні, було б чути. ⁵⁾ Прась. Як потече... кров ворожа. ⁶⁾ Гєрг., львів., прась. і копія Маке. полечу. ⁷⁾ Автогр. К. Муз. А поки що. ⁸⁾ Гєрг., львів., прась., жен. А до того я не знаю Бога, пізн. автогр. Шевч. має лекцію взятую нами в текст. ⁹⁾ Автогр. К. Муз. Прокіньте ся ж, брати мої. ¹⁰⁾ Прась. вар. чаркой (очевидно чорной) кровью.

І менé в сімý великій,
В сімý вольній, новій¹⁾
Не забудьте помянути
Незлім, тіхим²⁾ словом!

Написано в Переяславі 25 Студня 1845. Надруковано в перше в липськiм вид. „Новыя стихотворенія Пушкіна и Шавченка“ п. з. Думка, потім у Меті 1863 р. ч. 4. Варіянти взято з рукоп. Л. Жемчужникова, опубл. в Записках Наук. Тов. ім. Шевч. т. 39. ст. 4.

Вітер в гаї нагинáє
Лозу і тополю,
Ламá дуба, кóтить по́лем
Переко́типо́ле.

5 Так і до́ля: то́го ламá,
То́го нагинáє,
Менé кóтить, — і де спíннить,
І самá не зна́є!

У яко́му кра́ї менé захова́ють?
10 Де я прихплію́ ся, на ві́ки засну́?
Ко́ли нема́ до́лі, нема́ талану́,
То ні́кого й кінуть. Ніхто́ не згада́є,
Не ска́же хоть на сміх: „Нехай спочивáє!
Тільки його́ й до́лі, що́ рано́ засну́в!...“

Друковано у перше в Основі 1861 р. вип. III, стор. 4, але ніякої копії ні варіантів ні дати написання нема. Дата 1846 тільки здогадка.

ЛІЛЕЯ.¹⁾

„За-що́ менé, як росла́ я,
Лю́ди не любі́ли?
За-що́ менé, як ви́росла,
Молодую́ вбі́ли?
5 За-що́ ж²⁾ вони́ тепéр менé
В пала́тах віта́ють,
Царівною³⁾ назива́ють,
Очий не спуска́ють
З мо́го цві́ту, диву́ють ся,⁴⁾
10 Не зна́ють, де ді́ти?
Скажі́ ж мні́, мій бра́тіку,
Королéвий цвіте́!“
„Я не зна́ю, мо́я сестро́!“
І цві́т королéвий
15 Схили́в свою́ голо́воньку
Черво́но-роже́ву
До бі́лого, пониклого⁵⁾
Личе́нька ліле́ї.
Сам Госпо́дь віта́в над ні́ми
20 І творі́в святе́е
Землі́ грішні́й... і ліле́я⁶⁾
Росо́ю-сльозо́ю
Запла́кала і сказа́ла:

¹⁾ Автогр. М. Лілія. ²⁾ Автогр. Б. За що вони. ³⁾ Копія Жемч., автогр. М. і Черн. І царь-квітом; льв. вид. сей рядок вас.

⁴⁾ Р. Д. п. автогр., Черн. та М. Дивують ся, любують ся. ⁵⁾ Р. Д. п. та Черн. На білес, пониклее. ⁶⁾ Отсі три рядки лише в Черн. автографі. В р. Д. п. лише два рядки, а „росою сльозою“ нема.

¹⁾ Прась. вар. в самій вольній мові. ²⁾ Прась. вар. незлім, добрим, автогр. К. жуз. тихим, добрим.

- „Брате мій! З тобою
25 Ми давно вже кохаємось,
А¹⁾ я й не сказала,
Як була я людиною,
Як я мордувалась...²⁾
Моя мати, чого вона
30 Сердешна журилась,³⁾
І на мене, на дитину
Дивилась, дивилась⁴⁾
І плакала... Я не знаю,
Мій брате єдиний,
35 Хто йі ліхо⁵⁾ заподівав,
Я була дитина...
Я грала ся, забавлялась,
А вона⁶⁾ все вьяла,
Вьяла, вьяла, засихала,
40 Умірати стала,⁷⁾
Та⁸⁾ нашого злого пана
Кляла-проклинала.
Та й умерла. А отой пан
Взяв догодувати⁹⁾
45 Менé малу. Я виросла¹⁰⁾
У білих палатах,
І не знала, що байстри я,¹⁾
Що його дитина.
Він поїхав десь далéко,¹²⁾
50 А менé покинув.
І прокляли¹³⁾ його люди,
Будинок спалили

¹⁾ В черн. та М. не казала, лъв. та н. ²⁾ Р. Д. п., копія Жемч. і автогр. М. Як я тяжко виростала. І як умірала. ³⁾ Беремо текст із поправки Шевч. на екземплярі Мордовця: в давн. вид. Моя мати, чого вона — Вона все журилась; в р. Д. п. і Черн. Моя мати — я не знаю. ⁴⁾ В копії Жемч.: І молила ся на мене, На малу дивилась; р. Д. п. та Черн. авт. І молилась і на мене: М. І молилась і плакала, На малу дивилась. ⁵⁾ Жемч. і М. горе. ⁶⁾ Р. Д. п. і М. мати. ⁷⁾ Оце дві рядки взяті з р. Д. п. та М. ⁸⁾ Р. Д. п. та М. І нашого. ⁹⁾ Р. Д. п., Черн. та М. узяв годувати. ¹⁰⁾ У дотепер. вид. А мене пан. Взяв догодувати, Я виросла, виховалась. Поправка Шевч. в екземплярі Мордовцева. ¹¹⁾ Льв. байстручка. ¹²⁾ Черн. автогр. на тужину. ¹³⁾ Льв. прокляті.

- А менé. — не знаю за що —
Убили, не вбили¹⁾
55 Тільки мої добрі²⁾ кіоси
Остригли, накрили³⁾
Острижену ганчіркою,⁴⁾
Та ще й реготались:
Жиди навіть нечистиві⁵⁾
60 На менé плували.
Отакé-то, мій братіку,
Було мені в світі!
Молодого, короткого
Не дали дожити
65 Люди віку... Я умерла
Зімою під тінном,⁶⁾
А весною процвіла я
Цвітом при долині,
Цвітом білим, як сніг білим,
70 Гай розвеселила.⁷⁾
Люди — Бóже мій! — зімою
В хату не пустили,
А весною мов на діво
На менé дивились.⁸⁾
75 Дівчаточка завітчались⁹⁾
І почали звати¹⁰⁾
Лілеєю, снігоцвітом;¹¹⁾

¹⁾ Львів. Вбити — не убили. ²⁾ М. чорні. ³⁾ Льв. покрили. ⁴⁾ Р. Д. п. Черн. та М. Ганчіркою на смітнику. ⁵⁾ Черн. нечисті, попр. на нечистиві, Б нечисті. ⁶⁾ Р. Д. п., Черн. та М.:
Я умерла

На снігу під тінном.

⁷⁾ Авт. М. Аж гай; р. Д. п., Жемч. та Черн. Весь гай освітила.
⁸⁾ Льв. вид. Зімою люди — Бóже мій; Ром. Зимою люде, Бóже мій;
р. Д. п., Жемч., Черн. та М. читасмо:

І тіж люди, і тіж пани,
Що зімою вбили.
Попріходили в сною,
Дивом дивувались.

У текст даємо ще одну перерібку сеї строфи, зроблену Шевченком у екзем. Мордовцева. ⁹⁾ Льв. вид. закривались. ¹⁰⁾ Р. Д. п. і Черн. І мене назвали, М. прозвали. ¹¹⁾ Р. Д. п. снігоцвітом.

- І я процвіта́ти¹⁾
Ста́ла в га́ї і в те́плиці²⁾
80 І в бі́лих пала́тах.
Скажи́ ж ми́ні, мій бра́тіку,
Короле́вий цвіте́:
За-що³⁾ мене́ Бог поста́вив
Цві́том⁴⁾ на сі́м сві́ті?
85 Щоб лю́дий я весели́ла,⁵⁾
Тих са́мих, що во́йли
Мене́ й ма́тірь?! Милосе́рдний,⁶⁾
Святи́й Бо́же ми́лий!...“
І запла́кала лі́лея,
90 А⁷⁾ цві́т короле́вий
Схи́лив сво́ю голо́воньку
Черво́но-роже́ву
На бі́лєє, пони́кше
Лі́ченько лі́леї.

Написано 25 липня 1846 у Києві.

¹⁾ Черн. і р. Д. п. розцвітати. ²⁾ Р. Д. п. та Черн. в го́ю і на полі, Б. темниці, лѣв. в га́ї і в те́мниці. ³⁾ Ром. На що, хоч у лѣв. За що. ⁴⁾ Черн. квітот, р. Д. п. ливом. ⁵⁾ Р. Д. п. та М. звеселяла. ⁶⁾ Ром. Милосердний. ⁷⁾ Р. Д. п. і.

РУСАЛКА.

- „Породила мене́ ма́ти
В висо́ких¹⁾ пала́тах,
Та й понесла́ се́ред по́чі
У Дні́про купати.²⁾
5 Купа́ючи розмовля́ла
Зо мно́ю малю́ю:
„Пливи́, пливи́, мо́я до́ню,
Дні́пром за водо́ю,
Та ви́пливи руса́лкою
10 За́втра се́ред но́чі,
А я ви́йду гуля́ти з ним,³⁾
А ти й залоско́чеш.
Залоско́чи, мо́є се́рце,⁴⁾
Неха́й не сме́єть ся
15 На́до мно́ю молодю́ю,⁵⁾
Неха́й пье́, упье́ть ся
Не мо́їми кров-сльо́зами,⁶⁾ —
Си́ньою водо́ю
Дні́провю́ю, неха́й со́бі
15 Гуля́є з⁷⁾ дочко́ю!
Пливи́ ж, мо́я руса́лонько!⁸⁾
Хви́лі мо́ї, хви́лі,

¹⁾ Жемч. і М. білих. ²⁾ Р. Д. п. М. та кнп. Трег. До Дніпра купати, Ром. і прась. Вечер у Дніпрі скупати. ³⁾ Р. Д. п. Я виведу гулять пана. ⁴⁾ М. залоскочи ж; коп. Трег. залоскочи-ж, моя доню. ⁵⁾ М. сиротою; р. Д. п. та Трег. над грішною сиротою. ⁶⁾ Р. Д. п. та М. слізи-кровню; Трег. слізоньками. ⁷⁾ В р. Д. п. Трег., Жемч. та М: Нехай в Дніпрі погуляє

З своєю дочкою;
наш вар. узятий із екз. Мордовця. ⁸⁾ Так р. Д. п., Трег., Жемч. та М. русалонько! Давн. вид. Привітайте русалоньку.

Привітайте моє любе,
Дитя моє міле!“

- 20 „Та й заголосіла
Та й побігла. А я собі
Плила за водою,
Поки сестри не зустріли,¹⁾
Не взяли з собою.
25 Уже з²⁾ тіждень, як расту я,
З сестрами гуляю
О-півночі та з будінку)
Батька виглядаю.
А може вже поєдналась
30 З паном у пала́тах,⁴⁾
Може знову розкошув
Мой гришна мати?“³⁾
Та й замовкла русалочка,
В Дніпро поринула,
35 Мов пліточка, а лозина
Тіхо похитну́лась.

- Війшла мати погуляти,
Не спить ся в пала́тах;
Пана Яна нема́ дома,⁵⁾
40 Ні з ким розмовляти.
А як прийшла до берега,⁶⁾
То⁸⁾ й дочку згадала,
І згадала, як купала
І як примовляла.⁹⁾
45 Та й байдуже! Пішла собі
У пала́ти спати:

1) Ром зустріли. 2) Трег. та Жемч. з вас. 3) Трег. Жемч.
та М. Та на Київ позираю; р. Д. п. та на берег. 4) Р. Д. п. і Трег.
Може вже ми повинчав ся
У білих пала́тах;
М. повинчались; Вечерн. сь паном мой мати. 5) Вечерн. Гришнина
в пала́тах; Ром. з паном у. 6) В коп. Трег. первісно було: А Івана
десь нема́ дома. 7) Коп. Трег. з разу було: Приблудила аж до
Дніпра, потім попр. до берега; так у р. Д. п. і в М. 8) Давн. вид. То й;
Вечерн. Та й, так і в коп. Трег. і в М. 9) Коп. Трег. промовляла.

1) К. Трег. Й не зустріла; р. Д. п. Вискочили регочучи.
2) Попр. у еяземп. Мордовця, Веч. Та ну з нею гратись, так в Ром.
3) В старших вид.:
Та до неї, ухопили,
Тай ну з нею гратись.
4) Так в р. Д. п. коп. Трег. та М., в давн. вид. Радієйські, Веч.
Радієвські. 5) Коп. Трег. Поки аером не вкрили; потім попр. не
сховали.

- Та не дійшла, довело ся
В Дніпрі почувати.
І не счу́лась, як зусіли¹⁾
50 Дніпрові дівчата,
Та до неї: ухопили,
Та й ну лоскотати.²⁾
„Сестри, сестри, не лоскотіть,
Бо се моя мати!“³⁾
55 Сестри раді,⁴⁾ що піймали,
Грالیсь, лоскотали,
Поки в вершу не заха́ли,⁵⁾
Та й зареготались.
Одна тільки русалонька
60 Не зареготалась.

Написано д. 9 серпня 1846 у Києві. Уперше надруковано
в Вечерниках 1862 р. ч. 22, стор. 185, у лѣв. вид. 1, 142—143,
у прась. 1, 201—202. Надто використано для цього вид. копію
з автографа списану д. Є. Трегубовим, копію Жемчужникова, авто-
графи М. і Б., рукоп. Деп. поліції і рукописні варіанти Шевченка
на екземплярі Д. Мордовця.

ВІДЬМА.

(Поєма).

Да прїидеть-же смерть на
на, н да снїдеть ко адъ
жн-н, нко лєкнєство къ жн-
нцїхъ нхъ пєсрєдъ нхъ.

Пєсалом.

Молю ся, зноу уповаю,
І зноу слъози вилїваю,¹⁾
І думу тяжкую мою
Нїмїм стїнам передаю.

5 Озовїте ся-ж, заплачте
Нїмїї зо мною

Над непра́вдою людєско́ю,
Над до́лею здо́ю!²⁾
Озовїтеся! А за ва́ми

10 Мо́же озове́ть ся
Безта́ланнє невсипу́ще.

І нам усміхне́ть ся,
Поєдна́є з недо́лею
І з людьмі́ і ска́же

15 Спасїбі́ нам, помолїть ся,³⁾

І ті́хо спя́ти ля́же.

І примирє́ннємоу прїснїа́ть ся

І лю́ди до́брі і любо́в,

І все до́бро. І вста́не ра́но

20 Весє́лїи, і забу́де знов

Свою́ недо́лю; і в нево́лі!⁴⁾

Пїзна́є рай, пїзна́є во́лю!²⁾

І всетворя́щую́ любо́в.³⁾

Така́ моя́ ра́да, незна́емий бра́те:

25 Смирї́сь перед Бо́гом, лю́дїи не займа́й.

Шука́й собі, бра́те, в пала́тах і в ха́ті

І дбай домо́вїну, а сла́ви не дбай!

Бо вона́ не спїнить ві́ку молодого́,

Не ве́рне за лі́та на́шої весні́.

30 О́так то, мїй дру́же! Мо́лїсь, бра́те, Бо́гу

І мене́ в мо́литвах твої́х⁴⁾ спомя́нї.

I.

Ростє́ в по́лі на мо́гілі

Осі́ка за́кля́та;

О́там відьма́ похो́вана, —

35 Хрестї́тесь, дївча́та!

Хрестї́те ся і не ква́птесь

На панї́в лука́вих,

Бо згї́нете осмі́яні,

Наро́бите сла́ви,

40 Зло́ї сла́ви на сі́м сві́ті.

А на ті́м!... Кри́й Бо́же!

За грї́хї́ такі́ вели́кі

Сам Бо́г не помо́же.

Нехай панї́ зну́щають ся,

45 Бра́та́ми торго́ють

Та слъо́замї́ крова́вими

Сатану́ часту́ють, —

Іх вже́ ду́ші запро́дані,

То ї́м і байдо́уже,

50 А вам́ тре́ба стере́гти ся.

Стере́гтісь, та й ду́же!

Стере́жіть ся ж! Коха́йте ся

Хоч і́з найми́та́ми,

¹⁾ Вечерї, пролїваю. ²⁾ Р. Д. п. та М. Долею лихою. ³⁾ Авт. М: Спасїбі́ нам ска́же і заплаче; р. Д. п. і помолїть ся ї заплаче.

¹⁾ Льв. вид. недо́лі. ²⁾ Так у Вєч. і поур. в екз. Мордовця́ зам. познає. ³⁾ Б. зча́зу: познає бо́жю́ любов, а. ⁴⁾ Р. Д. п. свої́х.

З ким хочете, мої любі,
55 Тільки не з панамі!

Коло¹⁾ осіннього Миколі
Обідрани, трохи не голі
Бендерським пляхом у-ночі
Ішли Цигани, а йдучи —
60 Звичайне вольний — співали.
Ішли, ішли,²⁾ а потім стали,
Шатро край пляху розпьялі,
Огонь чималий³⁾ розвели
І кругом⁴⁾ його посідали:
65 Хто з шашлик⁵⁾ом,⁶⁾ а хто і так —
За те він вольний, як козак
Колісь-то був. — Сидять, куняють,
А за шатром в степу співав,
Неначе п'яна з приданок
70 До-дому йдучи молодіця:

(Голос за театром)

„Ой у новій хаті
Полягали спати;
Молодій приснілось,
Що мати казиралась,
75 Свекор оженів ся,⁶⁾
Батько утопів ся.
І..... гу!.....“

Цигани слухають, сміють ся:
„І де ті люди) тут возмуть ся?
80 Отсе мабуть із-за Дністра,⁸⁾
Бо тут все степ... Марі! марі!“ —
Цигани кринчухи,⁹⁾ схопились,
А перед ними опинилось

¹⁾ Р. Д. п. Пісня. ²⁾ Р. Д. п. Ішла собі. ³⁾ Р. Д. п., Жемч.
га М. багаття вбога. ⁴⁾ Р. Д. п. і М. коло. ⁵⁾ Веч. За шашликом.
⁶⁾ В автогр. М. утопив ся. ⁷⁾ Р. Д. п. п'яні. ⁸⁾ Кож. і пізн. Дніпра.
⁹⁾ Р. Д. п. й схопились.

Те, що співало.¹⁾ Жаль і страх!
85 В свитині латаній дріжала
Якась людина. На ногах
І на руках повиступала²⁾
Од стужі кров, аж³⁾ струпом стала,
І довгі коси в репцях
90 О⁴⁾ полі бились в ковтунах.
Постояла, а потім⁵⁾ сіла
Коло огня і руки гріла
На самім полум'ї. „Ну, так,
Оженів ся неборак!“
95 Сама собі вона⁶⁾ шептала,
І тяжко, страшно⁷⁾ усміхалась.
Що-ж се такє? Се не марі,
Моя се мати і сестра,
Моя се відьма, щоб ви знали.

Цигани.

100 А відкіля ти, молодіце?

Відьма.

Хто? я? (Співає:)

„Як була я молодіця,
Цілували мене в лиця;⁸⁾
А як стала стара баба,
105 Цілували б, була б рада.“

Циган.

Співуча, нічого сказати!
Як-би собі таку достати,
Та ще й з медведем...⁹⁾

¹⁾ Авт. М. опинилась Та, що співала. ²⁾ Р. Д. п. і М. мають:
А на руках і ногах
Од стужі кров повиступала.

³⁾ Веч. і лів. вид. увся. ⁴⁾ Веч. і лів. Об. ⁵⁾ Р. Д. п. і мовчки.
⁶⁾ Р. Д. п. і М. віби. ⁷⁾ М. страшно, страшно; р. Д. п. якось
страшно. ⁸⁾ М. лице. ⁹⁾ Р. Д. п. медведя; Веч. за медведем.

Відьма.

Я співаю,
110 Чи то сижу, чи гуляю,
Все співаю, все співаю¹⁾ —
Уже забула говорити,
А перше добре говорила.

Циган.

Де-ж ти була, що заблудила?

Відьма.

115 Хто? Я? Чи ти? (Шепче:) Цить лишень, цить!
Он бач, зо мною пан лежить.²⁾
Огонь погас, а місяць сходить,
В яру пасеть ся вовкулак... (Усміхнувшись)
Я в приданках³⁾ була, впила ся,
120 І молоді не придала ся...)
А все то прокляті пані
З дівчатами такєв діють!
Ще треба другу одружить,⁴⁾
Піду ще сина хоронить,
125 А то без мене не зуміють
І в домовину положить.⁵⁾

Циган.

Не йді, небого! Будь тут з нами!
У нас, їй Богу, добре жить!

Відьма.

А діти єсть у вас?

Циган.

Немає.⁷⁾

¹⁾ Веч. і лъв. сей рядок час. ²⁾ В М. читаємо:
Хто? Я? Цить, цить!

З дочкою пан лежить;

Веч. і лъв. за мною. ³⁾ Веч. і лъв. в прибавках. ⁴⁾ Р. Д. п. предала
ся. ⁵⁾ Так попр. в екс. Мордовия; в коп. Жемч. і М. сина ожениць,
Веч. і лъв. другу одружить. ⁶⁾ Так в р. Д. п., в давн. вид. Піду,
без мене не зуміють. ⁷⁾ Веч. А діти єсть у вас? — Бог має, помир-
рали! Лъв. А діти є у вас?

Відьма.

130 Кого-ж годуете-есте?
Кого ви спати кладете?¹⁾
Кого колишете в-почі?
Лагаючи і встаючи
За кого молитесь? Ох, діти!
135 І все діти! І все діти!²⁾
Не знаю, де од їх подітись!³⁾
Де не піду, й вони за мною!⁴⁾
Вони з'їдять мене колись.

Циган.

Не плач, небого, не журись!
140 У нас дітей нема й заводу.⁵⁾

Відьма.

Хоч із горі та в воду...

І відьма тяжко зариділа.
Цигани мовчки⁶⁾ дивувались,
Покі поснули, де хто впав.
145 Вона ж не спала, не журилась,
Сиділа, ноги устромила
В гарячий попіл. Виступав
Щербатий місяць з-за могіли!⁷⁾
І на шатро мов позирів,⁸⁾
150 Аж поки хмари заступили.

Чом не спить ся багатому,
Сівому, гладкому?
Чом не спить ся убогому,
Спроті старому?

¹⁾ Веч. годуете-ісчете, лъв. снасте. ²⁾ Веч. і лъв. І все діти,
у все діти. ³⁾ Р. Д. п. та М. і мені нема де дітись. ⁴⁾ Веч. і лъв.
де не піду, і вони все за мною. ⁵⁾ Веч. і лъв. В нас дітей нема
й заводу. ⁶⁾ Прась. довго. ⁷⁾ Веч. і лъв. сі три слова час. ⁸⁾ Р. Д. п.
дивував ся.

- 155 Один дума, як би його¹⁾
 Достроїть палати;
 Другий дума,²⁾ як би його³⁾
 На подзвін придбати.
 Один старий одпочіне
 160 В пішній домовині,⁴⁾
 Другий старий — і так собі
 Де-небудь під тином⁵⁾.
 І обидва спочивають
 І гадки не мають!
 165 Убогого й не згадають,
 А того ще й лають.
 Не спить ся старому ні в полі ні в хаті,
 А треба як небудь віку доживати.⁶⁾

II.

- Коло огню старий Циган
 170 З люлькою куняє,
 Позирає⁷⁾ на прибуду,
 І на подзвін не дбає.⁸⁾

Циган.

Чому не ляжеш, не спочинеш?
 Зірниця сходить, подивись!

Відьма.

- 175 Дивилась⁹⁾ я, вже ти дивись!

¹⁾ Жемч. і М. Коли б швидше. ²⁾ Р. Д. п. а той дума. ³⁾ Веч. і лів. чого. ⁴⁾ Р. Д. п., Жемч. і М.

Оттоді вже одпочину
 Аж у домовині.

⁵⁾ Р. Д. п., Жемч. і М.:

А убогий і так собі
 Денебудь під тином.

Веч. і лів. оттак собі денебудь під тином. ⁶⁾ Так у р. Д. п., в ант. М. і в праськім вид. ⁷⁾ Р. Д. п. і М. і дивить ся. ⁸⁾ Р. Д. п. і М. Може що й гадає. ⁹⁾ Р. Д. п. Я вже; М. уже.

Циган.

Ми рано рушимо, покинем,
 Як не просини ся.

Відьма.

Не просплюсь,
 Я вже¹⁾ ніколи не просплюсь!
 Отак де-небудь і загину
 У бур'яні. (Співає тихо.)

- 180 „Гаю, гаю, темний гаю,
 Тихенький Дунаю!
 Ой у гаї²⁾ погуляю,
 В Дунаю³⁾ скупаяюсь,
 В зеленому баговинні⁴⁾
 185 Трохи⁵⁾ одпочину,
 Та може ще хоч каліку⁶⁾
 Приведу дитину.“

- Дарма! Аби собі ходило
 Та вміло матір проклинаць!
 190 А он⁷⁾ чи бачиш? На могилі
 Очіма лупа котиня!
 Іді⁸⁾ до мене, кіцю, кіцю!...
 Не йде прокляте⁹⁾ бісеня!
 А то дала б тобі напій ся
 195 З моєї чистої криниці.¹⁰⁾ (Приспівує:)

„Стоїть кутя на покуті,
 А в запічку діти;
 Наплодила, наводила,¹¹⁾
 Та нема де діти.¹²⁾“

¹⁾ Р. Д. п. Я вже; М. уже. ²⁾ Так в М. зам. у гаю. ³⁾ Так в М. зам. Дунаю. ⁴⁾ Ром. В баговинні зеленому. ⁵⁾ Р. Д. п. і М. тропки. ⁶⁾ Р. Д. п. і М. погану. ⁷⁾ М. Он-он; р. Д. п. Цять, цять! ⁸⁾ М. Ото до мене. ⁹⁾ М. погане. ¹⁰⁾ М. Й на той рік стало б; р. Д. п. Вишло ся-б добре (Співає). ¹¹⁾ Р. Д. п. Народила, наплодила. ¹²⁾ Р. Д. п. та нігде подіти.

200 Чи то потопіти,
Чи то подушити,
Чи жидові на кров продать,
А грощі пропити?*

Що, добре наші завдають?
205 Сідай лиш близьченько, отут!
Отó-то й то! А ти не знаєш,
Що я в Волóщині була?
Я розкаж́у, як нагадаю...
Близня́т) в Бенде́рах привела́,
210 У білих Яссах коли́хала,
У Дуна́єві купала́,
В Туре́ччині спови́вала,²⁾
Та до до́му однесла́³⁾
Аж у Ки́їв, та вже до́ма
215 Без кади́ла, без кропи́ла
За три ша́ги охрести́ла,
А три ша́ги пропи́ла.
Упи́ла ся! упи́лась!⁴⁾
І до́сї п'я́на!...
220 І вже ні́коли не просплю́ ся,⁵⁾
Бо я вже й Бо́га не бо́ю ся
І не сорóмлю ся лю́дий.
Ко́ли-б ми́ні оти́х ді́тий
Найти́ де-небу́дь! Ти не зна́єш,
225 Чи є в Туре́ччині во́йна?

Циган.

Була́ ко́лись, тепе́р по́ма,
Уме́р найста́рший стари́нна.

1) В М. сразу слыш, попр. близнят. 2) Так у р. Д. п., в М. і в Б., у Туреччині сповила 3) Р. Д. п. і М. понесла. 4) Р. Д. п., лъв. і Вечер. Упила ся. 5) Р. Д. п. просплюсь. 6) Р. Д. п. не має.

Відьма.

А я думала, що й до́сї,
Аж уже́ немає!¹⁾
230 Сл́ухай лише́нь!²⁾ Скаж́у тобі́,
Кого́ я шу́каю.
Я шу́каю Ната́лочку³⁾
Та⁴⁾ си́на Іва́на:
Дочку́ свою́ Ната́лочку,
235 Та шу́каю⁵⁾ па́на,
То́го И́рода, що — зна́єш?...
Стри́вай, нагада́ла...
Як бу́ла я моло́дою,
І га́дки не ма́ла,
240 По садóчку похо́жала,
Квітча́лась, пишпа́лась,
А він мене́ і набáчив,⁶⁾
И́род! І не сні́лось,⁷⁾
Що я бу́ла крі́пáчкою,
245 А то б уто́пилась,
Бу́ло б ле́гше. От побáчив
Та й бере́ в покóї,
І стри́же, ненáче хло́пця,
І в похóд з со́бою

1) Р. Д. п. в коп. Жемч. М.:

Я думала, в Туреччині,
Аж і там немає.

Лъв. аж уже 2) М. Ось слухай же! 3) Лъв. Наталоньку, р. Д. п. Дочку мою. 4) Р. Д. п. і сина. 5) М. А найгірше, р. Д. п.:

А ще гірше, я шукаю
Проклятого пана,
Щоб задушити. Бо як узав
Мене молодого,
Та й остриг, неначе хлопця,
І екрізь за собою
Водив мене. У Бендерах
Тойді ми стояли
З Москалями, а Москалі
Турка воювали.
Отож як раз проти Снаса
Привела близнята

6) Вечерн. і лъв. і не бачив. 7) Б. Я не знала.

- 250 Берé менé. У Бендэри
Прийшли ми, стояли
З москалями на кватірах,
А москалі за Дунаєм
Турка воювали.
255 Тут дав Бог міні близніта
Як раз протів Спаса.
А він менé і покинув,
Не вступів і в хату,¹⁾
На дитий своїх не глянув,
260 Люципер проклятий!
Пішов собі з москалями,²⁾
А я з байстрюками
Повертала в Україну
Степами, тернами,³⁾
265 Острижена, та й байдуже!
У селах питала
Шлях у Київ.⁴⁾ І що з мене
Люди насміялись!⁵⁾
Трохі була не втопилась,
270 Та жаль було кінуть
Близняточок. То сьак, то так
На свою Вкраїну⁶⁾
Придїбала.⁷⁾ Одпочїла,
Вечора дїждалась,⁸⁾
275 Та й у село. Хотїлось, бач,
Щоб люди⁹⁾ не знали.
От я крадусь по-під тинню¹⁰⁾

¹⁾ Льв. Не впустив й у хату, Вечер час. ²⁾ Веч. і льв. Пійшов з Москалями. ³⁾ Р. Д. п. і М.:
В Україну поперіла
Босими ногами.

⁴⁾ Р. Д. п. і М.:

Ішла та питала
До Києва.

Льв. По селах. ⁵⁾ Р. Д. п. і М. посміялись. ⁶⁾ Так льв. ⁷⁾ Р. Д. п. Доленгала, М. Доленга, ся. ⁸⁾ М. Вечора, Б. Вечера, Р. Д. п. дїждала. ⁹⁾ М. і коп. Жемч. мене. ¹⁰⁾ Льв. тини, Вечер. по підтинню, М. і р. Д. п. підкрадаю ся до хати, коп. Жемч. підкрала ся.

- До своєї хати.¹⁾
В хаті темно. Нема́ дома,
280 Або вже ліг спати
Мій батечко одинікий.
Я ледве ступаю...
Вхожу в хату, аж щось стогне,
Нїби умирає.
285 То мій батько.²⁾ І нікому
Нї перекрестити,
Нї рук скласти. О прокляті,
Дукавії діти,
Що ви дієте на світі!...
290 Я перелякалась...
Хата пусткою смерділа.
От я заховала
Близнят своїх у коморі,
Вбігаю³⁾ у хату,
295 А він уже ледве діше,⁴⁾
Я до його: „Тату!
Мій таточку!⁵⁾ Се я прийшла!“
За руки хватаю.⁶⁾
„Се я,“ кажу. А він міні⁷⁾
300 Шепче:⁸⁾ „Я прощаю.“
„Я прощаю“⁹⁾ Тільки й чула...
Здаєть ся, я впала¹⁰⁾
І заснула...¹⁾ Як-би була
До віку проспала!...

¹⁾ М. та коп. Жемч.:

Аж огню немає.
Я думала, що батько спить,
Аж батько умирає,
І нікому руки скласти.
Я перелякалась.

Р. Д. п.:

Що спить батько,
А він умирає.

²⁾ Веч. і льв. Мій батечко. ³⁾ Р. Д. п. і М. Убігаю. ⁴⁾ Льв. А він вже, р. Д. п. ледве стогне. ⁵⁾ Р. Д. п. і М. Тату! Тату! ⁶⁾ Р. Д. п. і М. хапаю, льв. за руку хватаю. ⁷⁾ М. А він мене взяв за руку. ⁸⁾ М. І шептав. ⁹⁾ М. Прощаю... і... ¹⁰⁾ М. Я, здаєть ся; Веч. і впала, р. Д. п. бо здаєть ся. ¹¹⁾ М. Тай заснула.

- 305 О-півночі прокинулась:
Як у ямі в хаті,¹⁾
А за руку²⁾ батько давить...
„Тату,“ кричу,³⁾ „тату!“
А він уже так як крига.⁴⁾
310 На-сілу я руку
Випручала. Що, Цигане,
Як-би так у сук
Тобі дочку, що-б зробив ти?⁵⁾

Циган.

Бй Богу, не знаю.

Відьма.

- 315 Та мовчі вже, бо забуду,
Потім не згадаю.⁶⁾
Дітий, бач-ся,⁷⁾ годовала
Та в засік ховала,
Та очіпок — се вже в-ранці⁸⁾ —
320 Ключчям вимощала,
Щоб не знать було, що стрига.⁹⁾
Прибралась, ходила,
Покі люди домовину
На-дворі робили.
325 Доробили, положили,
Понесли, сховали.
І одна я як билина¹⁰⁾
На полі¹¹⁾ осталась
На сім світі. Були діти —
330 І тих не осталося.

¹⁾ Р. Д. п. і М. Щось ходить по хаті. ²⁾ Веч. руки. ³⁾ Р. Д. п. кличу. ⁴⁾ Р. Д. п. і М. Аж він. Льв. А він вже так, Веч. А він вже як. ⁵⁾ Р. Д. п. і М. Чи простив би? Б. Щоб зробив? Так і льв. ⁶⁾ Р. Д. п. і М. Я коц. Жемч. Простив би, ей Богу! ⁷⁾ Р. Д. п. і М. Я молила ся Богу. ⁸⁾ Р. Д. п. і М. Ба ні, дітий. ⁹⁾ М. Та, здасть ся, це очіпок, р. Д. п. що очіпок. ¹⁰⁾ Веч. і льв. стригли. ¹¹⁾ М. Як той палець, р. Д. п. І одна з близнятам. ¹²⁾ Р. Д. п. і М. На світі.

(Плаче і співає)¹⁾

- „Через яр ходила,
Та воду носила,
Корови сама бгала,²⁾
Дочку оддавала,
335 Сина оженила...³⁾
І.... гу!.....“

III.

Циган.

Не скігли, бо ти всіх побудиш!

Відьма.

Хибá я скіглю, навісний?

Циган.

- Та добре, добре! Що дальш буде?⁴⁾
340 Розкажуй дальше!⁵⁾

Відьма.

Що даєш?⁶⁾

Наварши за́втра мамаліги?

Я куку́рузи⁷⁾ принесу.

Нагада́ла,⁸⁾ нагада́ла!

З дочкою ли́г спáти,

- 345 Завда́в си́на⁹⁾ у лаке́ї...

Грома́дою з ха́ти

Виганя́ли. Нагада́ла!¹⁰⁾

Я соба́к дражні́ла

По-під ві́кнами з старця́ми.

¹⁾ Так у р. Д. п. ²⁾ Веч. і льв. пхала. ³⁾ Р. Д. п. і М. А сина женила. ⁴⁾ Льв. дальше, М. Що-ж там буде? Р. Д. п. Що-ж дальш. ⁵⁾ Р. Д. п. лиш. ⁶⁾ Р. Д. п. А що даєш? ⁷⁾ Льв. Я панушої. ⁸⁾ Р. Д. п. і М. Поєгривайте. ⁹⁾ Р. Д. п. і М. А сина взяв. ¹⁰⁾ М. Еге, еге! Нагадала! А зразу було: Еге, еге! Громадою; так і в Веч.

- 350 І байстрят¹⁾ носіла
За плечіма,²⁾ щоб привчались...
Аж і пан³⁾ приїхав.⁴⁾
Отоді було громаді
І всім дбста лиха,⁵⁾
355 Щоб менé не виганяли
З батьківської хати!
Та й взяв менé з близнітами
До себе в палати.
Ростуть мої близніточка,
360 А я утішаюсь
І з лютою гадюкою⁶⁾
Я знову кохаюсь.

¹⁾ Р. Д. п. і М. близнят, р. Д. п. водила. ²⁾ Р. Д. п. За собою. ³⁾ Р. Д. п. сам. ⁴⁾ Далі в давн. вид.:
Я до його кинула ся
Забудучи лихо.
Привитав мене люципер,
Благословив діток
Тай забрав їх у покої.
Ростуть мої квіти,
Тай вирости. Сина Йвана
Оддав якійсь пані
У лакеї, а Наталю —
Чи твої Цигани
Всі послули?

Циган.

Всі послули.

Відьма.

Та щоб не почули
Мого слова. Страшно буде...
І ти, старий друже,
Зликаєш ся, як вимовлю.
Чи тобі байдуже?
Наталочку, дитя своє
Прод нечестивий
Занапастив! А до того
Посилає в Київ
Мене, бачиш, молити ся.
Я дурна й ходила.

⁶⁾ Коп. Жемч. достало ся. ⁶⁾ Р. Д. п. гадиною.

- Докохала ся до крію:
Сіна у лакеї
365 Занапастив, а з дочкою...
Чи чужа? — а своєю...
Чи се не гріх по вашому?
Чи в вас так уміють?
А міні дав карбіванця
370 Та послав у Київ...
Послав Богу молити ся.¹⁾
Ото ж я й ходила
І молилась... Ні, Цигане,
Я марне²⁾ молилась!...
375 Чи в-вас єсть Бог який-небудь?
В нас його немає!³⁾
Пані вкрали та в шкатулі
У себе ховають.

Вертаю ся із Києва:⁴⁾

- 380 Замкнуті покої.
Він узяв її з собою
Та й поїхав з нею,⁵⁾
З Наталюю... Чи чужа ти?
І остриг, проклятий,
385 Дитя своє. Полетіла
Я його шукати

¹⁾ Коп. Жемч. помолитись: р. Д. п. щоб я Богу помолилась.
²⁾ Р. Д. п. і М. дарма. ³⁾ Р. Д. п. та в М. Отже в нас немає.
⁴⁾ М. Я до дому. ⁵⁾ Р. Д. п. та М. і коп. Жемч.:
Пан поїхав десь з дочкою,
Як перше зо мною,
І сина взяв. Потім... потім...
Далебі не знаю,
Що робилось. Мені снилось,
Ніби то літаю
Над байраками совою
І дитий шукаю.
Ні, не слухай! Я не дитий,
Я шукала пана!
А тепер уже не треба,
Іду у Цигани.
Я вже сина оженила,
А дочка й так буде.

- В Волонцину, та й шукую,
Совою літаю
Над байраками, та діток,
390 Діточок шукую.
Наталоньку!... Чи тée... пі,)
Я шукую²⁾ пана!
Задуні! Возьміть до себе³⁾
І мене,⁴⁾ Цигани!
395 Я медведя водітиму,
А як найду кáта,
То й спущу його на його!
Отоді,⁵⁾ проклятий!...
Ні, не спущу, сама його
400 Загризу! Чи чуєш?
Одружимось, моє серце!
Я й досі дівую,
А⁶⁾ сина вже оженила,
А дочка й так буде.
405 Лазитиме по-під тинню,
Поки найдуть⁷⁾ люди
Неживою... Чи ти бачив?⁸⁾
Там такий хороний
Мій син Іван!..., Ух, холодно!⁹⁾
410 Позич мині гроний!
Наміста доброго куплю,¹⁰⁾
Та й¹¹⁾ тебе повішу,
А сама під¹²⁾ до-дому...
Дивісь, миша, миша
415 Несе у Київ мишеня:
Не донесеш, утопиш десь,
Або пам одніме!...
Чи я найду моїх діток,¹³⁾

¹⁾ Р. Д. п. Та го брехня. ²⁾ Р. Д. п. шукала. ³⁾ Р. Д. п. А тепер уже не треба, вар. Та. ⁴⁾ Р. Д. п. Піду у. ⁵⁾ Веч. і льв. Одійди, автор. М. Отойді. ⁶⁾ Ром. Я. ⁷⁾ М. стоцуть. ⁸⁾ Р. Д. п. і М. Ти не бачив мого сина? ⁹⁾ Р. Д. п. А знаєш, що? ¹⁰⁾ Р. Д. п. А я вамиста накупила. ¹¹⁾ Р. Д. п. і М. Та й піду собі. ¹²⁾ Льв. в Київ. ¹³⁾ Р. Д. п. дітей своїх.

- Тай замовкла, мов заснула.
420 Цигани вставали,¹⁾
Розбірали²⁾ шатро своє,
В дорóгу рупали.
Та й рупили. Пішли степом.
І³⁾ вона небога
425 Безталанна встала мовчки,⁴⁾
І ніби-то Богу
Ничком собі молила ся,
Та й пошкандибала
За Циганами, а йдучи
430 Тихенько співала:
„Кажуть люди, що суд буде,
А суду не буде,
Бо вже мене осудили
На сім світі люди“.

IV.

- 435 Із-за Дністра пішли Цигани
І на Волинь і на Україну:
За селом село минали,
В городі ходили,
І марою⁵⁾ за собою
440 Приблуду водили.
І співала й танцювала,
Не шила й не їла,
Неначе смерть з Циганами
По селах⁶⁾ ходила.
445 Потім разом схаменулась,⁷⁾
Стала їсти й пити,

¹⁾ Льв. ўставали. ²⁾ Льв. Розбірали. ³⁾ Ром. А. ⁴⁾ В М. та вар. Жемч. замість цього і дальших 6 рядків стоїть:

І відьма устала
Тай пішла сама за ними,
А йдучи співала:

⁵⁾ Р. Д. п. і М. мов диво. ⁶⁾ Р. Д. п. і М. По свігу. ⁷⁾ Р. Д. п. перестала.

І ховатись за шатрами,
І Бóгу молітись.
Щось¹⁾ такé їй поробила
450 Старá Маріула,
Якимсь зідлям напувáла,²⁾
Та й вонó минуло.

Пóтім її й стáла вчіти
І лікарювати:³⁾
455 Якé трави, що од чóго,
І де їх шукáти,
Як сушити, як варити⁴⁾ —
Всьóму, всьóму вчила
Маріула, а та вчилась
460 Та Бóгу молілась.
Минуло літо, вже й друге⁵⁾
І трéтє настáло:
Уже прийшлиї в Україну...⁶⁾
Її жалé чогось стáло.
465 Поклонілась Маріулї
За науку в нóги.
Попрощáлась з Цигáнами,
Помолілась Бóгу
Та й пішла собі небóга⁷⁾
470 На свою країну,⁸⁾
Рáда, рáда та весéла,
Мов малá дитина.
„Вернусь, кáже, там погляну
На дочку, на сина.“
475 Не довелось. Пан вернув ся,
Покінув Натáлю
В Московщинї. А ти її
За Дністрóм шукáла

¹⁾ Давн. вид. То. ²⁾ Давн. вид. напоїла. ³⁾ Ром. Потім її й сама стала, р. Д. п. без її. ⁴⁾ Ром. Як варити, напувати. ⁵⁾ Ром.: Та трави сушила.

Літо й друге проблукала,

⁶⁾ Ром. Тай пішла собі до дому. ⁷⁾ Кож. і Ром. В свою Україну.

⁸⁾ Ром. А на третє в Україну з нею прибудилась; р. Д. п. прибудила

Сіна Йváна молодого
480 Оддалі в салдáти
За те, що ти не навчила
Панів шанувати.
До когóж ти прихилиш ся?
Нікóго не має!
485 До людей хились, небóго,
Люди привітають.
Які сéла прохожáла,
Болящих пита́ла
І травами напувáла,
490 І всім помагáла.
В-осені прийшла до-дóму,
Пустку затопіла,
Вимазала, упóралась
І лéгко¹⁾ спочила,
495 Мов у раї. Все забу́ла:
Злéе і незлéе,²⁾
Всіх простіла, всіх любіла
І мов над землéю
Святім áнгелом вітáла,
500 Так їй лéгко стáло!
Мов в палáтах,³⁾ в своїй хáтї
Жити вонá стáла.⁴⁾
І сусіди не цурáлись,
Все селó любило,
505 Бо вонá все по болящих
День і ніч ходіла
І всім лю́дям⁵⁾ помагáла,
І плáти не брáла,
А як⁶⁾ брáла, то кáлікам
510 Зáраз одлавáла;
Або свічечку в неділю
Спáсові поставить
За всіх грішних, а у себе
Й шагá не оставить.

¹⁾ М. Легенько. ²⁾ Р. Д. п. І злєе й незлєе. ³⁾ М. палатї.
⁴⁾ Р. Д. п. і Ром. Перезимувала, М. зразу переночувала. ⁵⁾ Р. Д. п.
всякому. ⁶⁾ Р. Д. п. А що.

515 „На-що міні? (було каже)
Чи то в мене діти?“
Та й заплаче. Отак вона
Самá собі¹⁾ в світі
Вік недівгий доживала.

520 Дівчата бувало
І днювали й почували,
Й хату прибірали,
І мазали і квітчали,
І їсти варили

525 І ворожить не просили —
Так собі любили!...
В хатиночі²⁾ чисто, тихо,
Ясно, мов³⁾ у раї,
І знай двері поскрипують,

530 Ніхто не минає:
Той добридень, прийде, скаже,
Той зілля попробить,
Той колаччик, паляничку,
Всього понаносять,

535 Аби було з ким пожити,
Добрім поділитись.
Отак вона в селі жила⁴⁾
І вкрита і сіта.
І любили й поважали⁵⁾

540 І всього давали,
А все-такі покриткою
І відьмою звали...

V.

З подагрою і подучками,⁶⁾
З трьома чи й більше лікарями
545 Із-за німецької землі
Весною пана привезли,

¹⁾ Р. Д. п. Мек (жизни). ²⁾ Р. Д. п. У хаточі ³⁾ Р. Д. п. як
⁴⁾ Так п. р. Д. п. і прась. жили дома. ⁵⁾ Р. Д. п. і вітали. ⁶⁾ Р. Д. п.
З недугами і боязними.

Самого тільки... Де-ж ті діти?¹⁾
Дочку на хорта проміняв,
А сина в карти проіграв.
550 (І так трапляєть ся на світі!
А що-ж ми маємо робить?)
Отó-ж взяли його лічить.
Лічили, аж у-трёх лічили,
Уже чого з ним не робили?
555 Та ба, не буде вже грішнить.
А ще б хотіло ся... Простіла!
Святого зілля наварила,
І милосерда²⁾ з села
Лійти ворога пішла
560 В палати сѹмніі. Просіла,³⁾
Щоб пана зіллям⁴⁾ напоїть;
Божила ся,⁵⁾ що буде жить,
Та⁶⁾ лікарі не допустили,
Прогнали, трёхи ще й не біли.
565 Взяла горщечок та й пішла;
Ідучи діточок згадала,
Заплакала, і⁷⁾ жаль їй стало,
Що панові не помогла.

Весна зїму проганяє,
570 І зелений по землі
Весна кїлим розстилає;
Із ірію журавлі
Летять високо ключами,
А степами та шляхами
575 Чумаки на Дін пішли.
І на землі і на небі
Раї. І я не знаю,
Якого ще люди раю
У Бога благаять!
580 А тим часом непрощений
Грішний умірає.

¹⁾ Р. Д. п. Тільки самого. А деж діти? ²⁾ Ром. милосердна.
³⁾ Р. Д. п. і М. І лікарів отих просила. ⁴⁾ Р. Д. п. Зїдем пана. ⁵⁾ М.
Хрестила ся, так і прась. ⁶⁾ Р. Д. п. і лікарі. ⁷⁾ Прась. Та.

Уже його лукавого¹⁾
Сакраментували,
Клали долі на солоні
585 І стелю знімали, —
Не вмірає... І лікарі
Нічого не вдіють!...

Якось²⁾ тріхи полéгнуло.
„Покличте Лукію!“ —
590 Шепнув, та аж затрусів ся.
Привели в палати
Мою відьму. І лікарі
Вже стали благати,³⁾
Щоб допомогла... Прийшла вона
595 І у ногах стала,
І ніщечком⁴⁾ за грішного
„Отче-наш“ читала.⁵⁾
Пан неначе прокинувся,
Глянув кругом себе
600 І на неї... та й закричав:
„Не треба, не треба!
Іді собі!... Або стривай...
Чи ти не забула?
Прости мене! Прости мене!“
605 І слёзи блиснули
В-перше з-роду. — „Я прощаю,
Я давно простила...“
І свічку дала в руки
І перехрестила.
610 Заснув ворог перед нею,
Як тая дитина,
А її за своєю душою⁶⁾
Молітись покінчує.

¹⁾ Р. Д. п. У будинках. Уже його. ²⁾ Р. Д. п. Потім. ³⁾ Р. Д. п. прохати. ⁴⁾ Р. Д. п. тиленько. ⁵⁾ М. шептала, потім поправлено
⁶⁾ Ром. Та за пана, за ворога, р. Д. п. за грішного, М., Жемч. та прась, покійного

VI.

Сорокоусти наймала,
615 У Київ ходила
Та за пана, за ворога
Господа молила.
І в осені вернула ся
В село зимувати.
620 Ніби¹⁾ матір привітали
Ласкаві дівчата.
І знов стали на досвітки
До неї ходити,
І знов стали як матері
625 Лукії годити;
А вона їх научала,
Як на світі жити.
Розказує, як і вона
Колись дівувала,
630 І як пана полюбила,
Покриткою стала;
І як стрігою ходила,
Близнят породила,
Як блукала з Циганами
635 І як її вчила
Лікарувать Маріюла.
І все, що робилось,²⁾
Усе було розказує,
Аж плачуть дівчата
640 Та хрестять ся, жахають ся,
Ніби пан у хаті...
А вона їх розважає,³⁾
Пробить, закликає,
Щоб з панями не кохались,
645 Бо Бог покарає.
Бо „Підете й ви по⁴⁾ світу
Так як я ходила,

¹⁾ Р. Д. п. Так як. ²⁾ Р. Д. п. і Ром. І де що робилось.
³⁾ Ром. їм розказує. ⁴⁾ Ром. підете ви.

Батька, матір погубите,
Як я погубила;
650 Діти своїх на сміх людям
Пустите по світу
Так, як я... як я... пустила...
Діти мої, діти!"

Отак вона научала.
655 Дівчата хрестились
Та плакали, а у ночі
Пані все¹⁾ їм снілись:
Із рогами, із хвостами,
Одрізують коси,²⁾
660 Та кусають, та сміють ся,
І простоволосих³⁾
На собак, то що, мініють,
У льогті купають,
І виводять на вулицю
665 І людей скликають
Дивіти ся... Отак-то
Дівчаточкам снілось,
А все-такі на досвітки
До неї ходили.

670 Прийшла весна зелена,
Стара моя встала,
Пішла в поле шукать зілля,
Та там і осталась.
І обідать і вечерять
675 Варіли дівчата,
Та не знали, де діла ся
Їх нерідна мати.
Пастухи в селі сказали,
Що коло могили
680 У калюжі стару відьму
Чорти утопили.⁴⁾

¹⁾ Ром. То все пані. ²⁾ Р. Д. п. косу, Ром. Обрізують. ³⁾ Р. Д. п. простоволосу. ⁴⁾ Прась. задавили.

Найшли її, громадою
Без попі сховали,
На могилі¹⁾ її осиковий
685 Кілок забивали.²⁾
А дівчата уквітчали³⁾
Могилу квітками,⁴⁾
І осикю поливали
Дрібними⁵⁾ сльозами.
690 І виросла на могилі
Осіка закліта, —
Отам відьма похована!
Хрестітесь,⁶⁾ дівчата!
Хрестіте ся, не квапте ся⁷⁾
695 На панів лукавих,
Бо згінете осміяні,
Наробите слави.

Написано в Седневі д. 7 марта 1847. Друковано у-перше
в Вечерниціх 1862 р. ч. 16, 17, 18 (стор. 121—122, 129—130
і 137—138 без V і VI глави).

¹⁾ М. і прась. І в могилу. ²⁾ Р. Д. п. осиковим кілком про-
бивали. ³⁾ Р. Д. п. засіяли. ⁴⁾ Р. Д. п. цвітками. ⁵⁾ Р. Д. п. своїми.
⁶⁾ Р. Д. п. моїтесь. ⁷⁾ Ром. Моліте ся і не квапте ся: М. хрестіте ся.

ТРИ ЛІТА.

Передмова до другого видання Кобзаря.

Воскреснемъ ли когда отъ чужевластья моль,
Чтобъ умный, добрый нашъ народъ
Хотя по языку насъ не считаль за нѣмцевъ?

А. Григорьевъ.

Випускаю отсе в люди другого Кобзаря свого, а щоб не з порожніми торбами, то наділяю його предисловієм. До вас слово моє, о братія моя українська возлюбленная.

Великая туга осіла мою душу. Чую, а іноді й читаю, Ляхи дрюкують, Чехи, Сербі, Болгарі, Чорногори, Москалі, всі дрюкують, а в нас ані телень, неначе всім заціпило! Чого се ви так, братія моя? Може злякались нашествія иноплемених журналістів? Не бійтесь, собака лав, а вітер несе. Вони кричать, чом ми по московськи не пишемо? А чом Москалі самі нічого не пишуть по своєму, а тільки переводять, та й то чорт зна по якому? Натовкмачать язикхсь індивідуалізмів то що, так що аж язик отерпне, поки вимовиш, кричать о братстві, і кризуться, мов скажені собаки. Кричать о єдиной славянської літературі, а не хотять і заглянути, що робить ся у Славьян! Чи розібрали вони хоч одну книжку польську,

чесьську, сербську, або хоч і нашу? Бо і ми таки слава Богу не Німці! Не розібрали. Чом? Тим, що не тямлять. Наша книжка як попадеться ся у їх руки, то вони аж репетують, та хвалять же що найпоганше, а наші патріоти хуторяни й собі за ними: „Преочаровательно!“ В чарах тих ось що: жиди, шинки, свині і п'яні баби. Може се по їх „утонченной“ натурі і справді добре, а на наші мужицькі очі то дуже погано. Воно і то правда, що і ми самі тут трохи винні. Бо ми не бачимо нашого народу, так як його Бог сотворив; у шинку і наш і москаль і навіть Німець всі похожі на свиню, а на панищині то ще поганше. У хату прийти до його, або до себе покликати по братерськи не можна, бо він злякається, та може ще й те, що він пізнає дурня у жупані.

Прочитали собі по складах Енеїду та потинялись коло шинку, та й думають, що от коли вже ми розпізнали своїх мужиків. Е, ні, братіки, прочитайте ви думи, пісні, послушайте, як вони співають, як вони говорять між собою, шапок не скидаючи, або на дружньому бенкеті як вони згадують старовину, і як вони плачуть, неначе справді в турецькій неволі або у польського магнатства кайдани волочять, то тойді і скажіте, що Енеїда добра, а все таки сміховина на московський штатт.

Отак то, братія моя возлюбленная, щоб знать людий, то треба пожити з ними. А щоб їх списувать, то треба самому стать чоловіком, а не марнотратником¹⁾ чорнила і паперу. Отойді пишніть

¹⁾ В автографі: марнотрателем.

і дрюкуйте, і труд ваш буде трудом чесним, а на Москалів не вважайте, нехай вони собі пишуть по своєму, а ми по своєму; у їх народ і слово, і у нас народ і слово. А чие краще, нехай судять люди. Вони здають ся на Гоголя, що він пише не по своєму, а по московському, або на Вальтер Скота, що й той не по своєму писав. Гоголь виріс в Ніжині, а не в Малоросії, і свого язика не знає, а Вальтер Скот в Едмбурзі, а не в Шотландії, а може іще було що небудь, що вони себе одцурались, не знаю. А Борнс усе таки поет народній і великий. І наш Сковорода та-таким би був, як би його не збила з пливу латинь, а потім московщина.

Покойний Основьяненко дуже добре приглядив ся на народ, та не прислухав ся до язика, бо може його не чув у колісці од матери, а Г. Артемовський хоть і чув, так забув, бо в пани постриг ся. Горе нам! Безуміє нас обухало отим мерзенним и богупротивним панством. Нехай-би вже оті Карпи Гнучкошиєнки сутяги! Їх Бог за тяжкі гріхи наші ще до зачатія во утробі матерній осудив кнєнуть і гнїть в чорнилах! А то мужі мудрі, учені проміняли свою добру, рідну матір на пьянище непотребную, а в придаток ще й „овъ“ додали.

Чому В. С. Карадж(и), Шафар(ик) і інші не постриглись у Німці (там би зручніше було), а остались Слав'янами, щирими синами матірок своїх, і славу добрую стяжали? Горе нам! Но, братія, не вдавайтесь в тугу, а молітесь Богу і працюйте розумно во ім'я матері нашої України безталанної. Амінь.

Потім у потці:

А щоб ви знали, що труд ваш не мимо іде і щоб не дуже чванилась московська братія своєю Ростопчиною, то от вам свяченая вода — написано панночкою¹⁾, та ще й хорошою, тільки не скажу, якою, бо воно ще молоде, боязливе.

А переверніть пудові журнали та пошукайте, чи нема там чого небудь такого, як С(кот) В(альтер)! І не турбуйтесь, бо єй Богу не найдете.

Седнів 1847 г. Марта 8. Друкована у-перве в серпневій книжці журн. Былое 1906 р., передрукована в первісній формі в Лтв. Наук. Вістн. за жовтень тогож р. Тут поправлено правопись.

¹⁾ Олександром Пешоліною.

ОЙ ОДНА Я, ОДНА.

- Ой одна я, одна,
Як билиночка¹⁾ в полі,
Та не дав міні Бог
Ані щастя, ні долі.
5 Тільки дав міні Бог
Красу, карії очі,
Та й ті виплакала
В самотині дівочій.
Ані братіка я,
10 Ні сестрички не знала,
Між чужими зросла,²⁾
Долі-щастя не мала.³⁾
Де-ж дружина моя?
Де віі, добрії люди?
15 Їх нема... Я сама,
А дружини — й не буде!...

Написано в Петербурзі, у цитаделі в маю 1847 р. В перше
друку в „Народномъ Читаніи“ 1860, кн. III, стор. 151.

¹⁾ М. Як билиночка. ²⁾ Б. І зросла — не кохалась. ³⁾ М. Уже
й старітись стала, Черн. Уже й вянуги.

ЗА БАЙРАКОМ БАЙРАК.

- За байраком байрак,
А там степ та могила.
(з могили¹⁾) козак
Встає сивий, похилий.
5 Встає сам у-ночі,
Іде в степ, а йдучи
Співа, сумно співає:
„Наносили землі,
Та й до дому пішли,
10 І ніхто не згадає.
Нас тут триста, як скло,
Товариства лягло,
І земля не приймаеть.
Як²⁾ запродав гетьман
15 У ярмо християн,
Нас послав поганяти;
По своїй по землі
Свою кров розлилі
І зарізали брата.³⁾
20 Крови⁴⁾ брата впились
І отут⁵⁾ полягли
У могилі заклятій“.

- Та й замовк, зажурився⁶⁾
І на спис похилився,
25 Став на самій могилі;
На Дніпрі позирів,

¹⁾ М. На могилі. ²⁾ Черн. Бо. ³⁾ М. і Черн. дорізали. ⁴⁾ Черн.
Кровью. ⁵⁾ М. І в степу, Б. і отут. ⁶⁾ Черн. затрусивсь.

Тяжко плакав-ридав,¹⁾
Сині хвилі голосили.²⁾
З-за Дніпра із села
30 Луна гаєм гула,³⁾
Треті півні співали;
Провалив ся козак,
Стрепенув ся байрак,
А могила застогнала.

Написано в Петербурзі, у цитаделі в маю 1847 р. Друковано
у-перве в лѣв. вид. II., 205 і в Кож.

„Не кидай матері!“ казали,
А ти покинула, втекла;¹⁾
Шукала мати, не найшла,
Та вже й шукати перестала,
3 Умерла плачучи. Давно
Не чуть нічого,²⁾ де ти гралась;
Собака десь помандрувала,
І в хаті вибите³⁾ вікно.
В садочку темному ягнята
10 У-день пасуть ся,⁴⁾ а в-ночі
Віщують сови та сичі
І не дають сусідам⁵⁾ спати.
І твій барвіночок хрещатий
Заріс богилою, ждучи
15 Тебе неквітчану,⁶⁾ і в гаї
Ставочок чистий⁷⁾ висихає,
Де ти купала ся колись;
І гай сумує, похилився,⁸⁾
У гаї пташка не співає —
20 Й її⁹⁾ з собою занесла;
В яру криниця завалилась,
Верба усохла, похилилась,
І стежечка, де¹⁰⁾ ти ходила,
Коліщим терном поросла.
25 Куді¹¹⁾ полинула, де ділась?
До кого ти перелетіла?

¹⁾ М. і Ж. пішла; Черн. не слухала, пішла. ²⁾ М. та Черн. нікого. ³⁾ М. вибито. ⁴⁾ Черн. пасуть ся в день. ⁵⁾ М. і В. сусідам. ⁶⁾ М. і Черн. тебе з калиною; Ж. в гаю. ⁷⁾ М., Черн., Ж. ставок широкий. ⁸⁾ Черн. зелений зажурився. ⁹⁾ Черн. Тай те. ¹⁰⁾ М. що. ¹¹⁾ М., Черн. і Ж. Деж ти полинула.

¹⁾ Авт. М. і коп. Жемч. Тяжко, тяжко ридав. ²⁾ Черн. гомонили. ³⁾ В авт. М., В. і Черн. Руна.

- В чужій землі, в чужій сім'ї)
Кого ти радуєш? До кого,²⁾
До кого руки прирослі?
30 Віщує серце, що³⁾ в палатах
Ти роскошувеш,⁴⁾ і не жаль
Тобі покинутої хати.
Благая Боба,⁵⁾ щоб печаль
Тебе до віку не збудила,
35 Щоб у палатах не найшла,
Щоб Боба ти не осудила
І матері не прокляла!

Написано в Петербурзі в цітаделі 1847. р. в маю. Друковано
у-перше в лъв. вид. II, 221—222.

- Мині однаково, чи буду
Я жить в Україні, чи ні,
Чи хто згадає, чи забуде
Мене в снігу на чужині —
3 Однаковісенко мині!

- В неволі віріс між чужими,
І неоплаканий своїми
В неволі плачучи умру,
І все з собою заберу,
10 Малого сліду не покину
На нашій славіній Україні,
На нашій — не своїй землі.¹⁾
І не пом'яне батько з сином,
Не скаже синові: „Молись,
15 Моли ся, сину, за Україну
Його замучили колись“.

- Мині однаково, чи буде
Той син молити ся, чи ні;
Та не однаково мині,
20 Як Україну злії люди
Присплять лукаві,²⁾ і в огні
Її окрадену збудять...
Ох, не однаково мині!

Написано в Петербурзі в цітаделі в маю 1847 р. Друковано
вперше в „Меті“ 1863, ч. 4. ст 272—273 пз. Сидючи в неволі, 1847 р.

¹⁾ Черн. авт. На обезцеченій землі. ²⁾ М. гадюки; Черн. не-
ситі. ³⁾ М. Вдову, так і Черн.; Ром. в потках:
Задунать ввєні і в огні
Вдову окрадену з'огудить.

¹⁾ М. і Черн. переставка; сім'ї... землі. ²⁾ М., Черн. і Ж.
Кого ти радуєш, схоїла. ³⁾ Ж. і. ⁴⁾ Черн. Ти спиш як дома.
⁵⁾ Черн. Молю ся Богу.

КАЛИНА.

„Чого ти ходиш на могилу?“
На-сілу мати говорила.
„Чого ти плачеш ідучи?“
„Чому не спиш ти у ночі,¹⁾
5 Моя голубко сизокрила?“
„Так, мамо, так!“

І знов ходила,
А мати плакала ждучи.

Не сон-трава на могилі
В-ночі процвітає,
10 То дівчина заручена
Калину сажав,
І слезами поливав
І Господа просить,
Щоб послав він дощі в-ночі,²⁾
15 І дрібні роси,
Щоб калина прийняла ся,
Розпустила віти, —
Можє пташкою прийде
Милий з того світа.
20 „Зовью йому кубелечко
І сама полину,
І будемо щобетати
З милим³⁾ на калині.
Будем Бога вихваляти,⁴⁾
25 Тихо розмовляти,

Будем в-купочці у-ранці
На той світ літати.“

І калина прийняла ся,
Віти розпустила,
30 І три літа⁵⁾ на могилу
Дівчина ходила.⁶⁾
На четверте не сон-трава
В-ночі процвітає,
То дівчина з калиною
35 Плаче-розмовляє:

„Широкая, високая
Калино моя,
Не водю до схід сонця
Поливана я!
40 Широкої слёзи-ріки³⁾
Тебе полили,
Іх славою⁴⁾ лукавою
Люди понесли.
Зневажають⁵⁾ подруженьки
45 Подругу свою,
Зневажають червону
Калину мою.
Калиночко червоная,
Світе мій ясний,
55 Повий моє голівоньку,
Росою умий,
І вітами широкими
Од сонця закрій!
В-ранці найдуть мене люди,
60 Мене осміють,
Широкої твої віти
Діти обірвуть.“

¹⁾ М. Чого воркуєш у ночі. ²⁾ М. Пошли, Боже, дочці в ночі.
³⁾ М. З милим. ⁴⁾ Так у М. і в Б., та в Б. попр. тихо розмовляти.

¹⁾ М. і Черн. дівчина. ²⁾ М. і Черн. Три літа. ³⁾ М. ріки-
слёзи. ⁴⁾ М. Із славою. ⁵⁾ М. і Черн. Осміяли.

- В-ранці́ рано́ на кали́ні
Пта́шка щебетала́,
65 Під кали́ною дівчи́на
Спа́ла, не вста́вала.
Утоми́лось молодёс,
На віки спочи́ло...
Не сон-трава́ пе́ред сві́том
70 Одцві́ла, завья́ла,
То дівчи́на на моги́лі
Пла́кати перестала́.
Перестала́ слё́зи ли́ти
І тяжко́ люби́ти,
75 На вік-віки на моги́лі
Слё́зами уми́та.

Втоми́ла ся та́й задріма́ла.
Вста́вало со́нце з-за моги́ли,
Раді́лі лю́ди встаю́чі;
80 А ма́ти й спа́ти не ляга́ла,
Дочку́ вечеря́ть¹⁾ дожида́ла
І тяжко́ пла́кала ждучи́.

Написано в Петербурзі в цітаделі в маю 1847. Надруковано
вперше в „Хаті“ Куліша 1860 р. ст. 73—76.

ТРИ ШЛЯХИ.

Ой три шля́хи широкі́і
До-ку́пи зійшли́ ся;
На чужи́ну з України́
Брати́ розійшли́ ся;
5 Поки́нули стару́ ма́тірь,
Той жи́нку покинув,
А той сестру́, а найме́нший
Молоду́ дівчи́ну.

Посади́ла стара́ ма́ти
10 Три я́сени в полі́,
А неві́стка посади́ла¹⁾
Висо́ку топо́лю;
Три я́вори посади́ла
Сестра́ при доли́ні,
15 А дівчи́на заруче́на
Черво́ну кали́ну.

Не прии́нялись три я́сени,
Топо́ля вси́хала,
Повси́хали три я́вори,
20 Кали́на зовья́ла.
Не верта́ють ся три браті́,
Пла́че стара́ ма́ти,
Пла́че жи́нка з діточка́ми
В нетопле́ній ха́ті;

¹⁾ М. Вечеря́ть до́ню.

¹⁾ М. Черн. над горою́; Ж. під горою́.

25 Сестра́ пла́че, йде шука́ти
Браті́в на чу́жину,
А дівчи́ну зару́чену
Кладу́ть в домови́ну.

Не верта́ють ся три браті́,
30 По світу блука́ють,
І три шля́хи широкі́ї
Терно́м зароста́ють.
Було́ не йти, не кида́ти
Весело́ї ха́ти,
35 Чу́жє по́ле не топта́ти,
А своє́ орати.¹⁾

Написано в Петербурзі в цітаделі в маю 1847 р. Друковано
вперше в Основі 1861, кн. I, стор. 5—6.

¹⁾ Оті останні рядки доси невідомі в виданнях Шевченка
беремо з Черн.

Н. І. КОСТОМАРОВУ.

Веселе сонечко ховало́сь
В веселих хмарах весня́них;
Гостий за́чинених своїх
Сердешним ча́єм напува́ли
5 І часови́х перемі́няли,
Синемундірих часови́х.
І до двері́й на ключ замкну́тих
І до ре́пітки на ві́кні
Приви́к я тро́хи, — і ми́ні
10 Не жаль було́ давно́ одбу́тих,
Давно́ поховани́х, забу́тих
Мої́х крова́вих, тяжких сльо́з, —
А їх чимало́ розлило́сь
На ма́рне по́ле. Хоч-би ру́та,
15 А то нічо́го не зйшло́!
І я згада́в своє́ село́,
Кого́ я там, коли́ поки́нув?
І ба́тько й ма́ти в домови́ні...
І жа́лем се́рце запекло́сь,
20 Що ні́кому мене́ згада́ти...
Дивлю́сь: тво́я, мій бра́те, ма́ти
Чорні́йша чо́рної землі́
Іде́ з хреста́ неначе зня́та...
Молю́ ся, Го́споди, молю́сь,
25 Хвалі́ть Тебе́ не переста́ну,
Що я ні́ з ким не поді́лю
Мою́ тюрму́, мої́ кайдани́...

Написано в Петербурзі в цітаделі 19 мая 1847. Друк. у перше
в Меґі 1863, ч. 4 стор.

В Е Ч І Р.¹⁾

Садок вишнівий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть,
Плугатарі з плугами йдуть,
Співають ідучи дівчата,
5 А матері вечерять ждуть.

Семья вечєря коло хати.
Вечіря зіронька встає...
Дочка вечерять подає,
А мати хоче научати,
10 Так соловейко не дає.

Поклала мати коло хати
Маленьких діточок своїх,
Самá заснула коло їх.
Затіхло все... Тільки дівчата
15 Та соловейко не затіх.

Написано в Петербурзі в цітаделі, в маю 1847 р. Друковано
у-перше в „Русской Бесѣдѣ“ 1859, кн. 3.

¹⁾ М. і Б. заголовка немає, в Черн. автогр. Весенній вечір.
в р. Б. просто Вечір.

Не спало ся, а ніч як море.
(Хоч діялось не в-осені,
Так у неволі). До стіни
Не заговориш ні про горе,
5 Ні про „младенческие сны“.
Верчу ся,¹⁾ світу дожидаю...
А за дверима про своє
Солдатське нежитіє
Два часовії розмовляють.

Перший.

10 Така ухаби́ста сабо́й,
И менше бѣлой не даріла...
А ба́ринъ бѣдненькой²⁾ такбѣй!
Меня-то, слынь, и подсмотри́ли,³⁾
Свезли въ Калугу и забрили.
15 Теперь и стой да пѣсни пой!⁴⁾

Другий.

А я — аж стра́шно,⁵⁾ як згадаю! —
Я сам пішов у москалі.
Такі-ж у на́шому селі
Назна́в я дівчину. Вчащаю
20 І ма́тірь удову́ єди́аю,
Так пан за́клятий не дає:
„Ма́ла, ка́же, неха́й дожду́ ся.“
Я зна́й⁶⁾ вчащаю до Ганну́сі.

¹⁾ Черн. Верчусь я. ²⁾ Черн. топенькой. ³⁾ Черн. знаєш
и схватили. ⁴⁾ У давн. вид. Такъ вотъ тѣ случаи то какой, без
сумніву блідійше. Наш рядок із Черн. ⁵⁾ У прим. до праськ. чудно.
⁶⁾ Черн. І, далі рядок: Вертаюсь в осени до дому.

- На той рік знову за своє.
 25 Пішов я з матір'ю просити.
 „Шкода, каже, і не проси!
 Пятьсот, каже, коли даси,
 Бері хоч зараз!“ Що робити?
 Головка бідна!¹⁾ Позичать?
 30 Та хто таку позичить силу?²⁾
 Пішов я, брате, зароблять.
 І де вже ноги не носили!...
 Поки ті гроші заробив,
 Я годів зо два проходив
 35 По Чорноморії, по Дону.
 Вертаюсь в-осені до дому,
 І подарунків накупив
 Найдорогіших. От вертаюсь
 В село до дівчини в-ночі, —
 40 Аж тільки мати на печі,
 Та й та сердешна умірає,
 А хата пусткою гниє.
 Я вікресав огню, до неї;
 Од неї пахне вже землею,
 45 Уже й мені не пізнає.
 Я до попа та до сусіди.
 Привів попа, та не застав,
 Вона вже вмерла. Нема й сліду
 Моєї Ганни. Я спитав
 50 Таки сусіду про Ганнусю,
 Кажу: „Де ділась, що немає?“³⁾
 „Хіба ти й досі ще не знаєш?
 Ганнуса на Сибір пішла.
 До панича, бачиш, ходила,
 55 Поки дитину привела,
 Та у криниці й затопила“.
 Неначе згага⁴⁾ зацекла...
 Я ледве-ледве⁵⁾ вийшов з хати.

¹⁾ Черн. А я козак був. М. зразу: позичить таку, в Черн. позичить таку силу. ²⁾ Так у Черн., було зразу і в М., але Шевч. випчеркнув, хоча вірш зовсім до речі. ³⁾ М. перв. згага, так і в Черн. ⁴⁾ Черн. і вар. прасяк. Поки я слухав.

- Ще не світало. Я в палати
 60 Пішов з ножем, не чув землі.
 Аж панича вже одвезлі!¹⁾
 У школу в Київ. От як, брате!
 Остали ся і батько й мати,
 А я пішов у москалі.
 65 І досі страшно, як згадаю:
 Хотів палати запалить,
 Або себе занапастить,
 Та Бог помилював. А знаєш,
 Його до нас перевели
 70 Із армії, чи що?²⁾

Перший.

Такъ что-же?

Ну, вотъ теперѣ и приколѣ!

Другий.

Нехай собі! А Бог поможє,
 То й так³⁾ забудеть ся колись.

- Вони ще довго говорили.
 75 Я став перед-світом дрімать,
 І паничі міні приснілись,
 І не дали погані спать.

Написано в Петербурзі в цитателі 1847 р. Друк. у-перве
 у льв. вид. II, 184—186.

¹⁾ Черн. повезли. ²⁾ Черн. „чи що“ вас. ³⁾ Давн. вид. І так.

ПУСТКА.¹⁾

Рано в-ранці новобранці
Виходили за село,²⁾
А за ними молодими
І дівчя одно пішло.³⁾
5 Подібала старі мати⁴⁾
Доню в полі доганяти,
З милим розлучати.⁴⁾
І догнала, привела,
Розлучила та вмовляла,⁵⁾
Нарікала, говорила,
Поки в землю положила,⁶⁾
10 А сама в старці пішла.

Минули літа,⁷⁾ а село
Не перемінилось,
Тільки пуста на край села
На бік похилилась.
15 Коло пуста на млині
Москаль шкандибав,
На садочок позирав,
В пуста⁸⁾ заглядав.
Марне, брате,⁹⁾ не вигляне
20 Чорнобрива з хати.

¹⁾ Нї в М. нї в Б. тигулу нема. Дав його мб. Куліш. ²⁾ Давн. вид. із села. ³⁾ М. і давн. вид. Одна дівчина пішла. ⁴⁾ Сей рядок беремо з льв. вид. ⁵⁾ І сей рядок із льв., де до нього додано ще один: Поки в землю закопала. ⁶⁾ М., Жемч. і Черн. опустила. ⁷⁾ В давн. вид. Стоїть село, не виросло. ⁸⁾ Давн. вид. В вікно, Б. в пуста. ⁹⁾ Давн. вид. Заглядав, в Б. поправка Шевч.

Не покличе старі мати
Вечеряти в хату.¹⁾
А колись, давно колись-то²⁾
Рушники вже ткались
25 І хустина мережалась,
Шовком вишивалась...
Думав жити, любити ся³⁾
Та Бога хвалити,⁴⁾
А довелось — нї до кого
30 В світі прихилитись!⁵⁾

Сидить собі коло пуста.⁶⁾
На дворі смеркає,
А в вікно, неначе баба,
Сова виглядає.

Написано в Петербурзі в маю в цітаделі, 1847 р. Вперше друквано в „Хаті“ Куліша ст. 76—77.

¹⁾ М. зразу: В хагу вечерити. ²⁾ Давн. вид. А він колись був кликаний, вар. беремо з Б. ³⁾ Б. веселитись. ⁴⁾ Давн. вид. Весь вік веселитись. ⁵⁾ Давн. вид. мій голубе, сльозами умитись; М. і Ж. Христа ради у людей прохати. ⁶⁾ Давн. вид. сидить москаль під хатою.

В неволі тяжко, хоча й волі,
Сказать по-правді, не було;
Та все-такі якось жилось
Хоть на чужому, та на полі...¹⁾
5 Тепер же злої тії долі
Як Бога ждати довелось.
І жду її і виглядаю,
Дурний свій розум проклинаю,
Що дав ся дурням одурить,
10 В калюжі волю утопить.
Холбне серце, як згадаю,
Що не в Україні поховать,
Що не в Україні буду жити,²⁾
Людій і Господа любить.³⁾

Написано в Петербурзі в цитаделі в маю 1847 р., вперше
друк. в Основі 1861, кн. 5, стор. 14.

¹⁾ Черн. Коло людій та коло поля. ²⁾ В М. було зразу: поховать, потім перечеркнуто і дописано: буду жити. ³⁾ Кож. і пізн. вид. хвалить.

Чи ми ще зійдемо ся¹⁾ знову,
Чи вже на віки розійшлись,
І слово правди²⁾ і любови
В степі-вертепи³⁾ понесли?
5 Нехай і так! Не наша мати,
А довелось поважати.
То — воля Господа!... Годить,
Смирите ся, молитесь Богу
І згадайте один другого!
10 Свою Україну любіть,
Любіть її, бо время люте!⁴⁾
В останню, тяжкую минуту
За неї Господа моліть!

Написано в Петербурзі в цитаделі в маю 1847 р. Дру-
г-у-перше в „Основі“ 1861, вн. 9, стор. 2.

¹⁾ Осн. Чи ви ще зійдете ся знову. ²⁾ М. і Ж. братства.
³⁾ М. і Б. в степи і дебри, М. рознесли. ⁴⁾ В автогр. М. і Б. і коп.
Жемч. Любіть її! Во время люте.

І менé не минé,
На чужині зотнé,
За решіткою задавить,
Й хрестá¹) ніхто не поставить
25 І не пом'яне!

Написано в Петербурзі в пітаделі 30 мая 1847. Друк. у-перве
в „Оснóві“ 1862, кн. X, стор 5—6.

По-над полéм идé,
Не покóси кладé,
Не покóси кладé — гóри;
Стóгне земл'я, стóгне мóре,
5 Стóгне та гудé.

Косар'я у почі
Зустрічають сичі.
Тне косарь, не спочиває,
Ні¹) на ко́го не вважає,
10 Хоч і не просі.

Не благай,²) не просі!
Не клéпає косі,
Чи то пригород, чи гóрод,³)
Як бритвою старій голить
15 Усé, що дасі.

Мужикá й шинкаря,
Сироту⁴) кобзаря...
Приспівує старий, косить,
Кладé гóрами покóси,
20 Не минá⁵) й царя.

1) Б. І-нї. 2) В Осн. Не кричи 3) Осн. Чи то город, чи то поле, наш вар. з Б. 4) М. Й сироту. 5) Осн. Не мине.

¹) Прась. І хреста, інші вид. Й хреста, автогр. М. і Б. й час.

Зміст першого тому.

	СТОРОНА
Передмова	V—X
I. Причина.	1—7
II. Катерина	8—29
III. Перебендя.	30—32
IV. Іван Підкова	33—35
V. На незабудь В. І. Штернбергу	35
VI. Віпре буйний	36—37
VII. На вічну пам'ять Котляревському	38—41
VIII. Тополя	42—49
IX. Тарасова ніч	50—56
X. Думи мої, думи мої	57—60
XI. Думка (На що мині чорні брови)	61—62
XII. До Основьяненка	63—66
XIII. Тече вода в синє море	67
XIV. Гайдамаки	68—147
XV. Приписи Шевченка	148—150
XVI. Передмова	151—153
XVII. Черниця Марьяна	154—166
XVIII. Утоплена (Баллада)	167—172
XIX. Слѣшая (Поема)	173—202
XX. Гамалія	203—208
XXI. Тризна	209—223
XXII. Тяжко важко в світі жити	224
XXIII. Розрита могила	225—226
XIV. К. Маркевичу	227
XXV. Чигирин	228—230
XXVI. Сова	231—238
XXVII. Дівочії ночі	239—240
XXVIII. Сон (У всякого своя доля)	241—258
XXIX. Хустина	259—261
XXX. Чого мині тяжко	262
XXXI. Пустка.	263

СТОРОНА

XXXII. Маленькій Марьяні	264
XXXIII. Н. В. Гоголю	265—266
XXXIV. Не завидуй багатому	267
XXXV. Не жени ся на багатій	268
XXXVI. Посланіє славному П. І. Шафарикові	269—271
XXXVII. „Сретик“ або „Іван Гус“	272—281
XXXVIII. Невольник (поема)	282—305
XXXIX. Великий Лях (Містерія)	306—323
XL. Суботів	324—325
XLI. Наймичка (поема)	326—344
XLII. Кавказ	345—353
XLIII. І мертвим і живим і ненарожденим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнє посланіє.	352—360
XLIV. Холодний Яр	361—363
XLV. Псалми Давидові I—CXIX	364—373
XLVI. Минають дні, минають ночі.	374—375
XLVII. Три літа	376—378
XLVIII. Заповіт	379—380
XLIX. Вітер в гаї нагинає	380
L. Лілея (баллада)	381—384
LI. Русалка	385—387
LII. Відьма (поема)	388—413
LIII. Три літа. Передмова до другого видання Кобзаря	414—417
LIV. Ой одна я, одна	418
LV. За байраком байрак	419—420
LVI. Не кидай матері	421—422
LVII. Мінї однаково	423
LVIII. Калина	424—426
LIX. Три шляхи	427—428
LX. Н. І. Костомарову	429
LXI. Вечір	430
LXII. Не спало ся, а ніч як море	431—433
LXIII. Пустка (Рано в ранці новобранці)	434—435
LXIV. В неволі тяжко, хоча й воді	436
LXV. Чи ми ще зійдемо ся знову	437
LXVI. По чорній дорозі іде	438—439

Н. 249155

1948

18377

